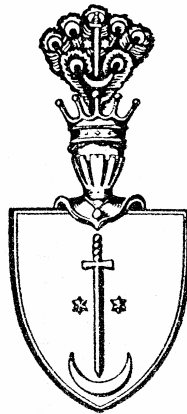

Міністерство освіти і науки України
Херсонський державний
університет
Міжкафедральна наукова
лабораторія
“Українська література
в англомовному світі”

Таврійська фундація
(Осередок вивчення
української діаспори)
м. Херсон

**ВІСНИК
ТАВРІЙСЬКОЇ
ФУНДАЦІЇ**
(Осередку вивчення української діаспори)

Випуск 12

Київ–Херсон
“ПРОСВІТА”
2016

УДК 80(4Укр)

ББК 80(4Укр)

В53

РЕДАКЦІЙНА КОЛЕГІЯ:

Немченко Іван (головний редактор) – кандидат філологічних наук, доцент, завідувач міжкафедральної наукової лабораторії “Українська література в англomовному світі” при ХДУ

Бурдіна Галина – завідувач загального відділу Суворовської районної в м.Херсоні ради

Василенко Микола – член НСПУ, заступник голови Таврійської фундації (ОВУД)

Висоцький Андрій – кандидат філологічних наук, доцент ХДУ

Гаражій Любо́в – голова Таврійської фундації (ОВУД)

Демченко Алла – кандидат філологічних наук, доцент, завідувач кафедри української літератури ХДУ

Лопушинський Іван – доктор наук з державного управління, професор кафедри державного управління, педагогіки та психології ХНТУ, заслужений працівник освіти України, голова журі Всеукраїнської літературної премії Яра Славутича

Немченко Галина – кандидат філологічних наук, доцент ХДУ

Параскевич Павло – кандидат філологічних наук, доцент

Чухонцева Наталя – кандидат філологічних наук, доцент ХДУ

Дванадцятий випуск “Вісника Таврійської фундації (Осередку вивчення української діаспори)” містить наукові й літературно-мистецькі матеріали, присвячені діяльності визначних представників українського зарубіжжя, а також Причорномор’я. У збірнику подається культурно-мистецька хроніка, відомості про вшанування в Таврійському регіоні письменників і науковців із діаспори та Південної України.

***Видання здійснене за сприяння
Таврійської фундації (ОВУД)
від Благодійного фонду Яра Славутича (Канада)***

В53

Вісник Таврійської фундації (Осередку вивчення української діаспори): Літературно-науковий збірник. Випуск 12. – К.–Херсон: Просвіта, 2016. – 311 с.: іл.

ISBN: 978-617-7201-22-8

© “Просвіта”, 2016

Зміст

Згадаймо!	7
І. Немченко. Пам'яті Дніпрової Чайки: вірш	7
Трибуна молодого дослідника	8
В. Богачук. Топос міста у романах Емми Андіївської та А. Дебліна	8
Таврійська фундація інформус	12, 32, 59, 97, 121, 175, 181, 190
Літературознавство	13
Н. Сидоренко. Проблема формування духовного світу підлітка й особливості поезики у повісті “Бригантіна” Олеся Гончара	13
Мовознавство	20
Т. Окуневич. Художнє порівняння в поетичних творах Тадея Карабовича	20
Педагогіка і методика	26
Л. Бондаренко. Виховання в учнів культури почуттів засобами поезії: (на матеріалі збірки Івана Франка “Зів’яле листя”)	26
Н. Плакида. Вивчення в школі поезики Уласа Самчука	33
Ювілеї. До 160-річчя від дня народження Івана Франка	37
П. Параскевич. Велет думки і праці	37
І. Немченко. Іван Франко та Микола Вінграновський про кримськотатарського поета Газі-Гірея	44
В. Загороднюк. Сучасне прочитання повісті “Захар Беркут” Івана Франка	60
Г. Немченко. Жанрові особливості п’єс І. Франка “Учитель” та “Украдене щастя”	67
До 100-річчя від дня народження Андрія Легота	74
І. Немченко. Співець Надросся під небом Британії: Андрій Легіт у статтях і дослідженнях	74

Спадщина	98
В. Кедровський. Обриси минулого: деякі останні діячі-українофіли напередодні революції 1917 року.....	98
Олександр Антонович Кошиць	98
Капітан Лев Мацієвич	113
І. Немченко. “Буде се інтернаціональна пам’ятка одного з поривів української душі на ширший світ...”: передслів’я до публікацій “Записок українця...” Софрона Крутя та Франкової передмови до них	122
І. Франко. Від редакції	126
Софрон Круть (Ф. Василевський). Записки українця з побуту між полудневими слов’янами. Чорногорці в Герцоговині	128
І. В Чорногорі.....	130
ІІ. “Бегове корито”	137
Лана Світ. “Ми всі лиш пагінці на дереві життя...”; “Якою красномовною буває тиша...”; “Чаїлась осінь у гаю...”; “Осінні радощі-дощі...”; “Спека, спекота, спекотище...”; Серпневий ранок; “З малої хмари – і вселенська злива...”; “І засвітилася на добрім слові...”: вірші.....	142
І. Гришин-Грищук. Силою власного досвіду	145
К. Мандрик-Куйбіда. “Висушіть, вітри, усю скорботу...”; “До змагу нумо знову, браття...”; “Заспівали скоростріли...”; До бою: вірші	148
Із лабіринтів замовчуваного	150
В. Нікітенко. Лебідки повертаються весною, або Жіночий штрафбат: оповідання	150
Л. Гаражій. Зима сорок сьомого: оповідання	176
Бути патріотом.....	182
А. Цвід. Зв’язкова світів (“Правду голосно скажіть!”): повість-есеї про Катерину Мандрик-Куйбіду.....	182

Поетична галерея	191
М. Василенко. Комета Галлея: (фантазмагорія); Без ретуші: катрени	191
Л. Крижановська. Рідна мова; Криничка; Білобережжя: вірші	198
В. Педченко. Осколок; Україні; Замайданено; На сході смок...; Земля – жива: вірші	203
Наші гості	207
М. Лучак. Кохаймося, люди: з циклу поезій	207
Н. Теленчук. “У тебе так легко це виходить...”; Лист від бабусі; “Безмовним ранковим якорем підсвідомості...”; “Клітинки на сорочці із попліну...”; “Дві сльози щочою вниз...”; Самотній саксофон; Святвечір	211
Таврійські мемуари	218
М. Каляка. Губерніальний херсонець	218
Антологія одного вірша	232
О. Гілевич. Не треба руйнувати Україну!.....	232
Інтерв'ю.....	233
П. Параскевич. Інтерв'ю з Миколою Василенком .	233
Перекладацьке перевесло	241
З В. Шекспіра. “Не раз я кличу смерть, бо нудно бачить в світі...” (переклад з англ. І. Франка); “Стомившись, вже смерті я благаю...” (переклад з англ. Д. Паламарчука); “Від втоми смерть вбачаю я спасінням...” (переклад з англ. Є. Журавльової); “Втомився я, і смерть свою зову...” (переклад з англ. Л. Весельської).....	241
З Р. Бернса. Моя любов — рожевий квіт (переклад з англ. М. Лукаша); Моя кохана (переклад з англ. В. Мисика); “Червоною трояндою...” (переклад з англ. І. Немченка).....	244
У світі легенд	246
В. Кулик. Киз-Кулле: (Судакська легенда)	246

Голос діаспори	254
I. Немченко. “Живе Україною й для України...”: нашому співавторові з-за океану Миколі Дупляку – 80	254
З редакційної пошти	265
V. Пащенко. Анфілади	265
Презентації, конференції, фестивалі	273
T. Мандич. До ювілею великого Каменяря.....	273
V. Восколович, A. Климентенко. З відкритою душею: зустріч із письменником Василем Горбатюком	274
T. Мандич. “Украдене щастя” Івана Франка в інтерпретації херсонських філологів	277
Рецензії та відгуки	279
M. Дупляк. Боротьба польських комуністичних служб безпеки з українством	279
V. Загороднюк. Зі степу “Степ” іде у світ	289
П. Параскевич. Катрени: роздум-презентація	291
M. Дупляк. Монографія про українське село Журавці на Закерзонні	295
V. Загороднюк. Янголи не плачуть	302
V. Тихоша. Космічні історії Едуарда Грома	308
Відгуки про “Вісник”	309
Про авторів.....	310

ЗГАДАЙМО!

**Людмила Василевська,
або Дніпрова Чайка
(1861-1927)**

Пам'яті Дніпрової Чайки

До Дніпра ішла в молитві:
Налаштуй наш люд на битви
І не дай у рабстві скніти –
Перекинчиків плодити.
Руси-України доля –
Одчайдушний бій за волю.
Визволимо батьківщину,
А “тюрма народів” згине.

Час уже людьми ставати,
А не сльози проливати.
Й камінь зрушиться ледачий,
Коли станем за Україну,
А сміливих жде удача!

Іван Немченко

**ТРИБУНА
МОЛОДОГО ДОСЛІДНИКА**

Вікторія Богачук

Топос міста у романах Емми Андіївської та А. Дебліна

Стрімкий розвиток міста спричинив зміни у тематиці та проблематиці мистецтва. Урбаністика стала важливою складовою європейської літературної традиції, як і саме місто в житті та світосприйнятті сучасної людини. Про це свідчить значне поширення її в українській та німецькій літературах. До урбаністичної теми зверталися такі вітчизняні письменники, як М. Хвильовий (“Вступна новела”, “Арабески”), М. Івченко (“Місто вмерло”), М. Могілянський (“Честь”), В. Домонтович (“Доктор Серафікус”) тощо. Серед німецьких авторів міська тематика була відображена в прозі Т. Фонтане (“Грішниця”, “Еффі Бріст”), В. Раабе (“Хроніка гороб’ячого провулку”), Е. Кестнера (“Еміль і детективи”) та ін. Звернення в аналізі літератури до явища топізації не є випадковим, адже осмислення топіки *“обумовлюється певним способом осмислення літератури. Воно передбачає існування системи, яка перебуває між літературним твором і “життям”, “дійсністю”, колективним підсвідомим, уявою чи свідомістю, яка виростає з екзистенційного або історичного досвіду – поколінневого, класового тощо”* [5, с. 360]. Матеріалом для статті обрано романи

Емми Андіївської та А. Дебліна, оскільки в їх творчості чітко простежується образ мегаполісу.

Міський текст, міський хронотоп, урбаністичні мотиви – це на сьогодні доволі важливий інтертекстний інструментарій розкодування авторської міфотворчості Емми Андіївської, яка посідає специфічне місце в українському літературному процесі. Будь-який топонімічний образ у романістиці письменниці має додатковий культурологічний код, що відсилає до історіософської проблематики й, таким чином, прокладає місток до історичного часу. Авторка оригінально творить образ України у “Романі про людське призначення”. Образами-епіцентрами Всесвіту є і Дніпро, і Київ, окремо Хрещатик, тобто цей образ є рухомою віссю світу. У площині української топіки з історіософським звучанням особливе місце посідає топос Києва, адже він представлений дрібнішими екстер’єрними образами (Дніпра, Лаври, Хрещатика тощо). Київ виступає “землею обітваною”, оскільки його торкнулася Божа благодать у вигляді чаші. Образ цього міста можна зрозуміти як символ рідної землі в цілому, який укладається в етичні параметри сюжету. Топосові Києва у романах здебільшого протиставлено топос Петербурга: на семантичному зрізі образ Києва має позитивну якісну характеристику, на відміну від антитетичного йому образу.

У мареннях персонажів центром світу виступає Хрещатик, проспект набуває семантично-символічного коду. Вказані топонімічні образи невіддільні від додаткових семантичних ключів-образів, що слугують ландшафтними зарисовками кожного окремого топоніма. Славко з “Роману про людське призначення” бачить Хрещатик в апокаліптичних видіннях. Простір Хрещатика охоплює всю територію планети Земля, на нього виходять усі сходи й вікна, тобто те, що існує навколо Хрещатика, стає тимчасово дійсністю в уяві Славка. Образом безмежного Хрещатика галюцинують також інші герої романів Емми Андіївської. Наприклад, Стецько (“Роман про добру людину”) під час фантазмагоричної подорожі до країни-спогаду, тобто в Україну, обсервує весь світ, оскільки він локалізований в образі Хрещатика. Марення Стецька, звісно, нежиттєподібне, а знаковість цього образу в такому сенсі, якого надає йому авторка, значно

підсилює ознаку нежиттєподібності. Насамперед відбувається процес ротації локального простору, змінюється ціле архітектурне планування проспекту: вздовж нього скупчуються пам'ятники Т. Шевченкові, І. Франкові, Лесі Українці, М. Грушевському та іншим.

Одним із виявів вимріяної держави в "Романі про добру людину" є макет міста на воді. Зображене у формі казкового замку місто на воді виявляє ознаки соціальної утопії, означеної ідеєю всепереможного добра. Попри географічну невизначеність міста, його абстрактний характер, чітко проступає образ України, омовлений у спосіб спеціального неназивання речей своїми іменами. Образ міста на воді фігурує як компенсоване в майбутньому благо для розпорощених по світу українців.

К. Лінч, відстежуючи образ міста та значення його форми, вказував: *"Результати досліджень дають можливість виявити зміст образів міста, співвідношення з предметними формами, і для зручності класифікувати останні: шляхи, кордони, райони, вузли й орієнтири"* [5, с. 1]. Усі ці елементи знаходимо в центральному образі роману А. Дебліна "Берлін-Александрплац". Зображені автором вулиці та площі точно відтворюють топографію тогочасної столиці. Роман фактично може бути путівником по тогочасному Берліну, бо в ньому відображені описи й назви установ, закладів, архітектурних символів тощо. Унікальними є назви вулиць, які були перейменовані. Проте цікавішим для нас є життя цих вулиць, їх вигляд, орієнтири та локуси, використані автором. Письменник подає назви вулиць (Бруннерштрассе, Лібіхштрассе, Розенталерштрассе, Софієнштрассе, Пренцлауер, Зьоештрассе), площ (Розенталерплац, Александерплац, Германплац, маршрутів (трамвай номер дев'ять, маршрут Східне кільце, Германплац, Вильденбрухплац, вокзал Трептов, Варшавський міст, Балтенплац, Книпродештрассе, Шенгаузераллес, Штеттинський вокзал, церква св. Гедвіги, Галлеські ворота, Германплац), кав'ярень ("Мексико", "Мокка-фікс" на Мюнцштрассе, "Рюккер-бар" на Рюккерштрассе), магазинів ("Саламандра"), мостів (Варшавський міст), готелів ("Балтикум"). Незважаючи на це, зовнішній вигляд формотворчих елементів "берлінського тексту" автор практично не описує (деякі

скупі епітети характеризують міські топоніми: “*гомінки вулиці*” [5, с. 3], “*вузька вулиця Софі*” [5, с. 4], “*довга Брунненштрассе ... Маленька вулиця безлюдна...*” [5, с.209]. У назві твору “Берлін-Александерплац. Історія Франца Біберкопфа” міститься топографічне найменування, яке відсилає нас до реально існуючої адреси – Берліна та Александрівської площі. Науковці по-різному інтерпретують образ Берліна в романі письменника. Деякі говорять про негативні конотації міста у творі, інші – навпаки. Проте А. Деблін вважає, що не можна сприймати назване місто однозначно. Все залежить від оцінки героєм власного простору. Образи, що містяться у назві роману та є у творі наскрізними, вибудовуються у символічне полотно, яке схоже на коло, що звужується до центру з кожним завитком, зменшуючись при цьому в об’ємі.

Головним топосом роману стає площа Александерплац, яка не дає героєві остаточно заплутатись у вирі назв та маршрутів. Тут перетинається безліч міських шляхів, проходить метро, біля площі розташований залізничний вокзал. Площа постійно розбудовується й постає перед нами як будівельний майданчик (“*Зі східних районів міста, з Вейсензеє, Ліхтенберга, Фрідріхсхайна, з Франкфуртераллеє виїжджають на Ландсбергерштрассе жовті трамваї і навипередки біжать до Алекса*” [5, с. 145]). Вузловою у романі постає і площа Розенталерплац, через яку проходять маршрути номер 68, 41, 99 та перетинаються вулиці Розенталер та Бруннерштрассе. У тексті роману знаходимо основні деталі образу площі, де є завод із виготовлення одягу, магазин “Fabisch und C”, майстерня з пошиття одягу для чоловіків. Цими топосами й обумовлено зовнішній вигляд площі: “*У вітринах красувалися манекени: в костюмах, у пальто, у спідницях, у панчохах, у ботинках*” [5, с. 3].

Отже, особливістю відтворення урбаністичних картин тогочасного Берліна у А. Дебліна є те, що міські пейзажі в нього стають не просто тлом для певних подій, вони самодостатні, бо мають ще й додаткове навантаження. Топос міста у романах Емми Андіївської та А. Дебліна виконує функцію соціального тла подій твору. А також увиразнює проблему взаємодії людини та середовища, внутрішнього та зовнішнього.

Окрім того, образ міста органічно вливається в ідейне тіло роману, створюючи нову образну паралель і розширюючи простір дії.

Література

1. Абрамовська Я. Топос і деякі спільні місця літературознавчих досліджень / Я.Абрамовська // Теорія літератури в Польщі: антологія текстів: друга половина ХХ – початок ХХІ ст. – Київ: Вид. дім “Кієво-Могилянська академія”, 2008. – С. 351-370.
2. Андієвська Е. Роман про добру людину / Е.Андієвська. – К.: Орій, 1993. – 270 с.
3. Андієвська Е. Роман про людське призначення / Е.Андієвська. – Мюнхен: Сучасність, 1982. – 454 с.
4. Смерек О. Романи Емми Андієвської: художньо-філософські шукання; міфологізм; поетика образності / О. Смерек. – Львів, 2007. – 191 с.
5. Деблін А. Берлін-Александрплац: [Електронний ресурс] / А.Деблін. – Режим доступу: <http://su0.ru/l8eg>.

ТАВРІЙСЬКА ФУНДАЦІЯ ІНФОРМУЄ

Лауреатом Всеукраїнської премії
імені Яра Славутича
за 2016 рік
став Микола Гурепко
(роман “Тераріум”)

Наталія Сидоренко

**Проблема формування духовного
світу підлітка й особливості
поетики у повісті “Бригантина”
Олеся Гончара**

Від 60-х років ХХ ст. у творчості багатьох українських письменників з’являється тенденція до відходу від соцреалізму й намагання утверджувати загальнолюдські духовні цінності. Особливу роль у формуванні цієї тенденції відіграли шістдесятники, але в її становленні та розвитку брали участь і деякі митці, що не належали до їхньої генерації.

В українській літературі 60–80-х років помітна особлива увага до педагогічних проблем, зокрема до проблеми формування духовного світу підлітків. Це явище було зумовлене тривогою за майбутнє нації, усвідомленням необхідності змін у житті суспільства. Від 60-х років навіть соцреалісти намагалися відійти від традиційних схем вирішення педагогічної проблематики, шукали нових прийомів характеротворення й жанрових форм, оригінальної поетики. Деякі письменники прагнули актуалізувати народну педагогіку, звертаючись до теми власного дитинства, як це зробив, наприклад, М. Стельмах у диалогії “Гуси-лебеді летять”, “Щедрий вечір”. Проблеми виховання “важких” підлітків намагалися по-

новому художньо осмислити Ю. Збанацький (“Курилові острови”) та О. Гончар (“Бригантіна”). У художній прозі, особливо у творах про і для дітей, утверджується так звана “лірико-романтична течія”. Було навіть офіційно визнано право її на існування.

О. Гончара вважали одним із чільних представників цієї течії, хоча М. Стрельбицький приписував йому “монументальний історизм” [11], а М. Наєнко назвав цього письменника “неоромантиком-постмодерністом” [6]. Т. Гундорова [3], Н. Зборовська [5], Р. Харчук [12] та деякі інші постколоніальні літературознавці, трактуючи роман “Прапорonoсці” як “символічний текст” соцреалізму, скептично висловлювалися про літературну спадщину О. Гончара в цілому.

Ми поділяємо думку Г. Гримич, яка розглядала О. Гончара як предтечу шістдесятників, як творця нового естетичного ідеалу: *“Гончареве відкриття краси, краще б сказати – повернення людській красі права громадянства в літературі, навіть привілейованого становища в ній, повернення людині права на захоплення красою виявилось таким радісно несподіваним і переконливим, що відразу захопило в сферу свого тяжіння багатьох його колег, сформувало надзвичайно сприятливу атмосферу для ширших, сміливіших шукань у цьому напрямку”* [2, с. 54]. Драматичний процес формування духовної краси підлітка в складних життєвих перипетіях є основним мотивом повісті “Бригантіна”, що потребує реінтерпретації з сучасних позицій. Це дає підстави вважати обрану нами тему актуальною.

Мета дослідження – з’ясувати особливості характеротворення головного героя у співвіднесенні з авторським ідеалом високодуховної особистості.

За своєю глибинною сутністю естетичний ідеал О. Гончара був неоромантичним, а сам він, як слушно зауважив М. Наєнко, нагадував Дон-Кіхота: *“Інакше-бо, звідки б у героя його повісті “Бригантіна” (1972) з’явилося таке запитання: “...Чи можливий у нашу космічну еру всюдипрохідець типу Уленшпігеля, або Сквороди, або Дон-Кіхота? Зробити б експеримент: палицю в руку, птаха на плече і – в путь...”*. *“Птах на плечі” – це один із найхарактерніших символів “лицаря сумного образу” Дон-Кіхота”* [6, с. 993].

Порфир Кульбака у “Бригантіні”, як і Микола в “Ку-

рилових островах”, утрачає відчуття “дому” як символічної “вісі” свого дитячого “світу” і втікає у плавні, де шукає розради в спілкуванні з природою. Після смерті діда, який займався його вихованням, Порфир страждає від самотності, бо батька не знав ніколи (він позашлюбна дитина), а мати надто захоплена трудовим ентузіазмом, щоб приділяти йому належну увагу. В селі важко жити з тавром “байстрюка”. Порфира зневажливо називають “Оксаничем”, що травмує його душу. В підлітка немає друзів, а мати, хоч і любить його, більше дбає про виноградні чубуки, які вирощує в піщаних кучугурах, ніж про сина. Портрет її висить на дошці пошани, а дитина цілими днями самотою блукає плавнями. Світ природи Порфир сприймає як свій символічний “дім”, а тому ревно захищає його від браконьєрів.

Тільки поза хронотопом “цивілізації” хлопець почуввається щасливим, бо у плавнях він вільний і “свій”, а не “чужий”, як у рідному селі. Оксана не помічала, що син її “дичавіє”, аж поки він зовсім перестав з’являтися вдома і в школі. Хлопця затримала міліція, коли він подався до міста, щоб помилуватися бригантиною. Як і всі діти, Порфир мріє про далекі подорожі, про пізнання широкого світу, а натомість опиняється в замкненому “світі” спецшколи для малолітніх правопорушників, оскільки його мати написала відповідну заяву. Хлопець, який не вчинив жодного злочину, почуввається скривдженим, загнаним у глухий кут, але намагається боронити свою внутрішню незалежність.

”Передісторія” Порфира розгортається у повісті ретроспективно, а починається твір із моменту знайомства вчителів спецшколи з новим вихованцем. Ось яким постає він у їхньому сприйнятті: *“Сторожке, крутолобе зайшло, стало пред учителями, прикрившись недоброю, напруженою осмішкою. “Ану, що ви мені зробите?” В щілинах очей виклик, з губів не сходить посмішка, напружена, скривлена й мовби далека. Зухвальство в ній, удавана веселість, бравада самозахисту. А над усім цим вловлюється прихований біль, насторога, нервово ждання чогось найгіршого. Звідки, з яких блукань, з яких горювань принесло воно сюди свою упередженість і цей упертий затаєний спротив?”* [1, с. 7]. У цьому психологічному портреті слово “воно” означає не зневагу, а співчуття до скривдженої долею дитини.

Директор спецшколи Валерій Іванович, який є прихильником педагогічних принципів В. Сухомлинського, намагається зазирнути в душу вихованцеві, знайти до нього індивідуальний підхід. Його спостереження відіграють особливу роль у розкритті характеру Порфира і в художньому осмисленні проблем виховання “важких” підлітків. Роздуми Валерія Івановича відображають у творі авторську позицію. *“Директор уважно розглядав новачка: ще одне дитя цього розшаленого віку. Бездоглядне дитя плавнів та шельгів дніпровських... Зблідле стоїть, знервоване, а оченята бистрі, смішковиті – в них так і світиться інтелект. Хай не шліфований, незагнузданий, але явно ж проблискує, його образу ж помітиш, такого не зарахуєш до розумово відсталих. Буйної, видно, вдачі...”* [1, с. 7-8]. Подальший діалог переконує в тому, що директор не помилився. На запитання, куди він збирався мандрувати на вітрильнику, якби на нього потрапив, Порфир відповідає: *“ – Ну хоча б на лиман...”*

– А на лимані що?

– Як що? Там – життя! Право – воля! Птаство зі всього світу!” [1, с. 8].

Втім, далі діалог набирає несподіваного повороту: *“ – А після лиману ще кудись були наміри?”*

– А що? Куди душа забажає... Галасвіта!

Вчителі презирнулися між собою, і найстарша з них, повновиди сива жінка, запитала:

– Це якийсь новий континент: галасвіта? Поясни, будь ласка, де він.

– А ви матір мою спитайте... Тільки що – так образу: “А-а, галасвіта ти б пішов!” [1, с. 8-9] Недарма народні повір'я приписують материнським словам магічну дію. Оце неодноразово повторене “галасвіта” підштовхнуло дитину до втечі з дому. Порфир визнає тільки один закон: *“Право – воля!”*, обіцяє втекти зі спецшколи й таки дотримує слова, виявивши неабиякі сприт і кмітливість. Можна у цьому вбачати вияв анархізму в характері героя, проте, на нашу думку, автор хотів ствердити ще й інше: закритий заклад – невідповідне місце для дитини. Порфира зловили й повернули у спецшколу, що стало для нього додатковою травмою. Нарешті й Оксана збагнула, що вона накоїла, але вже нічого не змогла змінити. Її дитина залишилася за високими мурами під ще суворішим наглядом.

У повісті постійно протиставляються два хронотопи: вільного світу довкілля та обмеженого муром і присудженим терміном “світу” спецшколи. Крім того, подібний навчально-виховний заклад – це ще й “перехрестя”, де зіштовхуються складні дитячі характери. Спецшкола – навіть не “острів”, яким здавався інтернат Миколи з “Курилових островів” Ю. Збанацького, а фактично в’язниця для неповнолітніх правопорушників. Дитині з таким характером, як у Порфира, тут непросто “вижити” не зламавшись, проте є в його характері міцна моральна основа, закладена дідом. Хлопець добре знає історію свого народу, любить і розуміє природу, має розвинуту фантазію. Його “внутрішній хронотоп” безмежний, а тому здатний протистояти обставинам. Порфир вважає, що він “вічний”, “це й при мамонтах жив”. “А крім того, живе в Порфирові відчуття свого кривого зв’язку з тими, хто насипав у цих степах кургани-могили”, і хто знає, зауважує прозаїк, чи це не козацькі гени волелюбства так неспокійно озиваються у ньому, хвилює його й просторове відчуття особистої причетності до всього, що відбувається “від Хіросіми до Комишанки” [8, с. 189]. А ще хлопець вірить у здійснення своєї мрії про те, що колись бригантина понесе його на крилах вітрил у далекі незнані світи.

Порфир дуже допитливий і має неабиякі здібності до навчання, він і працювати вміє, але не одразу виявляються ці його якості. Може, так і лишився би хлопець “вічним утікачем” або ще й кимось гіршим став, якби поруч не виявилось таких щирих і добрих людей, терплячих і вмілих педагогів, як директор спецшколи та молода вчителька Марися Павлівна. Під їхнім благодотворним впливом “плавневий Мауглі” стає дедалі “цивілізованішим”, духовно міцніє, самостверджується як внутрішньо вільна і цілеспрямована особистість.

У фіналі твору Порфир зображений при кермі баржі, а йому здається, що над нею здіймаються величезні білі вітрила: “*Нестримно несе хлопця бригантина його уяви, її дух непокорений, а він радісний стоїть за кермом, все далі й далі йде по водах розлогих та сяючих, і береги вітають його, і зустрічні капітани з веселим подивом запитують: звідки?*” [1, с. 201]. Такий оптимістичний і навіть патетичний фінал, на нашу думку, не є у творі штучним, а закономірно випливає з логіки розвитку характеру героя – нащадка українського козацького роду,

натури волелюбної, мрійливої, але й діяльної, здатної до впертої боротьби за досягнення свого ідеалу.

Бригантина – наскрізний символічний образ у повісті, винесений у її назву, – асоціюється не тільки з мрією, а й із дерзанням, спрямованим на її здійснення. Увесь твір завдяки цьому пройнятий неоромантичним духом, але є в ньому й суворий реалізм, який навряд чи можна назвати соціалістичним. Це виявляється насамперед у проблематиці, особливо у важливій соціально-психологічній проблемі “сирітства” за живих батьків. Услід за Ю. Збанацьким О. Гончар переконливо показує, що за радянської влади виросло покоління, значна частина якого неспроможна дати ради власним дітям. Це люди, виховані на ідеї, що на першому плані мають бути обов’язки не перед родиною, а перед державою, яка нібито потурбується про їхніх дітей та старих батьків. Це генерація, серед якої багато “бездомних” (незрідка – у прямому розумінні цього слова) представників “романтичних професій” (такими є більшість батьків у повістях Ю. Збанацького) чи й просто “ентузіастів праці”, подібних до матері Порфира. Твори обох письменників пройняті тривогою за майбутнє величезної кількості “безбачченків”.

Отже, у повісті О. Гончара “Бригантина” неоромантизм переплітається з реалістичним розкриттям важливих соціально-психологічних проблем, зокрема проблеми формування духовного світу підлітка, що дає підстави для визначення цієї повісті як соціально-психологічної. Є в цьому творі й ознаки “романного мислення”, насамперед – “безмежність” хронотопу “інтелектуального сюжету”, вагомість проблематики, однак подієвий сюжет має хронотоп “середнього” обсягу, охоплюючи приблизно рік із життя героя, як те зазвичай і буває в повістях для підлітків. Сюжетна лінія у “Бригантині” одна й не дуже багата на події, але є тут і втечі, й мандрі, і несподівані зустрічі, й напружені колізії – все те, що так подобається юним читачам. Окрім того, історія Порфира Кульбаки вселяє у них віру в те, що сильна і духовно багата особистість здатна протистояти випробуванням долі й утілювати у життя свої мрії.

У творі важливу роль відіграють позафабульні елементи. Авторські відступи, портрети, внутрішні монологи героїв, пейзажі Південної України лірично забарвлені.

Таким чином, можна зробити висновок, що “Бриган-

тина” О. Гончара – епіко-лірична, соціально-психологічна, реалістично-неоромантична повість, яка на метажанровому рівні може бути означена і як “роман виховання” (з легкої руки Л. Новиченка [7] таке маркування цього твору прищепилося в українському літературознавстві).

Твори О. Довженка (“Зачарована Десна”), М. Стельмаха (“Гуси-лебеді летять”, “Щедрий вечір”), О. Гончара (“Бригантина”) дали поштовх для нового етапу розвитку художньої прози про дітей, який характеризується загальним гуманістичним спрямуванням, романтично-ліричним забарвленням наративу зі збереженням його реалістичної основи, пошуком оригінальних жанрових форм і поетики. Вони заслуговують подальшого вивчення, зокрема неупередженої реінтерпретації з сучасних позицій.

Література

1. Гончар О. Бригантина: повість / О. Гончар // Гончар О. Твори: у 6 т. – К.: Дніпро, 1978. – Т. 6. – С. 7-201.
2. Гримич Г. Загадка творчого бунту / Г. Гримич. – К.: Укр. письменник, 1993. – 248 с.
3. Гундорова Т. Кітч і Література: травестії / Т. Гундорова. – К.: Факт, 2008. – 284 с.
4. Збанацький Ю. Курилові острови. Морська чайка. Курячий бог. Оповідання / Ю. Збанацький. – К.: Веселка, 1973. – 492 с.
5. Зборовська Н. Код української літератури: проект психоісторії новітньої української літератури / Н. Зборовська. – К.: Академвидав, 2006. – 504 с.
6. Наєнко М. Художня література України: від міфів до модерної реальності / М. Наєнко. – К.: Просвіта, 2008. – 1064 с.
7. Новиченко Л. Стильові складники багатства сучасної прози / Л. Новиченко // Новиченко Л. Від учора до завтра: літ.-крит. статті. – К.: Рад. письменник, 1983. – С. 122-138.
8. Погрібний А. Олесь Гончар: нарис творчості / А. Погрібний. – К.: Дніпро, 1987. – 242 с.
9. Стельмах М. Гуси-лебеді летять: повість / М. Стельмах // Стельмах М. Твори: у 7 т. – К.: Дніпро, 1983. – Т.4. – С. 435-566.
10. Стельмах М. Щедрий вечір: повість / М. Стельмах // Стельмах М. Твори: у 7 т. – К.: Дніпро, 1983. – Т.4. – С. 435-566.
11. Стрельбицький М. Проза монументального історизму: дорожок Олесь Гончара / М. Стрельбицький. – К.: Рад. письменник, 1988. – 301 с.
12. Харчук Р. Сучасна українська проза: постмодерний період / Р. Харчук. – К.: ВЦ “Академія”, 2008. – 248 с.

Тетяна Окуневич

**Художнє порівняння
в поетичних творах
Тадея Карабовича**

Поезія – це вершина розвитку літератури. Вона є одним із найцікавіших та найдосконаліших творінь людства. Неповторність та естетична цінність поетичного тексту залежить від певного, характерного тільки для нього набору та організації лексичних одиниць, притаманних індивідуальному поетичному стилю. Питання індивідуального стилю будь-якого поета завжди цікавило не лише науковців, але й пересічних читачів як України, так і зарубіжжя, зокрема Польщі.

За словами І. Немченка, на небі українського красивого слова в сучасній Польщі палає чимало яскравих зірок – Міля Лучак і Тадей Карабович, Іван Златокудр і Юрій Гаврилук, Ірина Рейт і Олена Дущь-Файфер, Іван Киризюк і Володислав Грабан, Жєня Жабінська і Петро Мурянкa, Софія Сачко і Юрій Трачук. Та одним із найбільш знаних на Холмщині є поет, драматург, перекладач і літературознавець Тадей Карабович. Він належить до когорти популяризаторів української культури поза межами українського етносередовища. Твори поета, на думку І. Немченка, *“гранично щирі, відкриті, чисті своєю первозданністю”* [9]. Ліричною візиткою цього співця можна вважати мініатюру *“Звук”*, у якій означено його мистецьке кредо (*“звук як щем забринів / я вірю в слово невимовлене досі”*) і тема рідної мови генетично пов’язана з образом України. Мотиви рідної землі відіграють важливу роль у його житті загалом та у поетичному доробку зокрема.

Серед вагомих літературознавчих досліджень про творчість Тадея Карабовича варто назвати моногра-

фічне видання Б. Столярчука (Рівне-Люблін, 2007), статті А. Савенця, Е. Соловей, Г. Сюті, низку наукових розвідок І. Немченка. На думку Г. Сюті, *“мовна особистість і творчий доробок цього українськомовного поета з Холмщини заслуговує на увагу вже тому, що на сьогодні він – один із найпоследовніших представників літературного процесу близького зарубіжжя (Польщі), які свідомо й активно прилучаються до творення єдиного мовно-образного простору української ментальності”* [10].

Мовна картина світу ліричних творів Тадея Карабовича надзвичайно багатогранна. Щоразу, заглиблюючись у поетичний світ митця слова, перед читачем відкриваються нові мовознавчі та літературознавчі теми. І що більше заглиблюється дослідник у мовну тканину поетичного тексту, то ширші обрії письменницької майстерності йому відкриваються, оскільки слово може реалізовувати не тільки свої безпосередні номінативні значення, але й художньо-стилістичні, зі всіма притаманними йому емоційними, експресивно-образними компонентами [5, с. 10].

Особливості використання лексичних одиниць повністю розкриваються лише в контексті твору: одні слова зазнають семантичного зсуву, набувають іншого значення, стають важливими художньо-образними елементами поетичного твору.

Дослідження мови поезії створює досить широке поле для вивчення різноманітних мовних засобів. Кількість і характер тропів залежать від творчого методу й індивідуального стилю письменника. Тропи (гр. *trōpos* – зворот мови) – це використовувані в художній творчості слова і звороти, вжиті не в їх прямому, а в образному, переносному значенні [8, с. 231].

О. Бандура зазначає: *“Художня функція тропів полягає в тому, що вони допомагають виділити, підкреслити в зображуваному характері, явищі, предметі потрібну рису чи якість, тобто сприяють їх індивідуалізації. Тропи надають художньо-образної виразності, емоційності, поетичності”* [1, с. 78].

Дослідники поетичної мови (О. Бандура, Р. Гром'як та Ю. Ковалів, Т. Крайнікова, В. Пахаренко, А. Ткаченко та ін.) виокремлюють такі різновиди тропів: метафору, метонімію, синекдоху, епітет, порівняння, гіперболу,

літоту, іронію та інші засоби поетичного мовлення. Тропи, як наголошує М. Коцюбинська, *“особливо сконцентровано виявляють характер образного мислення. І справа не в кількості тропів – а в їх якості. Відомо, що у тропях знаходить своє відображення не лише індивідуальність письменника, а й дух епохи, характер народу. Троп – це не та форма, в яку виливається готова поетична думка, а та, в якій вона народжується. Письменник не придумує словесних образів, а мислить ними”* [7, с. 38].

Л. Оліфіренко акцентує увагу на тому, що первісним тропом і виразником образотворчої мовленнєвої експресивності є порівняння – тропеїчні фігури, що описують особу, предмет, явище чи дію через найхарактерніші ознаки інших осіб, предметів, явищ чи дій. *“Порівняння – це такі тропи, в яких пояснення одного предмета чи явища подається за допомогою іншого, подібного до нього”* [6, с. 108]. Воно підкреслює й посилює образ предметів чи явищ, викликає естетично скеровані асоціації та почуттєво-оцінні реакції, активізує увагу й образне мислення людини. М. Коцюбинська вважає, що *“у широкому розумінні порівняння лежить в основі майже всіх тропів, особливо метафоричної групи”* [7, с. 38].

Порівняння вже давно стало об'єктом лінгвістичних досліджень науковців. Так, М. Черемісіна, І. Кучеренко, С. Рошко досліджують формально-граматичну та функційно-синтаксичну структуру порівняльних конструкцій, Л. М'яснянкін висвітлює їх прагматичний аспект побудови, К. Мізін розглядає порівняльні структури з позицій когнітивістики. Порівняння вивчають і як елемент ідіолекту письменників (О. Марчук, Л. М'яснянкін, Л. Голоюх), і як фразеологізм (К. Мізін, М. Алефіренко). Попри значну кількість праць, вивчення особливостей порівнянь у художніх текстах залишається актуальним і на сьогодні, зокрема в ліриці письменників українського зарубіжжя.

Тадей Карабович у своїх поезіях досить часто звертається до тропів, зокрема до порівнянь, які надають вислову унаочнення, особливої виразності та асоціативності, роблять його барвистим і соковитим, виявляють ставлення мовця до сказаного. Звичайно розрізняються в порівняннях суб'єкт (те, що порівнюється), ознака і об'єкт (те, з чим порівнюється) зіставлення. Об'єктами в

порівняннях Т. Карабовича виступають конкретні предмети і явища об'єктивного світу. Найчастіше вживає поет непоширені порівняльні звороти, підрядні речення зі сполучниками **як, мов, наче**: *а яблука існували в Спасі / і як горіхи лузалися манливо* [4, с. 31]; *твое небо є синє / напиши листа синього як твоє небо* [4, с. 53]; *дитинство як коралики; дитинство як павутина змережена* [4, с. 161]; *будую спомини неначе кольорову / фотографію / що не фіксує проминання* [4, с. 161] та ін.

Уведення в текст порівнянь дає змогу авторові створити в читача чітке уявлення про події, які він описує у вірші: *я там знайшов тебе незбагненну / ти йшла повз час як чайка весняна / ти йшла життям як ця слугиня Пана / і несла хрест самотньо навмання / душа твоя скигліла як пискля / в кубельці слова що зберіг ковчег / ти вигнана з дитинства йшла як божевільна / та Ангел Хоронитель замріяно мовчав* [4, с. 32]; схарактеризувати зовнішність героя, передати його фізичний чи психічний стан: *скалічений вістрям самоти / стоїш без захисту як тополя / або мальва / скалічений життям / неначе жабрак змиваєш своє обличчя / перед свідками* [4, с. 36]; змалювати життєві ситуації: *будую спомини неначе кольорову / фотографію / що не фіксує проминання* [4, с. 161].

Порівняння в поезіях виконують і стилістичну функцію, допомагаючи зрозуміти авторський задум завдяки перенесенню ознак одних явищ чи предметів на інші. Так, наприклад, порівняння *забувалися та пригадувались події / минала ніч самотня й велична / наче храм сутності* [4, с. 107] створює образ нездоланності, чогось вічного та незнищеного. Інше порівняння: *коли ризуха ясніла своїми / неймовірними квітами / єдиними на світі / твої уста були недозрілі / як захід сонця / а вічність була / короткочасна* [4, с. 159] розкриває візуальну близькість закоханих.

У своїй присвяті Остапові Лапському Тадей Карабович змальовує співця, який протягом багатьох десятиліть жив на порубіжжі двох слов'янських культур, мов, менталітетів і який весь час сподівався, щоб Україна була Україною, заглядаючи у її майбутнє, як у чашу: *на фотографіях / поет / що скинув льяну сорочку / Полісся / підперезаний / Європою / будівничий своєї*

легенди / мандрує коридорами століття / яке кінчається / заглядаючи / як в чашу [4, с. 75].

У своїх творах Тадей Карабович, заглиблюючись у таємниці світобудови і людської душі, весь час згадує оту свою “колись квітучу малу батьківщину”, порівнюючи самоту то з яструбом, то з мальвою чи тополею: *в колодязях мого дитинства / лише прісна вода / щойно пізніше в мені ця пріва / самотности / неначе яструб* [4, с. 201]; *скалічений поплавою самоти / стоїш без захисту як тополя / або мальва; скалічений життям / неначе жебрак змиваєш своє обличчя перед свідками* [4, с. 217]; прагне відновити “*хоча б у слові свою батьківщину, що тепер нагадує пустку*” [9], молиться до неї: *моя Холмищина як ікона / я до неї молюся блакитно // там де я народився / дощ б’ється крильми о рамена хрестів* [4, с. 55]. “*Та з іншого боку, доводиться визнавати, що винародовлення в краї вже незворотне*” [9].

Проте ліричний герой віршів Т. Карабовича не знеривився і не впав у розпач. Він творить своє буття, що виявляється в любові до природи, до коханої: *твоє тіло як пристань солодка / де вигладжені невідомі стежки любови / де мовчання говорить а мова мовчить* [4, с. 40]; *солодкі дотики любови як молитва ночі / я хотів викрасти тебе затулити собою / а обійми придорожніх хрестів нагадували прощу* [4, с. 42]; *і ось краплі дощу заповонюють нас в коханні / обступають серпнево і полощуть вічність / як дві ластівки ховаємося під ковдру цілющості* [4, с. 48].

Однак кохання не завжди безмежне, воно може промайнути як вітер, всохнути, як дерево, залишивши лише спогади про нього: *Промайнула наша любов як вітер / тільки запах твого тіла проклинаю / в мріях* [4, с. 28]; *шукаю нас і не знаходжу / притулюся до спомину як до / подушки* [4, с. 28]; *коли дивлюся в себе / бачу наше кохання як всохле / дерево* [4, с. 28].

Одним із найкращих творів Тадея Карабовича вважають поему “Атлантида”, в якій автор, вирушаючи в поетичні мандри до ойкумени Атлантиди, долає велику пустку, що його зустрічає, йдучи українськими слідами тих земель, яким загрожує занепад, молиться за малу батьківщину. Ліричний герой паломником вирушає у рідну просторінь. Для нього дорога, ніби проща, а час,

що минув за його відсутності і ніколи не повернеться, схожий із одрізаною скибкою хліба: *загострюються питання молитви / їдеш автобусом як паломник / скоро котиться золотий меч коліс / швидко біліє ніч у цій країні / не вірши що минуло стільки років / цей час як скибка хліба / перерізана* [4, с. 182]; *по країні ікс мчить автобус / наче проща його дорога / навздогін* [4, с. 183].

Отже, в порівняннях Тадея Карабовича відбиваються найхарактерніші ознаки його стилю – пластика слова, динамізм художньо-образної структури. Все це – незмінний вияв напруженої думки поета, що пізнає незнане, а втлившись у слово, дарує читачеві емоції високого інтелектуального наповнення.

Література

1. Бандура О. М. Мова художнього твору: [нарис] / О. М. Бандура. – К.: Дніпро, 1964. – 121 с.
2. Галич О. Теорія літератури / О. Галич, В. Назарець, Є. Васильєв. – К.: Либідь, 2001. – 344 с.
3. Ермоленко С. Українська мова: короткий тлумачний словник лінгвістичних термінів / С. Ермоленко, С. Бирик, О. Тодор; за редакцією С. Ермоленко. – К.: Либідь, 2001. – 224 с.
4. Карабович Тадей. Вибрані поезії / Тадей Карабович. – Білосток, 2001. – 321 с.
5. Крайнікова Т. Мова художнього твору / Т. Крайнікова. – К.: Дніпро, 2002. – 150 с.
6. Кожина М. Н. Стилистика русского языка / М. Н. Кожина. – М.: Просвещение, 1983. – 223 с.
7. Коцюбинська М. Образне слово в літературному творі / М. Коцюбинська. – К.: Вид-во АН УРСР, 1960. – 188 с.
8. Лесин В. М. Літературознавчі терміни: довідник / В. М. Лесин. – К. Рад. шк., 1985. – 251 с.
9. Немченко І. Контури українського літературного простору в сучасній Польщі [Електронний ресурс] / Просвіта Херсонщини – Режим доступу: <http://prosvita-ks.co.ua/visnik-tavriyskojifundaciyi-vipusk-2/ivan-nemchenko-konturi-ukrayinskogo-literaturnogo-prostoru>
10. Сютя Г. М. Лексико-семантичні параметри індивідуального поетичного словника Тадея Карабовича [Електронний ресурс] / Г. М. Сютя // Наукові записки [Національного університету “Острозька академія”]. Сер.: Філологічна. – 2008. Вип.10. – С.143-149. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nznuoaf_2008_10_19

Лідія Бондаренко

Виховання в учнів культури почуттів засобами поезії

***(на матеріалі збірки Івана Франка
“Зів’яле листя”)***

У сучасній педагогічній науці загальноприйнятою є думка, що з усіх літературних родів найбільше впливає на формування духовного світу людини лірика. *“Багатство і благородство почуттів підлітків, – писав В. Сухомлинський, – немислиме без співпереживання найтонших порухів людської душі, які являють собою духовне багатство і надбання людства”*. І далі уточнював, що мова йде *“про почуття, переживання, втілені у визначних творах світової поезії”* [4, с.551]. Він вважав ліричні вірші єдиним у своєму роді засобом виховання. *“Навчити почувати можна тільки вдаючись до мови почуттів, а ця мова починається з поетичного слова”* [4, с.551]. Педагог стверджував, що ліричні твори про красу рідної природи, про високе почуття любові до Батьківщини відіграють величезну роль у патріотичному вихованні учнів – допомагають їм художньо пізнати свою Вітчизну. Спираючись на власний багаторічний педагогічний досвід, В. Сухомлинський зазначав, що *“вірші Пушкіна, Лермонтова, Некрасова, Шевченка, Лесі Українки, Єсеніна, Брюсова, в яких відображено життєрадісне світосприймання, одухотвореність людської душі сприйманням, пізнанням, переживанням навколишнього світу,”* здатні також відкрити перед учнями *“ті куточки душі, той неловимий душевний стан, який не передати ніякими поясненнями”* [4,

с.552]. Поетичне слово доносить до школярів справжню красу кохання, вірності, відданості; виховує повагу до жінки, матері. *“Без цього пізнання людина не може збагнути й осягти людської культури”* [4, с.553]. Крім того, педагог вважав, що залучення учнів до поетичного слова допомагає краще їх пізнати. Улюблені ліричні вірші, книги, автори відображають індивідуальні духовні риси вихованців.

Про великий виховний вплив поезії говорять й інші вчені. Н. Волошина підкреслює, що лірика П. Тичини, М. Рильського, В. Сосюри, А. Малишка та інших *“хвилює учнів, спонукає разом з поетом пережити радість і захоплення”* [1, с.13]. На переконання Є. Пасічника, ліричні твори містять у собі *“великі можливості для формування людини”* [3, с.302]. Вони допомагають проникнути у внутрішній світ особистості, заглибитись у її найтонші почуття і найпотаємніші думки, викликані обставинами життя. Завдяки лаконічному і сконцентрованому вираженню авторської думки, ствердженню науковець, поезія *“має багато переваг у вихованні в учнів культури почуттів і переживань”* [3, с.302]. Лірика – це той літературний рід, який формує духовний світ людини. Її вивчення у школі, констатують дослідники, – органічна складова виховного процесу. Крім того, вчені наголошують на винятково важливій ролі поетичного слова у вихованні культури мовлення учнів. Лаконічна, образна мова поезії не тільки збагачує їхній словниковий запас, а й протидіє багатослів'ю, шаблону.

У практиці роботи школи міцно утвердилися уроки, що поєднують оглядове та монографічне вивчення поезії всередині окремої теми. Як правило, саме таким шляхом розглядається поетична збірка І. Франка *“Зів'яле листя”*. Її вивчення в 10 класі є неповторною у своєму роді можливістю донести до юних сердець красу найвеличнішого з усіх почуттів. Вважаємо, що зробити це найдоцільніше, залучивши широкий літературний контекст. Адже формувати єдність у поглядах учнів на моральні цінності людини засобами поетичного слова можна, тільки взаємозв'язано вивчаючи вітчизняну і зарубіжну лірику.

Для аналізу збірки на тлі історичного розвитку європейської інтимної поезії обираємо форму уроку-композиції:

- по-перше, вона передбачає подання зразків аналізу віршів;

- по-друге, тема уроку є особливо делікатною. А ця нетрадиційна форма дозволяє подати своєрідно емоційно наснажений коментар, що полегшить сприймання поезій і створить у класі необхідну атмосферу.

На уроці детально аналізуються програмові тексти “Чого являєшся мені у сні?..” і “Червона калино, чого в лузі гнешся?”. Та розкрити перед учнями чарівний світ інтимної лірики І. Франка без використання інших його віршів неможливо. Тому вводимо до сценарію і поезії “За що, красавице, я так тебе люблю...”, “Так, ти одна моя правдивая любов...” й інші.

Щоб цікаві епізоди з особистого життя автора не відтіснили на другий план його вірші, до уроку всім десятикласникам даємо завдання ознайомитись із програмовими творами і подумати над питаннями:

“Червона калино, чого в лузі гнешся?”

1. Як побудований твір?
2. Що уособлюють образи дуба і червоної калини?
3. Чим пояснюється сумний настрій поезії?
4. Як ритміка вірша передає почуття героїв (зверніть увагу на чергування різноскладових рядків)?

“Чого являєшся мені у сні?..”

1. Якими настроями пройнята поезія?
2. Чим пояснюється сум, яскраво виражений у першій частині твору?
3. Чому заключна строфа починається різкою зміною настрою?
4. За допомогою яких засобів створюється образ коханої?
5. У чому, на думку автора, справжня краса любові?

Зрозуміло, що запорукою успіху є копітка робота учителя з ведучими, коментаторами і читцями. А щоб і їм було цікаво на уроці, проводимо репетиції матеріалу частинами.

Урок-композиція “Збірка І. Франка “Зів’яле листя” – явище світової інтимної поезії” проводиться як спарений і включає такі структурні компоненти:

1. Вступне слово вчителя про кохання як одну з вічних тем світової лірики.
2. Розповідь першого ведучого про історію почуттів Данте Аліг'єрі до Беатріче на основі праці І. Франка

“Данте Алігієрі. Характеристика середніх віків. Життя поета і вибір із його поезії”.

3. Читання напам'ять учнями поезій Данте у перекладах І. Франка, М. Бажана, Д. Павличка.

4. Розповідь другого ведучого про кохання Ф. Петрарки до Лаури.

5. Декламація школярами поезій Ф. Петрарки у перекладах Д. Павличка.

6. Розповідь третього ведучого про “Смагляву леді” В. Шекспіра.

7. Читання учнями напам'ять сонетів В. Шекспіра у перекладах Д. Паламарчука.

8. Повідомлення четвертого ведучого про переживання І. Франка, що лягли в основу збірки “Зів'яле листя”, з використанням листів поета і спогадів Тараса Франка.

9. Декламація школярами віршів І. Франка “Тричі мені являлася любов”, “За що, красавице, я так тебе люблю...”, “Так, ти одна моя правдива любов...”.

10. Повідомлення четвертого ведучого про оригінальність композиції “Зів'ялого листя”, різноманітність ритміки і строфіки віршів збірки.

11. Читання в особах поезії “Червона калино, чого в лузі гнешся?”.

12. Аналіз цього вірша першим коментатором.

13. Декламація школярем поезії “Чого являєшся мені у сні?..”.

14. Аналіз цього твору другим коментатором.

15. Підсумок четвертого ведучого про розуміння І. Франком справжньої краси любові (у порівнянні з поезіями Данте, Ф. Петрарки, В. Шекспіра).

16. Заключне слово вчителя.

17. Прослуховування пісні “Ой ти, дівчино, з горіха зерня...” (музика А. Кос-Анатольського).

Така структурна організація уроку можлива, зважаючи на те, що з творами Данте, Ф. Петрарки, В. Шекспіра учні вже ознайомилися на уроках зарубіжної літератури. Програмою передбачене також вивчення напам'ять сонетів Ф. Петрарки і В. Шекспіра.

Важливу роль на уроці відіграє розповідь першого ведучого про історію кохання Данте до Беатріче на основі праці І. Франка “Данте Алігієрі. Характеристика середніх віків. Життя поета і вибір із його поезії”.

Наводимо зразок такого повідомлення.

“Першим в історії західноєвропейської літератури письменником, що вустама ліричного героя не лише розповів світові історію свого кохання, а й відкрив перед читачем найпотаємніші почуття, став Данте Аліг'єрі, автор славетної “Божественної комедії”. У І. Франка, дослідника і перекладача творів великого італійця, читаємо: *“Маючи 9 літ, Данте побачив раз на вулиці дівчинку, роком молодшу від нього, в суконці червоній, як кров... “В тій хвили дух життя, що пробуває в найтайнішій комірці серця, почав тремтіти так сильно, що в найтихіших пульсах видавався мені страшним”*. Потім він видів її часто, аж одного разу, коли вже мав 18 літ, побачив її одягнену в пребілу сукню, між двома дамами старших літ; вона обернула свої очі в той бік вулиці, де він стояв, боязливий і несмілий, і поздоровила його чемно з невимовною ласкавістю, так що йому здавалося, що побачив останню мету всякої розкоші” [5, с.58]. Так почалася найвідоміша в світі історія кохання поета до жінки. *“Хто була та пані, – знову читаємо в І. Франка, – що першою своєю появою збудила в серці 9-літнього хлопця таку могутню пристрасть і зробилася провідною зіркою цілого його життя? Данте називає її Беатріче. З того, що він подає про неї, ми можемо дізнатися, що вона була флорентійка, дочка якогось флорентійського патриція, уроджена 1266 року..., а померла десь 1290... се була молода Беатріче, дочка близького сусіда Дантових родичів і визначного пана Фолько ді Портінарі, що пізніше вийшла заміж за молодого Симоне де Барді і вмерла 1290 року, проживши 24 роки” [5, с.60-61].*

Після смерті Беатріче Данте пише автобіографічну повість “Нове життя”. До неї включає 30 поезій, що розповідають про його кохання, мрії, а також про страждання, пов’язані зі смертю Беатріче. Так історія одного погляду та одного вітання перетворилася під пером майстра на енциклопедію усіх можливих проявів захоплення жінкою, на гімн духовній сутності людини”.

Таким чином не лише нагадуємо учням відомий їм із курсу зарубіжної літератури матеріал, а й представляємо Каменяра як знавця і дослідника світової поезії, перекладача її видатних творінь.

Прослідковуємо далі літературну традицію, у руслі якої написана збірка “Зів’яле листя”, розповідаючи про почуття Ф. Петрарки до Лаури і про “Смагляву леді” В. Шекспіра.

На початку повідомлення про історію написання “Зів’ялого листя” ведучий відзначає, що в кінці ХІХ століття власний варіант ліричної драми кохання представив світові й українець І. Франко. Шістдесят поезій, у яких герой розповідає про муки свого нерозділеного почуття, він об’єднав у три цикли – “жмутки” і дав збірці назву “Зів’яле листя”. Завершуючи повідомлення про переживання поета, які лягли в її основу, ведучий зауважує, що, як і Беатріче Данте, Лаура Ф. Петрарки, “Смаглява леді” В. Шекспіра, Дівчина “з горіха зерня” І. Франка має прототип, точніше прототипи. Як справедливо відзначають дослідники, *“узагальнений і досить абстрактний жіночий образ”* збірки – це *“три силуети однієї й тієї ж постаті, три грані одного кристалу, три стани розвитку й емоційного буття різних, але споріднених, в одному тілі живущих любовних пристрастей”* [2, с.156-157]. Ліричного героя “Зів’ялого листя” також не можна ототожнювати з І. Франком, але пережиті поетом муки нещасливого кохання, безперечно, відлунюються у збірці.

Підсумовуючи розмову про ліричну драму митця, ведучий наголошує, що оспівана Данте у “Новому житті”, Ф. Петраркою у “Книзі пісень” краса кохання – у безкорисливості. Оспівана В. Шекспіром у сонетах краса цього почуття – у пробаченні коханий людині її недоліків і гріхів. На думку І. Франка, справжня краса любові – у поєднанні безкорисливості і християнської моралі всепрощення.

Отже, цей урок дозволяє представити один із напрямів діяльності І. Франка – дослідника і перекладача шедеврів зарубіжного письменства, розглянути збірку “Зів’яле листя” у руслі світової літературної традиції, виявити риси своєрідності в опрацюванні українським поетом теми кохання, формувати єдність у поглядах школярів на моральні цінності людини.

Література

1. Волошина Н.Й. Естетичне виховання учнів у процесі вивчення літератури / Ніла Волошина. – К.: Рад. шк., 1985. – 104 с.

2. Павличко Д.В. З глибини душі / Дмитро Павличко // Франко І.Я. Зів'яле листя: лірична драма. – Львів: Каменяр; Тбілісі: Сабчота Сакартвело, 1988. – С.152-170.
3. Пасічник Є.А. Методика викладання української літератури в середніх навчальних закладах: навч. посібн. для студентів вищих закл. освіти / Євген Пасічник. – К.: Ленвіт, 2000. – 384 с.
4. Сухомлинський В.О. Твори: у 5 т. / Василь Сухомлинський. – К.: Рад. шк., 1977. – Т.3. – 670 с.
5. Франко І. Я. Зібрання творів: у 50 т. / Іван Франко. – К.: Наук. думка, 1978. – Т.12. – 728 с.

ТАВРІЙСЬКА ФУНДАЦІЯ ІНФОРМУЄ

Херсонська обласна організація НСПУ та Херсонський обласний осередок «Молодого Народного Руху» спільно з редколегією Херсонського літературно-художнього збірника «Вишиванка» проводять щорічний Літературний конкурс імені В'ячеслава Чорновола серед творчої молоді Миколаївщини, Одещини та Херсонщини.

Вік учасників конкурсу — від 14 до 28 років.

Термін подачі матеріалів до 20 лютого поточного року.

Номінації: поезія, проза, драматургія, публіцистика. До розгляду приймаються твори, присвячені історії та сучасному буттю нашого народу, перейняті українською національною ідеєю.

Мова творів українська.

Матеріали приймаються за адресою:
ХОО НСПУ, пр. Ушакова, 16, м. Херсон, 73003.

Твори переможців публікуються в чергових випусках збірника «Вишиванка» та в херсонській періодиці.

Ніна Плакида

**Вивчення в школі
поетики
Уласа Самчука**

Непростим і дуже відповідальним завданням вивчення літератури є формування національної самосвідомості учнів, гордості за славне історичне минуле нашого народу, пробудження історичної пам'яті.

Зокрема, В. Сухомлинський зазначав, що в руках педагога слово є могутнім виховним засобом, який здатний піднести, звеличити людину в її власних очах, утвердити її патріотичну свідомість і громадянську гідність, на все життя відкрити в її серці невичерпні й вічні джерела любові до своїх предків [6].

Саме література як шкільний предмет зазнав найсуттєвіших змін. До нас повернулася творчість репресованих письменників, серед яких такі велетні, як М. Куліш, В. Стус, М. Чернявський, применшувані та заборонювані В. Винниченко, П. Куліш, О. Олесь, М. Хвильовий, а також прийшов практично новий материк діаспори, що славиться іменами І. Багряного, Б. Лепкого, Є. Маланюка, Олега Ольжича, У. Самчука, Олени Теліги. Один лише цей факт змушує вчителів переглянути всю систему літературної освіти в школі.

Зокрема, Улас Самчук – проникливий мудрець і мислитель із універсальним світоглядом, майстер епічних полотен, якому вдалося на філософському та історико-публіцистичному рівнях узагальнити долю України в часі та просторі, створити цілісну концепцію формуван-

ня українця нового типу, “конкістадора рідної землі”, здатного відродити національну духовність і здобути незалежну українську державу.

У новелах “Віднайдений рай” національно свідомому герою У. Самчук протиставляє людей, байдужих до проблем національного життя, утворюючи таким чином опозиційні пари, реалізуючи певну модель “свій-чужий” (друг-ворог), притаманну літописній літературі.

Ю. Клиновий відзначав неабияку мистецьку цінність текстів У. Самчука: *“Вартість творів письменника висока тому, що він, здається, без ніякої напруги мислить образами прози, отже метафори, порівняння, тропи, композиція, навіть ритміка його прози, такої якості, що виносить його твори на світові висоти”* [3, с. 230-234]. І далі автор указує на могутню пам’ять У. Самчука, його гостре око до незліченної маси деталей, лаконічність його висловлювань. А найбільше зворушує нічим не обмежений талант відчувати й змальовувати українську природу своїх героїв.

Він створив всеосяжне психологічне обличчя нашого народу. Не дивно, що в передмові до роману “Юність Василя Шеремети” письменник зазначає: *“Хочу бути літописцем українського простору в добі, яку сам бачу, чую, переживаю”* [5, с.23].

Отже, творчість митця є вагомим джерелом для формування та розвитку особистості учня.

Дослідницька діяльність – це відкриття для школяра, сприяння самоосвіті, результат якої залежить від учителя та бібліотекаря, які формують сучасну культуру читання.

Так, замість того, щоб запропонувати учням розповісти про життєвий і творчий шлях Уласа Самчука, подаємо проект із ключовим запитанням: *“Чому письменника називають “Гомером українського життя ХХ сторіччя”?* Підтвердити свою відповідь біографічними фактами”.

Результативною є робота з використанням інтерактивного методу “Мікрофон”. Різні точки зору можуть висловити учні, відповідаючи на запитання: *“Як ви розумієте вислів Уласа Самчука: “Шлях в Україну не короткий, непрямий і нелегкий... Він простує також через наші душі, через наші серця, наші нерви, наш розум. Розбудова нас самих, нашого характеру – це розбудова України”* [5, с.28].

Прийом “Незакінчені речення” часто поєднуємо із “Мікрофоном”. Працюючи над новелами збірки “Віднайдений рай”, даємо “Незакінчене речення”: *“Рози рожеві під сонцем ранковим, у росі... Я бачу, я нюхаю, я відчуваю... Це – життя, воно і з розами, і з колбочками...”* [5, с.402]. Кожен учень наводить власний приклад закінчення даного речення. Після обговорення приходимо до висновку, що герой У. Самчука не спостерігач, не перехожий у чужому місті. Потрапивши в його лабіринти, він не губиться, а прагне використати урбаністичний простір, його неймовірні можливості для пізнання життя та реалізації себе в ньому.

Або, аналізуючи новели збірки “Віднайдений рай” Уласа Самчука, ставимо перед учнями проблемне запитання, яке вимагає серйозного прочитання та розуміння творів: “Чому автор назвав збірку “Віднайдений рай”?”

Діти самі внаслідок глибокого проникнення в ідейно-художній зміст творів розкривають філософію письменника. Назва книжки є поширеною міфологеєю, символічне значення якої розшифрувати нескладно. Це символ опозиції “вітчизна-чужина”, що тісно переплетений із долею як самого митця, так і з долею його співвітчизників, що втративши рідну землю, шукають нового “раю”. Але так і не знаходять його, адже “рай” – це Україна. Цей “рай” утілюється в символічно-метонімічних образах *“синього птаха з відбитим крилом”* (“Моя осінь”), *“райського куца”* (“Образа”), спогаді про *“країну вкрадену..., звалтовану і оплюгавлену”* (“Розбита богиня”). Найчастіше ж він матеріалізується на виразно маркованому рівні з розпізнавчими знаками у вигляді географічних назв: Дніпра і Кримських гір (“Моя осінь”), України (“Образа”, “Сильвестр”), Волині (“Собака у вікні”), Одеси й Кривого Рогу (“Сильвестр”) [5].

Цікавою є робота над тропеїчним арсеналом. Учні знаходять неповторні художні засоби: *“... над нами і під нами гасала смерть”*; *“скавулів західний вітер”*; *“кров’ю писалися вічні союзи”*; *“обрій погрожував”*; *“дихання розжареної атмосфери, що натискала на океан”* (метафори); *“повітря..., мов каламутна содова”* (порівняння); *“визвірилося... футуристичне обличчя”*; *“коли над нами сіяв і реготався Сатана”* (синецьдох); *“обтиканих патлатими пальмами берегів”*; *“іржава*

пляма сонця” (епітети); *“мов вояки, струнко стоять елегантні...”* (порівняння); *“дихання мертвої доби”* (оксиморон).

Цікавою є інтерактивна вправа “Асоціативний куц”. Учні, опрацьовуючи тексти, висновують “ідеал героя творів Уласа Самчука”. Діти зосереджені, беруть активну участь в обговоренні та приходять до узагальнення: Улас Самчук сповідував ідеал сильної української особистості. За світобаченням реаліст, він схилився до романтизму, а тому його герої сильні, незламні, вони протистоять злу і можуть знайти вихід із будь-якого становища.

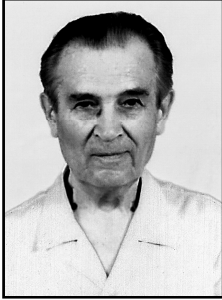
Лише жаль викликають героїні Ліда та Ріда з новел митця. Ліда, героїня новели “Розбита богиня”, яку ліричний герой *“боюся навіть поцілувати, та якої різьблену богиню носив в серці”*, не зчинила навіть супротиву його товаришеві, коли той *“ляснув її по щоці”*, викликала лише співчуття у письменника [5, с.452-453].

У творах У.Самчук утверджував думку, що шлях до національного відродження лежить через відновлення в кожному українцеві психологічних і духовних сил. Національне прагнення виростає з глибокого усвідомлення своєї національної окремоті й пов’язаної з цим потужної віри у власну повноцінність.

Учні здобувають знання, порівнюючи, зіставляючи, оцінюючи вчинки, стосунки людей, роблять власні висновки. Адже нинішньому суспільству потрібна вільна, мисляча, активна, національно свідомо обистість.

Література

1. Державна національна програма “Освіта” (Україна XXI століття). – К.: Райдуга, 1994. – 112 с.
2. Закон України “Про професійно-технічну освіту” // Законодавство України про освіту: зб. законів. – К.: Парламент. вид-во, 2002. – 144 с.
3. Клиновий Ю. Улас Самчук – його сімдесятиріччя / Ю. Клиновий // Слово: збірник 6. – Торонто, 1976. – С. 230-234.
4. Концепція загальної середньої освіти (12-річна школа) // Педагогічна газета. – 2002. – Січень. – №1. – С. 4-7.
5. Самчук У. Кулак. Месники. Віднайдений рай: роман; оповідання, новели / Улас Самчук. – Дрогобич: Видавнича фірма “Відродження”, 2009. – 488 с.
6. Сухомлинський В. Серце віддаю дітям / В. Сухомлинський. – К., 1976.

**ЮВІЛЕЇ
ДО 160-РІЧЧЯ
ВІД ДНЯ НАРОДЖЕННЯ
ІВАНА ФРАНКА**

Павло Параскевич

Велет думки і праці

*Скрізь і завсігди у мене була
одна провідна думка –
служити інтересам
мійого рідного народу та
загальнолюдським поступовим
гуманним ідеям.*

І. Франко

*У нашім серці буде вічно жити
Ім'я безсмертне рідного Франка.*

В. Сосюра

2016 рік є подвійно ювілейним для Івана Яковича Франка: 27 серпня виповнилося 160 років від дня його народження, а 28 червня – 100 років з дня смерті великого поета, прозаїка, драматурга, літературознавця, критика, фольклориста, публіциста, економіста, історика, філософа, перекладача, справжнього Велета Думки і Праці. Ювілей відзначається на державному рівні й рік цей названий Роком Івана Франка. Вшанування відбувається по містах і селах України та й за її межами.

Іван Франко один для України свого часу був одночасно й університетом, і Академією наук. Спадщина його справді величезна. За своє життя великий Каменяр написав понад 6 тисяч творів і наукових праць, тобто кожні два дні творчого життя – новий твір. Він знав багато мов, писав українською, російською, польською, німецькою, латинською... А ще переклав українською

мовою близько 200 авторів із 14 мов та 37 національних літератур. *“Потрібно нам народжуватись тричі, щоб прочитати всі твої томи”*, – стверджує Д. Павличко, апелюючи до великого співця. Він відзначає: *“Іван Франко – європейський геній, наше найсвятіше право належати до Європи – встає сьогодні з нами за збереження Української держави, яку він будував титанічною каменярською працею. З І. Франком ми непереможні і невмирущі”*.

Найавторитетніші видання його творів виходили у 30-ти томах у Харкові у видавництві “Рух” (1920-і – 1930-і рр.), у Києві у 20-ти томах (1950 – 1956 рр.) та 50-ти томах (1976-1986; додаткові томи: 1989, 2008-2009 рр.). Але воно охоплює ледве половину написаного ним. І, мабуть, згодом будуть видані твори Франка у 100 томах. Таку невтомну працювати важко знайти у світовій літературі.

М. Шалата зазначає: *“Франко подивляє вже тим, що написав понад сто томів – цілу бібліотеку. Є, правда, творці, котрі написали не менше. Хай у кращих умовах, і, як правило, за довший вік. Але, щоб так універсально: як письменник найширшого профілю, як етнолог і фольклорист; історик, економіст і філософ причому усюди був “своїм”, а не “позиченим” чоловіком. Щоб так універсально, та ще в часи, коли доба енциклопедистів давно минула. Такого іншого феномена не знаю. Його творча думка вільно ширяла на різних віках і краях. На міжнародному симпозіумі учні, пізнаючи Франка, робили великі очі”* [8].

І. Франко прожив важке і складне життя, мав злиденне дитинство і юність, виключення з університету, тричі його заарештовували (1877, 1880, 1889, і, хоча кидали в тюрму, але не зломали духу), тричі висували кандидатом у депутати до державної ради і польського сейму: 1875, 1897, 1898 (але через терор, махінації, зловживання було обрано не селянського сина, а шляхтича). А він писав і працював, незважаючи на хвороби та непорозуміння з владою.

Закінчивши Чернівецький університет у 1892 р., у наступному 1893-му поет захистив у Відні дисертацію і здобув ступінь доктора філософії. 1894 року він мав намір працювати у Львівському університеті, успішно прочитав пробну лекцію, але австрійський уряд і свої “доброзичливіці” не допустили здійснити цей задум. У

1904 р. видатні російські вчені висунули його кандидатуру в дійсні члени Петербурзької Академії наук, але царський уряд заборонив. У 1905 І. Франка було обрано дійсним членом Празької Академії наук, а 1906 р. Вчена рада Харківського університету присвоїла йому почесне звання доктора російської словесності. У 1913 році російська Академія наук присудила йому премію за працю “Студії над українськими народними піснями”.

Ось так чергувались успіхи й негаразди в його складному житті, важка хвороба позбавила його можливості писати, але він не здається і продовжує диктувати синові Андрію свої думки і праці. Каменяр нотує: *“Як син селянина-русина, вигодований чорним селянським хлібом, працею твердих селянських рук, почуваю обов’язок панщиною всього життя відробити ті шеляги, які видала селянська рука на те, щоб я міг видряпатись на висоту, де видно світло, де пахне воля, де ясніють вселюдські ідеали”* [7, с.31].

Згадаймо його поетичні рядки:

*Не винен я тому, що сумно співаю,
Брати мої!
Що слово до слова нескладно складаю –
Простіть мені!*

*Не радість їх родить, не втіха їх плодить,
Не гра пуста,
А в хвилях недолі, задуми тяжкої
Самі уста*

*Їх шепчуть, безсонний робітник заклятий
Склада їх – сум;
Моя-бо й народна неволя – то мати
Тих скорбних дум (1880) [3, с.40].*

Це підтверджує і така вагома Франкова думка: *“Мій руський патріотизм – то не сентимент, не національна гордість, то тяжке ярмо, покладене долею на мої плечі [...] Скинати його не можу, іншої батьківщини шукати не можу, бо став би я підлим перед власним сумлінням. І якщо щось полегшує мені нести це ярмо, так це те, що бачу руський народ, який, хоч гноблений, затемнюваний і деморалізований довгі віки, який хоч і сьогодні бідний, недолюблений і безпорадний, а все-таки поволі підноситься, відчуває в шораз ширших масах*

жадобу світла, правди та справедливості і до них шукає шляхів. Отже, варто працювати для цього народу, і ніяка праця не піде на марне” [7, с.31].

Подібну думку він висловив і під час святкування 25-річного ювілею літературної діяльності, відповідаючи на привітання друзів: *“Яко син селянина, вигодований твердим мужицьким хлібом, я почував себе до обов’язку віддати працю свого життя тому простому народові. [...] Головну увагу клав я завжди на здобування загальнолюдських справ, бо знав, що народ, здобуваючи собі загальнолюдські права, тим самим здобуває собі й національні права” [7, с.309].* Бо вважав, що

Лиш в праці мужа виробляєш сила,

Лиш праця світ таким, як є, створила,

Лиш в праці варто і для праці жить [3, с.146].

Будучи сином трудового народу, він від нього черпав сили і розум, перейняв величезну працевдатність і зумів піднятися до вершин світової культури. Як відзначав О. Гончар, у І. Франка нас приваблює *“океанно-широкий діапазон його творчих інтересів, захоплень; не можна не схилитися в довічній пошані перед невpokійливим розумом генія, перед тими роботящими руками, які так невсипущо, так самозречено, до самого скону трудилися задля України, задля свого народу” [1, с.103].*

Іван Франко добре знав і любив рідний народ, проймався всіма його болями і жалями, пишався його славою і мудрістю, але і не ідеалізував, засуджуючи його *“укриту злість, облудливу покірність” [6, с.212].*

І. Франка висували на здобуття Нобелівської премії 1916 року (віденський професор, доктор філософії Йосип Застирець, підтримав доктор Гарольд Г’єрне з Упсали (Швеція). У поданні від 26 листопада 1915 року зазначалося, що І. Франко *“найбільший національний поет свого народу, тому що до глибини і повністю розкрив красу мови свого народу, він найбільший поет-титан нації, що перевершив Шевченка. [...] Цей найбільший поет і письменник, пісні якого стали національним гімном, цей найбільший Провідник своєї нації, Інтернаціональний геній, заслуговує на те, щоб славетна Королівська Академія нагородила його Нобелівською Премією хоча б у старші літа, коли поет тяжко хворіє” [2].* Але він помер 28 травня 1916 року, не дочекавшись розгляду його кандидатури, а помертню ця

премія не присуджується. Нагорода дісталась шведському поетові Вернеру фон Гайденстаму.

“Я думав про людське братерство нове”, – писав І. Франко і спирався на *“розум владний без віри основ”* [5, с.336]. І мудрість вважав найвищим подарунком природи людині. Ця думка висловлена в його афоризмі: *“Немає друга понад мудрість, Ні ворога над глупоту”* [4, с.192].

І. Франко пророче дивився у майбутнє і бачив свій народ щасливим *“у народів вольних коли”* [6, с.214]. У вірші *“Думка в тюрмі”* (1877) він визнавав:

*Бажав я для скованих волі,
Для скривджених кращої долі,
І рівного права для всіх –
Се весь і єдиний мій гріх* [3, с.43].

Бойовитість його творчості, глибина соціально-психологічних досліджень, відданість кожним словом своїм справі народу, справі прогресу людства – це саме те з Франкового життя, що хвилює і нас, що може сприйматись нами як його заповіді.

Ім'я Івана Франка – геніального письменника і мислителя, гуманіста – дороге і близьке українцям та представникам усіх країн, бо він шукав золотий міст взаєморозуміння і дружби між народами. Нам і сьогодні дуже потрібні Каменярева мужність, працьовитість, неохитність і гарт. Поет вірив у визволення народу, палко звертався до нього:

*Народе мій, замучений, розбитий,
Мов паралітик той на роздорожжю,
Людським презирством, ніби струпом, вкритий!*

*Твоїм будуцим душу я тривожу,
Від сорому, який нащадків пізних
Палитиме, заснути я не можу...* [6, с.212].

Майбутнє українців – це вільна незалежна соборна держава, стверджує співець. Тож І. Франко додає народові віри в таке відродження:

Труснеш Кавказ, вперешешся Бескидом,

*Покотиш Чорним морем гомін волі
І глянеш, як хазяїн домовитий,
По своїй хаті і по своїм полі...*

(*“Мойсей”*, 1905) [6, с.214].

Вірою в народ, у його пам'ять, людський розум і в його краще майбутнє пройняті й такі рядки поета:

Хоч порох чоловік, та вірю я в той порох,

*Я твердо вірю в труд його могутий,
В ті мільйони невсипущих рук,
І твердо вірю в людський ум робучий
І в ясний день по ночі горя й мук*

(з поеми “Нове життя”) [3, с.205].

А також:

*А як мільйонів куплений сльозами
День світла, щастя й волі засвітає,
То, чень, в новім, великім людськім храмі
Хтось добрим словом і мене згадає*

(“До моря сліз...”, 1880) [3, с.41].

Величезна його спадщина – це невичерпна криниця наукових знань, розмаїтих глибоких думок, геніальних оцінок і передбачень, що житимуть протягом багатьох віків. Бо, як свідчив Олесь Гончар, “Шевченко і Франко – це справді ті два могутніх крила, які винесли українське слово, українську культуру на простори світові” [1, с.103].

Образ Івана Франка, його життя і творчість, невтомна праця привертала і привертають увагу багатьох письменників, художників, скульпторів, кіномитців і композиторів. Чимало його поезій, які покладено на музику, стали народними піснями. За Франковими творами знято чимало кінофільмів, телесеріалів. Із успіхом ідуть його п'єси на сценах професійних і самодіяльних театрів. Є ціла наука, яка називається франкознавством. Створена велика художня Франкіана (театральна, літературна, скульптурна, музична).

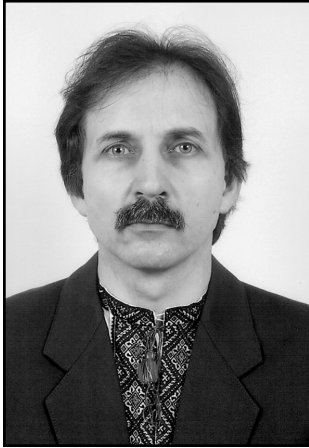
Спадщина Каменяра – одна з найвагоміших часток у вітчизняній та всесвітній скарбниці культури і літератури. Твори його в перекладах багатьма мовами (понад 60) видаються багатотисячними тиражами. Споруджені пам'ятники великому письменникові у Львові, Києві, Івано-Франківську, Дрогобичі, багатьох містах і селах, пов'язаних із його життям. Діють літературно-меморіальні музеї у Львові, Нагуевичах, Калуші. Є своєрідний пам'ятник “Стежка І. Франка”, якою він ходив на навчання до Дрогобича. Встановлена літературна премія його імені. Ім'я його носять Львівський національний

університет, театри у Києві і Львові, вулиці, великий теплохід, місто Івано-Франківськ, область Івано-Франківська. Йому присвятили свої поезії П. Тичина, М. Рильський, М. Бажан, В. Сосюра, А. Малишко, Д. Павличко, І. Драч, М. Вороний, Х. Алчевська, П. Карманський, В. Поліщук, В. Бобинський, М. Чернявський, Є. Фомін та інші.

Широко відзначались ювілеї письменника, особливо столітній, 125-, 130- та 150-літній, як у державному, так і в світовому масштабі. Цьогорічне свято 160-ліття І. Франка – ще один привід скласти йому подяку у всенародному, загальнонаціональному осязі, спогадати добрими словами та ділами.

Література

1. Гончар О. Чим живемо: на шляхах до українського Відродження / О. Гончар. – К.: Рад. письменник, 1991. – 382 с.
2. Пасемко Іван. Іван Франко і Нобелівська премія 1916 року / Іван Пасемко // Літературна Україна. – 2006. – 17 серпня. – С.7.
3. Франко І. Я. Зібрання творів: у 50 т. / Іван Франко. – К.: Наук. думка, 1976. – Т.1. – 502 с.
4. Франко І. Я. Зібрання творів: у 50 т. / Іван Франко. – К.: Наук. думка, 1976. – Т.2. – 543 с.
5. Франко І. Я. Зібрання творів: у 50 т. / Іван Франко. – К.: Наук. думка, 1976. – Т.3. – 447 с.
6. Франко І. Я. Зібрання творів: у 50 т. / Іван Франко. – К.: Наук. думка, 1976. – Т.5. – 383 с.
7. Франко І. Я. Зібрання творів: у 50 т. / Іван Франко. – К.: Наук. думка, 1976. – Т.31. – 595 с.
8. Шалата М. Да святиться навіки Франко / М. Шалата // Літературна Україна. – 2006. – 20 липня. – С.6.

Іван Немченко

**Іван Франко та
Микола Вінграновський
про кримськотатарського поета
Газі-Гірея**

В історії тюркських народів відомо чимало імен визначних політиків і державних діячів, які водночас були талановитими письменниками, вченими, просвітниками. Досить назвати хоча б Захіраддіна Мухамеда Бабура чи Мухамеда Байрам-хана, Моллу Панаха Вагіфа чи Алішера Навої, Мухаммада Саліха чи Ахмеда Ресмі, або ж Мірзу Улугбека... Яскравими явищами на перетині громадсько-політичного й мистецького життя відзначається й історія Криму. Наприклад, один із вихідців із цього краю поет ат-Танбага аль-Джавалі став правителем Сирії [4, с.60]. Чимало кримських ханів відзначилися як у державній діяльності та військовій галузі, так і в царині літератури, культури, науки, меценатської справи. Серед них Гірей Хан Менглі I, Софу Мехмед Гірей Хан Каміль, Бахадир Гірей Хан Резамій та ін. Ми ж у даній статті поведемо мову про кримськотатарського поета Газі-Гірея. Він був і талановитим співцем, і чудовим каліграфом, і майстерним музикантом, і досвід-

ченим політиком, і вмілим воєначальником, і щедрим меценатом, що дбав про розвиток науки, літератури й мистецтва рідного краю. На порубіжжі XVI-XVII століть йому судилося посісти престол у Кримському ханстві і правити цією державою близько двох десятків літ.

У різні часи історія та мистецтво, фольклор та письменство кримськотатарського народу привертали увагу багатьох дослідників. Це зокрема такі автори, як О. Гайворонський, М. Гайдай, Й. Гаммер-Пургшталь (Хаммер-Пургсталь), В. Гуменюк, О. Гуменюк, Ю. Кандим, Ю. Кочубей, А. Кримський, Б. Мельничук, Я. Мельничук, М. Мірошниченко, М. Рильський, Б. Черкас, Б. Чобан-заде, Л. Юнусова та ін. У визначного українського сходознавця А. Кримського є ціла серія праць, присвячених тюркським народам. Серед них: “Література кримських татар” [7], “Тюрки, їх мови та літератури” [8]. Не оминув літератури кримськотатарського народу й І. Франко. В останні роки свого життя він зацікавився долею і творчістю поета й правителя Криму Газі-Гірея [15]. Але тексти цього автора він перекладав не з тюркської, а через посередництво німецької мови [14, с.653].

Розвідка І. Франка “Кримський хан Газі-Гірей (1588-1607) і дещо з його віршів” датована 20-21 січня 1915 року. Опублікована вона вже після смерті науковця в “Радянській Україні” за 1941 рік (№ 2. – С.35-38). Як засвідчує дослідниця В. Лук’янова, свою статтю І. Франко написав, скориставшись виданням: Hammer-Purgstall. Geschichte der Chane der Krim unter osmanische Herrschaft (Wien, aus der Hof-und Staatsdruckerei, 1856), яке зберігається в його особистій бібліотеці під номером 4587 [14, с.653]. Літературознавчу працю подано в тринадцятому томі п’ятдесяти томника цілісно – разом з перекладеними поетичними текстами, оскільки вони були “введені І. Франком у його наукову розвідку” [14, с.653], а не пропонувалися окремо.

Ведучи мову про Газі-Гірея і як про державного діяча, і як про співця, критик приділяє увагу сторінкам його життєпису. Це був дев’ятий правитель Криму після Хаджі-Гірея – засновника династії Гіреїв ще з 1420-х – 1430-х років, що здобув ханству незалежність від Золотої орди (1443 року) [13, с.15]. Бора Газі II Гірей Газаї (1551-1607), молодший син Девлета I Гірея, став гідним продовжувачем славних традицій свого

роду. “Знаємо, – пише І.Франко, – що він провів свої молоді літа в Стамбулі (Царгороді), де набрався не тільки широкої, як на турецькі відносини, просвіти та виробив свій незвичайний поетичний талант, але пройшов також військову школу, взяв участь у поході турків на Персію, а діставшись до перської неволі, просидів сім літ усередині Кахаха...” [15, с.609]. Ніякі спроби персів переманити Газі-Гірея на свою службу не дали втішних для них результатів. Нескорений бранець знайшов можливість утекти з полону й повернутись до турецького табору. Його “горду та неподатливу вдачу” віддзеркалює вірш, адресований персам:

*Доки на смутки й радощі нечулий
У мурах тих холодних я сидів,
Куди ви зрадою мене замкнули,
І зо світу вісточки найменшої жадів,
Дійшов до того я, що в вашім перськім краї
Лише в тюрмі спокій тривкий буває*
[15, с.609].

По поверненні до Стамбула Газі-Гірей дізнався про зміни у верховному ешелоні влади Криму. Оскільки правитель Іслам-Гірей помер через отруєння, ханство вирішив очолити його старший брат Калга-Альн-Гірей. Але його бажання не співпадало з вибором, до якого схилився турецький султан, в залежності від якого перебувало Кримське ханство. Правитель Оттоманської Порти Мурад III, при дворі якого мешкав у 1585-1588 рр. Газі-Гірей, визнав право на престол за ним. Як гадає І. Франко, “мабуть, за заслуги і вірність”, виявлені в перському поході Мехмеда II Гірея та в полоні. І додає: “Се був, як пише на основі турецьких та татарських джерел Гаммер-Пургсталь, “найвизначніший із кримських ханів, визначний не тільки своєю хоробрістю, але також великою характерністю та великим поетичним талантом. За його хоробрість та бистроту, з якою виконував свої постанови, йому дано прозвище Бора...” [15, с.610].

Газі-Гірей відзначався рішучістю й принциповістю в обстоюванні інтересів держави і народу. Прийшовши до влади в 1588 році, він оперативно подолав політичну кризу в країні, припинив інтриги та міжусобиці. Своїх братів, що були винними в загибелі Мехмеда II Гірея, хан наказав суворо покарати. Він запровадив у країні

звання другого спадкоємця – нуреддин-султана. Газі-Гірей дбав про дієздатність кримського війська та своєї гвардії, для чого забезпечив їх вогнепальною зброєю.

Газі-Гірей правив Кримом фактично двічі: з 1588 по 1596 рік, і далі, після невеликого інтервалу, – з того ж 1596 по 1607 рік, але чимало часу зі своїми вояками перебував за межами ханства. Уже на другий рік по приходу до влади – у вересні 1589-го – він пішов у великий похід на тогочасну Річ Посполиту (тоді були поруйновані околиці Львова, Тернополя, а на зворотному шляху кримцям перепало в бою з козаками). Улітку 1591 року в спілці з ногайським мурзою Казием Газі-Гірей повів військо (150 000 воїнів) на Московію. Але похід не був успішним. До того ж і самого хана було поранено в руку.

У розвідці І. Франка йдеться, поряд з перським, ще про молдавський та угорські походи Газі-Гірея. Останніх було три: 1594, 1598-1599 та 1602 рр. Під час першого угорського походу кримці обложили і захопили замки Тата й Коморн. Але через суперечки з турецьким командувачем візиром Сінан-пашею, Газі-Гірей повернувся в Крим, залишивши в Угорщині лише ногайське формування з 10 000 вояків. І.Франко у своїй статті тільки констатує участь кримців у цій військовій кампанії. Він засвідчує їх перебування під орудою хана в південній Угорщині, куди мали *“на розказ султана”* прийти *“вже з початком 1594 р. для участі в поході турків на Австрію”* [15, с.610]. А також наголошує, що в малярському містечку Рабі Газі-Гірея було *“прийнято з великими почестями”*. А проте, як зазначає І.Франко, про ханову *“участь у війні не знаємо нічого”* [15, с.612]. Тож він пропонує таку версію: *“Можна лише здогадуватися, що в р. 1595 він сам напросився на похід у Молдавію, обіцяючи султанові доставити йому збунтованого воєводу Михайла. Се йому не пощастило, і він, правдоподібно, без дозволу султана вернув до Криму”* [15, с.612]. Якраз при султанському дворі трапився переворот і великим візиром став *“генуезький ренегат Тікаля, може, той сам, що перед роком очорнив Газі-Гірея перед султаном, і одним із перших його заряджень було усунення Газі-Гірея з ханського стільця. Приводом детронізації послужило те, що Газі-Гірей сам не станув до битви під Ерлау, а станув там тільки його брат Калга Фет-Гірей, та й то з меншим*

числом татар, ніж було в плані” [15, с.612]. Двірцеві інтриги поглинули й Калгу Фет-Гірея, який мав змінити на престолі брата. Але Газі-Гірей не збирався віддавати владу і *“не випускав правління з рук”*. Та й ситуація в Стамбулі за якийсь місяць різко помінялась. Тікаля був відсторонений від високої посади, а великим візиром став, йому на зміну, Ібрагім-паша і *“першим його ділом було потвердити Газі-Гірея наново на ханстві”* [15, с.612]. Що ж до заколоту й протистояння, що виникли між братами, то цей конфлікт *“закінчився мировим судом турецьких комісарів”*. У реальності, згідно з кривавим законом Джегіс-хана, було вбито Калгу Фет-Гірея та всіх його дітей.

Османська імперія традиційно сподівалася під час воєнних кампаній на підтримку з боку війська Кримського ханства. Тож коли в 1596-1597 рр. Газі-Гірей із своїми вояками не брав участі в війні Порти проти Австрії, комендант турецької армії в Угорщині *“справдував безсупинність війни в тім часі відсутністю кримського хана”* [15, с.613]. Тобто *“татарська поміч мала-таки немале значення”*. У зв’язку з цим ще й у 1598-1599 та в 1602 роках Газі-Гірей із своїм військом перебував в Угорщині, згідно з домовленостями з керівництвом Туреччини. За другого походу спільно з турецькою армією під орудою візиря Сатирджи Мехмед-паші кримці обложили і взяли фортецю Варад (провінція Трансільванія). За третього походу в Угорщину військо Газі-Гірея брало участь у баталіях. Після заключення миру в Сітватороці хан повернувся до Криму, але довго правити йому не судилося. Заразившись чумою, Газі-Гірей помер у Бахчисараї в листопаді 1607 року. Чимало його замів залишились нереалізованими. Наприклад, будівництво Газі-Керма.

Державні й воєнні справи Газі-Гірей при нагоді поєднував з літературно-мистецькими. Це були нерозривно пов’язані іпостасі його індивідуальності. Серед найвідоміших поетичних текстів Газі-Гірея – *“Троянда і Соловей”*, *“Кава і вино”*, *“Долаб”*, *“Млинове коло”* тощо. Він став достеменним майстром у жанрі поеми, газелі, месневі, ліричної мініатюри. Одних лише газелей із добробку співця збереглося близько шести десятків. Він залишив по собі блискучі зразки філософської, релігійної, любовної, сатиричної лірики. А ще був автором військово-

во-похідних поезій, віршованих листів. Як музикант Газі-Гірей віртуозно грав на сазі, танбурі. Його композиції ввійшли до золотого фонду кримськотатарського національного мистецтва. Це зокрема близько сімдесяти музичних творів для танбура. На жаль, далеко не все з розмаїтої спадщини митця збереглося до нашого часу.

Ліричний хист поета знайшов відображення і в його епічному доробку. Так, у книжці “Молитва ластівок: антологія кримськотатарської прози XIV-XX століть” (2005) наведено розлогу “Відповідь Хана Газі Герая головному візирі Оттоманської Порти Саадеддінові-ефенді з огляду на султанів лист, де хану висловлено докори за нез’яву з військом, як належало б за приписом”. Після традиційних величань на честь султана (“*Сонцеві неба досконалости, перлині в перлівниці високої посадовости і звання, найдоброчеснішому з доброчесників часу нашого, чільникові зібрання характерників та любомудрів...*”) правитель-співець констатує, що “*скарби слів*” з наріканнями були вивчені і “*кожна їх літера в дзеркалі душі відбилася картинами жахів, а слово кожне обіймало серце розчаруванням*” [10, с.47]. Пояснюючи причини неприбуття війська, Газі-Гірей аплікує прозовий текст віршами. Тут є мініатюра, запропонована за схемою популярної на Сході форми рубаї (рубайят):

*Добра і зла уділяє Аллах,
Наша воля не в наших руках,
Дуже мало од нас залежить
Навіть в дуже малих ділах* [10, с.48].

А у фіналі тексту бринить сум через непорозуміння з султаном у такому проникливому бейті:

*Вибачень моїх, пояснень – не хочуть почути,
Я в засмуті, я в засмуті, я в тяжкій засмуті!* [10, с.49].

Вірші й поеми Газі-Гірея та інших співців кримськотатарського народу – Махмуда Киримли й Абдулмеджида Ефенді, Мевлі Кади Мухсіна й Гірея Хана Менглі I, Софу Мехмеда Гірея Хана Каміля й Афіфеддіна Абдулли Афіфія, Сеїда Муси Кефенія (Келімія) та Бахадира Гірея Хана Резамія, Абдуль-Азіза Ізаія та Лейлі Бікеч, Джанмухаммеда й Едіпа Ефенді, Ашика Омера й Мустафи Джевехірія промовляють з давноминулих століть до сучасності з літературних пам’яток різних періодів (“Антологія з кримськотатарських поетів” у збірнику

“Студії з Криму”, К., 1930; “Окрушина сонця – Кунештен бир парча: антологія кримськотатарської поезії XIII–XX століть – Къырымтатар шиириети антологиясы XIII–XX асырлар”, К., 2003). Серед перекладачів та популяризаторів поетичного ужинку Газаї, поряд із Й. Гаммером-Пургшталем та І. Франком, слід назвати А. Кримського та О. Олесницького, О. Акчокракли та Ю. Кандима, М. Мірошніченка й В. Ляховича, В. Гримича тощо.

Констатуючи, що від кінця XV століття кримськотатарські поети перебували під впливом турецької та персько-арабської традиції, О. Гаркавець у своїй статті в “Українській літературній енциклопедії” найпершим у цьому ряді називає Газаїя, поряд із Теркієм та іншими співцями [4, с.60]. Яскравими літературними пам’ятками цієї епохи стали зразки листування між правителями Криму та очільниками Оттоманської Порти (одну з таких епістол ми вже цитували).

З відома турецького султана Газі-Гірей міг надсилати кореспонденції до Стамбула як у прозовому форматі, так і віршами. Такими були звіти до військового суду Ганізаде-Надірі. Віршованими були й листи до султанового вчителя та повірника – вченого історика Сеад-еддіна. І. Франко наводить у своїй розвідці фрагменти такого листування. А водночас коментує їх появу. Причиною написання одного з віршованих листів до султана, відправлених Газі-Гіреем, стали інтриги проти нього. І. Франко пояснює: *“До нас дійшла одна така переписка, не датована, але правдоподібно з кінця 1593 р. Коли заносилося на велику турецько-австрійську війну, султан прислав кримському ханові наказ ставитися з татарським військом до походу. Чи хан не похопився вирушити зараз, чи, може, лише не поспішив заявити свою готовність, досить, що якийсь ворог на ім’я Геслеве поквапився через якогось італійця чи француза очорнити його перед султаном, що він зовсім не дбає про похід і взагалі неприхильний “домові Османа”* [15, с.613]. Розуміючи, що це наклеп, Сеад-еддін пише віршовану епістолу-спростування, адресовану як султанові – щоб відкрити йому очі на дії інтригана, а водночас призначену й Газі-Гірееві – з метою попередження про двірцеві підступи. І. Франко пропонує текст цього розлогого листа, який репрезентує хана в позитивному

плані, а його супротивникам-обмовникам обіцяє покарання за обман:

*Коли від милості твоєї, Газі-хана,
Я надіявся звістки для султана,
Прийшов від Геслеве посол-товмач
І вість приніс таку, що хоч сідай та плач!
Він мовив: “Радо хан пішов би на війну,
Але сусід-джаур не дозволя йому.
Говорить: “Ну, піду!” – тим часом ані руш!
Збирається ніби, та гається й недуж.
Війна з джаурами йому зовсім не в смак,
Османа світлий дім йому любить ніяк.
Хоч дарів много він від вас уже дістав,
Проти султана все він довжником зістав.
Хоч скільки вислано йому людей і грошей,
А стать на ворога зовсім він не хороший!”*

*Хто вість зложив таку фальшиву тут,
В якій усі старі й малі між нами зістають,
Той лише побрехеньки нагородив нам словні;
Розумні завсіди бувають правдомовні.
Не знаємо, що вірним за познака
З вісток, які їм франк набреше, як собака,
Хто вірить на слова тих обголенців зграї,
Той, певно, власний ум за їхнім потеряє*

[15, с.611].

Сеад-еддін дистанціює себе й інших правдолюбців від тих, що сіють міжусобиці та розбрат, удаючись до брудних технологій. Він сподівається на розуміння ситуації Газі-Гіреєм та його оперативність із наданням “правдивої відповіді” султанові. Тонко й дипломатично Сеад-еддін попереджає хана про небезпеку, при цьому не образивши його недовірою з боку Стамбула:

*Ми тут не всі такі в султанськiм домі,
Брехливості таких байок гаразд свідомі.
Дурні раби сплітати люблять чвари,
Але належної за те діждуться карі,
Бо правда вийде, як наверх води олива,
А їм яка користь з такого млива?
А як отсей листок за довгий видається,
Хай хан не сердиться й не посміється.
Не суперечку з ним султан хтїв розпочати,
А рад правдиву відповідь дістати” [15, с.611].*

Свою відповідь Газі-Гірей теж одягає у віршовану форму, апелюючи не до Сеад-еддіна як посередника, а до самого султана, потверджуючи йому свою вірність і надійність та називаючи себе “*Газаї, себто борцем з мусу*”: *Я борець твій і невільник, віддам голову і душу, Чого хоч, мій падишаху?*

*Що ж іще сказати мушу?
Волю дай мечам і стрілам!
Стать за віру у всіх згода.
Сам беру на свою шию,
якби з того вийшла шкода,
А ми також всі готові,
лишим лиш малую решту;
Хто лиш дужий, той не стане,
поки не дійдем до Пешту,
Якби про всі небезпеки бою
хтів я тут балакати,
Не один із тих, що слуха,
з болю мусив би заплакати;
Та Газаї в бій рушає і одного лиш благає:
Слузі твому, мій султане,
твоя ласка хай сприяє!* [15, с.612].

Відзначаючись військовою доблестю та відвагою, Газі-Гірей оспівував у поетичних текстах вояцьку мужність і загартованість, жорсткість і жорстокість у ставленні до ворогів, вірність своєму обов’язку. “*Для характеристики вояцького духу молодого хана*” І. Франко наводить у розвідці вірш “*про татарських вояцьких, написаний у перших роках його ханства у Кримі*” [15, с.610]. Цей текст, написаний від імені воїнів, репрезентує їх лицарський кодекс (“*До луків тужимо ми все й до гострих стріл, Більш ніж до гарних лиць та до жіночих тіл*”; “*Товариш наш – меч гострий та твердий, Байдуже до пухких та білих нам грудий*”; “*Ми серце до коня в’яжем, що бистро ніс, Не до маленьких ніг та золотистих кіс*”; “*Острогами коня зіпнем, хай бистро грає, а жадна Пері нас очима не спіймає*”). У такому колективному самоозначенні-монолозі татарського військового загалу відчутно й позицію самого поета. Він сам був таким же одчайдушним вояком, котрому був чужий сімейний комфорт і затишок. Поривався у бій, аби виявити свою доблесть. Тому ця віршована вояцька самохарактеристика висвітлює і його світогляд і поведінку:

*Ми присвятилися війні й боям святим,
Рум'яне личко й стан дівочий – менше з тим!*

*Душа в нас кожного лиш боротьби жадить,
Замість води й вина нам кров ворожу пить!*
[15, с.610].

Поет уболівав за долю своєї батьківщини, звертався з посланнями до своїх краян. Один із таких віршованих листів у своєму перекладі подає І. Франко, зазначивши, що це “письмо” було відправлене з угорського міста Зомбора, де Газі-Гірей перебував у серпні 1598 – лютому 1599 р. Послання адресувалось татарам, що “пробували в Стамбулі”, і розкривало їм “незавидне положення турецької держави”. Автор апелював до співвітчизників, “звизаючи, аби поспішали до нього в військову службу”:

*Не дивуйте,
що гіркий вам поздоров шлем в своїм горі!
Гірко-бо нам, не солодко, а гірка й вода в Зомборі.*

*Ось джаури, мов собаки, на іслама край напали, –
Ви ж там сидите й берете хабарі, як перше брали.*

*Ми тут плачем, проливаєм кров свою у лютім бою,
Ви ж там п'єте з чар розкоші, граючися між собою.*

*Як не буде нам підмоги, край наш піде до шайтана;
Як не вірите, спитайте хоч би в самого султана.*

*Бідолахи, що в Стамбулі сидите там для науки,
Беріть стріли, беріть луки й прибувайте без руки!*

*На державнії основи наші вже приходить скруха,
Та на всяку мудру раду в вас лише глухії вуха*
[15, с.613].

Завершує воєначальник-співець своє палке “письмо” характерною для східної поезії сфрагідою – самоназвою автора у фіналі ліричного тексту:

*Щиру правду вам говорить Газі-Хана вірш у горі...
В кого серце ще не впало,
навістить його в Зомборі*

[15, с.613].

Літературною творчістю Газі-Гірей займався до останніх літ життя. Знаходив час для музи і в хвилі до-

звілля, і під час воєнних походів. Наприклад, у розвідці І. Франка наводиться така заувага: зиму 1603 року поет *“провів у П’ятицерквах спокійно, зайнятий переважно літературною працею; тут, між іншим, він написав римовану суперечку між кавою й вином”* [15, с.613]. Жити йому лишалось ще всього кілька літ...

Наукова й перекладацька праця Каменяря, пов’язана з Газі-Гіреєм, імовірно, могла би бути продовжена ним у літературному жанрі – у форматі поеми, оповідання, повісті чи й роману, як це було, наприклад, із статтю та спадщиною Івана Вишенського, досліджуваних і з точки зору вченого, і з погляду письменника. Але хвороби та неблаганна смерть обірвали в 1916 році численні творчі й дослідницькі плани І. Франка.

У передмові *“Слово долі і доля слова: вісім століть кримськотатарської поезії”*, що відкриває ліричну антологію *“Окрушина сонця – Кунештен бир парча”* (К., 2003), один із упорядників цього видання, перекладач і науковець-тюрколог М. Мірошніченко підкреслює неперобутність заслуг Каменяря у справі популяризації серед українства літературних здобутків Криму. Він зазначає: *“Так судилося, що Бора Гази Герай Газайі – перший поет, з якого Україна почала відкривати для себе світ кримськотатарського красного письменства. Тим завдячуємо Іванові Франкові, котрий у січні 1915 року написав статтю “Кримський хан Газі-Гірей (1588-1607) і децю з його віршів”. І. Франко при цьому користався виданою у Відні книжкою австрійського сходознавця Гаммера-Пургстала “Вірші хана Криму”. Взявши відти кілька газелей, звіршував їх українською. І хоч це не переклади, а скорше, переспіви, проте значення їх – непроминуше”* [9, с.10]. І далі дослідник пояснює, яким чином були виконані згадані Каменяреві переспіви й чому в цій книжці вони подані в первозданному (усіченому) вигляді. *“Упорядники нинішньої антології, – визнає М. Мірошніченко, – звичайно ж, помітили, що Франко окремі, як на його погляд, не дуже суттєві бейти опустив, – навіть, чого гріха таїти, відчували спокусу “доперекласти” їх і, спорядивши відповідною позначкою та зноскою, вставити до тексту Франкового переспіву. Одначе, зваживши всі “за” і “проти”, вирішили утриматися від такого втручання. Адже маємо справу вже з літературною пам’яткою, і її так*

само слід оберігати, як пам'ятки архітектури. Бо вона ж – найперша, вона створена класиком... Інша річ, що Бора Гази Герай Газайі давно заслуговує на окреме видання, де їй необхідно подати зазначені газелі у повній згоді з оригіналом” [9, с.10]. Серед невідповідностей між Франковими перекладами (чи за М. Мірошниченком – переспівами) та автентичними текстами ідеться про їх скорочення за рахунок окремих двовіршів (бейтів). Це наочно можна простежити в тій же антології “Окрушина сонця – Кунештен бир парча”, де паралельно подаються оригінал – тюркською, а поряд – варіант українською. З п'яти творів Газі-Гірея, репрезентованих у цьому виданні, більшість (три) подано у Франкових перекладах, а два інших представлені В. Ляховичем та В. Гримичем. Якщо газель “Я борець твій і невільник, віддам голову і душу...” і в оригіналі, і в Каменяревому перекладі містить однакову кількість бейтів, то поезії “Проста душа для нас ліпша, як простий ріст...” і “В обороні фортеці Зомбор” скорочені І. Франком до семи дворядкових строф (у первісній редакції – у самого Газі-Гірея їх більше: відповідно 8 та 9 бейтів).

Відрядно, що услід за великим Каменярем та його попередником – австрійським ученим Й. Гаммером-Пургшталем, легендарна доля Газі-Гірея стала об'єктом осягнення як із боку науковців – істориків, літературознавців, культурологів, краєзнавців, текстологів, так і майстрів красного слова. Яскраве свідчення цьому – роман “Северин Наливайко” (1986-1992) М. Вінграновського. Він ніби продовжив Франкову справу щодо осмислення постаті Газі-Гірея на тлі його епохи, але вже не в науковому, а в художньому висвітленні.

За словами І. Дзюби, роман “Северин Наливайко” М. Вінграновського – *“це не даність історії, це магія історії, міф історії. Історія чиниться в ньому як простодушно-вигадлива казка і водночас як алгоритм певних суспільних і національних сил” [5, с.6]. Але хоча автор перебуває в полоні фантазії, вільно моделює ситуації, в яких міг би бути Газі-Гірей, або ж могли виступати його сучасники, митець робить усе це дуже переконливо. Наприклад, у показі того захоплення, яке викликав поет-правитель у своїх співвітчизників. Вірші кримського очільника просто зачаровують коменданта очаківської фортеці двобунчужного пашу Нузетогли.*

За їх автора, котрого боготворив, він готовий піти хоч на смерть: *“Хана Газі-Гірея Нуззетогли ревно любив. Написані молодою хановою рукою вірші Нуззетогли шепотів навіть уві сні – так вони вливалися в душу. Газі-Гіреєві газелі та касиди танули на устах, як щербет, і, прочитавши їх один лише раз, вже хотілося любити і воювати. Одне паша не міг зрозуміти: як великий татарський поет, хан з іменем Газі-Гірей, що й спав на коні, не витягав із стремена ноги, міг писати такі божественні вірші?”* [2, с.240]; *“Нуззетогли, слухаючи поезії хана, від щастя змигував”* [2, с.274]. Проте цей захват змінюється на ненависть, коли його кумир відпускає та ще й із неабиякими почестями недужого гетьмана Северина Наливайка з його вірними козаками.

За деталями зовнішності автор пропонує такий портрет кримського володаря-митця: *“Кругле та гладеньке, мов копито молодого коня, обличчя Газі-Гірея відкинулося на плечі, посуворішало. Бо щось воно у дрімоті слухало та роздивлялось”* [2, с.243]; *“Хан помертвів... Його пасльонові очі зробилися білими, а губи – біліші від ковили”* [2, с.244]. Лейтмотивним у творі є мікрообраз очей правителя-співця: *“пасльонові Газі-Гіреєві очі жмурилися”* [2, с.244]; *“його пасльонові очі зробилися білими”* [2, с.244]; *“ніколи так близько смерть не дивилася ні в пасльонові Газі-Гіреєві очі, ні в темно-горіхові Наливайкові”* [2, с.272].

М. Вінграновський підкреслює вояцький азарт хана, для якого баталії були улюбленим заняттям, якщо не сенсом життя: *“Татарський хан Газі-Гірей ніч ковтав слину: хто кого, хто візьме гору – польський гетьман Станіслав Жолкевський чи український – Северин Наливайко?”* [2, с.11].

Проникнення М. Вінграновського у внутрішній світ героя-співця здається цілком переконливим, попри формат “хімерного” роману. То він інтонує патріотичні почуття Газі-Гірея від близькості до мусульманських теренів: *“...Коли виглянула з-під хмар, мов бриндуша з-під снігу, очаківська мечеть, серце ханове потепліло”* [2, с.242], додаючи, що це й радість від того, що козаки-запорожці не встигли завадити цьому поверненню – певно ж, дійшла до Аллаха молитва-прохання (*“пронеси! пронеси! пронеси!”*). То передає емоційні хвилі, що

заполоняють героя: “В голові Газі-Гірея зірвався вітер й затупотіли коні” [2, с.271]. Промовистим є монолог хана: “Господи, скільки ми вже тягли і корчили Україну! І вже б, здавалося, все: пропала в попелі ця земля! Та минає рік-два, як знову виростають на ній жінки, млини і худоба. І ми знову тягнемо з неї... Молюся тобі, мій Аллах, і думаю, а коли не проститься нам даром усе, що ми робимо із цією землею, і колись, не знаю коли, а обернеться воно нашим власним розором? Може, колись, – не доведи, Аллах! – хтось отак само, як ми Україну, обдере, пожене й розжене по чужих землях і нас? І ми, розпорошені, понівечені й озлоблені духом, будемо жити поміж чужими людьми, наче той народ-сирота, і плакати та проситися до себе додому, в Крим, а там, на нашому місці і замість нас, будуть сидіти вже інші люди...” [2, с.242-243]. Звісно, такий підхід до зображення Газі-Гірея як пророка зумовлений уже самим життєвим досвідом автора, за буття якого були здійснені жорстокі репресії щодо кримськотатарського та інших народів СРСР. Таке осучаснення теми, наведення містків між минулими і сьогоденням не такі вже й фантастичні. Адже не раз у глибині століть, або й нині, очільники українців та кримських татар виступали союзниками і соратниками в боротьбі проти спільних ворогів. Як відзначає дослідниця роману Інна Родіонова, коментуючи уявну зустріч Северина Наливайка з Газі-Гіреєм: “М. Вінграновському вдалося передати атмосферу поваги представників двох ворожих станів – козацького сотника і кримського хана у непередбачуваній обома зустрічі під час їхньої недуги. Обидва – славні воїни і ватажки свого народу, вони мали насолоду від спілкування віч-на-віч” [12, с.204].

Гадаємо, що й І.Франко, й М. Вінграновський – один розвідкою та перекладами, а інший – романом, заклали міцний підмурівок до порозуміння між двома народами-сусідами, яким судилося нині творити одну-єдину незалежну державу – Україну.

Література

1. Антологія з кримськотатарських поетів // Студії з Криму. – К., 1930. – С.191-198.

2. Вінграновський М. Северин Наливайко: роман / М. Вінграновський // Вінграновський М. Вибрані твори: у 3 т. – Тернопіль: Богдан, 2004. – Т.3. – С.11-399.
3. Гайворонский О. Созвездие Гераев / О. Гайворонский. – Симферополь, 2003.
4. Гаркавец О. М. Кримськотатарська література / О. М. Гаркавец // Українська літературна енциклопедія: у 5 т. – К.: “Українська енциклопедія” імені М. П. Бажана, 1995. – Т.3. – С.60-61.
5. Дзюба І. Історичний міф Миколи Вінграновського / І. Дзюба // Вінграновський М. Вибрані твори: у 3 т. – Тернопіль: Богдан, 2004. – Т.3. – С.5-10.
6. Крымские татары: хрестоматия по этнической истории и традиционной культуре / М. А. Араджиони, А. Г. Герцен. – Симферополь: Доля, 2005. – 576 с.
7. Кримський А. Література кримських татар. – Крымский А. Кырымтатарларнынъ эдебияты. – Крымский А. Литература кримских татар. – Симферополь: Доля, 2003. – 200 с.
8. Кримський А. Ю. Тюрки, їх мови та літератури / А. Ю. Кримський // Кримський А. Ю. Твори: у 5 т. – К.: Наукова думка, 1974. – Т.4: сходознавство. – С.447-583.
9. Мірошниченко М. Слово долі і доля слова: вісім століть кримськотатарської поезії / Микола Мірошниченко // Окрушина сонця – Кунештен бир парча: антологія кримськотатарської поезії XIII–XX століть – Кырымтатар шириети антологиясы XIII–XX асырлар / упор. М. Мірошниченко, Ю. Кандим. – К.: Головна спеціал. редакція літератур мовами нац. меншин України, 2003. – С.5-33.
10. Молитва ластівок: антологія кримськотатарської прози XIV–XX століть / упоряд. М. Мірошниченко, Ю. Кандим. – К.: Етнос, 2005. – Кн. 1. – 600 с.
11. Окрушина сонця – Кунештен бир парча: антологія кримськотатарської поезії XIII–XX століть – Кырымтатар шириети антологиясы XIII–XX асырлар / упоряд. М. Мірошниченко, Ю. Кандим. – К.: Головна спеціал. редакція літератур мовами нац. меншин України, 2003. – 792 с.
12. Родіонова І. Риси українського менталітету в романі Миколи Вінграновського “Северин Наливайко” / Інна Родіонова // Науковий вісник Миколаївського національного університету імені В. О. Сухомлинського: філологічні науки: літературознавство: зб. наук. праць / за ред. проф. Оксани Філатової. – № 2 (18), листопад 2016. – Миколаїв: МНУ імені В. О. Сухомлинського, 2016. – С.203-206.
13. Тунманн. Крымское ханство /пер. с нем. изд. 1784 г. И. Л. Эрнста и С. Л. Белявской; прим., предисл. и прилож. И. Л. Эрнста / Тунманн. – Симферополь: Таврія, 1991. – 94 с.
14. Франко І. Я. Збір. тв.: у 50 т. / Іван Якович Франко. – К.: Наукова думка, 1978. – Т.13: поетичні переклади та переспіви / ред.

- тому Н. М. Матузова; упоряд. та коментарі В. Й. Лук'янової. – 663 с.
15. Франко І. Я. Кримський хан Газі-Гірей (1588-1607) і дещо з його віршів / Іван Якович Франко // Франко І. Я. Збір. тв.: у 50 т. – К.: Наукова думка, 1978. – Т.13: поетичні переклади та переспіви / ред. тому Н.М.Матузова; упоряд. та коментарі В.Й. Лук'янової. – С.609-613.
16. Черкас Б. В. Газі-Гірей II / Б. В. Черкас // Енциклопедія історії України: у 10 т. / редкол.: В. А. Смолій (голова) та ін.; Інститут історії України НАН України. – К.: Наук. думка, 2004. – Т.2: Г – Д. – С.18.

ТАВРІЙСЬКА ФУНДАЦІЯ ІНФОРМУЄ

Літстудія імені Василя Вишиваного при Херсонському державному університеті спільно з Таврійською фундацією (ОВУД) оголошує конкурс на кращий твір чи розвідку з теми:

“Микола Чернявський: дорога в безсмертя”.

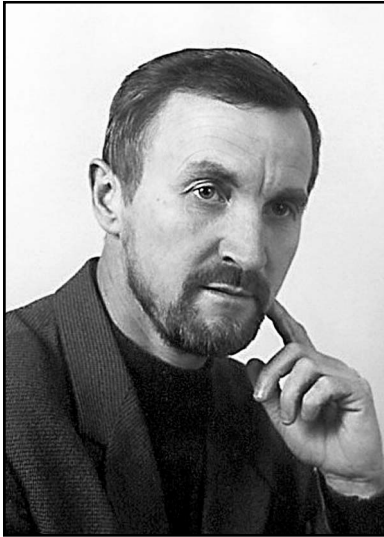
Номінації:

- 1) проза; 2) поезія; 3) драматургія; 4) публіцистика; 5) образотворче мистецтво; 6) літературознавство; 7) мовознавство; 8) краєзнавство.

Матеріали (літературні твори, розвідки, малюнки тощо) подавати до 1 грудня 2017 року за адресою: amalchenko@ksu.ks.ua

Кафедра української літератури,
Херсонський державний університет,
вул. Університетська, 27, м. Херсон, 73000.

Твори переможців будуть опубліковані у наступних випусках “Вишиванки” та “Вісника Таврійської фундації”, а також у збірнику “Розстріляна пісня Миколи Чернявського”.

Василь Загороднюк

Сучасне прочитання повісті “Захар Беркут” Івана Франка

Художній твір, що пройшов випробування часом, для реципієнта є не тільки свідченням минулої епохи, а може бути аргументованим посилом у теперішній час і навіть у майбутній.

Якщо трактувати, що таке історична пам'ять та її вплив на динамічне сьогодення, то необхідно обов'язково звертатися до першоджерел і як їх інтерпретували не тільки учені-історики, а й письменники, усна народна творчість. Адже розуміння історичної правди і художньої, а звідси й пам'яті, має не стільки розбіжності, як дотичності. Бо точний історичний факт лише констатує, а художній моделює ще людські переживання й емоції. Ось чому, читаючи твір письменника, особливо на історичну тематику, реципієнт проймається духом відображеної епохи, де реалії і факти оживлюються людськими пристрастями і надіями, розпачем і радістю. І, звичайно, духовна цінність художнього тексту набагато зростає, коли він проходить найжорстокіше випробування – випробування часом. Коли його читабельність не

втрачається, а то й набуває численних прихильників. Це пояснюється насамперед високим художнім рівнем твору, в якому порушено проблеми, котрі не втрачають своєї актуальності й нині. І дуже часто вони фокусуються на загальнолюдських та національних цінностях, що не заперечують одні одних і виявляються у таких найвагоміших категоріях, як свобода, воля, суверенітет, незалежність. І коли І. Франко за шість осінніх тижнів 1882 р. писав повість “Захар Беркут”, то зазначені категорії були пріоритетними в ідейно-тематичній і сюжетно-композиційній концепції твору. Епіграф до нього – слова О. Пушкіна *“Дела давно минувших дней, преданья старины глубокой...”* налаштовують читача на відповідне його сприймання. Предметом окремого дослідження може бути співвідношення історичної та художньої правди у цій повісті. Ми ж намагатимемося висловити свої міркування, враження від уже неодноразового перечитування цього художнього полотна. Автор цих рядків уперше ознайомився з даним твором 1970 року, друге читання повторилося 1991 року, третє – 2008 р. Не варто в цих датах шукати якоїсь закономірності. А проте стверджую, що дебютна зустріч із твором відбулася за допомогою шкільного вчителя, друга і третя цілком самостійно з якоїсь внутрішньої потреби – спраги читання саме національно-патріотичної літератури. Це пояснюється поживавленням демократичних процесів в Україні, згодом їх програмним осмисленням. Думається, що за цим особистісно-суб’єктивним можна підтверджувати узагальнено-типове, а саме – є закономірність у перечитуванні або новому прочитанні творів класиків. Лише один приклад. Т. Шевченко тричі прочитав роман “Чорна рада” П.Куліша. Коли геній Кобзаря виявляв до цього бажання, то що вже говорити про пересічного читача, коментарі тут зайві. Лише можна сказати – гарний приклад для наслідування. І якщо твір сприймати як статику, то у часовимірі це динаміка.

І тоді читач ХХІ ст. сприймає події ХІІІ ст. як такі, що повторюються на новому витку історії. Звичайно, вони не ідентифікуються, а унаочнюють той факт, що за волю, незалежність держави необхідно боротися. Київська Русь і сучасна Україна схожі тим, що за утворення своїх державностей доводиться чинити опір не тільки зовнішнім недоброзичливцям, а й внутрішнім.

Княжі міжусобиці і сучасні політичні реалії далеко не на користь державотворчих процесів. У них є спільний знаменник – особисті амбіції перевалюють над державними. Було б алогічним порівнювати рівень озброєності цих країн, хоч дуже часто він визначає їх суверенітет. А коли аналізувати інформаційний простір, який стверджує Державу в Державі, його еволюцію й агресію проти нього, то можна бачити цікаві аналогії та порівняння. Звертаємо увагу, що у повісті “Захар Беркут” цей рівень визначається релігійними чинниками, тобто, вони були державною ідеологією. Хоча не слід цей процес ідеалізувати. Зустріч двох розвинених релігій – язичництва і християнства – позначалася жорстокостями і насильством. У творі І. Франка простежуємо гармонізацію цього процесу. В образі Захара Беркута язичництво переплітається з християнством. Він є найдосвідченішим чоловіком тухольської громади, мудрий носій історичної пам’яті, при цьому справедливий і чесний, громадські проблеми для нього важливіші, ніж особисті. Ось чому для Тухлі він – незаперечний авторитет і лідер. Із цього літературного героя зчитуємо тезу, а саме – минуле є нашим духовним надбанням. Із цього необхідно робити висновки, за прикладом Захара Беркута. Він став своєрідним сполучником між двома релігіями, і громада від цього (читай держава) стала сильнішою. Не сталося інформаційного вакууму. За сучасною термінологією, еволюційне перемогло революційне. Повага до мудрості й знань виявляється у ставленні молоді до цієї 90-літньої особистості. Не заперечувати минуле, а намагатися його зрозуміти й дослідити, і воно тоді стає активним будівничим сучасного і майбутнього. Ця думка різноаспектно інтерпретована у даній повісті. Чого не можна з такою категоричністю говорити про сучасну історію України. Десятиліття панування тоталітарного комуністичного режиму залишили знак на морально-етичних та світоглядних позиціях української нації. Залякування, репресії, голодомори, русифікація спричиняли до деякої втрати національної самоідентичності. На додаток підсилює цей процес світова глобалізація і наразі спостерігаємо деградаційні дієства, коли деякі політичні сили України не визнають, наприклад, голодомору 1933 року, засуджують дії національно-визвольних змагань воїнів ОУН та УПА. Натомість вони ж культивують ідеї, котрі

суперечать людським цінностям. Наприклад, відкриття пам'ятника Ф. Держинському – одному з організацій репресій – у м. Цюрупинську, або Катерині II – законотворю кріпацтва – в містах Одесі та Севастополі. І це підкріплюється відповідним інформаційним забезпеченням, що суперечить державотворчим ідеалам і здоровому глузду. Цю інформаційну насиченість і динаміку не нівелюють належно українські засоби масової інформації. У нас немає морально-аналітичного авторитету, як у Захара Беркута в однойменній повісті Івана Франка. Не сприймайте це за наївність і легковажність, але нове прочитання даного твору, як й інших подібних за концепцією – це пошук такого авторитету. Це, зрештою, “його народження”, і наш багатостраждальний народ на це ще здатний. Бо в цьому довгому багатостражданні акумулюється творча енергія. І тоді поява воістину народного лідера у часі може бути і швидкодинамічною. І. Франко поему “Мойсей” писав близько семи місяців, а пролог до неї створив за одну ніч, та він за своїм художнім рівнем не поступається власне поемі. Більше того – є її своєрідним генератором. Пильний погляд на психологію художньої творчості підказує, що аналогічні явища можуть відбуватися і в політичному житті держави.

Наш екскурс сторінками “Захара Беркута” – це не тільки ретроспектива, це осучаснення минулого. Для цього у творі є безліч дотичних, які мають сув'язь із сучасним. Повертаючись до тези про інформаційний чинник у Київській Русі і його релігійне забарвлення, а саме рух від язичництва до християнства, можна констатувати його цементуючий вплив на державотворення. Багатобожжя змінювалося єдинобожжям, і цей складний рух був ознаменований зміцненням держави.

На наш погляд, пояснення цього складного явища досить просте. Ідея віротворення і державотворення ставали єдиноначальниками. Нею переймалися не тільки можновладці, а й простий люд. І це талановито втілено в образі Захара Беркута. Саме завдяки йому відносини з князем і громадою стають демократичнішими. Коли ж говорити про інформаційно-релігійний чинник сучасної України, то він послаблений, поява у межах нових церков, течій, груп не сприяє його консолідації, а звідси і зміцненню країни. Ідея розбудови єдиної помісної церкви, яка була б національно-об'єднавчою,

поки що залишається утопічною, хоч певні зрушення у цій справі є. По-перше, маємо факт, що інформація про помісну церкву запліднює свідомість дедалі більшої кількості віруючих. По-друге, добровільні пожертви на будівництво Кобзарєвої Церкви є свідченням того, що люди гуртуються довкола цієї ідеї.

Роздумуючи над прочитаним, доходимо висновку, що внутрішня одностайність громади вельми ефективно позначається на її зовнішній безпеці. Символічно сприймається в експозиції повісті ширяння орла – беркута над знесиленою Тухольщиною. Він у своїй самотності персоніфікує осиротілу силу. Та коли птиця беркут перелицьовується у людське прізвище, то ця осиротілість утрачається. У діяннях Захара Беркута фокусується епіцентр громадського життя. Вже його син Максим на полюванні висловлює мудру думку: *“Що ж, – сказав він, – дурна звірюка той ведмідь: самотою держиться. Якби вони зібралися докупі, то хто знає, чи ї стадо вовків дало би їм раду”* [2, с.32].

Згодом подібні міркування перепроєктуються на суспільно-господарське життя. Зокрема, спільне будівництво “тухольського проходу” галицькими й угорськими громадами. Роль колективної праці зростає, і що характерно, при цьому не нівелюється людина як особистість. Більшість літературознавців убачають відображене у творі утопією. Проте трапляються й альтернативні думки. О.Вертій у монографії “Народні джерела творчості Івана Франка” пише: *“Уже той факт, що тухольська громада на зламі двох – первісного і феодального світів ставить під сумнів таке твердження”* [1, с.142]. Враховуючи певну ідеалізацію описуваного, І. Франко дає глибокий художньо-естетичний аналіз народної моралі, етики, психології, філософії. І дистанціюючись від повісті, а не тільки дивлячись на тогочасне життя Тухольщини очима науковця, утопії побачиться не так і багато. Швидше суворі реалії. Хіба опис Тухлі з погляду її розташування, географічних умов, що забезпечувало її обороноздатність, не є цьому доказом. *“Так, справді, се була величезна гірська криївка, з усіх боків тільки з великим трудом доступна, – але такі були в тих часах ненастанних війн, уособиць і нападів майже всі гірські села, і тільки дякуючи тій своїй неприступності, вони змогли довше, ніж подільські*

села, охоронити своє свобідне староруське громадське життя...” [2, с.41].

До цього, звичайно, потрібно акцентувати на безмірній любові тухольців до рідної землі. У діалозі з Тугаром Вовком Максим Беркут говорить: *“Мов одна душа, стояла тухольська громада дружно в праці і вживанню, в radoщах і в горі”* [2, с.58]. Розвиваючи цю думку, наголошуємо й на іншому: дбаючи про добробут своєї рідної Тухольщини, Захар при тому не забував про сусідні громади (*“завдяки його мудрості зв’язок між громадами підтримувався постійно”*). Це виявлялося у суспільно-господарському житті, протистоянні князівським чи боярським чварам, це була діяльність, *“що в’язала докупі дітей одного народу, розбитих між двома державами”* [2, с.60]. Тобто, зовнішньополітичний чинник є також визначальним, особливо у часи воєнної загрози. Захар Беркут добре усвідомлював, що тільки спільно з іншими громадами вони можуть успішно протистояти нападу монголо-татар.

Його відповідь Тугару Вовку лаконічна й переконлива: *“Я й се кажу тобі, щоб ти знав, яка сила в громадах і в їх вільнім союзі. Зі всіма підгірськими громадами ми стоїмо у зв’язку ... підгірські громади стоять у зв’язках з дальними, покутськими та подільськими...”* [2, с.74]. Ця проста формула визначає надійну колективну оборону проти зовнішнього ворога. Більше того, вона забезпечувала не тільки подвійну оборону, а й обнадіювала й гарантувала перемогу над ним. У вустах головного персонажа повісті це звучить так: *“Не відбити, але розбити їх – се повинна бути наша мета”* [2, с.120]. І вона досягалася саме завдяки міцному союзу громад, що не можна сказати про міжкнязівські союзи. Усвідомлення колективної безпеки стає одним із визначальних у творі, що залишається актуальним і на теперішній час. І в різних дискусіях на цю тему необхідно звертатися до історичних уроків. Навіть до художніх творів, у яких також конденсовано прагматичні й доцільні поради.

Якщо керуватися сьогоденними реаліями, найсильнішим і найефективнішим колективним об’єднанням, яке забезпечує колективну оборону, є Організація Північно-Атлантичного договору – в англomовній абрeвіатурі – НАТО, в українomовній – OПAД. Віддалені у

часі асоціації між повістю “Захар Беркут” і сучасним військовим об’єднанням не є випадковими, швидше закономірними. Адже суть доктрини колективної оборони і безпеки зберігається. Звичайно, коли детально порівнювати статут ОПАД із художнім твором, то, можливо, виявиться і якась неспівмірність. І це закономірно – маємо ж справу із “різножанровими документами”. Та головні концепції, висловлюючись літературознавчим терміном, – синонімічні.

Україна як суверенна держава подала для всієї світової спільноти яскравий приклад для наслідування – добровільна відмова від ядерної зброї. На жаль, послідовників у неї не виявилось. Та чи збільшилась її обороноздатність від цього – однозначно ні. До цього часу відповідно до норм міжнародного права належним чином не оформлені кордони держави, а події з островом Тузла є свідченням того, що загроза територіальній цілості України існує, а звідси – і її суверенітету та незалежності. Це красномовно підтверджують анексія Криму Росією та воєнні дії на Сході нашої країни.

Нинішні реалії підтверджують, що без інтеграції України у світову організацію та об’єднання – їй не бути повноцінною державою. Надія на те, що “якось воно буде” вже не спрацьовує. Події під Крутами 1918 р. дають сумний урок, що нашу незалежність потрібно уміти обороняти. У сучасних умовах у нашій молодій державі, тим більше без належного озброєння, робити це ефективно неможливо. Тому ідея колективної оборони наразі є актуальною.

Ми зробили лише маленький екскурс – спробу зіставити художній твір, який відображає події нашого давнього минулого, з реальними перипетіями сучасного. Подібного з нашої драматичної і часто трагічної історії можна наводити дуже багато. З цього необхідно брати уроки, робити належні висновки, щоб Україна стверджувалася у світовій спільноті.

Література

1. Вертій О. Народні джерела творчості І. Франка / О. Вертій. – Тернопіль, 1988. – 254 с.
2. Франко І. Вибрані твори / І. Франко. – Львів: Каменяр, 1977. – 254 с.

Галина Немченко

Жанрові особливості п'єс І. Франка “Учитель” та “Украдене щастя”

Українська драматургія другої половини ХІХ – початку ХХ століття репрезентована великим розмаїттям талантів. П'єси різних жанрів і стилів пропонували корифеї вітчизняного театру М. Кропивницький, М. Старицький, Іван Карпенко-Карий (І. Тобілевич), Панас Саксаганський (П. Тобілевич), В. Потапенко й ін. Пліч-о-пліч із ними торували шлях національній драматургії митці різних генерацій та прямувань – О. Кониський і М. Костомаров, П. Куліш і Л. Глібов, Панас Мирний та І. Нечуй-Левицький, Олена Пчілка й Д. Маркович, С. Воробкевич і Ю. Федькович, О. Стороженко й Б. Грінченко, І. Тогобочний і В. Самійленко, Г. Цеглинський і С. Васильченко, Людмила Старицька-Черняхівська й А. Велисовський, Леся Українка й Олександр Олесь, Тетяна Сулима й Любов Яновська, А. Тесленко й М. Левицький, С. Черкасенко й В. Пачовський... У цьому сузір'ї одне з найвизначніших місць належить І. Франкові як драматургу та історикові театру, критикові й мистецтвознавцю. Його різножанрові п'єси та численні праці ввійшли до золотого фонду національної культури.

Свої погляди на сценічне мистецтво великий Камеяр виклав у багатьох своїх статтях: “Руський театр в Галичині” (1885), “Українська література в Галичині за 1886 рік” (1886), “Наш театр” (1892), “Руський театр” (1893), “Русько-український театр (історичні обриси)” (1894), “Наша театральна мізерія” (1905) тощо. На думку І. Франка, *“театр має бути школою життя”, “мусить показувати нам те життя, зображувати і аналізувати його прояви, будити в читачах критику сього життя, будити почуття, що такі а такі прояви є добрі, а тамті – погані. А щоб така критика була вірна, мусить бути повною і всесторонньою, опиратися на повнім і широкім зображенні суспільності”* [3, с.280]. Саме такими й були твори письменника.

І. Франко відомий своїми комедіями “Рябина” (1886, 1893), “Учитель” (1896), соціально-психологічною драмою “Украдене щастя” (1893), історичними п’єсами “Три князі на один престол” (1874), “Сон князя Святослава” (1895), одноактівками “Послідній крейцар” (1880), “Майстер Чирняк” (1894), “Суд святого Николая”, “Кам’яна душа” (1895), “Будка ч. 27” (1896), “Чи вдуріла?” (1904), а також незавершеними текстами для сцени (“Сватання пана Хвиндюка”, “Славою і Хрудош”, “Югурта” й ін.). Він є також автором переробки “Війт заламейський” (1896, із іспанського драматурга Педро Кальдерона де ля Барка, 1600-1681), перекладав “Антігону” та “Електру” (з давньогрецького трагіка Софокла, 496-406 рр. до н.е.) тощо.

Франкова комедія “Учитель” розкриває проблему “інтелігенція і народ”. Твір присвячений показу складного життя педагога на селі. Герой твору – Омелян Ткач – справжній подвижник, відданий своїй справі. Він несе світло знань у народ, не зважаючи на численні перешкоди з боку сільської адміністрації. Війт налаштовує громаду супроти вчителя. Селянам було дивно, що їхні діти повинні відвідувати школу, адже попередник Ткача, живучи в громаді цілих п’ятнадцять років, не проводив аніяких занять, а на екзамен привозили підготовлених учнів із іншого села. Цілий ряд ситуацій (намагання зробити вчителя поручителем за селян, напад парубків на школу, плітка про Омеляна Ткача та його сестру) підкреслюють драматизм учительського життя на селі. Але інтелігент знаходить у собі сили боротися

з перешкодами. У цьому йому допомагає товариш Іван Хоростіль та жандарм, який виявився гімназійним приятелем Омеляна. Проте позитивні моменти в долі вчителя були поодинокими. Вона в Ткача досить драматична. З іронією звучить у творі латинське прислів'я: *“Кого боги зненавиділи, педагогом зробили”* [5, с.97].

Події у комедії розгортаються динамічно – цьому сприяють нові персонажі – Хоростіль та жандарм. Авторська дефініція “комедія” підкреслює гостроту викриття суспільних суперечностей. Відзначивши хорошу роботу Омеляна як педагога, начальство відправляє його в далеке й глухе гірське село. Адже чиновникам від освіти подібні думаючи й одержимі вчителі не до вподоби. Цілком слушно було б назвати цей твір соціально-побутовою драмою. Таке жанрове визначення більше відповідало б характерові конфлікту в творі.

Соціальний елемент у п'єсі “Учитель” превалює. Це відчутно в багатьох репліках, діалогах, ситуаціях. Особливо ж, коли йдеться про Омеляна Ткача.

“Ю л і я. Знаєте, я не раз боюся, щоби з ним щось злого не зробилося. Адже ж отсе осьмий раз його переносять, і якби за які-небудь непорядки або провини! Та де там! Учитель він прекрасний, усюди похвальні свідоцтва мав, люди були з нього вдоволені. Так що ж, усе винаходять у нього щось “політичне”! В однім місці вїтові шахрайства відкрив, у другім з сільськими лихварями задерся, в третім читальню заложив, у четвертім касу позичкову до порядку допровадив – отсе й були його гріхи. І все найшился темні духи, що за такі річі його вигризли з села” [5, с.84].

Герой-інтелігент постійно стає на захист знедолених. У цьому й полягає його місія народолобця.

“Х о р о с т і л ь. Одна – людська біда. Став чоловік тим учителем і зараз, як та верба, мусив пустити коріння. Сей приходить за порадою, і другий, і десятый. Тому напиши, сьому розповідж, з тамтим піди до пана, з іншим до вїта, а то й до староства, і до уряду податкового, і до лікаря. І як раз чоловік у все те втягнеться, то потому й вилізти годі” [5, с.85].

Особливо приваблює в п'єсі постать Омелянової сестри Юлії. Вона також допомагає селянам, як і її брат-просвітник.

“Ю л і я. А живеш отак у селі і познайомишся з

жінками та дівчатами, то ні відси, ні відти тільки набереться різного діла, що аж голова тріщить. Тут шити вчиш, там варити вчиш, тут у слабості допоможеш, там хоч словом потішиш або з власної мізерії чим-небудь порятуєш... І бідуєш отак рік або два в селі, мов на терні, а виїжджаючи плачеш, мовби рідню прощала” [5, с.85].

Автор є майстром діалогів та полілогів, які посилюють драматичну напругу твору.

О м е л я н. А так, тут школа.

2 п а р у б о к (показує дрючок). Ось мій оловець.

3 п а р у б о к (показує луб). Ось мій папір.

4 п а р у б о к (показує дошку). Ось моя книжка.

О м е л я н (стає перед ними). А се що знов таке? Напад? Розбій? Чи жарт собі з мене робите?

П а р у б к и. Нас тати до школи прислали.

О м е л я н. Ідїть і скажїть своїм татам, най собі з таких жарти строять, як вони самі, а не з мене.

1 п а р у б о к. Скажїть їм все самі, а ми до школи прийшли. Вчїть нас!” [5, с.96].

Мова героїв твору насичена народнорозмовною лексикою.

Франкова комедія “Учитель” як варіація розробки характерної для української драматургії другої половини ХІХ – початку ХХ столїття проблеми “інтелїгенція і народ” органічно увійшла в тогочасний літературно-мистецький процес, поряд із творами М. Старицького (“Не судилось”), І. Карпенка-Карого (“Понад Дніпром”), М. Кропивницького (“Доки сонце зїде, роса очі виїсть”), “Конон Блискавиченко”), Б. Грінченка (“Нахмарило”, “На громадській роботі”, або “Арсен Яворенко”), Д. Марковича (“Не зрозуміли”), Олени Пчілки (“Світова річ”) тощо.

Соціальний елемент є визначальним і в поетиці п’єси “Украдене щастя”. Цю драму було написано І. Франком на конкурс, що був оголошений 1891 року. Твір було відзначено другою премією та рекомендовано до постановки на сцені. У статті “Доктор І. Франко” О. Маковей згадує, що драма мала назву “Жандарм”, але цензура заборонила її в такому варіанті “виставляти на позорище такої важної в суспільності людини, як жандарм” [2, с.418].

У статті “Жіноча неволя в руських піснях народних” І. Франко опублікував “Пісню про шандаря”. У журналі

“Жите і слово” (1895) надруковано три варіанти цього фольклорного твору. У примітках І. Франко зазначив, що в основу сюжету драми “Украдене щастя” ліг той із варіантів, що був записаний учителькою та поетесою Михайлиною Рощкевич.

У народній пісні жінка селянина-нелюба Николайка привселюдно кохається зі своїм милим – жандармом. Це був виклик звичаям та усталеним традиціям.

*Ой пити би горівочку, ой пити би, пити;
Ой прийшлося шандареві з Делятина іти.
Ой положу на віконце горіхову гранку;
Прийшов шандар з Делятина, бо має коханку [...]
А шандар си став на хори, “Апостол” читає.
Ой люди ся проступили та стали у кутки,
А він любку за ручечку, повів через сутки:
Ой ходімо, моя мила, та на торговицю.
Та будемо попивати мід та сливовицю*

[2, с.419].

Порівнюючи Катерину з п’єси “Гроза” О. Островського з дружиною Николайка з “Пісні про шандаря”, І. Франко у статті “Жіноча неволя в руських піснях народних” указує: “... Катерина тільки по довгій боротьбі і намовах, з великою гризотою, тайком віддається лютому чоловікові і відтак ще думає укривати своє поступовання, поки страшна буря, котрої вона забобонно боїться, не довела її до признання, а тоді не зносячи ганьби і докорів, кидається в Волгу, то Николайкова жінка поступає зовсім одверто, не криється з своєю любов’ю, для неї нема ані ганьби, ні докорів, ні нічого, окрім тої любові, – і коли також бажає смерті, то тільки для того, щоб і в гробі, лежати побіч любого собі чоловіка” [1, с.250-251].

У драмі збережено навіть ім’я одного з героїв пісні (Микола), а також відтворено окремі ситуації з фольклорного джерела.

Відомі різні редакції Франкової п’єси. В остаточному варіанті жандарм Михайло Гурман гине від рук Миколи Задорожного, але не викриває вбивцю, ще й дякуючи, що звільнив його від душевних мук. І ця редакція бачиться більш драматичною. Адже існує ще й інший варіант розв’язки конфлікту. В останніх явах п’ятої дії цієї редакції змінені ситуації. Анна зізнається своєму нелюбому чоловікові Миколі, що вагітна від Михайла.

А вїтові вона каже, що ніби сама вбила жандарма. Тож у фіналі твору її заарештовують.

Виразність композиційно-сценічного оформлення драми досягається за допомогою прийомів: а) оригінальної фабульної концепції (побутові перешкоди в житті персонажів одночасно є приводом драматичного розв'язання їх долі); б) наявності сильних фінальних актів; в) майстерного використання фольклорного матеріалу. Найбільш продуктивно освоєна автором народна пісня, починаючи насамперед від сюжетної канви твору. Своєрідною інтродукцією драми є пісні про жіночу долю, що ілюструють зображувані події. З метою акцентування трагізму становища Миколи вжито народний твір “Унадився журавель та й до наших конопель”, підтекст якого співзвучний переживанням героя. Реалістичну панораму життя села ХІХ століття створюють побутові картини (досвітки, недільні гуляння). Причому наголошуючи на окремих подробицях (нужденні заробітки Миколи, заборона вїтом розваг молоді), автор підкреслює нестерпність становища трудящих. Таким чином, домінуючим соціальним мотивом визначається як основна колізія, так і структура художньої тканини п'єси.

Суспільні умови скалічили життя Михайла. Колись він був чесним і справедливим парубком, а тепер намагається повернути украдене щастя будь-якими засобами.

Ж а н д а р м. Нелюди! Поганці! Таки додержали слова, закопали тебе живцем у могилу! Бог би їм сього не простив!

А н н а. Про кого се ти?

Ж а н д а р м. А про кого ж би, як не про твоїх коханих братчиків. Знаєш, як мене взяли до війська, то один із них у коршмі виразно сказав мені: “Ти, Михайле, іди в божий час, але про Анну і не думай. Не буде вона твоя, хоч би ми мали її живцем у могилу закопати”. Я тоді розсміявся йому в очі, але бачу, що вони таки поставили на своїм” [4, с.22].

У п'єсі вжито ряд монологів, які розкривають внутрішній світ дійових осіб. Анна говорить: “Чи дуже любила сього Михайла? Здається, що дуже, коли й досі вся тремчу, всю мене мороз проходить, як його згадаю. Здається, що таки дуже. А може, більше боялася його, ніж любила [...]. Самим поглядом, здається, наскрізь тебе прошибає, мов розпаленим дротом. Ох, та й боюсь

я його тепер! Боюсь, як найтяжчого ворога!” [4, с.27].

Всі герої драми страждають, бо жоден із них не став щасливим. Причина цього – суспільні умови. Миколі здавалося, що шлюб із Анною принесе йому душевну злагоду. Він тяжко працював на своє господарство.

“М и к о л а (засуває вікно, знімає гуню, потім кожух і вішає їх на жердці). Ну, заробок, нема що казати! За вісім шіток головою наложи – оплатиться. Цілісінський день роби, двигай, волочися, худобу збавляй, мерзни і мокни, як остатня собака, – і за все те вісім шіток. А прийдеться платити, то й того їм, людоїдам, жаль. І тото би зажерли. Як дають чоловікові той кровавий крейцар, то так і видиш, що їх і за тим колька коле” [4, с.14].

Ремарки в драмі уточнюють час і місце дії, а також містять описи персонажів, які доповнюють і увиразнюють характеристику героя, наводять портретні деталі: *“За сценою чути брязкіт нашійників. По хвилі входить М и к о л а, весь присипаний снігом, в гуні, надітій поверх кожуха, в баранячій кучмі, в рукавицях і з батогом”* [4, с.14].

Пісенні аплікації з фольклорної стихії (“Ой там за горою та за кремінною”, “Ой мужу, мій мужу, не бий мене дуже”, “Ой там у лісі, ой там у лісі плужочок”) органічно вплетені в сюжетну канву твору.

Драма “Украдене щастя” І. Франка продовжила ряд типологічно подібних п’єс (“Лимерівна” Панаса Мирного, “Гроза” О. Островського тощо).

П’єси “Учитель” та “Украдене щастя” І. Франка стали здобутком українського національного театру.

Література

1. Франко І. Я. Жіноча неволя в руських піснях народних / Іван Франко // Франко І. Я. Зібрання творів: у 50-ти т. – К.: Наук. думка, 1980. – Т. 26. – С.210-253.
2. Франко І. Я. Зібрання творів: у 50-ти т. / ред.тому О. Є. Засенко; упоряд.та коментарі М. М. Павлюка / Іван Франко. – К.: Наук. думка, 1979. – Т.24. – 447 с.
3. Франко І. Я. Наш театр / Іван Франко // Франко І. Я. Зібрання творів: у 50-ти т. – К.: Наук. думка, 1980. – Т.28. – С.279-292.
4. Франко І. Я. Украдене щастя / Іван Франко // Франко І. Я. Зібрання творів: у 50-ти т. – К.: Наук. думка, 1979. – Т.24. – С.7-64.
5. Франко І. Я. Учитель / Іван Франко // Франко І. Я. Зібрання творів: у 50-ти т. – К.: Наук. думка, 1979. – Т.24. – С.65-122.

**ДО 100-РІЧЧЯ ВІД ДНЯ НАРОДЖЕННЯ
АНДРІЯ ЛЕГІТА**

Іван Немченко

**Співець Надросся
під небом Британії**

Андрій Легіт у статтях і дослідженнях

*Він росте і з нього виростає
справжній добрий поет.*

І. Багрянний

*Усе краще з написаного поетом
– це сповідь тривожної, наче
розчахнутої громом, душі,
перед майбутнім Землі, України,
свого роду і народу.*

М. Сингаївський

Туманний Альбіон у різні часи надавав прихисток і можливості для творчих пошукань багатьом представникам українського письменства. Назвемо хоча б таких авторів, як Галя Мазуренко, Олекса Воропай, Богдан Бора (Борис Шкандрій), Микола Верес, Святомир Михайло Фостун, Олександр Де, Віра Смерека, Тоня Дем'янчук-Шалапай, Віра Річі... З Великою Британією пов'язав свою долю й відомий у діаспорі поет, перекладач, публіцист, літературознавець, педагог, громадський і політичний діяч Андрій Ворушило-Легіт (1916-2004).

Народившись у давньоукраїнському містечку Корсуні Київської губернії (тепер м. Корсунь-Шевченківський Черкаської області), письменник через усе своє багатотрудне життя проніс любов до рідної землі, до милого серцю Надросся. А судилося йому лише третину своєї долі пов'язати з батьківським краєм, решту ж узяла чужина. Тільки незадовго до смерті Андрій Легіт повернувся в Україну – вже вільну й незалежну. Тут,

у Києві, 9 вересня 2004 року перестало битися його зболене серце.

З розлогих письменникових “Спогадів” [25-28], опублікованих у журналі “Визвольний шлях” (№ 11, 12 за 1999 р.; № 1, 2 за 2000 р.) можемо почерпнути багату інформацію про його дитинство і юність, навчання в місцевих школах та здобуття професійної освіти в стінах Корсунського педагогічного технікуму (тепер Корсунське педучилище імені Т. Г. Шевченка) та Київського педагогічного інституту, про перші кроки на вчительській ниві та в царині літератури, про складні перипетії долі в період Другої світової війни (будні червоноармійця, вихід із оточення, педагогічна й газетярська праця за німецької окупації, участь в УНА), про поневіряння в австрійських, італійських та англійських таборах та кілька десятиліть вимушеної еміграції. Леготові мемуари проливають світло на витоки митцевої творчості, його літературно-естетичні погляди та громадянські позиції. Своєрідним віддзеркаленням мрій і прагнень письменника, гірких роздумів над власною долею співця-скитальця та випробуваннями, що переслідували Україну, стали його ліричні книжки “За дротами” (1958), “Чим серце билось” (1974), “Вибрані поезії” (1990), “Калинові шуми” (1994), “Відлуння душі” (2004), як і численні публікації в періодиці (“Українські вісті”, “Шлях перемоги”, “Українська думка”, “Літературна Україна”, “Національна трибуна”, “Українське слово”, “Визвольний шлях”, “Молода Україна”, “Північне сяйво”, “Наші позиції”, “Штурм” та ін.), в альманахах та антологіях (“Слово і зброя”, “Зерна”, “Золотий гомін”, “Листок з вирію” та ін.), у посібнику-хрестоматії “Гілочка” тощо. Десятки славетних представників світової літератури з подачі Андрія Легота промовляють до українського читача рідною мовою. Адже він перекладав з англійської (В. Шекспір, Р. Бернс, Дж. Г. Байрон, В. Блейк, Т. Мур, Д. Мейсфілд, Д. Кітс, П. Б. Шеллі, Ф. Буділен, Р. Кіплінг), німецької (Й. В. Гете, Г. Гейне, Й. фон Ейхендорф), французької (В. Гюґо), польської (Я. Кохановський, Л. Стаф, Т. Л. Заблоцький, М. Конопніцька, Ю. Тувім), білоруської (Ф. Богданович, Янка Купала, Цьотка, Якуб Колас, М. Богданович, П. Бровка, А. Білевич, О. Бачило, В. Вітка, С. Гроховський, Я. Журба, А. Комаровський, А. Кулешов, К. Кіренка, Я. Лучина, М. Танк, М. Мажура,

М. Хведорович), російської (М. Лермонтов, С. Надсон, О. Блок, І. Северянин, А. Ахматова, С. Баскін-Серединський) тощо. Крім оригінальних і перекладних поезій, письменник звертав увагу й на царину критики, літературознавства, публіцистики. Він є автором нарисів, статей, рецензій, заміток про життя і творчість Марка Вовчка, С. Руданського, Л. Глібова, Ю. Федьковича, О. Стороженка, О. Кониського, Б. Грінченка, І. Нечуя-Левицького, І. Карпенка-Карого, І. Франка, М. Хвильового, Яра Славутича, В. Біляєва, Богдана Бори та ін. (наприклад: “Іван Нечуй-Левицький”, “Видатний поет пошевченківської доби: до 100-річчя від дня смерти Якова Щоголева”, “Вірний Різбленій Римі: замість рецензії на збірку поезій В. Біляєва “Поліття”, “Цінна книжка Яра Славутича”). Андрій Легіт – лауреат літературної премії Української Могилянсько-Мазепинської академії наук (УММАН). Він був почесним членом міжкафедральної наукової лабораторії “Українська література в англomовному світі” при Херсонському державному університеті.

Життя і діяльність Андрія Легота протягом багатьох десятиліть цікавили критиків, літературознавців, мемуаристів, педагогів, краєзнавців тощо. Метою нашої статті є систематизація відгуків про митця та його творчий ужинок.

Своїми міркуваннями про Андрія Легота ділилися Дмитро Донцов та Іван Багряний, Володимир Біляєв і Яр Славутич, Анатолій Михайленко й Володимир Поліщук, Микола Сингаївський і Людмила Скирда, Ігор Качуровський і Ольга Керзюк, Тарас Салига й Тоня Дем’янчук-Шалапай, Зоя Кучерява й Микола Щербак, Ганна Черинь і Михайло Волков, Валентина Якубенко і Володимир Метелиця, Юлія Гусева й Микола Ілляш, Григорій Зленко й Микола Вірний, Ігор Трач і Олексій Мануйкін, Олесь Беркут і Леонід Ворошило, Любов Нечволод і Олександр Бравада, Людмила Бистрова-Дробот і Тетяна Бондаренко, Олена Кавандіна й Валентина Шулґа... Кілька публікацій про письменника запропонував і автор даної статті [36-41].

Але насамперед звернемося до самохарактеристик Андрія Легота, які маємо в його матеріалах “Від автора”, “Про себе й свою творчість”, “Спогади” тощо.

Про свої перші поетичні публікації тридцятих років письменник згадував не без іронії, оскільки мав одягати

машкару лояльного до комуністичного режиму автора. *“З метою маскування, я інколи писав і легальні вірші на теми краси рідної природи чи різних кампаній, як сівби, жнив, ліквідації неписьменности і т. п. І надсилає до місцевої преси. Хоч ці вірші були нещирі, більшість із них друкувалися у місцевої газети”* [26, с.1497]. А справжнє єство Андрія Легота як лірика-початківця відображали ті тексти, які в умовах сталінщини не могли бути надрукованими через антирадянські та антимосковські настрої: *“Подібних віршів назбиралося до сотні. Я їх переписав на тонкому туалетовому папері, навмисне дуже дрібним, невизначним письмом, дбайливо вклав у консервну бляшану банку і сховав у глибокому дуплі старої груші нашого саду”* [26, с.1497].

Знайомство з В.Сосюрою й П.Тичиною та їх схвальні відгуки про ліричні рукописи Андрія окрили молодого поета, додали йому віри в себе. Сосюринська порада *“писати так, як підказує серце”* була належно сприйнята й реалізована в наступних творах.

Співець досить довго йшов до своєї дебютної збірки віршів, яку впорядкував у Лондоні, а видрукував у Німеччині в друкарні *“Українських вістей”* (Н. Ульм, 1958). Книжку назвав просто – *“За дротами”*. Ця збірка увібрала вірші 1945-1948 рр., що були написані в австрійських, італійських та англійських таборах, де перебували колишні вояки Української національної армії. Заувага в книжці – *“Усім колишнім воєнополоненим українцям – так званім “рімінцям” присвячую цю збірку. Автор”* – констатувала, що й через десяток літ після звільнення з полону поет жив усе тими ж почуттями, що єднали в один гурт ув’язнених побратимів із розформованої УНА. Дебютна збірка співця задала тон усій його подальшій творчості.

У вступному слові *“Від автора”* Андрій Легіт наголосив: *“Випускаючи у світ цю збірку, я свідомий того, що багато її віршів не є на відповідному художньому рівні, що пояснюється мою довгою ізоляцією не лише від літературного, а й навколишнього життя військовими казармами, окопами війни та дротами таборів воєнополонених. Також на багатьох шановних читачів, мабуть, буде неприємно вражати глибокий песимізм деяких поезій, причиною чого є моя сумна вдача і тодішнє невідраднє положення.*

Від часу написання збірки “За дротами” я підготував до друку дві інші мої книжки поезій, дечого навчився та ставлю більші вимоги до своєї творчості. Також мої погляди, може, трохи, в дечому змінилися. Не дивлячись на це, збірку надруковано навмисне без будь-яких змін та виправлень, щоб вона служила певного роду документом часу і дзеркалом моєї душі під час перебування в полоні.

Я сподіваюся, що моя скромна збірка поезій хоч трохи ознайомить українське громадянство з думками, настроями і переживаннями полоненого українського вояка за дротами, на чужині, а друзям, колишнім “задротанцям” пригадає часи нашої неволі, коли девізом життя кожного із нас були слова великого Шевченка: “Караюсь, мучуся, але не каюсь!” [23, с.5].

Подібна самокритичність, або й комплекс провини за художні недоліки озиватимуться й у пізніших самопоцінуваннях митця. Адже документалізм і публіцистичність стануть прикметною рисою його поетичних текстів.

Андрій Легіт не прагнув гучної популярності, письменницької слави. У своїх “Спогадах” він визнавав: *“Писати поезії від дитячих і до сьогоднішніх днів – моє духовне покликання. Творити на замовлення не вмю. Пишу про те, що пережив, що підказує серце. Після переливу таких почуттів у поезію відчуваю духовне полегшення і задоволення” [28, с.79].* Це було постійною потребою, як і для тих співців минувшини і сучасності, на яких рівнявся, яких вважав дороговказом. *“Літературною творчістю займався від юних днів до сьогоднішніх, – повторює Андрій Легіт, – і без неї не уявляю свого життя. В еміграції написав понад тисячу віршів і переклав понад сотню європейських поетів-клясиків” [28, с.84].*

Ще до появи збірки “За дротами” ліричні видруки Андрія Легота в періодиці української діаспори (“Батьківщина”, “Українські вісті”, “Визвольний шлях” та ін.) зацікавили відомих критиків, публіцистів, письменників. Так, Іванові Багряному імпонувала патріотична поезія співця, що друкувалась на сторінках “Українських вістей”. У листі до В. Бендера за вересень 1954 року він шкодує, що не має адреси Андрія Легота, а відтак не може “програтулювати йому за прекрасний вірш, уміщений в “У.В.”. Ідеться про твір “До України”, який

викликав у автора “Тигроловів” і “Саду Гетсиманського” *“щире читацьке задоволення”* [5, с.45]. Д. Донцов у книжці “Правда прадідів великих” (Філадельфія, 1952) у розділі “На Старокиївський шлях”, поряд із величальниками давньої української столиці Б. Борою, М. Вересом та ін., репрезентував Андрія Легота як поета, що *“співав гімни Софії і Києву, “великому і святому”, “містові сонця” і “слова Бога вічному носителеві”* [13, с.90].

У 1968 році у діаспорі вийшло знакове видання – антологія української поезії “Слово і зброя” в художньому оформленні Р. Лісовського, з біографічними розвідками Л. Полтави. Книжка являла собою 29-ий том Бібліотеки українознавства Наукового товариства імені Т. Г. Шевченка. Видана вона була стараннями Товариства колишніх вояків УПА імені генерал-хорунжого Р. Шухевича у США та Канаді й Товариства колишніх вояків УПА імені Святого Юрія Переможця в Європі. У цій антології було вміщено багато творів безпосередніх представників Української повстанської армії, а також тексти інших авторів, присвячені упівській тематиці. Під обкладинкою “Слова і зброї” було подано й вірші Андрія Легота даної проблематики. Це дало підстави декому з дослідників зараховувати поета до числа співців УПА та вважати його упівцем.

Подією в літературно-мистецькому житті діаспори стала поява книжки Андрія Легота “Вибрані поезії” (Лондон, 1990). У ній майже повністю (за винятком кількох творів) була перевидана попередня збіорчка “Чим серце билось” (Лондон, 1974), що увібрала вірші 1948-1953 рр., а також багато текстів з рукописів “У тумані чужім” (1954-1958), “На крилах надії” (1958-1962), “Почуття” (1962-1964), “Мрії” (1964-1967), що ввійшли як окремі розділи. У заувагах “Від видавництва” автор був репрезентований як *“особа широко відома в Лондоні й у Великій Британії, а почерез свою плодovitи літературну і публіцистичну творчість – в українській діаспорі, і в рідній та дорогій для нього Україні”, як “глибокий український патріот-соборник”* [21, с.5]. Тож його національно-політичне кредо знаходить вияв як у текстах, так і в *“необчислених ділах на широкому суспільному полі, а головню в педагогічній праці серед української молоді Лондону, що народилася і виростає на чужій землі та й серед чужого оточення”* [21, с.5].

Постать Андрія Легота бачиться видавцям невід’ємною в знаковій тріаді – разом із Богданом Борою та Миколою Вересом. Наголошено, що представники цієї трійці *“так значущо збагатили українську поезію своєю творчістю на британській землі”* [21, с.5]. Водночас підкреслюється творча індивідуальність митця, риси, що вирізняють його з-поміж інших авторів: *“Андрій Легіт – це чи не найчуттєвіший і найбільш безкомпромісовий воїн тієї жорстокої дійсності, в якій наш нескоримий народ зазнав чи не найбільшого лиха у своїй дотеперішній історії. А якщо це так, тоді ані одна стрічка з його поетичної творчості, ані одне слово, ані один віддих його наболілих долею і сповнених вірою грудей не можуть пройти мимо нашої, зглядно – читацької уваги”* [21, с.5]. Завершується передслів’я *“Від видавництва”* обнадійливою констатацією невичерпальності, як сказав би Є. Маланюк, талантів і патріотичних потенцій у середовищі українців: *“Особистостей Авторового характеру в українському народі багато. Були і є вони в кожній ділянці національного життя в Україні і в українській діаспорі. Це завдяки їм і їхнім многим ділам нашому народові надано знам’я народу нескоримого, що підтверджує й історія, а особливо історія України в ХХ столітті”* [21, с.5].

У передмові Миколи Вірного (Французенка) *“Оспівувач поривів молодих”* Андрія Легота було репрезентовано як *“винятково загострено-скромну людину”* [9, с.7]. Водночас підкреслено плідність його літературних пошукань, що виявились у збірці *“За дротами”* та численних публікаціях у періодиці, вміння творити, *“не приховуючи почувань”*. М. Вірний у рамках своєї передмови наводить віршовану присвяту В. Біляєва, адресовану Андрієві Леготу – *“З якого краю і з яких сторін...”*:

*Нам стала вірним берегом земля
Чужа, хоча привітна і ласкава,
А рідна все звичається здаля,
Як згадка й сон, як мрія і уява* [9, с.8].

Книжка *“Вибрані поезії”* була помічена критикою, викликала цілу низку рецензій у зарубіжній та вітчизняній періодиці. У схвальних відгуках І. Качуровський, Яр Славутич, О. Керзюк, О. Беркут, М. Щербак, В. Поліщук, В. Метелиця, А. Михайленко визнають за Андрієм Леготом безперечний талант і творчу невтомність.

Рецензію “Поезія невтраченої людської гідності” (“Визвольний шлях”, № 11 за 1990 р.) її авторка Ольга Керзюк розпочала з одвертого жалкування, що митець обмежився в книжці вибраного тільки текстами, написаними до 1968 року. Тож із поля зору випадають цілих два десятки літ літературної праці. Бо *“нема у збірці віршів подальшого періоду творчості автора, адже читачеві (і критикові) цікаво було б прослідкувати увесь творчий шлях поета, його складне і важке вростання в новий ґрунт”* [19, с.1388]. Проте й наявні в книжці тексти 1940-х – 1960-х рр. дають можливість зробити певні узагальнення. Відтак О. Керзюк визначає найхарактерніше, що пронизує все видання: *“Трагедія емігранта, палко закоханого у рідну землю, постає перед нами у всій своїй повноті у багатьох віршах цієї збірки”* [19, с.1388]. Позиція ліричного героя книжки заслуговує на пошану. *“Жити тяжко, жити невесело. Але жити треба, і то гідно”* [19, с.1388]. А завершується рецензія логічним підсумком: *“Збірка “Вибраних поезій” – свідчення невтомної праці, постійних творчих шукань людини, що не співала гимнів “душогубам”, а завжди була і є “вітчизни-полонянки сином”* [19, с.1389].

І. Качуровський у відгуку “Про лірику Андрія Легота”, поданому в газеті “Українські вісті” від 16 червня 1991 року, констатує, що ні в знакових діаспорних виданнях (антологія “Координати”, журнал “Сучасність”), ні в материкових книжках, як “Із забуття – в безсмертя” М. Жулинського, нема й згадки про цього автора. Але *“він нагадав про себе книжкою “Вибрані поезії”, в якій переважає “ностальгійно-пейзажна лірика, іноді – пісенного типу”* [18]. Витоки творчості Андрія Легота критик проглядає в його текстах: *“...Рідна природа і українська поезія, з’єднавшись у одну нерозривну цілість колись, багато років тому, зробили його поетом”* [18]. Особливо І. Качуровського і як літературознавця, і як співця захопили сонети письменника. Не без насолоди він навів у відгуку повністю текст одного з таких зразків – *“Чотири стіни сірої кімнати...”*. А ще додав: *“Признаюся, що сонети Андрія Легота були для мене приємною несподіванкою, так само, до речі, як і його переклади з англійської, що їх він, на жаль, не вклучив до книжки”* [18]. Знаючи, що поет пробував свої

сили і в літературознавстві, запропонувавши *“кілька невеликих розвідок про українських письменників”*, І. Качуровський наголосив, що *“основні його жанри – це лірика й перекладацтво”* [18]. Як видно з висновку, котрий віншує даний відгук, критик у цілому схвально поціновує доробок автора *“Вибраних поезій”*: *“Іноді у віршах Андрія Легота прозвучить сатирична нота, іноді натрапимо на декларативний патріотизм, але назагал це лірика неголосна, сумовита і якась лагідна – що відповідає його псевдонімові – Легіт”* [18].

У рецензії *“До материка рідної культури”* (журнал *“Визвольний шлях”*, № 3 за 1991 р.) О. Беркут із відрадою констатує можливість повернення Андрія Легота до своїх співвітчизників в Україну через його лірику. Це довгождана подія. Адже *“на крилах поезії вертається в Україну ще один журавель-словесник, якого доля занесла далеко від рідних берегів”* [2, с.377]. Для О. Беркута безперечним є нерозривний зв'язок митця-вигнанця з Батьківщиною. Тож своєю книжкою *“Вибрані поезії”* Андрій Легіт *“відповідає на поклик рідної землі, приносить свій синівський дар тривожних дум, переживань і пристрастей, перелитих у поетичне слово”* [2, с.377].

У рецензії М. Щербака *“Листочків шепіт на калині”*, вміщеній у журналі *“Визвольний Шлях”* (№ 12 за 1991 р.), відзначалося, що співцеве серце від збірки до збірки билося *“тим, чим билися серця знедолених людей, кинутих у вир Другої світової війни”*, що поет *“віддзеркалює долю української людини, вирваної із рідної землі”* [52, с.1513]. Леготові тексти, за спостереженням критика, *“багаті образами та ритмікою”*, *“до того ще й пісенні!”*, а відтак *“самі просяться на музику”* [52, с.1515]. Художню майстерність письменника М. Щербак простежує на матеріалі його ностальгійної, особистісної та пейзажної лірики. Зокрема в замальовках осені слово співця *“естетично одягнене в гарні мистецькі шати”* [52, с.1515]. Патріотичні вірші митця *“поривні і декларативні, хоч часто переливаються публіцистичними тонами”*, *“проте ця публіцистичність проходить крізь поетове серце і відлунює піднесеним чуттям, любов'ю та ударним словом”* [52, с.1516].

А Яр Славутич, узявши для заголовку своєї рецензії визначення М. Вірного – *“Не приховуючи почувань”*, наголосив, що *“емоція – найбільший успіх нашого*

талановитого лірика в діаспорі”, але побажав поетові “більшої глибини у трактуванні характерів, явищ і подій”, “сягати філософічності” [46, с.222]. Хоча в книзі було піднято чимало болючих проблем, Яр Славутич відзначив, що “діяпазон тематичного зацікавлення в автора Вибраних поезій не широкий: перш за все, якась дівчина, кохання, чужина, туга за рідним краєм... Зрідка появляються гумор і сатира – як на цілеспрямованих жінок, так і на продажних поетів, політиків, ренегатів” [46, с.220]. Проте не можна було не помітити, наскільки врізноманітнюються ці характерні для Андрія Легота мотиви, набуваючи нових відтінків, інших ракурсів висвітлення. Для Яра Славутича він є “лірик і традиціоналіст”, що “має виразний хист чи пак талант, сильні почуття, мелодійну мову. Співає, як пташка, завжди йде за ліричною течією, без будь-яких дивних збочень” [46, с.220]. Критик засвідчує, що на одному з літературних вечорів у Лондоні він мав можливість спостерігати, з яким захопленням публіка сприймала живе слово Андрія Легота, насамперед його інтимну лірику – автор-читець “пожинав бурхливі оплески”. Це дало підстави Ярові Славутичу зробити висновок, що в любовній поезії він “безконкуренційний, очевидно, не згадуючи В.Сосюри”, та коли звертається “до громадянської лірики чи пак до патріотичних тем, то майже все виходить у нього не так добре, не так сильно” [46, с.222]. Хоча слідом за такою різкуватою характеристикою критик трохи пом’якшує оцінку: “Не так сильно, з мистецького погляду, але правильно!” [46, с.222]. Яр Славутич не міг не схвалити Леготової безкомпромісності й нещадності в тавруванні негативу в середовищі українства (як материкового, так і діаспорного): малоросійства, перевертенства, відступництва, що часом приносили більше шкоди, ніж зовнішні загрози. Адже й сам критик послідовно й невтомно виступав у ролі співця-обличителя в своїх численних патріотичних та сатиричних віршах, не завжди дбаючи про їх мистецьку вишуканість.

А. Михайленко в статті “Люди з вересня” (журнал “Київ”, № 8 за 1993 р.) поділився враженнями від зустрічей із українськими письменниками Англії. Поряд із розповідями про таких митців, як Святомир Михайло Фостун, Олександр Де, Тоня Дем’янчук-Шалапай, Віра

Річі, він веде мову й про Андрія Легота, про його глибокий інтерес до подій в Україні та мрію про повернення в рідний край. А. Михайленко цитує ліричні рядки з подарованої йому автором книжки “Вибрані поезії” й проектує болі й переживання співця на діаспорну генерацію, до котрої той належав. “Гірко і справедливо звучать його слова:

*Безслідно літо віку вже мина
І вересень надходить без плодів,
Лиш душу в пісню вилито до дна, –
Єдиний скарб, яким я володів.*

Я назвав би пана Андрія людиною з вересня... Втім, всі вони – люди з вересня.

Висхлий тілом, а не душею, притиснутий до землі фізично, а не духовно, із змарнованим на чужині життям, яке могло б відчутно збагатити культуру материнської України, – таким він мені бачився, коли ми поволі йшли гамірливою і сонячною вулицею Лондона...” [35, с.130].

Відгукнувся про книжки Андрія Легота, зокрема і його “Вибрані поезії”, й материковий літературознавець із Черкас В. Поліщук у статті “По тернах чужини”, поданій у рубриці “Наші земляки” в газеті “Черкаський край” від 21 жовтня 1993 року. Насамперед він відзначив майстерність співця-емігранта в зображенні рідної природи, орієнтацію на “прекрасну пейзажистику свого великого земляка Нечуя”. Але домінує в доробку поета, на думку критика, все ж громадянська тематика: “про що б не писав Легіт, його думка “вивертає” на патріотизм, на відстоювання України, її свободи” [44]. Тож висновок, до якого приходять В. Поліщук, досить промовистий: “Лірика А. Легота приваблює передусім як поетичний документ доби, аніж як мистецьке явище. Іншими словами – у своїх віршах Легіт-громадянин, Легіт-патріот стоїть вище, ніж Легіт-поет, Легіт-мистець” [44].

Суголосною з черкаським дослідником виступила Зоя Кучерява у статті “Загублений спів” (“Голос України” від 5 листопада 1993 року). Вона зазначила, що Леготова поезія – “свідчення невтомного служіння своєму народові”. Поряд з цим підмічено, що твори письменника “сповнені повнозвучними образами, філософським самозаглибленням, тонким ліризмом, точністю поетичного

вислову” [20]. Зоя Кучерява переконана, що Андрієві Леготу “допомагало вижити українське слово, з яким він ніколи не розлучався, – талановите, задушевне, печальне. Воно повернуло в Україну її сина, її солов’я” [20]. Авторка статті стверджує, що доробок митця “збагатив нашу українську літературу”, а відтак “час вивчити і пошанувати його творчість та видати в Україні” [20].

Ніби виконуючи таке побажання, київські видавці уже наступного 1994 року запропонували читачам нову книжку вибраного з ліричного ужинку Андрія Легота. Отже, з’явилась вона вже в Україні під назвою “Калинові шуми”. Автор передмови М. Ілляш, знайомлячи широку читацьку аудиторію з малознаним на батьківщині митцем із діаспори, відзначив: “У багатьох політично і суспільно заангажованих творах поет прагне грому “надиханих рим”, буває гострий і гнівний. Часом і прямолінійний. Але провідні барви і настрої його поезії – задумлива ліричність, медитація, туга за рідним краєм, світлі сподівання щасливих перемін. І над усім тим – любов до України, до рідного Надросся, спогади про милі серцю дні далекої юності” [15, с.5]. Поряд із раніше публікованими до книги увійшли й фрагментарно репрезентовані рукописні збірки “Утома” (1967-1970), “Отава” (1970-1975), “Осінь” (1975-1978), “Зима” (1979-1983), “Сімдесятиріччя” (1984-1990). Багато віршів, на думку критика, “не потребують ніяких поблажок з боку найвимогливішого поціновувача”. Йому імпонує надзвичайна мелодійність Леготових текстів, кращі з яких “ліричні, оптимістичні чи й, часом, тужливі – так і просяться стати піснею. Музику до них навіть не треба вигадувати – вона звучить у словах, поміж рядків і строф” [15, с.5]. “Тепер, – зі втіхою зауважив М. Ілляш, – український читач зможе ознайомитися з творчістю ще одного поета-журавля, який повертається в рідний край з далекого вирію” [15, с.5].

У рецензії-роздумі “На вихрі часу”, вміщеній у газеті “Надросся” від 20 травня 1995 року, педагог і поет із Корсунщини В. Метелиця, як один із тисяч адресатів ностальгійних леготівських послань на батьківщину, визнає, що у віршах співця “кожен рядок – то Україна, то біль за її долю” [32]. І така оцінка, висловлена вчителем-земляком, мабуть, була дорожча авторові-

емігрантові, аніж вишукані відгуки маститих критиків. Адже це свідчення того, що Леготів поетичний голос долинув до рідного Надросся й належно тут сприйнятий. В. Метелиці належить ще кілька публікацій леготівської тематики [14; 31; 33; 34].

У рік смерті письменника вийшла його книжка вибраного “Відлуння душі” (2004) – найоб’ємніше на сьогодні видання оригінальної та перекладної лірики співця. Крім раніше друкованих текстів, у ній було подано багато віршів із рукописів “Утома” (1967-1970), “Отава” (1970-1974), “Осінь” (1975-1978), “Зима” (1979-1983), “Сімдесятиріччя” (1984-1990) та “Нові поезії” (1990-1998), а також більшість перекладів. У вступних заувагах до видання Андрій Легіт схвильовано відзначив: *“Після довгих років розлуки і поневірянь, нарешті, збулась моя мрія і я повернувся на свою рідну Україну, яку я люблю понад усе”* [22, с. 5]. Розлогу передмову під назвою “Як тихий Легіт нам дарує вірші...”: Андрій Легіт”, датовану 2002 роком, подав до книжки В. Біляєв. Критик згадує, як ще в перші повоєнні роки, перебуваючи в таборах для переміщених осіб, зустрічав у періодиці гарні вірші незнайомого автора. Пізніше, побачивши вперше в друку фотознімок Андрія Легота, подумав: *“Як же псевдонім відповідав його обличчю – відкритому, вродливому, чистому і сумовитому!”* [4, с. 8]. Знайомство зі збіркою “За дротами” дало підстави В. Біляєву провести паралель: у Леготові полонені “рімінці” так само *“відкрили свого співця, як чверть століття раніше в польському таборі в Щипйорно інтерновані вояки УНР відкрили в Ю. Дараганові та Є. Маланюкові своїх поетів”* [4, с. 8]. Так склалося життя, що В. Біляєву судилося стати одним із друзів Андрія Легота, а відтак не раз відвідувати його домівку в Лондоні (в 1969, 1970, 1983 рр.), де завжди *“відчувалася аура творчості”*, де часто гостювали відомі митці, науковці, публіцисти – Олександр Де (Барчук), В. Ревуцький, Яр Славутич, М. Степаненко та ін. Про такі миттєвості критик згадує в своєму вірші “Напис на книжці”, вміщеному в передмові:

*Далекий друже, Леготе Андрію,
Прийміть поетові поета дар,
Я часто згадую й постійно мрію
Про хати Вашої гостинний чар.*

*Читаєм вірші – Ви і Ваші гості,
Ваш вірш мене у ранню юнь веде,
Яскріє дотеп Гіммельрейха Костя,
Блищать каскади Олександра Де.*

*І яблуні у Вашому подвір'ї
У надвечір'я нам дарують плід,
Як тихий Легіт нам дарує вірші
Багато літ, багато літ [4, с.10-11].*

Особливо запам'яталася В. Біляєву остання зустріч 1983 року, коли за дорученням оргкомітету мав виконати приємну місію – вручити Андрієві Леготу грамоту поета-лауреата Української Могиллянсько-Мазепинської академії наук (УММАН). Після того вони плідно листувалися протягом двох десятиліть. І критик рясно цитує в передмові фрагменти з листів свого друга, які проливають світло на його життя і творчість останніх десятиліть ХХ століття. Ось, наприклад, реакція Андрія Легота на повідомлення про результати українського референдуму (в листі до В. Біляєва від 12 грудня 1991 року): *“Я дякую Богові, що ми дожили до того, про що снили й задля чого боролися і працювали протягом свідомого життя. Бажано на віки-вічні закріпити це без злиднів, голодоморів та кровопролиття”* [4, с.13]. А такими були емоційні спалахи від довгожданого приїзду в рідний край (з листа до В. Біляєва від 10 грудня 1995 року): *“Нарешті після 51-річного перебування на чужині у вересні цього року я відвідав Україну. Враження – “з журбою радість обнялась”. Радість – Україна гарна, журба – бідна, залякана”* [4, с.16]. Цитує критик і матерікові відгуки про поезію Андрія Легота (З. Кучерява, В. Метелиця тощо), вбачаючи в цьому обнадійливий знак: *“Мене безмежно тішить те, що Леготове задушевне слово має і матиме читача, що його життя не було змарноване, що він відчув і назавжди усвідомив своє покликання”* [4, с.17].

У 1990-х – 2000-х роках літературне найменування Андрій Легіт усе частіше зустрічається в критичних і художніх виданнях. Проглядається тенденція розглядати творчість співця в рамках такого громадсько-політичного й мистецького явища, як поезія воєнів УПА. У діаспорі така думка побутувала ще раніше, хоча б у 1960-х роках, коли вийшла антологія “Слово і зброя”,

про яку ми вже вели мову. Імпульсом для такого погляду в материковій Україні стала заувага львівського літературознавця Т. Салиги, подана в двокнижжі “Історія української літератури ХХ століття” за редакцією В. Дончика (1993-1995). У першій частині другої книги цього видання науковець згадав про Андрія Легота на тлі огляду поезії вояків УПА – поряд із такими співцями, як Іван Багряний, Марко Боеслав (Михайло Дяченко), Богдан Бора, Микола Верес, Олекса Веретенченко, Марта Гай, Петро Гетьманець (Василенко), Дмитро Грицько (Цяпка), Павло Євтушенко, Ігор Калиненко, Оксана Киянка, Алла Косовська, Юрій Липа, Ольга Лубська, Лариса Мурович, Леонід Полтава, Яр Славутич, Іван Хміль, Степан Хрін тощо [45].

У 1997 році в Києві вийшов другий випуск антології “Золотий гомін: українська поезія світу”, до якого було подано й вірші Андрія Легота. Як своєрідний коментар до публікацій українських співців із усієї планети упорядник видання А. Мойсієнко запропонував кілька критичних оглядів різних авторів. У розвідці І.Трача “Драматизм епохи – через призму душі: сучасна українська поезія на європейському континенті поза межами України (кінець 80-х – початок 90-х рр.)” Андрія Легота зараховано до представників старшого покоління в діаспорній ліриці, разом із Еммою Андієвською, Олександром Де, Ігорем Качуровським [47, с.478].

У 2004 році з’явилися друком публікації молодої херсонської дослідниці Ю. Гусевої “Ностальгійні мотиви в творчості Андрія Легота і російських поетів-емігрантів (у донецькому збірнику “Студентські філологічні студії початку ХХІ століття”) та “Патріотичний потенціал творчості Андрія Легота” (в місцевому виданні “Традиції і перспективи формування національно-мовної особистості”). Авторка простежила в доробку письменника мотив туги за рідним краєм, помітила спорідненість із лірикою таких співців, як І. Бунін, З. Гіппіус, В. Набоков, І. Северянин.

У часи незалежності життя і творча діяльність Андрія Легота стали об’єктом прискіпливої уваги з боку його краян – критиків, журналістів, літературознавців, письменників, педагогів, краєзнавців, бібліотекарів із Корсунщини і загалом Черкащини. Крім уже згаданих В. Поліщука й В.Метелиці, це й інші автори: Т. Бонда-

ренко, М. Волков, О. Кавандіна, М. Поліщук, В. Шульга, В. Якубенко тощо.

У 1995 році опублікувала свої розробки вчитель-методист із Черкащини Т. Бондаренко [5-6]. Вона зауважила, що *“доля Андрія Легота так схожа з долею Олександра Олеся і Євгена Маланюка, Івана Багряного і Тодося Осъмачки. А скільки ще втрачених надій, загублених доль...”* [5, с.43]. Поет-вигнанець *“жив палкою мрією про щасливе майбутнє своєї України, плекав надію на зустріч із нею, вільною, сонячною”* [5, с.44]. Спостереження над текстами Андрія Легота дали підстави авторці стверджувати, що *“його поезія відкрита на всі голоси світу, на любов і ненависть, на трагічне і смішне, а перш за все, на барви і аромати рідного слова”* [5, с.45].

У 1999 році в Корсуні-Шевченківському було видано книжку М. Волкова *“Відомі і невідомі імена”*. Один із матеріалів у цьому виданні має назву *“Андрій Легіт”*. Це короткий життєпис письменника, в якому згадано його друковані й рукописні збірки, вказано кращі твори з них. Лейтмотив цього матеріалу – ліричні рядки співця *“пронизані любов’ю до рідної України, до рідного отчого краю”* [10, с.108].

У 2002 році в тому ж Корсуні-Шевченківському вийшла книжка *“Буревійне і натружене життя”* з увагою, що автором-упорядником даного видання є М. Волков. На відміну від попереднього матеріалу, це вже розлогий і деталізований життєпис Андрія Легота, поданий на основі його *“Спогадів”* та публікацій інших авторів. Для більшої вірогідності описуваного упорядник умістив у книжці серію архівних матеріалів про голодомор і сталінські репресії в Україні. Видання багате на різноманітну інформацію про Андрія Легота і його епоху, тож є вдячним джерелом у роботі вчителів, бібліотекарів, краєзнавців. Водночас маємо з прикрістю зазначити, що у книжці зустрічається чимало технічних огріхів, неточностей, перекручень. Наприклад, збірку поета *“Чим серце билось”* автор-упорядник називає *“Чом серце болить”* [8, с.101], або ж *“Чим серце болить”* [8, с.126], а псевдонім митця (Легіт – Легота – Леготові...) відмінює незвично, як для української мови (Легіт – Легіта – Легітові ...), і ця спотворена форма використовується багаторазово протягом усього видання від 2-ї й аж до 158-ї сторінки. Досить кумедно, як на мене, прозвуча-

ло в книжці твердження: *“Дослідник творчості Андрія Легіта, відомий громадський діяч, літературознавець, публіцист, письменник української діаспори у Великій Британії і, зокрема, в Лондоні, Іван Немченко...”* [8, с.117]. Адже ніколи *“у Великій Британії і, зокрема, в Лондоні”* я не жив і взагалі не бував. Правда, мій дід Іван пов’язав із Англією кілька десятиліть своєї долі й там же і помер. Але це, як кажуть, зовсім інша історія.

Того ж 2002 року в Харкові вийшов навчальний посібник Любові Нечволод *“Нетрадиційні уроки з української літератури: 9-11 класи”*. До нього авторка подала методичну розробку *“Урок-інтерв’ю на тему “Чужина” (уявна зустріч з Андрієм Легітою)”*. Задум такого заходу був цілком благородним (*“поглибити знання про творчість письменників-емігрантів”, “розвивати романтичне начало”, “збагачувати мову”* учнів), і обрана форма вельми цікава – через уявне інтерв’ю з’ясувати особливості життя й творчості митця-вигнанця. Але численні помилки, перекручення в тексті, спотворення деталей біографії письменника і навіть його літературного імені трохи охолоджують захоплення від такого уроку. Позамість *“Легіт”*, тобто *“легкий приємний вітерець”*, вжито якусь чудернацьку форму – *“Легіта”*, тож псевдонім трансформовано на: *“Андрій Легіта”, “Андрія Легіти”, “Андрію Легіті”, “Андрієм Легітою”*. У розробці переінакшено імена й прізвища інших письменників-емігрантів, книжки яких пропонуються на виставці перед початком уявного інтерв’ю зі співцем із Лондона: замість *“Ігор Качуровський”* пропонується *“Ігор Кочуровський”*, позамість *“Тодось Осьмачка”* подано *“Тодор Осьмачка”* [42, с.106]. А поряд згадується якийсь міфічний *“збірник віршів Андрія Легіти “Над росю”* [42, с.106]. Не відповідає дійсності таке твердження авторки: *“Під час війни поет попав до німецького полону, де перебував до 1953 р.”* [42, с.106]. Як відомо зі *“Спогадів”* Андрія Легота, у німецькому ув’язненні він був недовго, у 1944 році, а не *“до 1953 р.”*, як указано в розробці Л.Нечволод. Пізніше, у 1945-1948 рр. – через належність до УНА – поет перебував не в німецьких, а в британських таборах на теренах Австрії, Італії, Англії. Та й саме уявне інтерв’ю позначене неточністю питань, а відтак і відповідей. Наприклад:

“П. Коли Ваші твори читали українці?”

В. Після перемоги демократії в Україні” [42, с.107].

Звісно, якщо авторка має на увазі тільки українців незалежної України, тоді така відповідь могла би мати сенс. Але ж у питанні такого уточнення немає. Тому відповідь абсолютно неправильна. Бо українці читали твори Андрія Легота задовго до “*перемоги демократії в Україні*” (земляки письменника мали можливість понайомитися з його публікаціями у періодиці малої батьківщини ще в 1930-х і 1940-х роках – за сталінщини та німецької окупації; українські військовополонені читали вірші співця зі сторінок табірної газети “Батьківщина”; представники діаспори сприймали тексти митця з його збірок та періодики і в 1950-х, і в 1960-х, і в 1970-х, і в 1980-х рр.).

У 2013 році вийшов підручник В. Поліщука та М. Поліщук “Література рідного краю: літературна Черкащина”. Неодноразово в книжці фігурує й імення Андрія Легота як митця-земляка. Як підкреслюють автори, “*він на все життя зачарувався Надроссям, яке стало в його творчості справжнім духовним осередком, стократ відлунило в його пейзажних поезіях, інколи витончених до граційності*” [43, с.302]. Водночас В. Поліщук і М. Поліщук наголошують на громадянському звучанні доробку співця, який твердо “*зайняв позицію борця, зброя якого – пристрасне слово*”. Відтак вони з розумінням ставляться до намагань дослідників, зокрема Т. Салиги, розглядати ужинок Андрія Легота в контексті поезії УПА [43, с.302-303]. Підсумовуючи свої спостереження над текстами митця, автори констатують: “*Акцентація на полемічність, на відстоювання національного пролизує більшість тематичних груп А. Легота. З цих же позицій він полемізує і в питаннях про суть і призначення поезії і всього письменства. Тож доводиться зауважити і на деякій одноплосщинності автора, і на певному ігноруванні власне художніх якостей лірики, і на самоповторуванні, іноді й на багатослівності.*

Але ж мусимо ствердити, що А. Легіт іде “по тернах чужини” своїм, свідомо обраним шляхом” [43, с.302].

Саме так названо й додаток [43, с.314-319], що являє собою розширений варіант уже згадуваної статті В.Поліщука з газети “Черкаський край” від 23 жовтня 1993 року.

Видання містить також численні біобібліографічні додатки, в яких ідеться про письменників-краян, що стали лауреатами різних премій. Серед них представлено й Андрія Легота [43, с.382]. А також за районами Черкаської області простежено найпомітніші персоналії з царини літератури. Зокрема Корсунь-Шевченківський район репрезентує, поряд із іншими діячами, й Андрій Легіт [43, с.428].

У 2015 році Корсунь-Шевченківська центральна районна бібліотека Черкаської області підготувала й видала біобібліографічний покажчик “Чим серце билось: А. Т. Легіт (Ворушило): 25.12.1915 – 9.09.2004” [50], що містить статті та різну інформацію про письменника. Автором-упорядником є Валентина Якубенко, котра об’єднала довкола ідеї цього ювілейного проекту місцевих краєзнавців, бібліотекарів, письменників.

Оскільки Андрій Легіт народився на порубіжжі 1915-1916 років, у багатьох джерелах зустрінемо чимало різночитань щодо дати його появи на світ (таке розмаїття відмінної інформації наявне і в матеріалах самого письменника, і в публікаціях про нього. Тому, як і в випадку, наприклад, із поетесою-емігранткою Оленою Телігою, в життєписі якої є низка варіативних відомостей, в різних місцях Андрія Легота вшановують чи планують пошанувати у різні терміни, ведучи ювілейний відлік від 1915, 1916, або навіть 1917 року. Земляки співця-емігранта дотримуються орієнтації на першу з названих дат.

25 грудня 1915 року в Корсуні-Шевченківському відбувся велелюдний вечір пам’яті Андрія Легота, присвячений 100-річчю від його дня народження. На ньому були присутні родичі співця-земляка, краєзнавці, бібліотекарі, журналісти, письменники, читачі-шанувальники. Про цю небуденну подію розповіла в своїй статті заввідділом обслуговування Корсунь-Шевченківської центральної районної бібліотеки Олена Кавандіна у статті “Я немов пересаджений цвіт, що на іншому ґрунті зів’яв” (“Надросся” від 8 січня 2016 р.) [16]. Під час цього меморіального заходу прозвучало багато добрих слів на адресу ювіляра. Родич письменника Л. Ворошило познайомив присутніх із архівом Андрія Легота, частину якого він передав на збереження до фондів Корсунь-Шевченківської центральної районної бібліотеки. Своїми спогадами про поета-емігранта поді-

лилася журналістка й письменниця Людмила Бистрова-Дробот, спираючись і на архівні матеріали. Бібліограф Валентина Якубенко репрезентувала біобібліографічний покажчик “Чим серце билось: А. Т. Легіт (Ворушило): 25.12.1915 – 9.09.2004”, про який ми вже вели мову. А багатоманітну творчість митця представили на вечорі поетеса Ольга Романенко, бібліотекарі Валентина Литвин та Олена Кавандіна.

Про життєвий і творчий шлях Андрія Легота та про вшанування його пам’яті на малій батьківщині поінформувала молодша наукова співробітниця історичного музею Корсунь-Шевченківського заповідника Валентина Шулґа в ювілейній статті, вміщеній у газеті “Корсунь” від 24 грудня 2015 року [51]. Зокрема вона представила виставку, підготовлену працівниками цього меморіального комплексу з нагоди 100-річчя від дня народження поета-краянина.

Тож пам’ять про співця Надросся, що перейшов через численні випробування на чужині і під кінець свого багатотрудного життя повернувся в Україну й тут навіть спочив, лишається нетлінною. Відрадно, що в часи незалежності книжки Андрія Легота приходять до широкої читацької аудиторії і не лишаються непоміченими критикою. Але сумно від того, що вони, як правило, не завжди кваліфіковано вичитані. У зв’язку з цим у ряді публікацій, присвячених поетові, наводяться приклади прикрих описок, технічних погрішностей, що породжують певний дискомфорт для читача або й критика. Так, О. Керзюк констатує, маючи на увазі діаспорне видання “Вибрані поезії” 1990 року: *“Жаль, що збірка має чимало друкарських помилок, а тому читач подекуди змушений ворожити, шукаючи розв’язки загадкових слів (напр. “сутніки” замість сутінки, “комишині” замість комиши і т. п.)”* [19, с.1389]. Подібні огріхи неодноразово доводилось фіксувати й авторові даної статті, особливо ж на матеріалі книжки “Відлуння душі” (2004) [22]. У ній, наприклад, переклад вірша англійського поета Ф. Будилена “Ніч має тисячі очей...” помилково подано серед перекладів з Р. Бернса під назвою “Будилен” [22, с.252]. Переклади з Редьярда Джозефа Кіплінга подано окремо як тексти двох авторів – “Р. Кіплінга” [22, с.236] та “Джозефа Кіплінга” [22, с.250], хоча йдеться про одного й того ж письменника. Або ж у цій книжці двічі друкуються одні

й ті ж тексти: “Коли погасло сонечко Кремля...” – на с.194 та с.230; “Я не поліг в незлічених боях...” – на с.194 та с.230; “Погаснув день. Захмаривсь неба дах...” – на с.194 та с.231. При цьому перший рядок останнього з названих текстів на с.231 уже переінакшено: “*Погаснув день. Захмаривсь неба дух...*”. Змінено й дату написання твору. На с.195 – “*Лондон, 22.5.1995 р.*”, а на с.231 – “*Лондон, 2.5.1995 р.*”. Звісно ж, про все це говоримо не для того, щоб кинути тінь на адресу упорядників, друкарів чи коректорів, бо розуміємо у яких важких умовах, складних обставинах народжувалось кожне видання текстів поета. І головним результатом є факт самого вже існування цих збірок, за якими постає митець і ціла епоха, літописцем якої він став. Але об’єктивності ради вказуємо на ті огріхи й перекручення, які можуть ввести читача в оману й віддалити його, а не наблизити до самого Андрія Легота.

У своїх “Спогадах” письменник не виключав того, що вже навіть у недалекому майбутньому і він, і його дорожок можуть канути в Лету. Нині, під сурми столітнього ювілею митця, маємо визнати, що Андрій Легіт і його поетичний ужинок широко знані не лише в діаспорі, а й в Україні. Збулося віщування М. Ілляша, висловлене ще в 90-х роках, “*що й на рідній землі у пору нелегких змагань за нову Україну голос його не загубиться, капиново відлуниться в багатьох серцях*” [15, с.5].

Р.С. Щиро дякую працівникам Корсунь-Шевченківської районної бібліотеки Черкаської області та родичеві письменника Л. К. Ворошилові за допомогу в збиранні інформації про Андрія Легота.

Література

1. Андрій Легіт (Андрій Тодосійович Ворушило) // Літературно-мистецький вернісаж Черкащини / Черкаська ОУНБ імені Т. Шевченка. – Черкаси, 2006. – Вип.4. – С.6-9.
2. Беркут О. До материка рідної культури / Олесь Беркут // Визвольний шлях. – 1991. – № 3. – С.377-381.
3. Біляев В. І. “На неокраїнім крилі...” / В. І. Біляев. – Донецьк: Східний видавничий дім, 2003. – 348 с.
4. Біляев В. І. “Як тихий Легіт нам дарує вірші...”: Андрій Легіт / В. І. Біляев // Легіт А. Відлуння душі: збірка поезій. – К.: Основа, 2004. – С.7-17.
5. Бондаренко Т. Андрій Легіт (Андрій Тодосійович Ворушило) / Тетяна Бондаренко // Корсунський часопис. – 1995. – № 2. – С.43-48.

6. Бондаренко Т. “Хто поет, той без щастя родився”: мат. про життя і творчість Андрія Легота / Тетяна Бондаренко // Дивослово. – 1995. – № 10-11. – С.52-56.
7. Бравада О. Легіт: корсунський поет і стрілець з дивізії “Галичина” / Олександр Бравада // Прес-Центр. – 2010. – 23 грудня. – С.27.
8. Буревійне і натружене життя / автор-упорядник М. Волков. – Корсунь-Шевченківський, 2002. – 158 с.
9. Вірний М. Оспівувач поривів молодих / М. Вірний // Легіт Андрій. Вибрані поезії. – Лондон, 1990. – С.7-12.
10. Волков М. Андрій Легіт / М. Волков // Волков М. Відомі і невідомі імена. – Корсунь-Шевченківський: Ірена, 1999. – С. 105-108.
11. Гусева Ю. Ностальгійні мотиви в творчості Андрія Легота і російських поетів-емігрантів / Юлія Гусева // Студентські філологічні студії початку XXI століття: збірник тез доповідей Всеукраїнської студентської науково-практичної конференції: 21-22 квітня 2004 року. – Донецьк, 2004. – С.193-196.
12. Гусева Ю. Патріотичний потенціал творчості Андрія Легота / Юлія Гусева // Традиції і перспективи формування національно-мовної особистості: збірник наукових праць Всеукраїнської студентської наукової конференції: 25-26 березня 2004 р. – Херсон, 2004. – С.145-148.
13. Донцов Д. Правда прадідів великих / Д. Донцов. – Філадельфія, 1952. – 96 с.
14. Зленко Г. Д. Легіт Андрій / Г. Д. Зленко, В. О. Метелиця // УЛЕ: у 5 т. – К., 1995. – Т.3. – С.150.
15. Ілляш Микола. Поет із журавлиного ключа / Микола Ілляш // Калинові шуми: вибрані поезії: 1945-1993. – К., 1994. – С.3-5.
16. Кавандіна Олена. Я немов пересаджений цвіт, що на іншому ґрунті зів’яв / Олена Кавандіна // Надросся. – 2016. – 8 січня.
17. Качуровський І. Покоління Другої світової війни в літературі української діаспори / Ігор Качуровський // Променисті силуети: лекції, доповіді, статті, есеї, розвідки. – К.: Вид. дім “Києво-Могилянська академія, 2008. – С.514-531.
18. Качуровський І. Про лірику Андрія Легота / Ігор Качуровський // Українські вісті. – 1991. – 16 червня.
19. Керзюк Ольга. Поезія невтраченої людської гідності / Ольга Керзюк // Визвольний шлях. – 1990. – № 11. – С.1388-1389.
20. Кучерява Зоя. Загублений спів / Зоя Кучерява // Голос України. – 1993. – 5 листопада.
21. Легіт Андрій. Вибрані поезії / Андрій Легіт. – Лондон, 1990.-232 с.
22. Легіт Андрій. Відлуння душі: збірка поезій / Андрій Легіт. – К.: Основа, 2004. – 295 с.
23. Легіт Андрій. За дротами: перша збірка поезій: 1945-1948 / Андрій Легіт. – Новий Ульм – Лондон, 1958. – 96 с.
24. Легіт Андрій. Калинові шуми: вибрані поезії: 1945-1993 / Андрій Легіт. – К.: Укр. письменник; Вир, 1994. – 134 с.

25. Легіт-Ворушило Андрій. Спогади: розділ 1 / Андрій Легіт-Ворушило // *Визвольний шлях*. – 1999. – № 11. – С.1395-1408.
26. Легіт-Ворушило Андрій. Спогади: розділ 2 / Андрій Легіт-Ворушило // *Визвольний шлях*. – 1999. – № 12. – С.1497-1512.
27. Легіт-Ворушило Андрій. Спогади: розділ 3 / Андрій Легіт-Ворушило // *Визвольний шлях*. – 2000. – № 1. – С.96-109.
28. Легіт-Ворушило Андрій. Спогади: закінчення / Андрій Легіт-Ворушило // *Визвольний шлях*. – 2000. – № 2. – С.69-84.
29. Легіт Андрій. Чим серце билось / Андрій Легіт. – Лондон, 1974. – 97 с.
30. Мануйкін О.О. Андрій Легіт і Наталя Лівницька-Холодна на уроках літератури рідного краю в 10 класі / О.О. Мануйкін // *Рідні голоси з далеких далей: творчість письменників-емігрантів з Черкащини* / уклад. В. Т. Поліщук. – Черкаси, 2000. – С.74-92.
31. Метелиця В. Із когорти романтиків / Володимир Метелиця // *Росичі: культурно-мистецький альманах*. – Корсунь-Шевченківський, 2009. – № 9. – С.44.
32. Метелиця В. “На вихрі часу”: рецензія-роздум / Володимир Метелиця // *Надросся*. – 1995. – 20 травня.
33. Метелиця В. На Корсунській землі, або третя зустріч з Андрієм Леготом / Володимир Метелиця // *Надросся*. – 1996. – 7 лютого.
34. Метелиця В. У громах надиханих рим / Володимир Метелиця // *Надросся*. – 1992. – 21 жовтня.
35. Михайленко А. Люди з вересня / А. Михайленко // *Київ*. – 1993. – № 8. – С.128-131.
36. Немченко Г. В. Вежі духовності: посібник з літератури української діаспори / Г. В. Немченко, І. В. Немченко. – Херсон, 2000. – 252 с.
37. Немченко І. В. “Крізь морок, битви, тюрми і наруги...” (Життєвий і поетичний розгін Андрія Ворушила-Легота) / Іван Немченко // *Визвольний шлях*. – 2001. – № 12. – С. 81 – 100; 2002. – № 1. – С. 82 – 96.
38. Немченко І. В. Матеріали до лекції “Життя і творчість Андрія Легота” / Іван Немченко // *Печатное слово*. – 2004. – № 1. – С.82-91.
39. Немченко І. В. Патріотичне осердя поетичного мислення Андрія Легота / Іван Немченко // *Нація. Україна. Державність*. – 2008. – № 2. – С.45-63.
40. Немченко І. В. Поетичні заповіді Андрія Легота / Іван Немченко // *Вісник Таврійської фундації (ОВУД)*. – Херсон, 2005. – Вип.1. – С.165-186.
41. Немченко І. Шевченківські мотиви у творчості Андрія Легота / Іван Немченко // *Визвольний шлях*. – 2001. – № 3. – С.89-96; Немченко І. Шевченкова офіра: статті та дослідження. – К. – Херсон: Просвіта, 2008. – С.129-138.
42. Нечволод Л. І. Урок-інтерв'ю на тему “Чужина” (уявна зустріч з Андрієм Легітою) / Л. І. Нечволод // *Нечволод Л. І. Нетрадиційні*

- уроки з української літератури: 9-11 класи: навчальний посібник.
– Харків: Скорпіон, 2002. – С.105-109.
43. Поліщук В. Т. Література рідного краю: літературна Черкащина: підручник: біобібліографічні додатки / В. Т. Поліщук, М. П. Поліщук. – Черкаси, 2013. – 511 с.
 44. Поліщук В. По тернах чужини / В.Поліщук // Черкаський край. – 1993. – 21 жовтня.
 45. Салига Т. Поезія вояків УПА / Т. Ю. Салига // Історія української літератури ХХ століття: у 2-х книгах /за ред.В.Г.Дончика. – К.: Либідь, 1994. – Кн.2. – Ч.1. – С.48-52.
 46. Славутич Яр. Не приховуючи почувань: Андрій Легіт / Яр Славутич // Славутич Яр. Твори: у 5 т. – К.: Дніпро; Едмонтон: Славута, 1998. – Т. 4. – С.220-222.
 47. Трач І. Драматизм епохи – через призму душі: сучасна українська поезія на європейському континенті поза межами України (кінець 80-х – початок 90-х рр.) / Ігор Трач // Золотий гомін: українська поезія світу. – К., 1997. – С.470-483.
 48. Українська діаспора: літературні постаті, твори, біобібліографічні відомості /упор. В.А.Просалова. – Донецьк: Східний видавничий дім, 2012. – 516 с.
 49. Українські поети Англії: Богдан Бора, Микола Верес, Андрій Легіт // Літературна Україна. – 1992. – 20 серпня.
 50. Чим серце билось: А.Т.Легіт (Ворушило): 25.12.1915 – 9.09.2004: біобібліографічний покажчик / автор-упорядник В.А.Якубенко. – Корсунь-Шевченківський, 2015. – 24 с.
 51. Шульга Валентина. До 100-річчя з дня народження Андрія Легота / Валентина Шульга // Корсунь. – 2015. – 24 грудня.
 52. Щербак Микола. Листочків шепіт на калині / Микола Щербак // Визвольний шлях. – 1991. – № 12. – С.1513-1516.

=

ТАВРІЙСЬКА ФУНДАЦІЯ ІНФОРМУЄ

Переможцями літературного конкурсу
імені Яра Славутича стали
у 2016 р.:

1. Мар'яна Стецько
2. Діана Відьохіна
3. Ольга Клоц

Володимир Кедровський

(1890–1970)

Обриси минулого

Деякі останні діячі-українофіли напередодні революції 1917 року

(Продовження. Початкові розділи – у десятому та одинадцятому випусках)

**ОЛЕКСАНДЕР АНТОНОВИЧ КОШИЦЬ
*(12.9.1875 – 21.9.1944)***

Перший раз я побачив О. Кошиця як диригента хору в Києві в січні 1918 року, коли він розучував пісенний репертуар, з яким мав виїхати у світову подорож на чолі Української Республіканської Капелі. Проби хору відбувалися у великій залі, не пам'ятаю тепер, де саме. Я зайшов у залю й сів так, щоб не звертати на себе уваги.

Саме тоді хор співав опрацьованого Леонтовичем “Дударика”. Співав, як мені здавалося, дуже гарно. Аж нараз О. Кошиць спинив спів у середині пісні й звернувся до хористів:

– Чи ви розумієте, про що співаєте? Я не чую душі у вашому співі. Мені здається, що ви зовсім байдужі до дударика, про якого співаєте. Прошу пам'ятати й відчувати,

що ви співаєте про українську пісню. Вороги її знівечили і обдерли. І ось тепер ми хочемо, щоб вона відродилася, щоб знову полилася широкою рікою в душу свого народу. Отож прошу відчутти українську пісню й передавати її так, щоб і слухач відчув її трагедію. Починайте!

Хористи відкашлялись і немов би завмерли, очікуючи помаху руки диригента. І полилися живі, урочисто-сумні звуки. Відразу відчулося, що хор співає, вкладаючи всю свою душу в слова й звуки пісні.

Я сидів, як заворожений. В пам'яті залишилася ще, як мені здавалося, жартівлива пісня “Задумала вража баба та й забагатіти”. О. Кошиць кілька разів повторював цю пісню, щоб видобути з неї бажаний ефект. Нарешті звернувся до басів та октав:

“Отці (октавами було кілька протодияконів), мусите зрозуміти, що ми співаємо про трагедію бідної вдови. Вона з надією чекала, коли квочка виведе курчата, єдине її багатство. Аж тут налетіла буря, яка загрожувала знищити всі її надії і лишити її у біді. Тому прошу слова: “став дощ накрапати”, особливо “накрапати”, співати так, щоб у слухачів мороз пішов поза шкірою.

І знову полилися жартівливі слова пісні, але коли хор дійшов до слів “став дощ накрапати”, то октави й басы так грянули “накрапати”, що здавалося вікна в залі повилітають, і мені дійсно мороз пішов поза шкірою. Я відчув страхіття бурі, а разом з тим і переляк старої баби.

Більше я не бачив у Києві капелі Кошиця, бо я виїхав незабаром у складі нашого посольства до Царгороду, як військовий атташе. Державна Республіканська Капеля також виїхала з Києва, розпочавши свій тріумфальний об'їзд європейських та американських країн.

Дозволю собі подати тут деякі виписки з книжки “Українська пісня за кордоном”, які дають можливість зрозуміти той тріумф, з яким подорожував славний хор Олександра Антоновича Кошиця.

Австрійська газета “Нойе Фрае Прессе” в липні 1919 року писала:

“Мова і музика українців змушує шукати споріднення з великоросійством. Одначе, це – дуже вороже споріднення, яке не бажає собі взаємної приналежності, ані спільности. Тупому смуткові великоросів протиставить українське мистецтво веселість, оптимізм, повний संबодолубности і мрійливости...”

“Нойєс Моргенблят” у липні того ж року писав:

“Україна, яку сотками років гнобила московська тиранія, знайшла в музиці і в любові до музики ідеал свого визволення. Таке враження ми винесли з тих пісень, які почули від українського хору... Великої похвали заслугує диригент О. Кошиць, який є великим мистцем, що має незвичайне почуття тону і вміє відчутти народну душу. Хор має тільки ясні, соняшні сторони. Співаки – це все представники прездорової нації. Ритмічну енергію передають вони з незвичайною правильністю і чистотою, а в чудесному піаніссімо дають таку тонкість, яку передати можуть тільки артисти-співаки, що мають добру школу...”

“Базлер Анцайгер” з 14 жовтня 1919 р.:

“Нема на світі нікого іншого, хто б у такій високій мірі, як Кошиць, володів мистецтвом трактувати хор як музичний інструмент або оркестру, з котрої він, з безмежним артизмом, уміє видобувати всі звукові промені. Його школа хорового співу є звуковим шедевром музичного мистецтва; тут голоси припасовані один до одного, як барви шляхетного, гармонійно скомпонованого твору мозаїки...”

Часопис “Дер Бруно” з 17 жовтня:

“Мистецький чар колядок, щедрівок і веснянок, що їх співає український хор, полягає не тільки в тих контрастах, на яких вони збудовані. Ми чуємо теж м’які мелодії, не раз уривані диким вибухом бурхливого, нічим не спутаного темпераменту, який у гуцульській пісні гримить мов стихійна сила. То знову маємо чарівний притягаючий народний гумор. Як доказ пригадаємо пісню “На вулиці скрипка грає”, яку на бажання публіки хор мусів повторити...”

“Тагес Анцайгер” (Цюрих) з 23 жовтня:

“Умілість, з якою цей високовизначний диригент, п. Кошиць, тримає свій хор в руках на зразок майстерно трактованого, його найменшому рухові підлеглого пишного інструмента, – недосяжна. Щоб дійти до такої точности та певности, треба було провести величезну підготовчу роботу, – інакше мусіли б ми повірити в чудо. Однолито виступає голосова гама від підземелля басів геть до найвищих сопрано. Бездоганною є також чистота інтонації, знаменита ритміка, гарно степенювана динаміка...”

Французький часопис “Кореспонданс Гавас” з 7-го листопада 1919 р.:

“Під проводом пана Кошиця, який всевладно панує над своїм хором і знає, як з тих восьмидесята виконавців, чоловіків та жінок, здобути те, чого йому бажається, була виконана чудова програма народних пісень, більшість яких малюють природу та сцени з народного життя... Пан Кошиць, який диригує своїми артистами так, наче справжньою голосовою оркестрою, уміє видобути з неї несподівані чудеса живої музики, грізні, ніжні та леліючі або містичні...”

Інший французький часопис “Кабльограм” з 30 березня 1921 року:

“... І щоб дійти до найкращого наслідку, нехай проф. Де Ране піде з членами свого Хорового Товариства послухати чудовий український хор, що викликає фурор в театрі Шан Елізе. Там вони зрозуміють досконалість, до якої можуть дійти хоральні маси, коли керує такий диригент, як Кошиць...”

“Ле Фігаро” в числі 334-ім:

“Диригент цього хору, О. Кошиць, керує ним ледве помітними рухами рук, пальців і очей. Коли його руки грізно підносяться вгору, то це для того, щоб підкреслити спеціальний ефект. Ньюанси, що чергуються між “піано” і надзвичайним “рінфорцандо”, вражають своєю безмежною різноманітністю”.

Часопис “Ле Рон”:

“Кошиць, диригент хору, видобуває з 80 виконавців надзвичайні нюанси, чуєш по черзі ніжні звуки струнного квартету, величні звуки органів, шелестіння лісу або відляски луни в горах...”

Англійська газета “Ліверпул Дейлі Пост енд Меркурі” з 9 лютого 1920 року:

“... Вони розвинули техніку до неперевершеного ступня. А одночасно вони zostались вірними традиціям справжнього хорального співу, не люблять екстравагантности та зайвої ефектовности. Вони розв’язують такі проблеми хорového співу, які змусили б звичайного хормайстра роззявити рота...”

“Вестмінстер Газета” з 4 лютого 1920 року:

“Ці вісімдесят співаків стали в руках їх тренувальника і диригента Ол. Кошиця одним колосальним інструментом, не ваґнерівською “монстр-гітарою”, але

інструментом величезних можливостей, на якому він грає рукою майстра, не вживаючи батога”.

Американський тижневик “Ді Нейшен” з 1 листопада 1922 р. пише про виступ капелі в Нью Йорку: “Тут була найшляхетніша і морально найсуворіша річ на світі – перфекція”.

Такого роду голосів західноєвропейської і американської музичної критики зібрано в книжці “Українська пісня за кордоном” понад п’ятсот. І всі вони є впрост гльорифікацією пісні українського народу, а зокрема О. Кошиця, геніяльного, світової слави диригента.

Олександр Антонович з гумором розповідав:

“Під час нашого першого виступу в Парижі, в перерві влетів за лаштунки найбільший французький музичний критик (я забув його прізвище) і накинувся на мене з словами: – Ви – шарлатан! Ви кажете, що у вас в хорі немає ніяких музичних інструментів! – Так, немає, – відповів я. – А хіба можлива така людська октава, яка звучить у вашім хорі?! – У відповідь на це я покликав Курочкина і попросив його проспівати гаму, йдучи до найнижчих тонів. Курочкин проспівав, і французький критик повірив аж тоді, коли заглянув йому в рот. Потім у пресі він написав чи не найкращу рецензію на виступ капелі. Треба зазначити, що Курочкин був ростом ледве п’ять стіп. Отже, невелика особа”.

Мені довелося знову почути хор О. Кошиця в Нью Йорку, де він дав кілька концертів у 1923-24 роках. Авдиторія, що складалася з представників різних народностей, з ентузіазмом вітала кожну виконану ним точку. Такого тріумфу української пісні вже більше не довелося мені бачити.

Про те, як О. Кошиць умів розпізнавати здібності співаків, їх уміння інтерпретувати матеріал, може свідчити такий приклад, що його подає письменник Терень Масенко в своїх нарисах “Під небом Гуцульщини” (Київ, 1961, стор. 142):

“Колись у Парижі він (Михайло Береза – В. К.) жив, нізвідки не одержуючи стипендії. Молодий маляр між заняттями в Академії Мистецтв наймався мити вельтенські вітрини паризьких ресторанів. Одного разу він

стояв на драбині високо під стелею, шарував ганчір'ям товсте, як прозора броня, широке скло вітрини. І, думкою злетівши далеко-далеко під високе та голубе небо гуцульських гір, у порожній залі чужого ресторану несподівано заспівав:

*Дивлюсь я на небо
Та й думку гадаю,
Чому я не сокіл,
Чому не літаю...*

Якийсь товстий панок прочиняє двері із сусідньої залі, на мить обертається, кличе звідкись свого приятеля:

– Петре, Петре! Ходи но сюди. Та послухай лишень, як отой хлопець під стелею співає! – Потім панок підходить до драбини, звертається до співака-чорнороба: – Полтавче, злазь! Ану, злазь, земляче! Ти звідки забрався у цей всесвітній вертеп!? Із Полтави, еге ж із Полтави?

– Та ні, пане, я родом із Західньої України, – відповідає збентежений Михайло Береза. Незнайомого панка він, глянувши згори, прийняв за француза.

– Ну, це ти облиш, не вигадуй, яка там Західня Україна! – сердиться допитливий співрозмовник. – Мене не обдуриш: такі голоси бувають у людей ще тільки на нашій Полтавщині!

Несподіваний земляк так і не повірив маляреві. Він запросив юнака прийти на пробу голосу до театру. Приобіцяв Михайлові місце в капелі, пророкував велику будучину співака. Залишив адресу.

Коли панок пішов, маляр поглянув на картку. Там стояло прізвище славетного диригента української капелі... То був Кошиць”.

Між іншим, О. Кошиць говорив, що найліпше співав українських пісень Микола Садовський. Він, хоч і не мав доброго голосу, але інтерпретація пісень у нього була така, що О. Кошиць казав: “Розучуючи нову пісню, я все старався уявити, як співав би її Микола Карпович”.

Деякі особи в Нью Йорку задумали створити українське фільмове підприємство. Передусім така думка виникла у Василя Авраменка, а що у нас звичайно,

коли хтось розпочинає якусь справу, чи то культурну, чи політичну, негайно знаходяться конкуренти, такою конкурентною групою стали деякі українські дрібні підприємці. Ще раніше у мене виникла ідея написати сценарій, в якому основне місце було б приділене співам хору під орудою О. Кошиця.

В короткому часі я з Андрієм Кістем (тепер український священник) написали сценарій на п'єсу "Ой не ходи, Грицю", поставивши в його основу колядки. Ми кілька разів навістили О. Кошиця, щоб переконати його взяти на себе мистецький та музичний провід.

О. Кошиць уважав, що ідея поставити фільм "Ой не ходи, Грицю" добра, але вагався взяти в цій справі участь, бо його хористи тоді вже розсипалися по різних американських театрах, а створити хор з нових співаків у той час було надзвичайно тяжко. Нарешті погодився, і на режисера запрошено визначного артиста Московського Художнього Театру Булґакова. На жаль, виявилось, що цей вибір був невдалим, бо Булґаков не знав і не розумів українського фолкльору, особливо різдвяних звичаїв, і не міг перейнятися містерією українського Свят-Вечора. До того ж бізнесмен, який найбільше вклав грошей у цю справу, весь час втручався у добір артистів, внаслідок чого склад їх вийшов невдалим і сорокатим. Олександр Антонович та його дружина доклали надлюдських зусиль, щоб до певної міри врятувати справу.

У мене вже при перечитуванні сценарію виникли з Булґаковим суперечки, і я цілковито усунувся від участі в поставі фільму. Навіть не допоміг нічого мій протест, щоб популярної назви "Ой не ходи, Грицю" не міняли на назву "Маруся".

Олександр Антонович також не раз готовий був відмовитися від співпраці з Булґаковим, але свідомість того, що це означало б провал цілої справи, примушувала його тягнути до кінця. Він сподівався, що все ж українські колядки в його інтерпретації будуть увіковічені.

Я часто приходив на пробу хору, спостерігаючи всі деталі праці О. Кошиця. Свої враження я описав у "Свободі" в рубриці "Голоси читачів" під заголовком "У майстерні чарівника української пісні", підписавшись псевдонімом "І. Бондар".

У своїй лекції в Колумбійському університеті О. Кошиць говорив:

“При огляді української музики приходиться говорити перш за все про народну музичну творчість, зокрема про народну пісню, яка має в собі всі національні первні й стала ґрунтом для організованого музикального українського мистецтва, як світського, так і церковного.

Музикальна творчість нашого народу огорнула піснею не тільки життя окремої одиниці з коліски до домовини, а й життя всієї нації в усіх її проявах і змінах від передісторичних часів аж до наших днів. У так званих “обрядових піснях” народна пам’ять донесла до нас з далеких сутінків нашого існування уламки поганського світогляду й ритуалу наших предків, а з початків нашої історії – відблиски пишної княжої доби; в піснях історичних чуємо відгомін бур та катаклізмів нашої трагічної історії; в козацьких думках – невільничі плачі та громи й фанфари козацької слави; пісні весільні – це співана історія шлюбу, починаючи з часів матріярхату; чумацькі пісні дихають на нас вітром безкраїх українських степів; релігійні псалми і канти хвилюють нас щирістю і наївною простотою християнської віри й моралі; в побутових піснях знаходимо найдокладніші картини життя у всіх його проявах, завітчані любовними поемами, повними чару і глибокого почуття, – а іскри веселости, гумору й сатири пісень жартівливих випромінюють принаadne світло життєздатности й здоров’я народу лагідної вдачі, чутливого, але сильного й мужнього“.

Я ніколи не сподівався, що на далекій чужині матиму насолоду заглянути в творчу лябораторію “великого чарівника” і неперевершеного знавця українських пісень Олександра Антоновича Кошиця.

Декілька разів я був присутній при тому, як він учив співати, готуючись українськими піснями звелічити свято Вашингтона. Бачив, як починав творити з безформної маси чудовий хор, який має представити слухачам живий образ безсмертної української пісні. З запертим віддихом слідкував, як геніяльний диригент починав з “азбуки”: вивчення слів пісні і виразної їх вимови. Потім він переходив до втілення в почуття користів ритму пісні.

Ці його перші кроки були прості, ще не окреслені ясно, як не окреслений у деталях спочатку твір мистця.

Голоси хористів звучать ще розрізнено, іноді відчувається дисгармонія й ніби нелад.

Чим далі, тим виразніше вимальовуються обриси твору, обриси чарівної своєю красою пісні. З кожним тактом, з кожним рухом руки диригента спів удосконалюється. Нарешті він передає хористам ідею, почуття, яке хоче вкласти в пісню, – короткими, але ядерними словами і мімікою розкриває зміст, який у пісні часто захований за безбарвними і, здавалося б, недоречними словами.

І стається чудо! Співаки співають, але в пісні вже є душа, яку вклав у неї майстер. Коли хор гримить “Славен еси!”, то дійсно чуєш, що славить він Творця всесвіту, Великого й Єдиного Бога. А в пісні “Ой, чумаче, чумаче”, великий майстер, здається, лише одним, ледве помітним помахом руки розкриває і красу українських степів, і безжурність, а разом з тим дійсно “собаче життя” чумаків.

Сам О. Кошиць у цей час немов перероджується і стає частиною пісні, стає її животворною душею, а хористи перетворюються на досконалі музичні інструменти, на яких грає чарівник-музика, підкоряючи своїй волі кожний звук від найменшого нюансу до громоподібної октави, і, коли затихають звуки тієї чудової пісні, ніби прокидаєшся з солодкого, чарівного сну.

Я дякував долі, що в нашому сірому, буденному житті “зійшла зоря зі Сходу”. Що отут, в Америці, відживає національна пісня. І розумів, чому чужинці цілували руку Кошиця. Вони бо цілували руку не лише великого майстра, але й руку того народу, що створив чудесну пісню.

Більшість пісень, що їх співав хор Кошиця, аранжував він сам. Не буду говорити про Кошиця як про композитора, бо не маю для цього відповідних даних. Але досить послухати молитву “Отче Наш”, до якої музику він написав, щоб переконатися, що великому майстрові відкрилися невідомі для звичайних людей таємниці душі. Слухаючи “Отче Наш” Кошиця, дійсно чуєш Отця Небесного, котрий усе сотворив і котрий дбає за все.

Мої зустрічі з О. Кошицем в Америці почалися 23 квітня 1924 року, коли я відвідав його в його помешканні. Після того я записав у щоденнику:

“Сьогодні був у Кошиця. Він робить враження перетомленого й дуже зденерованого. Він розповідав мені про свою подорож з хором. Багато цікавих і незабутніх моментів він пережив. Наприклад, після того, як хор у присутності 36.000 осіб закінчив співати на арені, де відбуваються бої биків, підійшов до Кошиця президент Мехіко, Обрегон і, стискаючи своєю лівою рукою його руку, бо правої не мав, сказав: “Прошу вірити, що я перший раз пошкодував тепер, що не маю другої руки, щоб вам аплюдувати”. Або в Буенос Айресі під час співу з колосальної театральної залі несеться гістеричний вигук: “Ви божественні, ви безсмертні...”

В приватному житті Олександр Антонович був незвичайно цікавою людиною. Вражало його глибоке знання української культури, особливо фолкльору та історії музики й театру. Його вміння образно і з гумором розповідати робило розмову з ним захоплюючою.

Олександр Антонович багато говорив про народні хори на Україні. Між ними він найвище ставив хор Демуцького.

Одного разу я запитав Кошиця:

– Чому деякі хористи кажуть, що ви неохоче виконуете український національний гімн?

На це він відповів:

– Основна причина в тому, що слова цього гімну невідповідні. “Ще не вмерла Україна”. Хіба вона вмирає? Ці слова написав Чужбинський як протест проти твердження ворогів української самостійності взагалі, а особливо проти валуївського “нет, не било і не будет”. Отже “Ще не вмерла” мало полемічне значення. Далі – музика плаксива і не пориває до чину, як пориває “Марсельеза”. Український народ заслуговує на те, щоб його гімн прославляв його минувшину, стверджував могутність та красу рідної країни-держави. Я вірю, що Україна матиме свій національний гімн, достойний її величі. До того ж ніяким державним актом гімн “Ще не вмерла Україна” не затверджений.

Я цілком з ним погодився, і мені боляче було, коли “воріженьки” часом закидали Олександрові Антоновичу

брак патріотизму якраз з тієї причини, що він не захоплювався гимном “Ще не вмерла Україна”.

Ще ближче пізнав я Кошиця в кінці двадцятих і на початку тридцятих років, коли приїздив він на мою фарму для відпочинку.

Моя фарма знаходилась в лісистих горах на висоті біля 1 000 метрів. З одного боку вона прилягала до дороги, а з двох боків межувала з іншими фармами. Було там мальовниче озеро, протилежний берег якого належав до стейтової резервації. Одне джерело було фонтаном, постачаючи для моєї й для двох нижче положених фарм надзвичайно смачну воду. Олександр Антонович дуже любив дику природу, і вона викликала в нього поетичний настрій.

Перебуваючи на фармі, ми кожного ранку, поснідавши, йшли на високий берег озера. Йти доводилося зо два кілометри по вузькій стежці між соснами. Шумів ліс, і Олександр Антонович уважно прислухався до того шуму. Ця, як він казав, “лісова музика” ніби заворожувала його, і він знаходив у ній первісні мелодії. Часами нашу стежку перебігала сарна, або, вийшовши нам назустріч, спинявся олень, здивовано дивився і – кидався в гущавину лісу.

Сидячи над озером, біля джерела, ми прислухалися до його тихого дзюрчання. Кошиць не раз казав мені, що природа творить досконалу музику, тільки треба відчутти й зрозуміти, яка вона мелодійна, а часом бравурна.

Коли б я міг записати всі розповіді Кошиця, то вийшла б велика і прецікава історія українського культурного, зокрема театрального, життя.

Отак просиджували ми над озером або блукали по лісі цілий день, полуднуючи шматком сала та житнім хлібом, що тоді здавалися для нас надзвичайно смачними. Вертатися до фарми треба було ще до заходу сонця, бо ввечері ліс оживав, і виходили на полювання дикі коти, що не раз кидалися з дерев на людей. Проте і вдень не можна було йти в гущавину без доброго кия.

Під час наших прогулянок над озером Олександр Антонович багато розповідав про театр Садовського та про окремих його артистів. Миколу Садовського, а також Заньковецьку, Кропивницького, Саксаганського, Тобілевича і Мар’яненка він уважав за великих артистів. Так само влучно і гостро характеризував він поета і

театрального критика Миколу Вороного.

Між іншим у зв'язку з Вороним Олександр Антонович розповів такий цікавий випадок. Микола Вороний написав гостру критичну статтю на гру артиста Мар'яненка. Незабаром після того ішла якась п'єса, в якій Мар'яненко грав ролю досить таки негативного персонажа. Коли Мар'яненко появився на сцені, Вороний, побачивши його, засовався на стільці й прошепотів на вухо сусідові: “Та він же ж грає мене, бігме мене! От прохвост! Невже я такий?” З того часу М. Вороний став більше обережним у своїй критиці.

Розповідав О. Кошиць про те, як театр Садовського почав виставляти опери. Навіть приятелі українського театру зустріли були ту ідею з великим застереженням. Але після того, як кияни побачили на сцені того театру “Енеїду”, а далі “Різдвяну ніч”, “Утоплену”, сталося чудо: опера, в постанові М. Садовського під музичним проводом О. Кошиця, набула великого успіху.

Правда, це не були клясичні опери, в яких, як казав Олександр Антонович, на сцені ходять манекени, виставляючи праву ніжку вперед, випинаючи груди, одну ручку прикладаючи до животика, а другу підносячи догори і тягнучи останні звуки мелодії доти, поки очі вилізуть з лоба. В театрі Садовського на сцені ходили і співали звичайні люди, роблячи звичайні рухи, а проте вистави йшли на високому рівні музичних вимог і драматичного виконання. Здається, режисер Московського Художнього Театру Станіславський, наслідуючи оперові вистави Садовського, створив свою “музикальну драму”.

З сарказмом говорив Олександр Антонович про піаністів-віртуозів. Він казав, що отак собі сяде патлатий чоловік за піаніном і починає товкти пальцями по клявішах, наче хоче розтрощити їх, а водночас мотає головою так, що здається вона ось-ось злетить з плечей. “Не люблю піаніна, – говорив Кошиць, – бо гра на цьому інструменті викликає в мене неприємний спогад. Коли я жив у Києві, то в сусідньому помешканні мав піаніста, який щодня грав усе те саме, і кожного року гірше. Уявіть собі, до якої віртуозности він дійшов!”

Сидячи одного разу на концерті в Нью Йорку, де виступав непоганий український скрипаль, О. Кошиць звернувся до мене: “От віртуоз, так віртуоз, навіть за кобилкою грає, щоб добути зі скрипки неймовірні тони!”

20-го квітня 1933 року я отримав від Олександра Антоновича листа:

“Вельмишановний пане Кедровський! Посилаю Вам матеріал для замітки в “Свободі” про видання моїх пісень на англійській мові.

Я думаю, не приходиться доказувати, що це є перший випадок в історії нашої музики, коли українська муза йде в друку на чужій мові та для чужого вжитку. Я тої думки, що цю тему треба буде розвивати ширше, бо гидко, навіть огидно дивитися, коли всі наввипередки кричать про якусь українську культуру, про нашу пісню – мистецьку зброю, а Гайворонський повинен зєбрати копійки на видання своїх творів. Про себе я вже не кажу: я – наддніпрянець, і це вичерпує в данім разі все. Ще більше жаль і зло бере, коли бачиш, що чужинець цїнить твою роботу відповідніше і достойніше, ніж свої, які потім тільки вміють цим величатись: диви, які ми! – і зовсім погано робиться від думки, що все, як було, так і є, так і буде, по слову Шевченка, що німець нам усе покаже, а до того й історію нам нашу розкаже...

Тож мені здається, що при цїй нагоді було б своєчасно тиснути добру статтю на цю тему, а також про те, що наші скарби експлуатуються чужими людьми.

До того зараз передо мною лежить лист від київського видавця, Вам і всім відомого В. Ідзіковського. Він пише мені, що готовий назавше переступить свої права на українську музику, коли б знайшовся купець. А треба пам’ятати, що в руках його усе, що видавалося на Великій Україні, починаючи з творів Лисенка. Я думаю, що це питання можна б підняти у “Свободі” та подати для обговорення читачів. А там може б, дійсно, знайшлась яка організація, що захотіла б стати власником національних музичних скарбів. Я думаю, що Ідзіковський не запросив би великих грошей, бо зараз зі всіх цих прав він не може мати жадного прибутку.

Він просить мене підняти це питання перед українським загалом, а там, мовляв, сама національна честь покаже, що нам робити (боюсь, що це говорить поляк, у якого почуття національної чести трохи... відмінне від нашого).

У всякім разі, чи не використали б Ви цього питання у Вашій статті з приводу видання моїх пісень – це було

б до речі, а також можна було б почути дещо від читачів на тему про національну честь.

Жінка їздила дивитись помешкання до Каштанюків. На жаль, воно нам не підходить, та й комунікація досить трудна і досить коштовна для моєї кишені, яка продерлася від “національного гроша”. Літо підходить, а я стою на роздоріжжі і не знаю, в який бік повернутись: куди не кинь, то або смітник, або дорожнеча, що пропадає охота жить... “

Пам’ятаю перший приїзд О. Кошиця на мою ферму. Вийшовши з автомобіля, я, дружина й тесть подалися до будинку, щоб провітрити його. Олександр Антонович лишився надворі “полюбуватися природою”. Коли по деякім часі я вийшов з дому, то не знайшов його перед хатою. Спочатку я подумав, що він подався до лісу, куди ходити одинцем, не озброївшись кием, як я вже згадував, було небезпечно. Перейшовши за стайню, я побачив там О. Кошиця, що сидів на купі гною і плакав. Я підійшов до нього.

– Що з вами, Олександр Антоновичу?

– Нічого! Мені серце стиснулось. Це ж пахощі нашого села, затишок полтавського хутора!

Олександр Антонович був незвичайно сантиментальною особою.

Не сподівався я, що доведеться мені писати некролог про Олександра Антоновича Кошиця, коли він помер 21-го вересня 1944 року. Під сильним враженням його смерті я написав тоді до “Українського Голосу” у Вінніпегу його коротку біографію під назвою “На смерть генія української пісні”.

Духовий зв’язок Олександра Антоновича Кошиця з шевченківською добою мав своєрідний реальний ґрунт. Його прадід був парохом у селі Кирилівці, де народився й прожив дитячі роки Тарас Шевченко. Вже по скіншені Академії Мистецтв Шевченко кілька разів навідувався до свого рідного села, де залюбився в доньці о. Кошиця, Феодосії, і навіть сватався до неї, але батьки не хотіли віддати попівну за свого колишнього “попихача”.

Відвідуючи хату о. Кошиця, Тарас Шевченко зустрічався там з дідом Олександра Антоновича. Сучасники

записали, що там, у хаті пароха, Т. Шевченко провадив розмови про старовину. До тих розмов прислухався й дід О. А. Кошиця, що тоді був ще студентом теології. Безперечно, така динамічна особа, якою був Тарас Шевченко, справила глибоке враження на діда Олександра Антоновича.

Разом із зростом культу Шевченка серед українського народу зростав і пієтизм до нього у діда майбутнього геніяльного диригента. Перекази діда про Т. Шевченка, а потім оповідання батька мали великий вплив на душу юнака Олександра Антоновича. Може несвідомо для нього самого на всій його діяльності відбилася “печатка Шевченкового духа”. І як Тарас Шевченко прибрав просту народну мову в блискучі шати, що захоплювали сучасників поета, так само О. Кошиць прибрав у розкішні шати українську народну пісню.

Революцію 1917 року Олександр Антонович прийняв цілою своєю душею, і творчість його пірвалася вгору, щоб згодом досягти вершка свого розвою. Та гвалтовний напад Москви на молоду українську державу, розгром української культури й науки, кривавий терор – все це лягло тяжким каменем на душу мистця.

В тяжкому напруженні сил, відірваний від рідного ґрунту, Олександр Антонович працював до останнього дня над українською народною піснею. Хворіючи на серце, він все ж, мабуть, відчував, що припало йому завершити прекрасну, поетичну, героїчну добу відродження українського народу. Він відчував, що він – останній могікан тієї доби, в якій дорогі цінними перлами виблискують імена Шевченка, Франка, Драгоманова, Костомарова, Куліша, Коцюбинського, Лисенка Садовського, Заньковецької, Антоновича, Грушевського...

Останній раз я бачив Кошиця в Нью Йорку, в публічній бібліотеці, десь наприкінці травня 1944 року. Сидів він біля стола, обложений книжками, і робив виписки, мабуть, для історії української пісні. Привітались. Він пошепки заговорив, що хотів би якось дістатися до моєї бібліотеки, де напевно є потрібний йому матеріал. Я відповів, що буду радий, коли серед моїх книжок він знайде матеріал, який зможе використати.

Він сказав, що відвідає мене, коли повернеться з Вінніпегу. Про поїздку до Канади Олександр Антонович говорив із захопленням. Він справедливо вважав, що праця в тій країні серед українців і для української національної культури дасть великі плоди і створить дль нього реальний ґрунт. Я піддержав цю його думку.

Поїхав Олександр Антонович і – не вернувся вже до З'єднаних Держав... Навіки склав свої змучені руки. Але праця його житиме вічно серед українського народу.

Схиляючи низько голову перед пам'яттю Олександра Антоновича Кошиця, не можу не пригадати тут його дружини, його дбайливої опікунки, що була водночас для нього люблячою матір'ю і ангелом хоронителем. Всю свою душу віддала вона на те, щоб зберегти якнайдовше здоров'я Олександра Антоновича, свідома того, що опікується не лише своїм мужем, але й дорогим скарбом, який залишився для українського народу від його славетної доби відродження.

КАПТАН ЛЕВ МАЦІЄВИЧ *(13. I. 1877 – 7. X. 1940)*

Тепер, коли так багато говорять і пишуть про значення авіації, у мене перед очима часто встає постать найкращого свого часу в Росії летуна-авіатора, Лева Мацієвича, а в пам'яті пробуджується спогад про зустріч з ним, коли переїздом з Петербургу до Севастополя загостив він до Херсону, де перебував кілька днів у домі голови Старої Української Громади, Андрія Михайловича Грабенка (Конощенка).

Одного дня в 1908 році син Грабенка, Олександр, запросив до себе кількох нас, молодших своїх товаришів, щоб познайомити з дуже цікавою особою.

Грабенки хотіли нас, молодих хлопців, познайомити з цим українцем, який говорив: “Коли хочеш прислужитися рідному народові, то повинен набути найширшу освіту і стати до праці там, де зможеш набрати найбільшого досвіду”.

До хати Грабенка приходили на зустріч з Мацієвичем письменник Микола Чернявський, Дніпрова Чайка з своїм чоловіком Феофаном Василевським, Степан Лоначевський та деякі інші члени Старої Громади і він гаряче доказував їм, що національне визволення українського

народу повинно йти впарі з соціяльним. Він уважав, що в незалежній українській державі права працюючого люду повинні бути широко забезпеченими, бо інакше може вийти так, що в тій самій державі маси лишаться поневоленими соціяльно, змінюючи лише чужого, московського пана на свого, українського. А для зміни пана не варто будувати власну державу. Такі думки висловлював Лев Мацієвич. Старі громадяни злегка опонували йому, признаючи потребу широких реформ, але не конче радикальних.

Спокійним, але рішучим голосом Мацієвич доказував, що визволення народу з політичної тиранії малоощо значитиме, коли не буде також визволення з економічної тиранії.

Властиво ота економічна тиранія створила й підтримувала політичну тиранію. Навіть коли б вдалося повалити поліційну тиранію в Росії, то економічна тиранія вжила б усіх засобів, щоб і нову республіканську владу поставити собі на службу.

Капітал завжди має тенденцію скупчуватися, концентруватися чи то в окремих руках, чи в певних організаціях, – казав Мацієвич. – Централізуючись в Росії, капітал завжди матиме своїм осередком Петербург чи Москву, але ніколи Київ, Одесу, Харків чи який інший центр на Україні. Отже Україна, залишаючись складовою частиною Росії, завжди буде використовуватись центром, Московщиною, як колоніяльна окраїна. Тому, на думку Лева Мацієвича, не могло бути економічного розкріпачення українських широких мас, коли Україна залишиться складовою частиною Росії, хоч би й з національною автономією, про яку були тоді розмови в українофільських колах.

Навіть кооперативний рух творив тоді свої центри поза Україною. Так звана всеросійська кооперація старалася всіма силами перешкоджати поширенню української національної кооперації, хоч у кооперативному русі брала участь найбільш ліберальна російська інтелігенція.

Отже, лише самостійна держава, – твердив Мацієвич, – може забезпечити українському народові економічне визволення й урятувати його від хижацького визиску.

Слова петербурзького гостя справляли глибоке враження на нас, молодих, хоч він з нами на політичні чи со-

ціяльні теми не говорив. З нами він говорив про потребу широкої освіти, набуття реального знання, а потім праці у громадській, науковій, соціяльній чи адміністративній ділянці. Сам він захоплювався тоді авіацією, якій провіщав велику майбутність.

Більшість його слухачів уважали ті розмови про авіацію фантастичними, бо аеропляни були ще тоді “мотузьяними”.

Правда, деякі вдалі експерименти робив з ними зросійщений українець Ігор Сікорський та ще один інженер, на жаль, його прізвища я не пригадую, хоч про ті експерименти писали в пресі насмішкувато, як про спроби збудувати “літаючі вози”.

Лев Мацієвич не кидав слів на вітер, і коли чимсь захоплювався, то з головою поринав у справу, щоб перевести її в життя. Це привело його до того, що він, закінчивши військово-морську академію, став військовим інженером, а разом з тим пілотом.

Російський уряд, беручи на увагу визначні здібності Лева Мацієвича, вислав його на чолі 6 офіцерів у Францію. Там він пройшов курс авіації у відомих авіаторів – Генрі Фармана і Соммері. Повернувшись до Росії, він опрацював проєкт нового літального апарата, пристосованого до морських потреб. Лев Мацієвич мав стати на чолі першої російської школи військової авіації, але передчасна смерть 24-го вересня 1910 року перервала його блискучу кар’єру.

Обертаясь Мацієвич у найвищих російських колах. На його здібності звернули увагу ще в академії і, як студента, посилали в наукові подорожі за кордон. Однак, блискуча кар’єра, яка розкривалася перед Мацієвичем, не змінила його ставлення до справи визволення українського народу. Під час одної з своїх закордонних подорожей у 1905 році він таємно репрезентував Революційну Українську Партію (РУП) на з’їзді чеських соціал-демократів, а також брав участь, як український представник, на з’їзді організацій поневолених народів Росії.

Роблячи це, Мацієвич свідомо ризикував не лише своєю кар’єрою: якби дізналася про це російська влада, то запроторила б його десь на Сибір з позбавленням усіх громадянських прав. Та Лев Мацієвич цього не

боявся, бо знав, що визволення народу з московського ярма вимагає жертв. Відбуваючи військову службу в Севастополі, Мацієвич дістав був відпустку для поїздки додому, але замість того опинився в Полтаві на відкритті пам'ятника Котляревському. Там він брав активну участь у численному нелегальному зібранні, яке урядила місцева організація РУП. Мацієвич був одним з небагатьох, що надали величезного національно-освідомлюючого значення тому святові.

Говорячи з нами, Лев Мацієвич, як я вже згадував, часто звертав на тему авіації, яка в той час була його "ідеєю фікс". Він малював такі перспективи для неї, що переходили межі всього того, що ми, тоді юнаки, вичитали в повістях Жюль Верна. Одного наймолодшого з нас, Петра Сіренка, ці розмови захопили так, що він пішов до авіаційної школи і став одним з найкращих військових пілотів у цілій одеській військовій окрузі.

Загинув Сіренко в такому саме випадку, як і Мацієвич, коли в повітрі, під час експериментального лету, відломилися крила його літака. Загинув він у Херсоні в 1916 році, а той, хто запалив його ідеєю здобути небесні простори, загинув у Петербурзі 7 жовтня 1910 року. Літак Мацієвича розломився в повітрі на святі авіації, коли він робив так звану "мертву петлю".

Лев Мацієвич, а також другий пілот, Нестерів, були першими в світі летунами, які почали робити "мертві петлі" і тим самим повели вперед справу авіації. Свого часу вся столична російська преса була переповнена описами "чудес", які виробляв Мацієвич зі своїми літаками.

Авіаційний ентузіазм Мацієвича захопив навіть тодішнього прем'єр-міністра Росії А. Столипіна, який рішив спробувати політати над Петербургом. Саме тоді лютував політичний терор, символом якого була "століпінська краватка" – так називали тоді петлі на шибеницях, на яких вішали політичних переступців.

Ті, що ближче знали Мацієвича, казали, що він рішив був узяти прем'єр-міністра на найбільшу височінь, яку зміг би досягнути, а потім пустити аероплян стрімголов на землю, щоб, загинувши самому, вбити царського сатрапа й ката українського народу. Століпін уже був готовий сісти в літак, коли його очі зустрілися з очима пілота Мацієвича. Століпін інтуїтивно відчув небезпеку і в останню хвилину відмовився летіти.

Незабаром після того Мацієвич загинув.

В похороні Лева Мацієвича брало участь кілька тисяч народу, зокрема весь поступовий Петербург та багато офіційних осіб. Вінкам на його могилі не було числа, але над усіма ними лежав вінок, перевитий жовто-блакитною та червоною стяжками. Його поклав на могилу представник Української Соціал-Демократичної Партії, Симон Петлюра, що приїхав на похорон з Москви. Цей вінок надзвичайно здивував жандармів, бо вони аж тоді дізналися, яким “крамольником” був усіми улюблений летун Левко Мацієвич.

У зв’язку з загибіллю Мацієвича поширилися чутки про злочинний саботаж, бо, казали, що деякі дроти в літаку, які підтримували його крила, були підрізані. Навіть хтось пустив здогад, що саботаж спричинив один з близьких “приятелів” Мацієвича, український соціал-демократ.

Якщо справді був саботаж, то можна скоріше припускати, що вчинила його “охранка” (таємна поліція), яка вбила також Столипіна, коли став він занадто могутньою особою в Росії.

Можливо також, що “охранка”, довідавшись про національні та політичні переконання й діяльність Лева Мацієвича, вирішила ту діяльність припинити. Але в який спосіб? Арештувати, засудити до в’язниці чи вислати на Сибір цього національного героя, ославленого “російського патріота” й людину, що перебувала в найвищих військово-морських колах, – було б занадто великим скандалом. Тому “трагічна смерть” була найліпшою розв’язкою, щоб назавжди позбавитися небезпечного українського “сепаратиста”.

Можливо, колись архіви “охранки” відкриють нам більше відомостей про смерть Лева Мацієвича. Для нас важливе те, що в його особі Україна втратила велику людину, яка в часи революції 1917-21 років, в часи будови української держави могла б стати широкого мірила провідником.

Російський уряд своїм коштом влаштував урочистий похорон Левові Мацієвичеві, як “національному героєві”. Навіть великий князь Олександр Михайлович Романов прислав від себе вінок на його могилу. Вся російська преса від лівої до чорносотенної писала про нього, як про великого русского патріота, що “життя

своє віддав для Росії”. Над могилою виступали з промовами царедворці, представники війська, фльоти, а також представники російського громадянства.

Не пролунало над труною Лева Мацієвича ні одного рідного слова, для розкріпачення якого він усе своє життя працював. Лише мовчазний вінок з жовто-блакитною та червоною стрічками, з коротким віршем говорив про те, ким у дійсності був Мацієвич, чим боліла й горіла його душа. А вірш цей звучав так:

*І скільки вас в борні розбилося об граніти,
І скільки вас сконало серед мук,
Але і смерть була безсила вас спинити
І вбить ваш вільний дух.*

Тодішня слабенька українська преса в Росії на чолі з газетою “Рада” дещо писала про Мацієвича, як про українського патріота й революціонера, але широкі українські народні маси не довідалися про це.

Десь через рік після того в соціал-демократичному органі, що виходив у Львові, в “Нашому Голосі”, з’явилася коротка замітка, присвячена пам’яті Лева Мацієвича. В тій замітці розповідалося про те, що Мацієвич, будучи студентом Харківського технологічного інституту, став одним з основоположників РУП і одним з найвидатніших членів місцевої Вільної Громади, що була керівничим комітетом партії. Він ідейно належав до тої групи первісних членів РУП, які видали брошуру “Самостійна Україна” і які пізніше заклали свою окрему Партію Самостійників. Мацієвич залишився далі в РУП, де обстоював ідею самостійності України.

Пізніше, коли з членів РУП була зорганізована Українська Соціал-Демократична Партія, Мацієвич став активним членом її петербурзької групи.

До кінця свого життя Лев Мацієвич відіграв активну участь в легальному й нелегальному житті українців в Петербурзі, де мав величезний вплив серед українських студентів. Також через клуб “Українська Громада”, що існував у Петербурзі у часи першої та другої Державної Думи, Мацієвич впливав на послів тих Дум, як українців, так і українофільствуючих. Правда, в останні роки свого життя, з огляду на посилення поліційного терору, Мацієвич став обережнішим, але зате більше матеріально допомагав українському національному рухові.

Лев Мацієвич був зразком українського інтелігента в Росії, який працював для визволення свого народу з московського ярма. Лишаючись назовні льояльними російській державі й працюючи навіть в її урядових чи наукових установах, такі українські національно-свідомі інтелігенти приготувляли себе до практичної праці над будуванням своєї власної держави, глибоко вірячи в те, що та держава постане. Без галасу і шуму, без гучних оплесків, без матеріальної винагороди, без гопаків, вишиваних сорочок і шараварів українська інтелігенція працювала в царській Росії над створенням культурної та економічної бази для самостійного українського життя.

З історії визвольного руху відомо, що в Росії у тих часах можна було подибати не одного українського революціонера на високому урядовому пості, які відіграли визначну ролю в боротьбі з царатом. Тому й сталося так, що в часи революції немов би з-під землі появилися тисячі свідомих українських інтелігентів, що працювали в науці, в театрі, в адміністрації. Особливо багато таких людей було в земстві, в установах міського самоврядування та серед учительства. В українській армії і у флоті з'явилися особи високих рангів, які стали на службу своєму народові, між ними й такі, що працювали довгі роки над справою його визволення, як, наприклад, полковник О. Пількевич, генерал А. Остафіїв і ін.

Пригадаю тут лише декілька широковідомих імен: Дмитро Дорошенко, високий урядовець царської Росії і генерал-губернатор Буковини в часи її окупації російською армією; Олександр Лотоцький (Біловусенко), високий урядовець державної контролі; М. Стебницький (Смуток) теж з тієї контролі; проф. Туган-Барановський, світової слави вчений, а потім міністер фінансів України; проф. Ейхельман, славний на цілий світ професор міжнародного права, а потім товариш міністра закордонних справ України; генерал Юнаків, професор академії російського генерального штабу, а потім начальник штабу українських армій; ген. Дельвіг, найбільший знавець в Росії гарматної справи, а потім інспектор української артилерії; світової слави графік Ю. Нарбут; маляр Ілля Репін, який свого часу заявив офіційно Центральній

Раді, що він – українець і хоче, щоб всі його твори були зібрані на Україні в його ріднім місті Чугуєві...

Цей реєстр можна було б продовжувати без кінця. Тут я подав одну тисячну тих імен, які в визволенні українського народу відіграли величезну роль у революції й по революції 1917 року, а деякі працювали над цією справою ще задовго до революції, як Д. Дорошенко, О. Лотоцький, М. Стебницький, М. Словінський, О. Саліковський, проф. Біднов, проф. І. Огієнко, історик Яворницький, адвокат Ілля Шраг, суддя С. Шелухін, інженер Павло Чижевський, д-р І. Луценко та тисячі інших ще до революції відомих свідомому українству національних діячів.

Большевицька московська сатрапія, продовжуючи традиції царської Росії, видає “Українську Радянську Енциклопедію”, в якій фальшує правду. Отже, пофальшувала вона й гасло про Левка Мацієвича, не згадавши ані словом про те, що був він визначним українським політичним діячем. У 8-му томі УРЕ, на стор. 564-ій подано дослівно так:

“Мацієвич Лев Макарович (13.1.1877 – 7.X.1910) – вітчизняний корабельний інженер і льотчик. Народився в містечку Олександрівка Чигиринського повіту Київської губ. (тепер райцентр Кіровоградської області) в сім’ї службовця. Вчився в київській гімназії. В 1901 р. закінчив Харківський технологічний інститут. Працював у Севастопольському порту на будівництві броненосця “Іван Златоуст”. Після закінчення Михайлівської морської академії (1906) працював у Петербурзі в Морському технічному комітеті. В 1908 пройшов курс підводного плавання, а в 1910 – курси пілотів і став одним з перших російських льотчиків. Мацієвич розробив ряд проектів підводних човнів, протимінних загороджень та ін. Працював над питанням теорії і практики авіації. В 1909 р. створив проект гідролітака. Загинув у 1910 р. під час польоту на всеросійському святі повітроплавання у Петербурзі”.

Оце все, що читач довідається про Мацієвича з “української” енциклопедії. Москва намагається робити з українців якусь дивовижну породу “вітчизняних” людей.

Микола Вороний у присвяченій пам'яті Мацієвича коротенькій статті в місячнику “Українська Хата” (1910 рік, стор. 626) писав:

“Але ми, українці, в особі небіжчика втратили певного товариша, – свідомого національного співробітника, і тому його життя не можемо поминути мовчанкою. Людина щиро-демократичних переконань, всім серцем прихильна до робітничої справи, Мацієвич був гарним організатором і фундатором різних національних підприємств. Його такт, уміння поводитися з людьми і визначний розум створили йому непохитний авторитет серед товаришів. Куди він не обертався, скрізь знаходив прихильників і признання, і часами складні питання і різні особисті непорозуміння усувались набік легко і непомітно завдяки лише його моральному впливу. Вдача упертого, витривалого українця якось годилась в ньому з вищою культурою європейця.

Але так звана “Українська Радянська Енциклопедія” не знайшла місця для належної оцінки великого українського патріота-демократа.

Друкується за вид.: Кедровський В. Обриси минулого: деякі останні діячі-українофіли напередодні революції 1917 року. – Нью-Йорк – Джерзі Сіті: Свобода, 1966.

Правопис автора збережено.
Закінчення в наступному випуску.

ТАВРІЙСЬКА ФУНДАЦІЯ ІНФОРМУЄ

Переможцями літературного конкурсу
імені В'ячеслава Чорновола стали
у 2016 р.:

1. Олена Гілевич (поезія)
2. Марія Біла (проза)
3. Анастасія Климентенко та
Владислава Восколович (публіцистика)

Іван Немченко

**“Буде се інтересна пам’ятка
одного з поривів української душі
на ширший світ...”**

*передслів’я до публікацій
“Записок українця...” Софрона Крутя та
Франкової передмови до них*

*Вставай, Україно, вставай!
Виходь на дорогу свободи,
Де грає широкий Дунай,
Де ждуть європейські народи.*

Д. Павличко

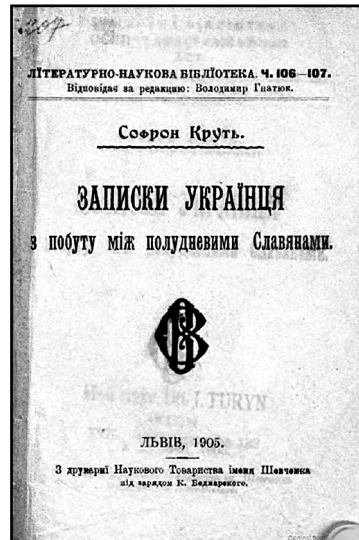
Так уже сталося, що І. Франко (1856-1916) і Софрон Круть (справжнє ім’я та прізвище – Феофан Олександрович Василевський, 1855-1915) народилися й померли майже одночасно – з різницею в якийсь рік. Тож на порубіжжі між їхніми 160-річними ювілеями та 100-літтям від часу смерті цих митців редколегія “Вісника Таврійської фундації (Осередку вивчення української діаспори)” починає повний передрук їх публікацій із далекого 1905 року, що з’явилися під однією обкладинкою. Йдеться про раритетну книжку Софрона Крутя (Ф. Василевського) “Записки українця з побуту між полудневими слов’янами”, що вийшла у серії “Літературно-наукова бібліотека” (ч. 106-107) за редакцією В. Гнатюка у львівській друкарні Наукового товариства імені Т. Г. Шевченка під зарядом К. Беднарського. Передмову до цього видання подав І. Франко, наголосивши, з одного боку, на обдарованості автора нарисів про події на Балканах, а з іншого – на безталанності його як письменника, що *“подавав, а не справдив гарні надії”*.

І. Франко і Софрон Круть були європейцями по духу. Свою європейськість вони виявляли і світоглядно, і в своїй діяльності, і в творчості. Як і великий Каменярь, Софрон Круть орієнтувався на демократичні традиції, загальнолюдські цінності. Його нариси та враження,

взяті “з побуту між полудневими слов’янами”, доповнені ще й перебуванням у ряді країн Центральної Європи, засвідчують його пієтет щодо західного світу з його цивілізаційними пропозиціями. Адже важко було увявити якись світлі перспективи для свого народу в рамках московсько-азійської тиранії – “тюрми народів”, а не на вільніших європейських просторах. У попередньому випуску “Вісника...” ми вже подали розгорнутий життєпис цього діяча (стаття “Феофан Василевський: мандрівний письменник, вояк-доброволець і подвижник статистики”) та анутовали повний передрук його “Записок українця...” у наступних числах нашого збірника. Цей час настав. І ми з великим задоволенням припрошуємо наших читачів прилучитися до літературної спадщини херсонського письменника Софрона Крутя, доторкнутися своїми серцями до епохи, коли жили і діяли такі велети думки, як І. Франко.

Між іншим, зазначимо, що є чимало свідчень про неабиякий інтерес великого Каменяра до нашого причорноморського краю, зокрема губерніальних Таврії та Херсонщини. Це й рецензовані ним місцеві белетристичні збірники “Нива” (Одеса, 1885) і “Степ” (Херсон, 1886). Це й пильна увага до розвою таланту письменниці Дніпрової Чайки – дружини Ф. Василевського, “дзвінку ліру” якої вітав Іван Якович. Це й численні праці, присвячені митцям-південцям Т. Зіньківському, М. Комарову, Д. Марковичу, П. Ніцинському, М. Чернявському та ін.

У 1903 році в Одесі у виданні М. Вороного “З-над хмар і з долин” було опубліковано вірш І. Франка “Притичина” (під назвою “З буркутських пісень”). У 1905 році І. Франко виступив на сторінках одеського альманаху “Багаття” зі своїм віршем “Якби ти знав!..” та в херсонському літературному збірнику “З потоку життя”

(цикл “Стріли”). Зі спогадів В. Кедровського “Обриси минулого” (розділ-персоналія “Іван Митрофанович Луценко”, уміщений у “Віснику...” № 10 за 2015 рік) видно, які немеркнучі враження залишив І. Франко у херсонців та одеситів під час відвідання ним Південної Пальміри, де лікувався у 1909 та 1912 роках, а водночас жваво цікавився місцевим літературно-мистецьким і науковим життям.

І. Франко був добре обізнаний із критичними відгуками про його творчість і не раз полемізував із поцінувачами або спростовував їх помилкові судження. Це стосується й причорноморців. У “Нарисі історії українсько-руської літератури до 1890 р.”, що була опублікована 1910 року у Львові, І. Франко окреслив розмаїття діяльності одеського бібліографа й видавця М. Комарова (Уманця), а при тому вказав на допущену ним прикру неточність. Адже автор праці “Українська драматургія. Збірка бібліографічних знадобів до історії української драми і театру українського (1815-1906)” ліричну збірку поета “Зів’яле листя” помилково зарахував до драматичної літератури. В оману М. Комарова ввела Каменярева заувага в підзаголовку його книжки – “Лірична драма”.

Отже, подаємо у даному випуску “Вісника...” передмову І. Франка та початкові розділи з книжки Софрона Крутя (Ф. Василевського) “Записки українця з побуту між полудневими слов’янами”, котра не перевидавалася ось уже понад 110 літ.

Мову обох письменників відтворюємо за сучасним правописом. При цьому збережено характерні для них лексичні та фразеологічні особливості. Наприклад, залишено діалектизми типу *риж, ріжний* (без трансформації на *рис, різний* тощо). Сучасними літературними формами замінено такі написання:

1) іменників чоловічого роду в давальному та місцевому відмінках однини на *-ові, -еві, -єві*: не *вовкови, урядови, народови*, а *вовкові, урядові, народові*;

2) іменників жіночого роду в родовому, давальному та місцевому відмінках однини: не *смерти, користи, соли*, а *смерті, користі, солі*;

3) іменників жіночого і середнього роду в називному відмінку множини: не *річи, тіни, очі, а речі, тіні, очі*;

4) іменників у родовому відмінку множини: не *часописий, гроший, людий, а часописей, грошей, людей*;

5) іменників другої відміни з подвоєнням приголосної та апострофом: не *значіне, воюване, Приморе*, а *значення, воювання, Примор'я*;

6) іменників із різнотипним пом'якшенням приголосної: не *досьвіди, цвіт, льорд*, а *досвіди, цвіт, лорд*;

7) займенників у повній і стягненій формах: не *міні, всі*, а *мені, всі*;

8) прикметників і прислівників вищого і найвищого ступенів: не *давнійший, білійший, докладніше*, а *давніший, біліший, докладніше*;

9) дієслів у зворотній формі (повній і короткій): не *розсердився, скінчилася, розвалюється*, а *розсердив ся, скінчила ся, розвалює ся*;

10) числівників: не *трийцятий, двацять*, а *тридцятий, двадцять*;

11) кореневих звукосполучень: не *плястер, залізо, кізіль*, а *пластир, залізо, кизил*;

12) префіксів та суфіксів: не *зконтролювати, висше, сильніший*, а *сконтролювати, вище, сильніший*;

13) форм *-му, -меш, -ме*: не *бачити мемо, мусіти ме, продавати ме*, а *бачитимемо, муситиме, продаватиме*;

14) початкового *и*: не *иноді, иньший*, а *іноді, інший*.

За сучасним правописом подано складні слова, пунктуацію тощо. Назви народів і їх представників репрезентовано з маленької літери: замість *Турки, Серби, Чорногорці*,

або ж *Турок, Серб, Чорногорець, серби, чорногорці, чи турок, серб, чорногорець*.

Чорногорці в Герцоговині.

Записки українського добровольця в Герцоговині.

В 1876 році я був охотником у Сербії під командою генерала Алїмпіча. Стояли ми з того боку Дрїни, в Босні. У мене був батальонним командиром один Чорногорець, Іванович, чоловічина добрий, відважний і не дурний. Балакаючи часто з ним я чув від нього про одного Малоруса, що до початку сербської війни разом із ним був у Герцоговині і воював там, а тепер був десь у Сербії. Я бажав чути про нього що небудь більше і кожний раз просив Івановича розказувати мені про Герцоговину і про Малоруса, якого він раз у раз вихвалював. Одного разу приходжу я в курїнь до Івановича, а денщик його каже, що „господина командира нема“, пішов до Пая Пушняка, майора. Я сїв ждати. Через кілька часу Марко, малий, літ 15 Чорногорець, що все був

Як виняток – Малорус, оскільки йдеться про прізвисько героя-оповідача в “Записках українця...”.

У випадку використання у видруку 1905 року дублетів (Росії та Росії, всьо і все, оден і один) у даному виданні, як правило, вживаємо сучасну літературну форму (Росії, все, один).

Іван Франко

Від редакції

Хоча доля немало кидає наших українців по всім усюдам, то проте дорожніх та побутових записок про сторонні краї й народи на українській мові дуже небагато. І всякому, хто знає педагогічне і загалом культурне значення таких записок у інших літературах, приходить дуже жалкувати, що у наших земляків здавна так мало було охоти ділитися своїми враженнями і спостереженнями з ширшою громадою. Певно, вина тут у значній мірі й нашого нерозвиненого книжного діла, яке досі не мало спромоги публікувати такі писання, так що й ті невеличкі проби мемуарної та подорожницької літератури, які у нас були досі (з виємком хіба записок д-ра Ярослава Окуневського) або лежать у рукописах, або пропадають у фейлетонах щоденних газет та в старих річниках давніших часописей, що давно зробилися бібліографічною рідкістю.

З того бібліотечного пилу хочемо отсе видобути одного письменника, що на коротеньку хвилю, 1878–79 року, блиснув був у нашім письменстві, подав своїми писаннями дуже гарні надії, і потім, вернувшись до Росії, потонув у темних хвилях російського життя і вмер для нашого письменства. Софрон Круть (псевдонім) належав до тої немалочисленної громадки українців, що в половині 70-их років минулого віку під гомін герцоговинського повстання, а далі сербо-турецької війни схопилася бігти на поміч “братам слов’янам” і 1878 р. вертала з тої війни багата досвідами, спостереженнями та розчаруваннями. Та коли інші (ось прим. покійний поет та етнограф Іван Манджура) ховали свої досвіди та розчарування в глибокі душі, Софрон Круть, пробуваючи по повероті з війни довший час у Відні, вхопив за перо, щоб поділитися з українською громадою своїми враженнями.

Доля судила, що самотоке українське видання, до якого тоді міг звернутися Софрон Круть зі своїми працями, був видаваний під редакцією М. Павлика “Громадський Друг”, що швидко мусив докінчувати своє недовге іс-

нування під псевдонімами “Дзвін” і “Молот”. Тут була надрукована його стаття “Війна слов’ян з турками”, а також його огляд статистики Сербії по свіжовиданій тоді книжці Мілічевича “Кнежевина Сербія”. Та се була лише частина того, що д. Круть написав або розпочав писати в ту пору. В редакційній теці “Тромадського Друга” лишилися спомини “Чорногорці в Герцоговині”, на жаль нескінчені, далі переклад дуже інтересної політичної брошури Светозара Марковича “Сербія на истоку” з просторим переднім словом перекладача, прегарний уступ його дорожніх записок “У Любляні” і ще деякі дрібніші праці та уривки. Коли розбилося видавництво д. Шавлика і сам він виїхав до Швейцарії, я дав записки про війну в Герцоговині до “Правди” 1880 р., а передмову до перекладу Марковича і нарис “У Любляні” до “Світа” 1881 р.

Маючи те переконання, що праці д. С. Крутя і з огляду на свої теми – всі вони відносяться до побуту південних слов’ян – і з огляду на свою немалу літературну вартість не перестаріли й досі і можуть служити корисною лектурою і для теперішнього покоління, поминаючи вже їх історичний інтерес як документів до психології тих українських добровольців, що бігли за Дунай брати участь у “війні за волю”, хоч і знали, що перед ними була далеко більша і тяжка війна за волю в ріднім краю, – ми постановили подати в книжечках “Укр.-руської Видавничої Спілки” всі праці Софрона Крутя, як ті, що були друковані, так і ті, що досі лежать у рукописі. Буде се інтересна пам’ятка одного з поривів української душі на ширший світ, та zarazом акт піетизму для письменника, що подавав, а не справдив гарні надії, літературна спадщина Софрона Крутя.

Софрон Круть (Ф. Василевський)

Записки українця з побуту між полудневими слов'янами

Чорногорці в Герцоговині Записки українського добровольця в Герцоговині

В 1876 році я був охотником у Сербії під командою генерала Алімпіча. Стояли ми з того боку Дріни, в Боснії. У мене був батальйонним командиром один чорногорець, Іванович, чоловічина добрий, відважний і недурний. Балакаючи часто з ним, я чув від нього про одного Малоруса, що до початку сербської війни разом із ним був у Герцоговині і воював там, а тепер був десь у Сербії. Я бажав чути про нього що-небудь більше і кожний раз просив Івановича розказувати мені про Герцоговину і про Малоруса, якого він раз у раз вихвалював. Одного разу приходжу я в курінь до Івановича, а денщик його каже, що “господина командира нема”, пішов до Пая Пушника, майора. Я сів ждати. Через кілька часу Марко, малий, літ 15 чорногорець, що все був із Івановичом, начеб його ад'ютант, увійшов у курінь і, поздоровкавшись зо мною, каже: “Господин Стева (Івановича звали Степаном) іде і веде з собою Малоруса”.

– Якого Малоруса? – питаю я.

– Оног істог окоме он говорію вама, што біо у Ерцоговині. – Марко також воював у Герцоговині і знав Малоруса.

Я вийшов із куреня. Справді Іванович ішов із якимсь молодим чоловіком, середнього зросту, з великою бородою; він був одягнений наполовину в сербське, наполовину чорногорське і вів на повіді невеличкого вороного коня. Іванович познайомив нас. Малорус не дуже прихильно здоровкався зо мною, здавалося, він був далеко радіший, побачивши Марка.

– Скажи, Стево, своїм, щоб розсідлали коня та дали йому попоїсти. – А сам Малорус розлігся на сіні.

– Втомились? – спитав я його.

– Ба ні, не дуже. А що тут у вас робиться? – спитав він Івановича і, не чекаючи відповіді, запитав даліше: “Алімпіч ваш ні к чорту не гідний?”

– Ні к чорту! – відповів Іванович, стискаючи ще раз руку Малорусові.

Чудний сей і Іванович був. Кілько я не говорив із ним про Алімпіча, він усе стояв за нього, хоч видко було, що й сам не вірить тому, що говорив. Тепер же на радощах він проговорився.

Кільки я не заговорював із Малорусом, він усе якось нехотячи мені відповідав; я вже думав, було, що і не поговориш із ним по-людськи; але ні, через кілька днів, роздививши мене, він почав охітніше говорити.

– Чого вас звать Малорусом? – спитав я його разом.

– А чорт їх знає. Прозвали так у Герцоговині, то старі знайомі так і звать.

Через місяць я добре здружився з Малорусом. Раз, розпитуючи його про Герцоговину, він мені сказав: “Коли вже вам так хочеться знати, що я там бачив, то я дам вам свої записки. Я їх писав в часи, коли нічого не було робити. Правда, що там не все записано, але все більш узнаете, ніж оце я вам розказую, бо всього так не розкажеш”.

Справді, через день чи два він приніс мені свої записки, написані то оловцем, то пером на різних аркушах паперу нашою мовою. 2 вересня наше військо перебравлось на сей бік Дріни, а днів кілька після сього Малорус поїхав від нас. Він удавав себе дописником якогось листа, але тільки для того, щоб йому було “вільніше воювати”, як він сам казав. Побачивши ж, що на Дріні ніякої роботи більш не буде, він сів на свого коня і подався на Явір на полудень границі сербської, де військо сербське стояло против Нового-Базару. Записки його зістались у мене.

В січні вже 1877 р. я зустрівся з Малорусом у Белграді. Він мав виїздити; був сердитий чогось і на мої питання, що зробити з його записками, він мені відповів: “Хоч спалить про мене!”

Проїшло більш року, а за Малоруса я ніде нічого не чую. Вважаючи ж, що спаливши його записки, я не зроблю ніякої користи ні йому, ні громаді, я беру смілість видати їх, щоб громада хоч трохи впізналась із повстанням у Герцоговині 1875–76 рр. Не знаю, чи

задумає коли-небудь Малорус написати вдруге про своє воювання докладніше, чи ні, я видаю записки його і думаю, що він не буде сердитись на мене за сеє.

Поправок я не робив майже ніяких, хіба тільки де-не-де підривняв мову, бо записки писались не для друку, але для себе тільки та знайомих, а подекуди вставив сам, що чув із його уст, та в записках не знайшов.

Софрон Круть

I В Чорногорі

В один ясний, теплий день із початку вересня 1875 р. я з кількома товаришами піднімався з Різано в Чорногору. Різано, маленький городок на березі Боко-ді-Катарського залива. Сотня-дві хат прилипли по горі, починаючи від самої води. По середині сього маленького городка майдан, до половини вилочений каміннями, а на йому висока щогла; навкруги хати на двох поверхах із крамницями та шинками внизу. Коли чоловік хоче пообідати або повечеряти в сім городі, мусить наперед сказати кому-небудь зготувати, бо інакше ніде й не з'їсть нічого. Найбільше сей город торгує вином, горілкою (ракія) та солею з герцоговинцями і чорногорцями.

Щоб йти в Чорногору, треба з Різано зразу підніматися на високу, кругу гору, що стіною відгороджує сю сотню хат від остальної землі. Дорога змією крутиться по горі і чим даліше вгору, тим прикріша стає. Всі, шестеро нас чоловіка, були незвичні до гір, та ще до того ми йшли в чоботях. Мені здавалось, зроби я ще кілька ступнів, груди розірвуться; кров, наче молотками била в висках; не ставало чим дихати; спеки не могло бути гіршої і в самому пеклі. Через кожних 5–10 хвилин ми зупинялись і віддыхали. Але відморившись не вспівали зробити 10–20 ступнів, як знов починалася стукітня в висках.

Зате ж яка була радість, як за дві години ми дібрались на самий верх гори і сіли віддыхати добре. Мало не під самими нашими ногами, далеко внизу, край моря, весь вкритий зеленими садами, і тільки де-не-де біліє хатка, виглядаючи з-за зеленого листя; кусок синього моря, одгорожений високими, знизу зеленими, а вгорі сірими горами, а ще даліше безкрає, тихе, мов зеркало, море, ні

хвилинки на йому. А далеко, далеко, де воно сходиться з голубим небом, щось біліє. Вглядаєшся і не знаєш: чи парує, чи хмарка закаменіла, не шириться, а стоїть, відбиваючись у спокійній воді.

Ззаду ж, на скільки сягає око, скрізь сірий камінь, голі гори, ні деревця, ні трави на них. Здається, сильний богатир вивернув се побите каміння з дна моря і накидав високі до неба купи. Бо й справді вони чудні. Ніде ти не побачиш, щоб гора була рівна, або вкрита лісом, чи травою, а скрізь побите, порепане, наче не один великий камінь, а окреме невелике каміння накидане одне на друге. До чорногорської границі прокладена гарна дорога; дальше ж, у Чорногорі, тільки й бачиш виковзане ногами місце – тобто дорога. По сьому можна зараз взнати границю, хоча на ній й не манячів би поставлений сторчком камінь, у метр заввишки.

Ввечер того ж дня ми були в Унаці, в Чорногорі, в граовському племені. Унац лежить із південного краю граовського поля, обгороженого з усіх боків високими горами; в йому хат 15–20, не більше. Хати стоять осібно одна від другої; нема ні коло одної двора, або якого іншого побічного будовання, – достоту коршми на степу. Та воно так й є: всі господарі тих хат мають іще свої хати дальше під горами, де у них і все господарство; тут же мають хату для того, щоб держати шинок і разом із ним невеличкий крам. Крім шинкарів у сьому місті в той час, як я прийшов, жив воєвода Петро Вукотич, тесть чорногорського князя, граовський воєвода Дакич, доктор Далматинець, Мусіч, комісар, що видавав хліб втіклим селянам із Герцоговини, – а більше нікого. З останніми Мусічем і комісаром, Жоржем, ми спізнались у той-таки вечір. Доктор, чоловік молодий, тонкий, білявий, не вдавався в високі розмови і більше жартував. Жорж був чоловік середній, з високим чолом, на якому сиділа “гулюмаха” над самою лівою бровою, чорними випученими очима, які, здається, не знали що то мигати. З сим комісаром я балакав багато, раз тому, що його я більше розумів, ніж кого іншого, та й він був охочий до розмови. Вдавав він себе чоловіком ученим, що багато читав і, Господи, як вільнодумним. Треба ще додати, він був серб, родом із Воєводини і в 1848 р. воював із уграми.

– Скажіть, будьте ласкаві, – спитав я його, як почалось се повстання в Герцоговині?

– Його чорногорці зробили. Пеко Павлович, от ви його побачите, років сім гайдамакував по Герцоговині з своїми 40 товаришами. Він усе підбивав і захоплював людей до повстання.

– А князь помагає повстанню? – питаю я його дальше.

– Е ні! Князь зовсім не радий, що се повстання почалося. Він дуже розсердився на свого тестя, воєводу Петра, що той разом із Пеком (Павловичом) усьо се робить. Тепер князь і на очі собі не пускає воєводу Петра.

– Чого ж він не рад повстанню? Мабуть же, воєвода Петро не робить шкоди твому зятеві?

– Хто його знає, чого йому не подобається се повстання, тільки звісно те, що він сердитий на воєводу Петра за се повстання і конфіскував усі маєтки Пека.

– Добре, але може се так робиться для показу? – спитав я Жоржа. Він трохи засмутився і ще пильніше глянув мені в очі.

– Ні, – промовив він – се не жарти, а справді так.

– Так чом же князь не притушить повстання, коли він його так ненавидить?

– Як же його втушити? Та ви знаєте, коли б про се князь тільки подумав, то в самій Чорногорі запалало би повстання. Ви не знаєте, як тут нарід охочий до війни. Тут, коли починається війна, то й жінки і діти йдуть на війну.

Кільки не говорив мені Жорж, що князь гнівається на тестя і Павловича за отсе пиво, але мені все якось не вірилось. Як таки, справді, князь може дозволити на своїй землі робити самовільства, які йому не подобаються! А між тим у Граово все робилось для повстання. Тут була оружниця, де підправлялось старе оружжя і лежало нове, тут були набої; воєвода Вукотич посилав прикази в Герцоговину, що мають робити ватажки і т. д.

Бачучи, що з Жоржа правди не витягнеш, я почав його розпитувати про державне життя чорногорців. Питаю його, чи у них князь самовільний господар, чи є “скупштина”,¹ що розбирає всякі діла. Жорж мені відмовляє, що у них князь не самовільний господар, і робить все так, як нарід того хоче.

– То як же так можна робити? От хоч би, наприклад, теперішнє повстання. Нарід хоче війни, а князь її забороняє. Де ж тут робота по волі народа?

¹ Сойм.

– Не бійтесь, – відмовляє мені Жорж, – князь дурниці ніколи не зробить. Коли він не воює з турками, то, значить так і повинно бути. Нарід часто дурний, не розуміє своєї користі, а вже князь зробить усе, як треба.

Що тут казати на таку річ? Князь і несамовільний, робить так, як нарід хоче, а між тим нарід не розуміє своєї користі і князь уже за нього старається і робить, не взираючи на волю народа.

– Бачте, перше було так, що нарід сам вибирав собі воєводу, а тепер князь назначає, або се все одно, бо князь не назначить того, кого нарід не хоче. До того ж у нас, чорногорців, такий звичай, що воєводу вибирають усе з одної родини, з якої був старий воєвода, з тої ж вибирають і нового, чи його сина, чи брата, чи кого другого, тільки dokonечно з тої ж уже сім'ї.

– Так у вас отже починає заводитися аристократія?

– Яка там аристократія?! У нас не може бути аристократії. У нас все одно, що воєвода, що простий чоловік, різниці між нами нема ніякої.

В сей вечір пилося і говорилося дуже багато. В шинок, в якому ми зупинились, посходилося народу стільки, що ніде було й повернутись. Чим більше пилося, тим більше та більше прославляв Жорж Чорногору. По його річам виходило, що Чорногора дала свободу Сербії і прийде час, що вона освободить усіх сербів із-під чужого ярма. Виходило, що Чорногора – якесь гніздо людей вільних, рівноправних, що ні про що інше й не дбають, як тільки здобути волю і рівноправність усім, не тільки сербам, але всім слов'янам. Всі, хто тільки був у нашім товаристві, підтакували йому. Склянки наново наливались вином і “Жівіо князь” не переставало розлягатись по нічному затишші.

Я, незнайомий з Чорногорою, і сам почав, було, думати, що тут справді воля і рівноправність така, яка тільки буває в казках. Але на другий день мене те, що я бачив тверезими очима, трохи засмутило і заставило подумати, чи не бреше часом Жорж, вихваляючи так Чорногору?

Дощ, що ішов уночі, прочистив повітря від спеки і всякого смороду; день був ясний, тихий, – так і тягнуло надвір, не хотілось сидіти в хаті. Я вийшов на вулицю, що одна тільки й є в Унаці. Нарід у сьому маленькому місті так і кишів; герцоговинці з замотаними в червоні пояси головами вели нав'ючених коней, одні в Примор'я

(Різано), другі відтіля; жінки й дівчата заходили в крамниці. Чорногорці в своїх чорних шапочках із червоним верхом переходили з одного шинку в другий. Там дівчина п'ятнадцятилітня несла на плечах півмішка кукурузи, або з барилом води йшла від криниці; там біля хати хтось майстрував сідло, а біля нього сиділа баба і “правила” опанки (постоли). На вулицю ж вийшов і воевода Петро і Дакич. Вони були одягнені, як і всі інші чорногорці: в д о л а м у, що наче свита вузька, на грудях не сходиться, з білого сукна; під нею д ж а м а д а н, камізелька з червоного сукна вигафтована зверху золотом; у коротких до колін штанах, г а т а х із синього сукна; по доламі шовковий великий пояс ріжних кольорів пристягував к о л а н або с і л а в, в якому стреміли пістолі; на голові звичайна чорногорська шапочка (низенька, кругла, з боків чорна, з верху червона і по червоному золоте півкружало, а на ньому букви “Н. П.”² (Никола Први). У воевод була тільки та відміна в одежі від інших чорногорців, що на ногах замість о п а н о к, були чоботи з високими халявами і одежа була дорога.

Воеводи почали прохожуватися по вулиці, за ними за ступнів п'ять іззаду йшов ад'ютант воеводи Петра, його племінник, що опріч долами мав на плечах якийсь червоний, гафтований золотом, кунтуш із відкидними назад руками, короткий тільки до пояса. Нарід, що ходив по вулиці, розступився і став набік. На кожному кроці до воевод підходили чорногорці і герцоговинці, щоб поцілувати воеводу в руку, або в с к у т. Се робиться так: герцоговинець або чорногорець, який хоче поцілувати воеводу, підходить до нього помаленьку, відсовуючи шапку на потилицю і як підійде близько, як на один ступінь, раптом подається вперед, цмокне воеводу в груди і також раптом підскочить. Воевода, коли хоче показати свою ласку, цілує його в голову, але се буває тільки тоді, як сам чорногорець який-небудь пан, чи капітан, чи командир. Іноді з таким воевода і заговорить, врешті ж із простими чорногорцями або герцоговинцями воевода не тільки не говорить, але й не дивиться на них... Воно, правда, не Бог зна що, ся церемонія, але межі рівнюю її, здається, не повинно би бути інші люди, що не підходили цілувати воевод, кожний раз, як він наближувався до них, здіймали шапки і стояли голо голов. Жінки не

² У виданні 1905 року: “Н. І.” – ред.

сміли підходити цілувати воєвод.

В Унаці ми простояли два дні; треба було зробити опанки і ту одежу, що була непотрібна, відіслати в Катаро до одного знайомого. Мої товариші забрали рушниці з магазину, вичистили їх і на третій день уранці ми могли йти. Господар шинка, в якому ми стояли, Яво Ковачевич взяв у нас за два обіди, три вечері і одно снідання з кожного по 40 цванцигів (37 кр.), у п'ять раз дорожче дійсної ціни!

Маючи виходити в Герцоговину, ми зайшли до воєводи Петра вклонитися на прощання. Він закликав нас у свою хату і зараз відіслав вартівника, що стояв біля його дверей та зачинив за нами двері. Кімната, в яку ми ввійшли, була дуже проста: долівка була вистелена плоским камінням, ліворуч, під стіною, стояло ліжко з мохнатою поватяною ковдрою, зім'яте, під вікном насупротив дверей стояв нескусно стесаний стіл, у передньому кутку висіли зв'язані мотузочком дві довгі фляшечки з білого скла, одна була наллята до половини чимсь жовтим.

Воєвода стояв перед нами біля стола і говорив. Він чоловік високого росту, широкоплечий, чорний, з високим чолом і чорними, розумними огненними очами. Чорні, довгі вуси падають аж на груди. Йому вже давно перейшло за 50, а в волоссю ні одної сивої волосини; лице, здорового цвіту, загоріле, повне. Говорить він дуже добре і за словом у кишеню не лазить. Перш усього він нам подякував, що ми прийшли боротися за таке святе діло, як добування волі підгнетеному народові, вказав, що пора б уже всім слов'янам спізнати один другого і з'єднатися, але се не може бути, доки хоч один нарід буде під гнетом другого. Затим він спитав нас, куди ми хочемо йти. Ми сказали, що до Пека Павловича.

– Я вам не раяв би йти до нього, а ще з самого першу. Пеко, як в ук (вовк) перебігає з одного місця на друге. Та тепер я й не знаю, де він. Він пішов до Клека і чутки про нього нема.

– Йдіть ліпше до воєводи, попа Богдана Зімоніча; він стоїть недалечко відсіля і добре вас привітає.

– Та нам усе одно, – промовив хтось із нас.

– По дорозі і як там будете, ви багато не церемоньтесь, а як захочеться вам їсти, то беріть першого барана, чи вівцю, що на очі попаде, і сміливо ріжте.

Поговоривши ще кілька речей, ми вклонились і ви-

йшли. Нам дали поводаря, але він почав направляти свою рушницю, а ми пішли вперед по полю.

Граовське поле доволі велике, але рідко де зоране, більше дике, всіяне дрібним камінням і строха вкрите травою. На північно-західній стороні воно потрохи піднімається і вдається між гори, густо вкриті лісом; в сій частині поле поросло ліщиною і чагарником; подекуда манячить і дубчак.

Зайшовши по доріжці в чагарник, ми заблудили, доріжка щезла з-перед ніг і ми стояли в корчах, не знаючи куди йти. Не вважаючи на се, ми пішли вперед і вийшли на невеличку прогалину. В кінці її під невеликим дубчаком розсілася ціла сім'я і розклала вогонь. Старий дідуга з обмотаною червоним поясом головою сидів біля вогню в одних штанах і долами, без сорочки, коло нього сиділо п'ятеро дітей, мало-мало не голих в якихсь ганчірках на тілі, молода ще молодиця сиділа на стороні і латала якесь шмаття. Нас вони не запримітили і кожний робив своє діло: діти грались, підкидали гіллячки в огонь, дід смоктав люльку і дивився в огонь. Ми спитали про дорогу. Всі сполошились, тільки один дід стиха обернув до нас голову, підвів червоні очі, глянув і знов принявся пакати люльку. Молодиця зразу не второпала, чого нам треба, але ми їй розтолкували і вона вказала до рогу. Блукаючи поміж корчами, поки вийшли на дорогу, нам попалось більш десятка таких сімей; все діти, жінки та діти і ні одного зрослого парубчака. Се були все сім'ї герцоговинців, що покидали свої хати і втікали сюди. Черногорський уряд видавав їм на кожду голову 2 фунти кукурузи – і більш нічого. Поки літо, їм іще с'як-так жити можна, а що вони робитимуть, як прийдуть холоди та впаде сніг? Спочатку сі сім'ї якось перебивались, у декого були вівці, кози, які вони втікаючи забрали з собою, а після я бачив то й знаю, у них був голодний тиф від одної кукурузи. Ну, та про се я скажу дещо після, як дійде до того річ.

Вибрались ми на дорогу, але се була не та, котрої ми шукали. Ми замірялись йти до попа Зімоніча, а ся дорога йшла в Зубці, де стояв воевода піп Міня. Ми постояли, поміркували: чи йти назад, чи вперед. А дальше рішили: хіба не все одно; коли на сю дорогу вийшли, то ходім до попа Міні.

Місця в сім краю не такі, як там, де ми йшли від

Різано. Там камінь і тільки де-не-де росте деревце, розриваючи на куски камінь, із-під якого воно пробивається; а тут скрізь трава та дерево. Дорога навіть не така кам'яна, на ній доволі часто попадається правдива, м'ягка земля або пісок. Дорога йде хоча й по горах, але ніде не піднімається і не спускається круто. Гірш усього нам допікало, що ніде не було води. Навіть біля двох хаток, які ми надибали, не можна було її дістати. Тут нас дігнав поводитар; він думав уже, що ми десь пропали. Від нього ми почули, що води раніше “Бегова корита”, на самій чорногорській границі, ми не найдемо. Прийшлося терпіти.

II “Бегове корито”

На самій границі Чорногори і Герцоговини стоїть Біла гора; вона своїми вітями, вкритими високим старим лісом, сягає далеко, заходить у Чорногору, Герцоговину і Боку. Між двома такими вітями, що йдуть від головного верха, мов два мохнаті пальці, стоїть криниця, видовбана в камені. Вода в ній не б'є жерелом із низу, але тонкою річечкою втікає з-під землі, з боку в криницю. Біля неї дерев'яне корито для водопою, навкруги вимощене камінням і довкола обгороджене невисокою кам'яною стіною, що місцями порозвалювалась і каміння з неї валяється по майдані. Коло криниці ростуть високі буки й тінню своєю закривають її і прогалину коло неї від сонця. Тут якраз границя Чорногори і Герцоговини. По той бік живе плем'я коріничани, серби-потурнаки, великі юнаки, але ніколи не б'ються ні з чорногорцями, ні з християнами-герцоговинцями. Як же требінський баша нажене їх на війну, то вони все стараються так стріляти, щоб нікого не вбити і якомога визволяться від війни і все не тому, щоби боялись воювати, а не хочуть битися з людьми, яких вони кладуть своїми братами, хоча й іншої віри. Раз під час повстання Луки Вукаловича було так: коріничан післано битися з Лукою, що тільки з кількома десятками товаришів засів на Білій горі і побудував шанці. Коріничан було кілька сотень і водив їх баша. Луці тут був би й кінець, бо й набоїв не ставало і їсти нічого не було; коли осе коріничани, порадившись між собою, вернулись від самих шанців, ні разу не вистрі-

ливши. А все ж вони не які-такі юнаки і спитай якого хочеш чорногорця про коріничан, він скаже: “Бога ми, су юнаці болі до нас”, між тим чорногорець кладе себе юнаком, від якого ліпшого не знайдеш у світі.

На час теперішнього повстання коріничани з повстанцями “уватили вјеру”, т. є. заприсягли одні другим, що їх ніхто з повстанців не займатиме і вони нікого; повстанці ще пообіцялись навіть не проходити через їх землі. Сей договір дуже був важний для повстання, а то ось із-за чого. В Герцоговині повстали такі племена: невесінці, гатчани, пїва, дробняки, баняни. Сі всі племена живуть на північно-західній стороні Чорногори. А межі тими і другими племенами живуть коріничани. Тепер, щоби пройти з Банян у Зубці, треба йти або біля Білеча, де багато всяких к у л (невеликі твердині), або через Чорногору, але щоб іти через неї, треба проходити через Білу гору коло Беґового корита, а тут сидять коріничани, що як захотіли би, могли б поставити шанці на Білій горі у пригідному місці, і ні один “ушташ” не пройшов би з Банян у Зубці, а йти коло Білеча так само трудно, як було б і тут. Тепер же, через те, що одні другим присягу дали, “ушташі” вільно могли йти через Чорногору, а потому попри Беґове корито в Зубці і Шуму.

Перед тим, як ми мали проходити в Зубці коло Беґова корита, найдено двох убитих чорногорців і думка була, що се вчинили коріничани, а ще нічого не було звісно і через се наш поводитар для більшої безпеки взяв якогось хлопця з близького села, щоб той провів нас не прямою дорогою, яка тут була, а другою, безпечнішою. Опісля я взяв, що вбиті чорногорці хотіли було вкрасти кілька баранів у коріничан і за се добули таку плату.

Парубчак герцоговинець, що ішов з нами, був весела людина і відважний. Він розказував нам, де тут і коли билися герцоговинці з турками, де кого поховано і т. д. Але нам було не до його балакання. Ми тепер ішли перший раз в “опанках”, ноги не звикли до тонкої підошви, – то каміння різало і пекло. Один із наших товаришів хотів було зістатись на дорозі, не міг іти далше, але всі ми не хотіли сього дозволити, бо ще сьогодні, поки нога утомлена і горяча, не так болить підошва, а опісля, відпочивши, чоловік не може і звестись на ноги, не то що йти.

З сього балакання з парубчаком я тільки не забув, як вони виміряють, котра гора вища. Щоби спізнати,

наприклад, чи вища Біла гора від Ловчина³, чи ні, герцоговинець вилазить на самий верх Білої гори, бере рушницю і вкладає в дуло круглу, невеличку кулю, що входила б туди вільно, і цілиться на самий вершок Ловчина. Куля, очевидно сама викотиться з дула. А як так робити на Ловчині і цілитися на Білу гору, то куля не викотиться, зістанеться в дулі. Так-то вони визнають, що Біла гора вища від Ловчина.

Надвечір прийшли ми в зубацьке поле; воно ще більше дике, ніж граовське. Ніде не видно, щоб було оране або копане. Дрібне каміння, наче нарочно побите, валяється купами то сям, то там; невисока трава, чагарник і навкруги високі, сірі, кам'яні гори.

Сонце вже сідало і тільки верх гір жеврів із тамтого боку поля. Кругом ні душі. Наш поводитар і парубчак не знали, де стоїть піп Міня; вони почали поглядати кругом, чи нема де живої душі, щоби спитати за військо. Через кілька хвилин вони вп'ялили очі на одно місце і почали гукати: “А ко си тами на брду⁴?”

Що я не силувався що-небудь уgliedити на тому місці, куда вони гукали, – не бачив нічого. Коли осе дійшло до нас, але так тихо, наче шептало: “А ко сте ви?”

“Де стоїть піп Міня, де?!” – крикнув із усеї сили наш поводитар.

“Там біля церкви візьми наліво!” – дійшло до нас.

Ми пішли вперед, але ніде ніякої церкви не було видно. Сонце вже сіло; ми зайшли в дрібний чагарник і не знали, що нам робити. Наш поводитар уже гукав і стріляв, та ні звідкіля не одкликнулось.

Постоявши трохи на одному місці, ми пішли навмання, щоб дібратися хоч в яке-небудь село. Ніч була ясна, до того ж іще світив молодик. Перебираючись між кущами, ми надібали якогось чоловіка з рушницею.

– Ко сте ви? – крикнув він нам.

– Христяне! – відповіли ми.

Се був один “ушаш” із війська попа Міні, якого післано було роздивитися, що то гукає в полі.

– Так чом же ви не відкликались, коли чули, що ми гукаємо? – спитав встрічного наш поводитар.

– Та ми не знали, хто гукає. Деякі й хотіли було

3 Гора між морем і Цетінем; із її верху в ясний тихий день видно Італію.

4 Брдо – гора.

окликнутися, та воєвода заборонив.

Піп Міня стояв у селі Конському, недалеко від того місця, де ми спіткали “усташа”.

Я і не запримітив, як ми завернувши з-за одного високого каменя, стали перед хатою. На порозі стояв високий чоловік і щось говорив стиха. Перед ним стояло чоловіка двадцять із рушницями і слухали. Як скоро вони нас запримітили, той, що стояв на порозі, замовк, а інші стали набік. Наш поводитар сказав, що се сам воєвода піп Міня. Ми вклонились.

– Я радий, брачо, що ви прийшли воювати за таке велике, святе діло, – сказав піп Міня. Я не міг добре додивитися, яке в нього лице, а голос його мені дуже не вподобався.

– Не знаю й сам, куди вас помістити на квартиру: в таборі стояти вам не приходиться, бо там із голоду помрете... Не знаю, як тут бути... – говорив воєвода таким голосом, що аби тільки сказати, а там, як буде, то буде, а мені все одно.

Тут не підійшов, а підповз, як учена собака, до нього якийсь чорногорець, зсунув на потилицю шапку і почав щось шептати.

– Добре, добре, – промовив голосно воєвода. – От ідіть за ним. Ви будете жити разом із моїми офіцерами... – Воєвода обернувся і хотів увійти в хату. Один із товаришів попросив, чи нема часом води напитися. Воєвода звелів дати нам води. З хати вийшов невисокий чоловічок у чорногорській одежі, з русявою бородою і виніс у невеличкому “бокалі” (гличик) воду. Перейшовши в треті руки, бокал був уже порожній. Хто не пив, попросив іще води; Йованович, секретар воєводи, що виносив воду, наморщився, але виніс. Ще не напились усі і знов попросили. Йованович насупився і почав казати, що води у них мало, що її привозять іздалека, але се не допомгло, і ми напосіли, щоби ще виніс.

Хата, в якій жили офіцери попа Міні, була тут же, кілька ступнів. Сіньми вона розділялась на дві половини. Наліворуч був розвалений плетінь і за ним видко було огонь, на якому щось варилось у великому казані; там сидів сліпий на одно око кухар попа Міні, і ще кілька чоловіка. Стелі в сій половині не було. Огонь горів посеред хати і дим виходив через стріху і двері. Друга половина була відгороджена стіною і в ній двері. В кімнаті проти

дверей був глиняний комин і під ним горіло кілька поліняк. Диму була повна хата; він хмарою стояв попід стелею, їв очі і не давав дихати. Ввійшовши в хату, ми так і повалились на долівку, услану соломною. В хаті не було нікого. Офіцер Вербіца, що привів нас, зараз таки вийшов. Сидячи ми поскидали все непотрібне з себе і простяглись. Утома заглушала голод і все; хотілося спати. Через кілька хвилин прибіг до нас парубок, по одягу наполовину герцоговинець, наполовину німець; се був чех Броніслав. Він почав говорити, збиваючи до купи слова сербські, чеські і німецькі, та так шпарко, що було трудно і вислідити, що він говорить. Накидавши до біса слів, Броніслав вибіг із хати. За кілька хвилин знов ускочив і, озирнувшись навкруги, виняв із-під поли сухарі і дав нам по одному, наказавши, щоб ми нікому не казали, хто нам дав.

Крізь сон я чув, як прийшов Вербіца і звелів Броніславові пекти нам половину баранячого задка на вечерю та як прийшов якийсь кривий піп і ліг на ліжко, що стояло коло дверей. Ледви не ледви все втихомирилось і можна було спокійно заснути.

Друкується за вид.: Софрон Круть [Ф. Василевський]. Записки українця з побуту між полудневими слов'янами. – Львів: Друкарня Наукового Товариства ім. Шевченка під зарядом К.Беднарського, 1905. – (Літ.-наук. б-ка. Ч. 106-107 / відпов. за ред. Володимир Гнатюк). – Режим доступу: <https://catalog.hathitrust.org/Record/100572568>

(продовження в наступному числі)

Лана Світ
(1956–2011)

Вірші

* * *

Ми всі лиш пагінці на дереві життя.
Маленькі пагінці. Минуть століття
Що через нас, і вже без нас піде гілля,
Що доторкнеться неба верховіттям.
Ми всі лиш гості на вселенському балу,
Запрошені на цій святій вечері.
Коли я вся у тихий спокій перейду,
Залишаться рядки ці на папері.
Вони мої, мої... Але і їх віддам.
Віддам усе вам без жалю. До крапки...
Щоб дерево життя своїм-моїм гіллям
Допомогло і вам колись, нащадки.

* * *

Якою красномовною буває тиша...
Вона говорить більше ніж слова.
Але твоє мовчання і спекотне літо...
Яка то мука! Гіршої нема.

27.06.04

* * *

Чаїлась осінь у гаю,
Вичікувала пору.
“Озолочу, озолочу”, –
Шептала осокову
Кремезний стовбур обняла,
Перебирала віти
“Повір мені. Лиш зла зима
Нас може розлучити”.
Зеленочубий осокір
Смарагдово сміявся
І вірив їй аж до тих пір,
Як з чубом розпрощався.

10.09.04

* * *

Осінні радощі-дощі,
Осінні пестощі-тумани...
В осінній сповіді душі
Багряне листя ще не в'яне.
Осінній смуток-падолист,
Осінній плач-сумні тополі...
В останній вщент розбитий віз
Складаю я уламки долі.
Рятую від сльоти-журби
Мою надію карооку
Й короткий день, де я і ти
Зустріли щастя ненароком.

31.08.04

* * *

Спека, спекота, спекотище.
Місто – мартенівська піч.
Доки триватиме, доки ще
Пекло моїх протиріч?

09.06.04

Серпневий ранок

Півмісяць срібною сережкою
Ледве тьмянів на синім оксамиті.
Хтось вправно гаптував мережкою
На полотні небесної блакиті.
Зарожевіло першим променем
Ще сонно-кволе сонечко серпневе
І розлилось так щедро золотом,
Наче відчуло подих вересневий.

02.01.05

* * *

З малої хмари – і вселенська злива,
Єдине слово – й вороги навік.
Яка не прогнозовано мінлива
Життєва проза цих земних доріг.

03.06.04

* * *

І засвітилася на добрім слові,
Так легко й чисто стало далєбі.
Здавалося б, дрібниця у розмові –
Хтось кинув: “Красно дякую тобі”.

І прихилилось небо волошкове,
Всміхнулось сонце кожним промінцем.
Здавалося б, дрібниця: “Будь здорова”.
Сказав і вгамував душевний щем.

**Іван Тришин-Трищук
(1923-2005)**

**Силою
власного досвіду**

про роман Миколи Василенка
“Уламки імперії” (Київ-Херсон:
“Просвіта”, 2002. – 276 с.)

Доцільність слів, винесених у заголовок нотаток, підтверджую спогадами самого Миколи Василенка, який зазнав ув'язнення у молодому віці з політичних мотивів за часів тоталітарного режиму.

“Моїми однотабірниками були згодом відомі талановиті літератори, духовні атланти культури, які не мали в собі плазуючого раба... Мої знайомі інтинські літератори-в'язні мали вищу освіту, письменницький досвід і мені охоче допомагали зорієнтуватися у світовій літературі, філософії й загальнолюдській культурі”.

Додам від себе. Плідне спілкування з творцями прекрасного письменства у неволі, відбиваючи напружений драматизм пошуку й пізнання істини на перехресті суспільного й особистого, пробудило творчий талант молодого в'язня як у світоглядному, так і в естетичному вимірах. У процесі визрівання духовного досвіду та зростання ролі культури душі допомогли йому осмислити і переосмислити засадничі опозиційні поняття, такі як життя і смерть, мить і вічність, любов і зрада, свобода і взаємозалежність, влада і слава, гріх і каяття, сила і слабкість тощо. Завдяки освоєнню цих понять, тоді ще молодий Микола Василенко відважно заходився творити епічне полотно – роман у трьох частинах “Уламки імперії”. Опертий на осмислення історії античного світу, він, щедро обдарований імпульсом чи інстинктом, сказав своє вагоме слово про розпад могутньої імперії

Олександра Македонського на царства – Македонію, Єгипет і Селевкідію, при чому не випускаючи з поля зору трагічну долю України.

Як додаток до роману вміщено цікаву й змістовну статтю кандидата історичних наук Миколи Оленковського “Урок історії”. Для пересічного читача така стаття вкрай необхідна, однак для засвоєння уроку історії, фігурально кажучи, теоретико-методологічної засади цієї науки без своєрідного метавизнання сутності предмета ніяк не обійтись. Мимохіть спадає на думку праця П’єра Нофа “Повернення надії” (1974), в якій вельми цікаво осмислюється факт, котрий, як мовиться, мав місце, але про нього з тих чи тих причин ніхто не знає. “Можуть відбуватися, – пише дослідник, – дуже важливі події, про які, проте, ніхто не говорить. Довідуємося про них лише згодом, що відразу по культурній революції Мао Цзедун утратив владу, і саме факт цього запізнілого знання становить подію”. Письменник М. Василенко про історичний факт міг і не відати, але він у передмові до свого твору не випадково згадав крилатий вислів Михайла Драгоманова: “Історія – великий учитель, але, на жаль, нікого вона не учить, тому що пізно подають її людям”. Орієнтуючи “внутрішній світ” роману без видимої проєкції на сьогодення, автор тим саме уникає гегельянської ідеї “кінця історії”, навпаки, він виступає суб’єктом діяльності, а все вагоме і цікаве зосереджено в продукції цієї діяльності – в творі.

А втім, художній твір на історичну тему – не науковий трактат, проте все одно примушує читача думати, аналізувати. Письменник, приступаючи до написання “Уламки імперії”, категорично відмовляється від усіх видів жорстокого раціоналізму. Силою власного досвіду на зміну старим моделям історичного знання, заснованим на економіці, або соціології, або політології (не маси творять історію) – впритул підходить до переконання про

відсутність серед них “єдиного ключа”: *“Від історії до численних історій – таким видається пароль історичної дисципліни. Ця дисципліна сьогодні є відкритою, плюралістичною, і не догматичною”* (Фукіяма Франсес, *“Кінець історії і остання людина”*, 1992, с.408).

Не вдаючись до переказу сюжету роману і характеристики його персонажів, наведу лише два речення, та й ті уривочно: 1. *“... цар Антіох свідомо підштовхує царя Єгипту до узурпації держави Селевкідів, руйнує народні традиції, не дотримується релігії свого народу, і ламає клятву”*; 2. *“Наші люди морально змаліли, зіпсувалися, піддалися чужинській культурі”* (з діалогу між Демосфеном і Клеофардом, с.137). Як бачимо, почуття перспективи, логіка подій і конфліктів між династіями Селевкідів і Птолемеїв, що стали об’єктом художнього зображення й аналізу, навертають читача від античної давнини до сприйняття реалій наших днів. Цей лейтмотив наскрізний у творі, про який ідеться в нотатках. Ба навіть більше. На перший погляд може здатися, що роман Миколи Василенка нібито наслідує кращі зразки критичного реалізму, приміром, *“Саламбо”* Г. Флобера. Насправді ж цей твір – знак часу, актуалізований із великою силою потужного світла проекції на українську самобутність, кажучи словами Ю. Шереха-Шевельова, *“...стоїть в усій гостроті тепер і стоятиме завжди, поки є Україна і Європа поза Україною”* (Не для дітей, 1964, 183 с.). Досягаючи найвищого онтологічного статусу (словесного), Микола Василенко весь час перебуває у сфері існування Слова, за допомогою якого як суб’єкта конфліктного буття розв’язує свій онтологічний конфлікт. Водночас постійно тримає під прицілом питання, що належить до “останніх” – хто ми? звідки прийшли? куди йдемо? Силою досвіду, а водночас і силою Слова письменник актуалізує і в певній мірі вирішує ці питання, оскільки Слово для нього первісний і в перспективі єдиний суб’єкт буття. Ідейний творчий шлях, який Микола Василенко пройшов до створення самобутнього роману, великою мірою характерний для тих літераторів, із іменем котрих пов’язують падіння тоталітаризму в “імперії зла”, яка розалилася на наших очах. Творчість для Миколи Василенка – патріотична справа як у широкому, ідейно естетичному, так і в індивідуальному, біографічному розумінні.

Катерина Мандрик-Куйбіда
(1927–2004)

* * *

Висушіть, вітри, усю скорботу,
Випий її, сонце золоте!
Від крові пролітої і поту
Наша воля буйно проросте.

Боротьба обернеться в легенди.
А тепер – лиш кров і смерть. Хрести.
Прочитайте наші тестаменти –
Ці бажань зникаючі сліди.

З вірою у Господа святого,
З честю, що знамена підняла,
Ми ішли на смерть заради того,
Щоб Україна вільною була!

1950

* * *

До змагу нумо знову, браття.
Дарма над нами ворон кряче.
Ми – шаленіюче завзяття,
Такі ж як сонечко гаряче.

Ми всі – гартоване залізо –
У серці з правдою простою,
Що кожен, хто з війною лізе –
Умре від нас на полі бою.

Печаль і сумніви – не наше.
За Україну і за славу
З тобою битимемось, враже,
Щоб відновити нам державу.

До чину ми усі охочі,
Ждемо на змаг – стрімке завзяття.
І пломеніють наші очі:
Не осоромимося, браття!

1944

* * *

Заспівали скоростріли,
Загуділи горлачі:
Наші воїни умілі
Б'ють загарбника вночі.

Ті, що вирости на болях
І на вірі, боротьбі,
Україні вернуть волю,
Ну а славу вже собі.

1944

До бою

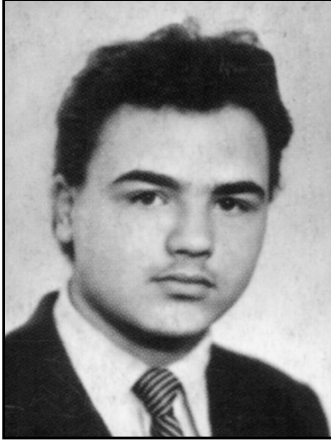
Вперед, Вітцівщини сини, –
Там нас чекає слава!
Священну землю боронить
Зове зоря кривава

Від ворогів, що днесь прийшли
Народ наш погубити.
Ставаймо в стрій, ідім у бій –
Державу боронити!

До зброї, гей! Заброд ачей
Зітремо рать потворну.
Їх кров червона потече
У нашу землю чорну.

Так буде з кожним, хто прийшов
Життя в нас відібрати,
Бо смерть за смерть і кров за кров.
Очікуйте відплати!

1945

***ІЗ ЛАБІРИНТІВ
ЗАМОВЧУВАНОВОГО***

Вадим Нікітенко

**Лебідки
повертаються
весною, або
Жіночий
штрафбат**

Була ніч. У камері важко дихали: літня спека, переповненість. Хто спав – спав тривожно, постогнуючи або здригаючись усім тілом, хто не спав – лежав тихо, сумно думаючи свою гірку думу. Лише вночі ці в більшості своїй недобрі люди ставали людьми справжніми, з чутливими душами, з чистими помислами й переживаннями, з прагненнями до вільного буття, як у дитинстві вільного й щасливого. У темені й важкому дусі жевріли іскорки Божі в поглумлених, замулених душах, поточених іржею зневіри і зла. Зіна не спала. Вона не думала про свою подальшу долю, якось про це не думалося, та й що ти тут вигадаш у цей непевний час? Само собою, як ото настирлива муха лізе, тичеться в обличчя, згадувалося те, що зовсім не хотілося згадувати – як і за що арештували.

До війни Зіна працювала хірургом у місцевій лікарні, була хорошим фахівцем, шанованою людиною. За добросовісну працю її відзначали різними грамотами, головний лікар, керівники району вручали квіти, посміхалися. Квіти й посмішку свого колеги Зіна приймала зі вдячністю, головлікар був щирим. А для вищої влади то була лише формальність. Вони й не пам'ятали, коли, кому й за що щось вручали. Вона була тоді красивою, гордо несла через ущерть наповнений зал міського будинку культури свою пишну зачіску. Зіна була красивою... А зараз... Похмуре, постаріле “окопне” обличчя, якому личить цигарка. На фронті Зіна навчилася курити, пити спирт, страшенно ма-

тукатися, битися гірше, ніж чоловіки-забіяки в мирний час. Була вольовою й міцною духом, таким собі чоловіком у спідниці, як її жартома називала мама.

Мама... Чи вона ще побачить її коли-небудь? Навряд. Старенька, схилена, мабуть, над її фотокарткою, худенька жіночка в маленькій квартирі, у якій, страшно й подумати, господарюють гітлерівці. А вона, “захисниця”, нічого не може вдіяти, не те що маму, маленького синочка, Батьківщину – себе захистити не може. Сидить у цій смердючій буцигарні за дурний язик. Ну хто її за той язик смикав, коли ляпнула, що перемоги нам не бачити, як своїх вух. А замполіт Скворцов, ідейний до мізку кісток, арештував за розлад морального духу бійців. Вона ж бійцям нічого такого не казала. Було діло так. Прооперувавши цілий день, утративши п'ятьох зраних (не змогла порятувати), зайшла у бліндаж, тремтячими руками скрутила козячу ніжку з махорки. Цьому ділу її навчив літній старшина Прохор Сидорович. Ковтнула з фляжки спирту. Пекуча рідина забила дух, потім розтеклася приємним теплом. Хотілося спати, втомилася смертельно. Десь гахкала артилерія, стрекотнув кілька разів кулемет. Глухі, віддалені звуки, мабуть, якась сутичка, може й випадкова. Плеться людська кров і кінця тому не видно. Страшно, гидко згадувати відступ – панічну втечу, німці громили їх, ледь не нагайками гнали з України, Росії. Скільки хлопців загинуло. Ще перших товаришів по службі Зіна пам'ятає, а решту, поповнення... Особовий склад так часто мінявся, що й обличчя не затрималися в пам'яті. Були люди – і ніби їх і не було, як хвиля, прокотилися і зникли. Їх трупи валяються по полях і лісах, плавають у річках, гниють по ярах. Тисячі, тисячі трупів. Перекошені, спотворені обличчя...

Зіна закрила рукою очі. Часто мінялися і старші офіцери, уже загинуло чотири комбати і п'ять замполітів. Скворцов прийшов шостим. Чи довго затримається на цьому світі – невідомо. Але їй долю зіпсував, устиг, гад! Може зараз його вже й живого нема. Швидше за все. За мирного часу казали, що не можна погано говорити про мертвих, гріх це, але зовсім по-іншому сприймаєш смерть на війні. До війни Зіні доводилося прощатися з близькими покійними. Усі вони були різними людьми, не завжди робили добро. Ну, люди є люди, усі ми грішні. Але тоді на похоронах серце стискалося від жалю, і Зіна

не могла згадати нічого недоброго у вчинках близьких – згадувалося лише хороше, світле. А тут, на фронті, чогось навпаки. Падлюка, навіть якщо він і гинув, залишався в пам'яті падлюкою. І ніякого жалю до таких Зіна не відчувала, хоч ніби й не була черствою, бездушною. Так само і з оцим Скворцовим. Він зайшов разом із комбатом та старшиною у бліндаж “розрядитися”, випити спирту й пожувати тушівки. Командирський пайок, аякже. Зіну теж запросили до трапези.

– Прийшов наказ зі штабу – відступати, – процідив крізь зуби комбат. – Воювати ні з ким – одні боягузи лишилися. Сьогодні трьох розстріляв. Командую “В атаку!”, а воно зіщулилося, забилося в істериці. Воїн... Ну яка користь із нього Батьківщині?

– Точно, Панасовичу, боягузи, – підпрягся замполіт. – Шкурники і сволочі. Куркулі одні, хохлів наслали.

– Ну, ти кинь про хохлів! – підвищив голос старшина. – Я козацького роду, кулям не кланявся і тобі не вклонюся, не подивлюся, що ти у званні старший. Я старий, у батьки тобі годжуся...

– Та не заводься ти, дед Прохор! – устав і комбат, – тошно, ось як тошно, – гатнув себе по ший ребром долоні. – Скільки ж драпать будемо?!

– Не бачити нам перемоги, як своїх вух, – пальцем затушила самокрутку Зіна, – німець пів-Росії і Україну пройшов і пре. Боже, як пре! Я оперувати не встигаю. Ви моє п'яте чи шосте начальство. Каюк нам!

– Ану, встать! – гаркнув Скворцов. – Лейтенант Давидова! Ви арештовані за сіяння панічних настроїв, розлад морального духу бійців.

– Та ти чо, дурак, Гриша? – вибалушив очі комбат. – Тут у нас душевний розговор, тут усі свої.

– Мовчи, комбат, не лізь не у своє діло. Бо телегу накатаю – і тебе арештують за те ж саме. Вважай, що я твоїх слів не чув. Гунько!

Ординарець Гунько, заспаний, ніби заплаканий, із рудим вусом, що смішно стирчав із правого боку, увійшов у бліндаж, виструнчився.

– Виведіть арештовану.

Гунько з подиву закліпав очима. Симпатичну, хоч і сувору лікарку поважали в батальйоні, навіть більше – любили.

– Чого стоїш, як пень?! Виконувати наказ.

– Пішли, Сашо, – виручила Гунька Зіна.

Ординарцеві не залишалося нічого робити, як спроводити її до землянки, у якій тримали арештованих за різні провини. Зараз там нікого не було і Зіна лягла на тапчанчик. Голова гула, тривога, образа ятрили душу, гнали сон. А вранці її під конвоєм повели на зону, до кримінальних злочинців. Із головною з них Гелою (вона сиділа за те, що вбила співжителя, злодія, із ревнощів) Зіна зчепилася не на жарт, але перемогла. Тепер вона тут в авторитеті, зечки не чіпають її, навіть заповідали, як одній вправила вивихнутий палець. Грали в карти на щиглі і в азарті “подруга” так натягла палець, що аж звихнула. Буває ж таке. Зіні в лікарській практиці ще не зустрічалось, але ж вона раніше не бувала на зоні. А тут що хочеш може трапитися, будь-яка несподіванка. Примиритися з Гелою теж допоміг випадок і професія. У неї розболівся живіт від баланди, гидкого і смердючого варива, яке їм тут давали. Ліків не було, але Зіна вміла робити масаж. Біль потроху стих і Гела, перевівши дух, стисла лікарці зап’ястя і тихо прошепотіла: “Спасибі”. Цього слова вона, мабуть, зроду не вимовляла. І з тих пір Гела командує в камері, як хоче, але як Зіна чомусь заперечить – то так тому й бути.

Ось так ці спогади пронеслися у Зіниній голові і в камері почало світлішати. Ранок. Скоро побудка, їх партіями ведуть на оправку, потім сніданок, прогулянка. На короткому тюремному плацу крокуватимуть один за одним по колу, тримаючи руки за спинами. Пообіч стоятимуть люті енкаведисти зі здоровенними німецькими вівчарками. Ці гірше фашистів. Фашистові, прости Господи, зло прощене – він окупант. А ці – частина наших збройних сил, свої, так би мовити, товариші. Тамбовський вовк їм товариш. Звичайно, зечки ненавиділи енкаведистів, ніхто б із них навіть подумки не назвав би їх “своїми”. Але ж Зіна – лікарка, ще два роки тому звичайна штатська людина, яка поважала людей у формі: чи піхотинців, чи льотчиків, чи енкаведистів, чи міліціонерів. Вони були тоді для неї всі своїми, захисниками Вітчизни, кожен на своєму посту.

Тепер війна все прояснила, і стало видно хто є хто. Ось ці з собаками на фронті розстрілювали тих, хто тікав із переляку, спускали на них вівчарок. А як ворог стріляв – самі тікали, падали ниць, бо за ними загородзагону

вже не було. Так було й цього ранку – побудка, оправка, гарячий смердючий сніданок, прогулянка. Потім завели в камеру. Хвилини за п'ять відкрилися двері й у камеру вкинули перелякане дівча. Воно широкими, залитими слізьми очима дивилося на похмурих зечок, як дитина, що заблукала. А зечки раді розважатися. Одна з них, злодійка Бікса, підступила до дівчиська, двома пальцями штрикнула в очі. Дівча закрилося долонями й заридало:

– Не нада! Я прошу вас, не нада!

Пронизливо вереснуло. Це тільки розохотило зечок, які знудьгувалися за подібними знущаннями-розвагами. Не було над ким збиткуватися – кожен займав свою нішу в зоні. А тут – отаке ягнятко.

– Атвалі! – гаркнула Зіна, й Бікса слухняно, як дитина, що нашкодила, вернулася на свої нари.

– Інші теж постуляли пельки! – вела своє лікарка. Вона знала цю “публіку”, тут спускати не можна.

– А ти йди до мене, – обізвалася до дівчиська мирно й лагідно, як до пацієнтки на прийомі. – Будеш зі мною сидіти. Витри слізки, отак. Як тебе звати?

– В-валя...

– Ну от і добре, а мене Зіна. Усе буде гаразд, не дрейф, Валюшо.

Оговтавшись, Валя розповіла свою історію. Їй і досі стоїть перед очима той вибух. Вони залишили КП за хвилину до цього, їх підкинуло хвилею, командира присипало землею. Він оглух, вибалушив очі, із вух цибеніла кров. Валя закрила очі руками і скрикнула. А кругом рехло і стугоніло, цвікали кулі, – і падали, смікалися в конвульсіях, як несамовиті, кричали ті, кому вивернуло кишки. Якесь тіло без голови корчилося, а з шиї струмками лила яскраво червона кров. Валя бігла, не тямлячи себе, спотикалася через трупи поранених, під ногами щось ворушилося, і дівчину вкинуло в такий жах, що волосся насправді здибалося на голові. Так Валя забігла в якийсь лісок. Тут теж було повно трупів. Скрізь – смерть! Зопалу дівча тремтячими руками вихопило пістолет – і до скроні. Постріл. Очі залило кров'ю. Усе... Хтозна, скільки ще минуло часу, але Валя відчула своє тіло. Рука інстинктивно торкнулася до залиплих повік.

– Вставай, дура! – почула чийсь хриплий, противний голос... – Іш чого, стрілятися вдумала!

Це був енкаведист із загородзагону, їх послали “зачис-

тити територію після бою”. Виявити дезертирів, тобто легкопоранених, що з переляку не могли отямитися. Телефоністку Валю, симпатичне двадцятирічне дівча, спіткала така нещасна доля. За спробу самовбивства її арештували й відправили на зону.

– Так, шмари! – грізно прогримів голос начальника колонії, який невідомо звідки, як чорт із табакерки, з’явився в камері в супроводі ще двох енкаведистів, капітана і старшого лейтенанта. – Із сьогоднішнього дня вам предоставляється унікальна можливість смить кров’ю вину перед Родіной, скостить строк до нуля і в случае виживання – на свободу белими лебьодками!

– Чьо гоніш, начальник, – озвалася Гела, – не бери на понт! Я жить хочу, сидіть ще год осталось. І на кічі непогано.

– Ти все сказала? – і, не чекаючи відповіді, начальник продовжив. – Ковтни язик і не перебивай. Сьогодні ви отпрапляєтесь в учбовий табір. Тікати не раджу, за спробу – розстріл на місці. З табору теж тікати немає сенсу – кругом жорсткий паспортний режим, комендантський час. Спіймають швидко і намажуть лоба зеленюкою (на кримінальному жаргоні – розстріляти – авт.)

Гримнув засув і свита зникла.

Камера взялася жваво обговорювати сказане, але хвилин за п’ять зайшов вартовий і скомандував: “З речами на виход!”

Табір розташували в лісі, неподалік річки. Жінок переодягли в ношене, аж дрәне, солдатське лахміття, узули в порепані кирзьяки, які ось-ось “каші попросять”. Гела задумливо розглядала свою пілотку з червоною зірочкою. Блатна по життю, ніколи не думала, що одягне на себе форму. Та довго розглядати не довелося. Із землянки вискочив бравий старшина і скомандував шикуватися. Далі була муштра.

– Атставіть! – лунало раз за разом, і жінки то розбігалися за вимогою старшини, то знову формували стрій. Не навчені азам стройової, вони незграбно поверталися “нале!”, “напра”, “кругом”. Старшина ще хотів, щоб усі, як під лінієчку, “носочки падравняли”. “Задовбав, гад!” – засичала Гела, уп’яте чи вшосте разом із усіма повертаючись “кругом”.

– Разговорчікі! – миттю зреагував командир.

– А ти не бери на понт, начальник! – Гела, за своєю

зеківською звичкою, не могла мовчати. На зоні вони фамільярно спілкувалися зі слідчими, іншим начальством.

– Десять діб арешту. Вийти зі строю!

Гела не встигла ступити і кроку (щоправда вона й не збиралася підкорятися старшині, вирішила взяти верх над ним), як до неї підбігли два міцні енкаведисти, клацнули наручниками і штовхнули до лісової стежки.

– Я вас вивчу! У мене землю жрать будете! Фокусничать не раджу. П'ять хвилин перекур і заняття по рукопашному бою. Я з вас зроблю воїнів, і будете громити фашистів!

На заняттях по рукопашному найважче доводилося тендітній Валюші. Де з ким із жінок на пару в ролі інструкторів ставали командири, деякі змагалися одна проти одної. Зіна швидко оволоділа прийомами і старалася брати собі за пару Валюшу, щоб її не ламали командири й зечки. Вона намагалася навчити дівчину цієї непростої, загалом нежіночої справи, якомога менше завдаючи болю. Робити боляче одна одній змушували командири, вони наказували битися по-спражньому і з цього потішалися. Старшина помітив, що Зіна не лупцює, як належить, свою супротивницю і відштовхнув її, ставши проти Валі.

– Нападай на мене, перед тобою фашист! Він не по жаліє! – кричав, заряджений спиртом, старшина.

Валя, зовсім як дитина, із кулачками кинулася на здорованя. Той уміло підсадив підніжку, заломив руку так, що дівочий крик, здається, сколихнув тихі води невеличкої річечки. Руку “інструктор” вивихнув. Зіна спалахнула люттю. Зчепилася зі старшиною, як розлючена вовчиця з ведмедем, ціною свого життя захищаючи малят. Але інструктор цим був задоволений:

– Во как нада! По-настоящему! Врага бить по-настоящему!

– Ти наволоч, старшина, – утямивши, що зіграла йому на руку, просичала Зіна, – війна розквітається з тобою, побачиш.

– Ти?! – видихнув подив, змішаний із гнівом. – Та я тебе щас пристрелю!.. Сука!..

Несамовито схопився за пістолет. Малесенька цівочка крові бризнула на чобіт. Як із-під землі виріс задумливий командир роти полтавчанин Юрко Гамалій:

– Атставіть! – скомандував незворушно. – Ще раз таке побачу – гахну між брів. Ти ж знаєш – я попаду.

Усі знали – Гамалій був влучним стрільцем. Сюди його відправили “за блуд с личным составом” – закрутив роман із ППЖ (на солдатському жаргоні тих часів – “походно-полевая жена”, коханка офіцера – **авт.**) комбата.

Снайперським пострілом Юрко вибив пістолет із рук старшини, куля лиш трохи зачепила вказівний палець, і кров бризнула на чобіт.

Гамалія чекало те, що й усіх зечок і таких, як він, “зальотчиків”-командирів – штрафбат. Були ще командири з числа НКВД, їх на фронт посилали у складі загородзагонів.

Гелі на арешті теж солодко не довелося: ганяли “зальотчиць” ще більше, ніж усіх інших у таборі, курива не давали, годували гірше собак. Правда, і табірних годували гірше службових вівчарок, які аж лисніли й валували, ледь побачать солдатку в заношеній формі. Утікачок, а знаходилися й такі, попри попередження начальника тюрми, спочатку цькували псами, так, для розваги, а тоді вже “розстрілювали при спробі втечі”.

Гела з арешту повернулася трохи присмирнілою, але блатний дух вибити з неї було годі. Вона так само верховодила табірними. Блатні не на жарт ізчепилися з політичними. Сваркам не було кінця й виникали вони через дрібниці, як на розсуд звичайної цивільної людини. Так звані політичні, тобто ті, хто проштрафився в армії, не знали “понятій”, за якими живе кримінальний світ, та й їм було на них начхати. Не “ботали по фені”, тобто не володіли тюремним жаргоном, і це викликало в деяких зечок спесиву лють, а для декого це був привід познущатися зі слабкодушних. Вирізилися дві лідерки, які очолювали обидва табори, і була б справжня війна, якби не пильний нагляд командирів, із одного боку, і та обставина, що “політичними” верховодила Зіна, із якою Гела, що тримала в шорах блатних, рахувалася. Тому до серйозних сутичок не доходило. Але так тривало до пори. Літо звернуло на осінь, і вже холодно було спати в наметах. Кращі місця, всередині, де найтепліше, зайняли зечки, а тендітні дівчата, як от Валюша, мерзли, дрімаючи на краю намету. Одній із “політичних”, їй зечки дали кличку Зоря, це набридло. Вона першою лягла ближче до середини і взяла з собою Валю, з якою здружилася. Зоря теж була телефоністкою і потрапила сюди “за боягузтво”. Хоча дівчина була не такою тен-

дітною, як Валя, і досить рішучою. Першою помітила “непорядок” Бікса. Це було її місце й вона штовхнула Зорю ногою під бік:

– Встала, гнидо!

– І не подумаю. Цю ніч тут спимо ми, завтра – ви. По черзі.

Блатна з подиву ледь не впала.

– Ти що, коза, страх утратила?

– Втратила, – спокійно відказала Зоря, – під Василівкою, на безіменній висоті. Там наших усіх перебило, а я вижила, мала необережність злякатися. Тому зараз тут. Але вже не боюся нічого. І нікого.

Бікса підняла ногу, щоб садонуги нахабу під бік так, щоб ребро вибити, але тут же покотилася, завиваючи від болю. Зоря вхопила її за ногу й ломонула в суглобі.

– Ти, с-сучара! – синіла від люті зечка, але Зоря не пускала.

Тоді їй на виручку кинулися інші блатні, а “політичні” – на допомогу своїм. Жінки оскраженіли. Рвали одна одній рештки блаженського одягу, тягали за коси, дряпали обличчя. Увесь гнів, накопичений за те, що опинилися на задвірках нормального людського життя, вихлюпнувся в сумний осінній ліс, який уже подекуди скидав жовті листочки, слухав лайку, верещання, крики, прокльони. Ой, батьку лісе, що тобі ще доведеться побачити й почути, як війна докотиться до тебе... І все ж журба бере старого за найвище творіння Боже – людину... Гахнув постріл. То прибіг переляканий старшина. Ураз усе стихло.

– Спать, шалави! – заверещав на солдаток. – Писк почую – уб’ю.

Це подіяло. У командирів було право за законами військового часу розстрілювати за невиконання наказу на місці. Зіна ще раніше поплатилася б життям, якби не Юрко Гамалій. Та й Гелу запросто могли б застрелити замість десяти діб арешту. Ті, хто потрапив у табір, – не люди. Документи в них забрали і звідси одна дорога – у штрафбат. А це все одно, що на забій. Та цієї, найтрагічнішої за всі інші, обставини ні зечки, ні політичні ще не знали, тому жили табірним невільницьким життям, у якому трішки було місця і радощам. Першою з таких була партія списаного взуття, яким штрафники “облагодіяли” тилові “щурі”. Вони розхапали їх миттю

з рук старшини й таки побилися б, якби всім не вистачило. Але драгих, стоптаних чобіт вистачило на всіх, у старшини було все прораховано. Усім відомо, які на “зоні” сидять майстри й майстрині. І хоч у таборі теж була заборонена голка й інші колючо-ріжучі предмети, усе це малося у вжитку й дівчата взялися штопати-перешивати, ще й модно, “гармошкою” прикрашати халяви. Трудилися самовіддано, а хто цього не вмів, наймав зечок за махорку. За кілька днів тюремні “модистки” перетворили стоптані солдатські чоботи, які слід би вже давно викинути, у “шедевр мистецтва”, який хоч на подіум виставляй. У “новому” взутті дівчата красувалися, як заправські браві вояки, хоч на фронті з них були лише політичні, та й у тих частина біографії аж ніяк не героїчна. Бо якби героїчна – сюди б не потрапили. У нашій же країні шанують героїв. Хоча, хто зна... Але про це – ша! Бо потрапиш у штрафбат.

На якомусь етапі табірне життя стало спокійнішим. Командири вже не з такою запопадливістю, як перші тижні, проводили заняття зі стройової і бойової підготовки, дівчата обвиклися, пристосувалися до “нової” обстановки й навіть зуміли ходити в самоволки, так само, як солдати-чоловіки. Однією з перших зв’язки з “волею” налагодила Гела. За якихось два кілометри від табору стояло сільце, вони ним проходили під час навчального маршу. Біля рубленої дерев’яної російської хати стояв ще бравий чоловік років під п’ятдесят. Він задивився на солдаток, і Гела підморгнула йому. Дядькові сподобалася отака шпарка молодиця, хвиля збудження прокотилася по його тілу. А про Гелу й багатьох зечок що й говорити. Вони роками чоловіка не бачили. Табірне начальство не в рахунок – вони злі, як пси, і підлі, як змії підколотні. Щоправда, не всі, от Гамалій – інший. Але він рідко з’являється, суворий мовчун. Скаже слово – як відрубас. Із ним не позаграєш. Та що там Гамалій – на ньому все одно форма, а тут – штатський, видний чоловік, який на фронт не потрапив у “зв’язку з віком”. Гела вся запалала вогнем. А чоловік, звали його Власом, не забарився – пробрався під табір із пляшкою самогонки, шматком сала і хліба в полотняній торбині – справжнім скарбом як для воєнного голодного часу.

Гела, звичайно, не знала, що її “коханий” прийшов до табору, вона сама збиралася розшукати його в селі.

Скрадлива, як кішка, непоміченою минула пости й опинилася в лісі. Ось кудись веде стежка. Гела пройшла метрів двісті, і її спинив легкий посвист. Злякана, майнула в кущі.

– Та не боїсь... – озвався знайомий голос, і легка сивина в бороді заблищала проти місячного сяйва. – Я тут.

– Ну ти й сміливець!

– А то! – підбадьорився чолов'яга, труснув торбиною.

– Я ось із правйонтом. Давай знайомитися.

– Гела.

– Ім'я чудне.

– Кликуха, а звати Светка, – Гела згадала своє добре призабуте, колись матір'ю дане ім'я.

– А мене Власом кличуть.

– Аби не “басом”, – зашелестіла смішком одаліска. – Ну йди до мене, я так скучила, Боже мій...

Вони втонули в шаленій зливі своїх пристрастей. Гела одлюбила за всі голодні свої тюремні роки. А Влас уперше за багато літ спробував гарячої, шаленої, пристрасної жінки, його законна жона такою не була і в медовий місяць. Довкола вирувала війна, а тут, у старому лісі, буяв острівець звичайного людського щастя – солодкого і грішного водночас. Коли перший вибух пристрастей угамувався, узялися до торби. Гела одним ковтком махнула самогонку й занюхала пахучою-пахучою ніжною скоринкою хліба. Такого запаху вона не чула багато-багато літ. Її мама була злодійкою і хліба пекти не вміла. Сало аж тануло в роті, і шкурочка так пахла соломною. Зроду Гела не їла такої смакоти. Про те, що зараз наминає харчі, украдені блудливим чоловіком у своєї дружини, вона й гадки не мала. Байдуже, де все це взялося. І хтозна, чи ще коли буде в житті. Прості, здавалося б, речі: самогон, хліб, сало й теплий міцний чоловік збоку, дарма, що трохи пристаркуватий. Нічого, Влас – ще ого-го! На безриб'ї і рак – риба. Гела з'їла шматок хліба й сала, а решту поклала в торбу й забрала собі.

– Це – девочкам, – пояснила оторопілому Власові, – приходь завтра. Як зможу – вийду. Ні – перетопчешся. Ну, я постараюся змогти.

Вона пирснула сміхом, чмокнула новоявленого коханця в кирпатий ніс і зникла в гущавині лісу, як Мавка, як нічне видіння.

Усе відбулося так швидко, що Влас і справді подумав,

чи не приснилося йому це все й чи не завела нечиста сила в нетрі. Та ні – він при своєму розумі, кругом трава зім'ята й лежить гребінець із виведеним чиєюсь майстерною рукою ім'ям “Света”.

У наметі хто спав, хто дрімав, як туди влізла Гела:

– Девкі, у нас пожрать є!

– Де? Та ти шо? Та ну... – зашаруділо кругом.

– Ша! – підняла Гела праву руку. – Ділить жратву буду я. По-чесному.

І вона справді по-чесному розділила залишки хліба й сала й мало не повну пляшку самогону. Його всім попало по наперстку, а їжі – по пучечці. Зате все – чесно. Усі спробували, і в багатьох на очі навернулися сльози. Запахло домівкою, давно покинутою і в усіх снах баченою, такою жаданою домівкою. Куди шлях далекий і заповідний.

Кволий осінній ранок пробився туманом до намету, і тут же старшина хрипко прокричав: “Підйом!”

Провів зарядку, а після сніданку, гарячої баланди, запровленої димом лісового багаття, проголосив:

– Так, баби, начинаєм марш-бросок. Хватить у тилу морди од'їдять – видвигаємся на фронт.

Ця новина посіяла страх у душі всім: і зечкам, і політичним. Фронт – смерть кругом. І пошлють їх у саме пекло, тут і гадати нічого. Жінки вже не буянили й не сварилися, тільки стиха гомоніли, збираючись на коротких привалах у невеликі гурти. Вони йшли мовчазним осіннім лісом. Сік холодний осінній дощик, чавкало листя під ногами, а на путівцях місилася грязюка. “Модні” чоботи розкисли й розлізлися, пішли в хід обмотки. Обмотуватися було нічим, крім онуч, і щоночі дівчата прали й сушили їх на диму багаття. Тримали перед собою на руках і, знеможені, дрімали. Зрідка були сонячні, теплі дні й після обіднього привалу майже всі бралися випікати на гребінцях свої імена. Це вдавалося тим, у кого була лінза і хто вмів сфокусувати сонячне проміння. Тонка робота потребувала часу й терпіння. І того й іншого було мало. І все ж на деяких гребінцях нерівними лініями тулилися букви: ТАНЯ, ВАЛЯ, РИТА. Інші, хто не вмів випалювати, імена видряпував, але так гірше було видно. Час подряпани стер, а тому й сліди стерлися багатьох із тих, хто потрапив у цей проклятий табір, а звідти – на фронт, на смерть. Досі на лісових

грузьких дорогах, злегка притрушених жовтим і багряним листям, їм не зустрівся ніхто. Через те здавалося, що тільки їх і кинуто в цю прокляту глушину. А може, воно й добре, може, і фронту тут ніде немає, не дістався сюди фронт? Сумніви розвіялися наступного дня обідньої пори. Дорогою одна за одною їхали полуторки. Солдати, що в них сиділи, побачивши жінок, ожили, загомоніли:

– О, бабы, давай к нам!

– Слезайте вы к нам!

– Разговорчики! – гаркнув старшина, а водій передньої машини дужче газонув і полуторку хитнуло. За ним погазували й захиталися інші машини. Солдати чортихалися, але всім: і їм, і жінкам у поношеній польовій формі, – стало весело. Але так тривало хвилин п'ять чи десять. Колона віддалилася, гомін стих, а командири, як люті цербери, кидалися на жінок-бранок, їх важко було заспокоїти після того, як побачили стільки молодих і здорових чоловіків. Мабуть, лише одній Зіні було байдуже до тих, хто сидів у полуторках. Вона закохалася в Гамалія – мовчазного, суворого, неприступного, з погаслими сірими очима, у яких, здавалося, втонула журба всієї оцієї поневоленої, понівеченої землі і тисяч людських доль.

Гамалій теж ні-ні та й гляне на Зіну – красиву, вольову, статну лідерку “політичних”. Але за блуд із табірними – розстріл. За ними, командирами, стежили енкаведисти, докінчені падлюки. Вони, як вогню, боялися потрапити на передову і вислужувалися перед штабним начальством, як циркові цуцики перед дресировальником в очікуванні підбадьорюючих ласощів. Для цуциків – це цукерочка або шматочок м'яса, для енкаведистів – служба в загородзагоні або, як вияв найвищого щастя, – при штабі. Гамалія ні та, ні інша перспектива не приваблювала. Він – бойовий офіцер і його місце на фронті. Але не в якості “гарматного м'яса”, а командиром, як велить покликання. А жінки... Так, вони самі бігають за ним, хіба він винен, що комбатовій ППЖ комбат набрид, як гірка редька? Та все це в минулому. А Зіночка... Ех, якби не війна! Із нею в театр цікаво сходити було б, вона жінка освічена, по всьому видно.

Через кілька днів Гамалія викликали у штаб і повідомили, що його направляють служити в роту снайперів. “Через кілька днів, через кілька днів... І я вже не побачу

Зіни! Чорт забирай! До біса все!” Гамалій широким кроком ішов по лісу і не зчувся, як зайшов у табір і мало не налетів на Зіну, котра йшла до вогнища погрітися.

– Ой! Пробачте, товаришу капітан! – виструнчилася Зіна й поношена форма без погон так убого настовбурчилася на худенькій постаті.

– Вільно, товаришу лейтенант.

– Я ж розжалувана. Рядова...

– Отставіть, – промовив це не по-командирськи, а по-хатньому. – Мене, Зіно, переводять на фронт. У снайперську роту. А я з Вас очей не зводжу, серце моє мліє...

До вогнища було ще далеко. Табірні сиділи і їх, безумовно, цікавило, про що говорять капітан Гамалій і рядова... Офіцер-наглядач і бранка. Гамалій це помітив перший:

– Приходь увечері он до тієї сосни, – і показав на крилату сосну на галявині. – Зможеш обійти пости?

– Зможу, Ви ж змогли мені повернути звання.

– Пусте. Аби ми були людьми. А прийде час – і внуки-правнуки в усьому розберуться, хто був правий, хто винен.

– Далеко Ви берете, капітане...

– Час минає швидко. Що таке життя? Кілька десятків років, у кращому разі. Я прожив три з хвостиком і не помітив, а Ви?

– Я теж.

– І якби ми прожили ще стільки ж – теж не помітили б. А вже тоді могли б народитися наші внуки...

– Ви філософ, капітане. Ви дивний...

– Так, я такий, – посміхнувся Гамалій, ураз посуворішав і пішов до намету командного пункту.

Цих п'ять осінніх ночей були їхніми і хтось, Всемогутній і Невидимий, подбав, щоб про це могла знати лише крилата сосна. Гамалій пішов на фронт і його з любов'ю, вірою і надією, таємно, подумки випроводжала Зіна, у недавньому минулому – кращий хірург свого рідного містечка.

А ось цього офіцера Зіна бачити не сподівалася. Замість Гамалія у табір прислали... Скворцова. Так – того Скворцова, завдяки якому Зіна вперше в житті спробувала тюремної баланди. “Значить, не вбило... падлюку! – такою була перша думка. – Живучий! Цікаво, ти тут “по зальоту” чи як ідейний?” Скворцов підійшов

ближче і вона побачила тільки три зірочки замість чотирьох. “Значить, “по зальоту”. Правду кажуть, якою мірою міряєш...”

Пролунала команда шикуватися і перервала Зініну думку. Хоча, їй уже все було ясно, як Божий день. От як зводить доля! Коли стройові заняття кінчилися і старшина скомандував “Розійдись!”, Зіна підійшла до Скворцова і, ехидно примруживши очі, запитала:

– То й Ви тут за сіяння панічних настроїв, товаришу старший лейтенант?

Зіна з особливою зневагою вимовила останні два слова. Хай поболить падлюці честолюбство!

– Не твоє діло! – смикнувся Скворцов. – Ще раз гавкнеш – арештую!

– То що? Ти вже раз арештував і нічого. І тут люди є. А ще раз арештуєш – від передової одкошу, в наряді побуду. Поки ти фріца з рідної землі гнатимеш аж до Берліна.

– Та я тебе!!! Під трибунал!!! Розстріляю!

– Спокійно, товаришу герой. Забудь, що сам під трибуналом? Тут у нас одна дорога – на небеса. Тільки хто туди з чистою совістю, а хто – із темною, яку ніколи нічим не відмиєш.

– Я з тебе дур виб’ю! – скаженів Скворцов. – Ти в мене землю гризти...

Старлей запнувся на півслові – у небі загуділо й одна по одній росли чорні крапки. То були німецькі бомбардувальники.

– Тривога! – хтось крикнув несамовито.

У таборі знявся тарарам, усі намагалися зникнути в кущах, розчинитися в осінньому лісі. Та бомбардувальники пролетіли далі – або нічого підозрілого не помітили або мали на меті іншу ціль і треба було берегти боєзряди. Купка якихось солдат, без техніки – не здобич.

Однак війна затяглася. І в повітрі, і на землі, і на морі жорстоким баталіям не було кінця, втрати були великими з обох сторін. У німецьких окопах про перемогу, блицкриг, блискавичну війну вже не говорили. А перші успіхи наших військ уселили вже було майже зламану віру в перемогу, надію на звільнення своїх батьків, дружин, дітей від тяжкого фашистського іга. Однак у таборі, де служили наші штрафниці, патріотичні настрої не панували. Стомлені, захарчовані, вимучені жінки пле-

лися лісовими дорогами хтозна й куди. Десь мало бути переформування, десь іншими такими ж дорогами плетуться їх товаришки по нещастю, щоб утворити “бойову одиницю” – жіночий штрафний батальйон. Його відразу кинуть у бій туди, де найгарячіше, і ніхто не подбає навіть про належне озброєння, не те що підтримку артилерією чи авіацією. Цього солдатки не знали напевне, але здогадувалися. Неважко було про це здогадатися хоча б за ставленням до них командирів. Хто сюди потрапив – уже не людина. І справді, хто ти є без документів? Ніби і є ти ось, існуєш у цьому дикому пустому лісі і водночас тебе немає. Уб’ють – і рідним не повідомлять, і могилки не насиплять. Про це дівчата намагалися не думати, але хоча б імена на гребінцях випалювали й видряпували, дехто умудрявся і прізвища та дати народження. Може, не затреться їхній слід на цій понищеній війною землі.

Знову задощило. Четвертий день табір на марші, харчів обмалю, обозу ніякого не видно. Обмотки влипають у грязюку, чавкають, чоботи мало в кого цілими лишилися. Гела йшла поруч із Зіною. Обое мовчали, похнюпивши голови. Гела згадувала свої жаркі ночі з Власом, міцну самогонку, теплий, зі скоринкою хліб і сало, що дивно пахло солом’яним димком. А Зіна згадувала Юрка Гамалія, своє несподіване й нещасливе кохання, короткі миті щастя. Здається, до того життя і не було життям. Та ні – було, ще зігріває пам’ять про рідний дім, маму і синочка. Із його батьком вона розлучилася – виявився п’яничкою і дармоїдом. Зіна наче відчула запах теплої домівки, пирогів і чаю з липовим медом. Згадалося дитинство. Вони всі вчотирьох – тато, мама, вона й сестричка Надя. Ще кіт Мурко, здоровий такий ледацюга, чорний, а очі іскрами сиплять, третєся біля ніг.

– Чого либишся, весело? – стомлено, але з єхидством спитала Гела.

– Згадала мамин дім. У мене кіт був – розкішний такий, чорнючий – Мурком звали. Потішний. От і посміхнулася. А тепер душа болить – як там мама? Прости, Господи, тато щасливий – не дожив до цієї війни. А хто її, стареньку, захистить? І сестричку. І синочка мого. Німець там хазяйнує. А ти дім не згадуєш?

– Гоніш! Казьонний чи що? Я з нього ще не вийшла. Мабуть, через війну й не вийду.

– Та не казньонний. Хіба ти все життя в тюрмі сиділа? Хіба в тебе мами не було? Доброї, турботливої, яка пироги пекла, ласкаві слова говорила, колискові співала?

– Доброї? Турботливої? Ні, не було! – Гела зашаруділа в кишені, але так і не знайшла там жаданої махорки. – У мене мама зечка була, як і я, злодійка. Я засинала під “Мурку” або під “С одесского кичмана сбежали два уркана”. Це мамині улюблені пісні, і мої теж. Я, Зіно, по-іншому жила, не так, як ти. Мама у злодійській сім’ї була, злодійкою і звідницею. Мене ж саму ще з шпанячого віку на цугундер поставили, щоб сама себе годувала. Пацани-уркани такі подарунки дарили – закачаєшся. Ех, кольца і браслети, куртки і жакети разве же мне мил не покупал? – переробила на свій лад пісню. – А тоді... – Гела шморгнула посинілим від холоду носом, – перша ходка на малолітку, далі – на дорослу зону. Та, короче, на фіг воно тобі нада?

– Бідна ти, Гело...

– А ти мене не жалій! Я – щаслива, поняла?! Я свої “отпуска” із зони так проводила, у таких ресторанах кутила, що тобі й не снилося. І любили мене, билися за мене, до смерті. Ви, такі всі правильні, нудно живете! Киснете до старості, шмарклі дітям витираєте, мужикам супи варите, догоджаєте. А ми, блатні, живем! Хоч поки на волі – живем!

Гела завелася. Вона ще довго говорила в такому руслі, але з кожним словом усе менше вірила тому, що казала. Їй було шкода себе, шкода, що не було в неї теплої, доброї домівки, ласкавої мами. Гела урвала свою тираду і, змахнувши непрохану сльозу, яка хтозна й чого заблищала на віях, попросила Зіну:

– Розкажи мені про свій дім.

І Зіна розповіла, довго й душевно, як вони з сестрою на Новий рік малювали зайчиків на шматочках картонок, як з усякого лахміття примудрялися робити красиві, блискучі ялинкові прикраси, як грубка тріщить сосновими дровцями й у хаті пахне глицею, пирогами, простим людським щастям. І від того обоє забули, чого чвалають хтозна куди розгаслою осінньою лісовою дорогою, що невідомо, коли привал і кухар приготує такої-сякої жрачки. Обоє ніби жили в тому казковому маминому домі. Ніби немає вже ніякої війни й Зіна запросила свою давню добру подругу в гості, і вони мирно

п'ють чай із самовара, що стоїть на квітчастій старенькій скатертині.

На зміну дощам знову прийшли сонячні дні, тільки ночами вже дощуляли приморозки. У лісі пахло жолудями, грушками-дичками, корою. Гарні, мирні запахи. І тиша. Таку тишу досвідчені фронтовики називають оманливою. І не дарма. 14 жовтня, на Покрову, одноманітне життя табору скінчилося. Заклопотаний старшина вскочив у намет і, набравши повні груди повітря, видихнув:

– Так, баби, завтра в бій. Німці закріпилися он там, – показав у бік балки. – Треба вибить їх звідти.

Холодок страху пронизав усіх. Ось усі вони зараз живі, хоч голодні й обідрані, а завтра для декого все скінчиться. Кого не дорахуємося? У кожної нила, скімлила думка: “Хоч би в мене не влучили, хоч би в мене...” Зранку всім видали по сто грамів спирту. Випивши, жінки осмілилі, стало якось відразу все ні по чому, десь узався бойовий азарт. А, не страшний він, фашистюга! Нас не візьмеш! Бій розпочався артилерійською канонадою.

– Вперед, в атаку! – скомандували старшина та Скворцов і побігли в дим та чад.

За ними, як стрій, рушили дівчата. Боягузів не знайшлося – подіяв спирт. Та ось перші черги кулеметного вогню з ворожих окопів остудив спиртовий шал. Завило в небі – і, ніби картопля з мішка, посипалися бомби.

– Ай! Ой! Ай! А-а-а!

Перші рядки атакуючих упали, солдатки закорчилися в передсмертних судорогах, від мук важкого поранення. Валюша бігла, заплющивши очі. Поруч Зоря.

– Ох! – застогнало, і Валюша заморгала.

Зоря впала ниць.

– Зірочко! – Валюша впала на подругу. – Зірочко, ти мене чуєш? Зірочко... Зірочко... Не мовчи... – Вона тремтячими пальцями перебирала поношену уніформу, притискала долонями зів'яле обличчя, і ось рука відчула щось тепле і в'язке.

Тіло ще раз смикнулося і обличчя видовжилося. Зоря була мертвою.

– Зі-ірочко! О-о-о-ох! – стогін Валюші злився з ревом і шумом бою.

Не тямлячи себе, вона обняла тіло подруги і притислася до нього, ще теплою, але незрушного.

– В атаку, впірьод!!! – десь узявся задимлений старшина. – Мертвих бросаем, ранених витасківаєм.

Він пхнув Валюшу й вона покотилася по скальпованій від вибухів землі, оглухла й очманіла. Старшина плянував, махнув рукою і побіг десь уперед. Чорт із нею!

У тому бою загинуло трохи більше половини нещодавно сформованого штрафбату. Поранених було багато. Тяжкопораненим пощастило найбільше – після госпітала їх уже не пошлють у штрафбат – свою провину вони вже змили кров'ю. У число щасливчиків не потрапили ні Зіна, ні Гела, ні Валюша. Валю й не пошкодило, Зіні влучило в руку, Гелі пошкрябало лоба. Їх перев'язали й відправили у стрій. Бій стих, а ті, хто вцілів, сходилися до купи.

Посідали на пригірку. Старшина знову налив усім спирт. Але ці сто грамів нікого не сп'янили. Настрій кепський, хоч вовком вий. Усі враз зрозуміли, що немає тут ні блатних, ні політичних, вони тепер – гарматне м'ясо, не більше. Ще один бій і... Усі мовчали. І враз Гела, тріпнувши головою, дурним голосом затягла зеківську пісеньку про Сталіна-батька. Непевний спів почув Скворцов і, не тямлячи себе, підскочив до зечки.

– Ти чиє ім'я паскудиш, суко?! Розстріляю, гадино!

І тут чиясь лагідна жіноча рука лягла на його плече. Найшлася якась мудра солдатка, із “політичних”:

– Ну що Ви, товаришу капітан, – свідомо підвищила розгніваного офіцера у званні. – Як можна – то ж зечка, несвідома, а Ви – офіцер, людина шляхетна. Не зважайте на дурепу.

Ці слова остудили “праведний гнів”, і Скворцов за-сунув пістолет у кобуру.

– Ну обізвися ще раз мені! Удруге не пожалію.

Гела мовчала. Інші теж – ні пари з уст. Усіх тисла думка про те, що вони – смертники й порятунку немає.

Знову марш. Батальйон перекидають в іншу точку. Проходять повз якесь село. Очманіла від горя стара баба стоїть під вирваною з корінням вишнею біля хати. Пильно дивиться на солдаток. Сльози котяться по зморшкуватих щоках, падають на розгаслу землю.

– Бабка, немцы в деревне есть? – запитав Скворцов.

Старенька, раз у раз хрестячи колону, промовляла:

– Ви повернетесь, лебідоньки. Повернетесь, весною...

– Що вона бурмоче? – перепитала Гела Зіну, вони тепер трималися поряд.

– Не зважай, стара здуріла. Від війни.
– Ви повернетесь, лебідоньки... Весною повернетесь, весною, – лунало, як заклинання серед грязюки й мороку, вибухів і вогню.

Догорали стріхи, село згоріло майже все. Подекуди блукали зчорнілі від горя люди, никали поміж пошкодженою технікою хлопчачи.

Другий бій відбувся верст за десять від того села, розвідка доповіла, що німці зайняли оборону й будь-що прагнуть утримати плацдарм. Нібито планується масований наступ наших військ, а першими в бій кидають штрафників. На підкріплення нібито дадуть чоловічий батальйон. Усе – нібито. І Скворцов, і старшина, і комбат та й усі інші офіцери не були точно проінформовані про порядок дій. Їм надійшов наказ узяти висоту. Для чого – дідько його розбере. І чим брати – невідомо. Більша частина залишків напіврозбитого батальйону без зброї. У командирів – пістолети. Набоїв мало. Командування, звісно, не цікавило, із чим іти в бій. Наказ – і все. За невиконання – розстріл. У всіх командирів пригнічений настрій на грані переходу в депресію. Залишалася ще слабка надія на тилове забезпечення, майор, який передавав наказ, говорив, що підвезуть обмундирування і зброю.

Здалеку почувся гул. Усі зупинилися, прислухалися. Виє, в'язнучи у грязюці, полуторка. Наші! Усім якось стало трішки легше на душі. Може, теплу одіж привезли і якихось харчів, і зброю. Що – з голими руками проти фріца воювати? Це справді була машина тилового забезпечення.

– Старшой, вашим бабам форму привезли, – виглянув із кабінки мордатий складський щур. Від'ївся, падло, на тушівках!

– А жрать, а оружје? – поцікавився старшина.

– Жрать нет, ми не полевая кухня. А оружје есть, – і показав саперну лопатку. – Распишитесь в полученії.

– Ти що, сволоч! – не тямлячи себе, Скворцов ухопив гладкого сержанта за петельки, – і с етім ми на немца пойдьом?!

– То-товариш старший лейтенант, – спантеличився щур, – всьо, що мне далі, по опісі на ваш батальйон. Где я возьму? Може, ішо машину пришлют...

Скворцов зрозумів, що змагатися марно.

– Старшина, оформить все, как надо.

Полуторка доїхала до табору і все вкинули в землянку старшини. Він переглянув форму. Є ще трохи пристойних комплектів, майже новеньких. Старшина линув собі в кухню спирту зі фляги. До нього він уже звик, ковтнув, майже не поморщившись. “То що, видать бабам форму зараз чи після бою?” – розмірковував. Із гіркого досвіду знав, що в живих може лишитися половина, а то й менше. Та цього разу й досвідчений старшина помилився. Їх пошлють у таку западню, звідки вороття немає нікому. Наручний годинник, яким так тішився старшина, відраховував йому останні години життя. І благо, що п’янений, він про це не знав – покурював міцну махорочку, отримував останні задоволення від своїх гріховних пристрастей.

Німецька мотопіхотна рота отримала наказ зайняти оборону. За даними їхньої розвідки, намічається масованій наступ червоноармійців. Солдати вирили окопи, закріпили кулеметні точки.

Ранок не віщував нічого доброго. Ліс, тиша, ніби ти на дачі або вийшов позбирати грибів. Їжачок куйовдиться в землі, мабуть, викопує черв’ячка. Дятел діловито стукає по сухому стовбуру яблуні-дички. Десь загойдалося гілля, затріщало галуззя – то прокинувся і почав снідати невеличкий гурток лосів: самець, три самки і підрослі лосенята. Усього цього не бачили ні німецькі солдати, ні штрафниці, яких уже вів лісом Скворцов і старшина. Кожній третій перед боєм було видано саперну лопатку. І тут тишу розірвали вибухи. То обізвалася наша артилерія. Десь з’явився танк і посунув на німецькі укріплення. Штрафний жіночий батальйон, вірніше, те, що від нього залишилося після першого бою, розташувався справа.

– Ану в атаку, вперед!!! – заверещав Скворцов, за ним замахає пістолетом старшина й перші ряди побігли.

Жінки бігли, заплющивши очі. У руках у них нічого не було, лише в деяких гвинтівки-трилінійки. Та куди ними стріляти, як тут такий розгардіяш. Кулеметник відкрив вогонь по червоноармійських солдатках, які невідомо звідки виринули на правому фланзі. Гарячий свинець повалив перші ряди. Решта – назад, паніка, крик.

– Куди, суки?! Повбиваю! – смикав за рукави втікачок Скворцов. – В бой, гадини!

Та нещадний свинець валив усіх. Дуже вже близько

підійшли до ворожих укріплень і шансів уціліти не залишалося. Кулемет строчив і строчив, а молоденький веснянкуватий кулеметник Дітріх, підкоряючись несамовитому крикові командира роти “Фоєр!!!”, поливав вогнем доти, поки на невеличкому виступі зник будь-який рух. Наш поодинокий танк завмер – вправний німецький вояк “зупинив” його гранатою. Де він узявся на полі – той танк – хтозна. Може, десь відстав від своїх чи вирвався вперед. Замовкла й артилерія. Стихло все. Ніякого наступу, ніякого руху.

“Що це там у росіян... щось не те... – міркував командир. – За артилерією мала йти піхота, але нікого немає. Що то були за перелякані жінки, яких новачок Дітріх викосив до решти? Що взагалі відбувається?” У всякому разі все складалося якнайкраще для роти німецьких піхотинців. Бій стих – і всі живі, навіть поранених немає. Офіцер ще з годину почекав, а далі день став хилитися до вечора. Хотілося їсти. Та ще більше хотілося дізнатися, кого ж вони перемогли в цьому нерівному для противника бою. Солдати вилізли з окопів і побрели до виступу. Вони вжахнулися – на сірій осінній траві лежали, побиті й покалічені, молоденькі дівчатка в поношених червоноармійських одностроях. У деяких до ременів були припасовані саперні лопатки. Зброї – ніякої, хіба он валяється кілька трьохлінійок.

“О, майн Гот! – вигукнув офіцер. – Росіяни геть з’їхали з глузду”.

Після того безглузлого бою новачок кулеметник Дітріх поїхав у відпустку на батьківщину – у якості заохочення за бойові заслуги. Отакий фарс долі. Але порядок є порядок – достатньо трупів росіян – отримуй відпустку.

Закінчилася війна. Неподалік того місця, де загинули дівчата, утворилося озерце й туди кожної весни прилітають лебеді. Озерце з’явилося несподівано. Весною сорок шостого старий Арсен, житель сільця, яке притулилося до лісу, знайшов джерело, яке било з-під землі струментами чистої, холодної води. Старий зробив спочатку копанку, тоді розширив її, приєдналися селяни, загородили дамбу, і так серед лісової тиші з’явилося озерце. Туди охоче бігала купатися дітлашня. Із джерела брали воду і перехожі, і селяни, які працювали в полі. Любив його дід Арсен. Обгородив, щоб худоба не пошкодила, чистив, щоб не замулювалося. Він пам’ятав той бій і ра-

зом із селянами ховав загиблих дівчат. Як тоді плакали жінки! І він, Арсен, не втримався, заслало очі туманом, і по щоді борозенками потекли гарячі струмені. Гребінці з виведеними на них іменами віддали до школи і згодом молода вчителька-ентузіастка оформила шкільний музей історії Великої Вітчизняної війни. А лебеді й лебідки, як пророкувала ще у війну бабуся, прилітають сюди кожної весни. Це, мабуть, чисті душі невинно убієнних. Ішли роки. Старий Арсен помер, після нього за джерелом довго доглядав пастух Микола Гаечка, та й він уже помер. Тоді й занепало джерело, замулилося, але озерце ще жило, хоч і зміліло, заросло осокою. Та все одно туди щовесни прилітали лебеді, а з ними й лебідки. Бо як же їм без пари? Учителька постаріла, вийшла на пенсію. Відтоді шкільний музей занедбали, а гребінці викинули в комірчину до всякого мотлоху. Здавалося, час стер майже все, що залишилося після тієї давньої війни. Правда, були ще живі деякі ветерани, древні старі. Дехто з них, хто мав сяке-такє здоров'я, ходив на зустрічі зі школярами й розповідав про війну. Дідусі обминали жахіття, яке пережили, щоб не ранили юні душі. Говорили тільки, де, на яких фронтах воювали, про те, що було важко, закликали пам'ятати, якою ціною здобута перемога. Якою ціною... Скільки було невинних жертв – те знає лише сира земля-мати та Господь-Бог.

Багатьом учням, молодим людям байдуже до розповідей ветеранів. Вони живуть своїм життям, намагаються вирішувати власні проблеми, і млинове колесо буття котиться далі й торохтить по спустошених душах...

“Этот день Победы порохом пропах!” – лунало з репродуктора. Святково вдягнені люди збиралися на площі, на чільному місці – ветерани в парадних кітелях із орденами й медалями або орденськими планками. Розпочався мітинг, на якому вкотре говорилося про безсмертний подвиг народу у Великій Вітчизняній війні. Мітинг тривав недовго. Старий, аж білий від сивини ветеран уже виступив і тепер шукав очима улюбленого правнука, хлопчика років семи. Зараз він із ним зайде до магазину, купить цукерок, підуть прогулятися у скверик. Аж ось і Максимко з мамою, онучкою цього ветерана.

– Деда, деда, я за тобою скучив, – припав до старечої руки з синіми прожилками і зморшками.

– Ах, шалун, ну и шалун! О, кто любит деда!

Вони взялися за руки й пішли до магазину. У малого – білявий чубчик, у старого – сива до білизни, але густа шевелюра. Онучка, жінка років тридцяти, полегшено зітхнула. Їй на плечі впав важкий тягар. Діда нікому, крім неї, доглядати: єдиний син, її батько торік помер, а мама дуже хворіє і з дідусем не ладить. Бабуся давно вже на тім світі. Старий страшенно вредний, усе життя сварився з дружиною, сином, невісткою, онуків не любив, вони ніби й не існували для нього.

Поки був молодшим, усе бігав у міську раду ветеранів, займався громадською роботою. Виступав на зборах у місцевому педінституті, технікумі, школах. В інституті довго працював завгоспом, потім перевели вахтером. Його портрет висів, при повному параді з орденами, на Дошці пошани. Перелічувалися посади, які колись займав, і в кінці красувалися два слова: “наставник молоді”.

До педагогіки у старого ніколи не було здібностей, а “наставництвом” можна було вважати хіба що хапання за руки й одяг студентів, які спізнилися на заняття. У його обов’язки входило не впускати таких у приміщення й обов’язки ці дідусь ревно виконував. Студенти – люди молоді, спритні. Більшість із них легко “проривали оборону” і йшли до аудиторій, а там уже з викладачами з’ясовували стосунки, у зв’язку з дисциплінарними провинами. Один хвацький хлопець, ухилившись від хапання, подразнив старого:

– Эй, направник молодіжи! Догони! – і подався нагору, легко перестрибуючи через дві-три сходинки.

Старий зацокотів ціпком, вибухнув лайкою, спробував погнатися – та дзуськи! Того дня його забрала швидка. Звісно, студент – хамло невиховане, але ж і “наставник”...

А це вже дід здав позиції. На збори майже не ходить, погодився тільки виступити на День Перемоги. На внуччине щастя, прихилився до хлопчини, свого правнука й аж переїнівся весь. Де й поділася сварливість. Усе вони собі вдвох про щось говорять, про щось по-доброму сперечаються. Онучка цьому рада – настільки менше стало клопоту. Дідусь із хлопчиком зайшли до кондитерського відділу, скупилися від душі.

Повертаючись до виходу, старий остовпів. Хоч би як не понирила старість це обличчя, він не міг не впізна-

ти його. Рука дрібно затремтіла й целофановий пакет, переповнений ласощами, задрижав, як осиковий лист. І як би не постаріло це обличчя, бабуся не могла не впізнати його. Це був капітан Скворцов, який колись “благословив” її у штрафбат, а потім і сам, за іронією долі, потрапив туди.

Так, це була Зіна, яка дивом вижила після того, якщо його можна так назвати, бою. Її рука безживно теліпалася, обличчя перекраяв глибочезний шрам, праве око виричилося непорушно.

Скалічену Зіну знайшли на другий день після бою, і було справжнім феноменом, що вона змогла вижити, втративши стільки крові. Очевидно, тут втрутилися вищі сили. А Скворцов, як тільки линула свинцем перша кулеметна черга, упав непошкодженим, прилип до землі і так, не тямлячи себе, переcheкав увесь бій. Він чув, як ступали німці між трупів, тоді затамував дихання. То були найжахливіші хвилини в його житті. На його щастя, німці біля трупів надовго не затрималися. А він зумів прибитися до якоїсь частини, офіцери не надто допитувалися, хто він, звідки та як там опинився. Далі – воював, пощастило вижити. Активний, і на фронті виступав на зборах комуністів, сподобався командуванню. І “штрафна” історія забулася. Та, Господи, хіба тільки такі історії забуваються – згадували старі люди, що й колишні поліцаї і при комуністах у честі були, на “ледачих роботах” прилаштувалися – комірниками, охоронцями тощо. Так воно ведеться у світі, що одному за важку провину строк дадуть, а в іншого такої ж самої провини ніби й не помічають. Хто як зуміє вислужитися перед начальством. А якраз оце Скворцов завжди вмів.

– То що, однополчанин, святкуеш Перемогу? – обізвалася бабуся, а Скворцов, загіпнотизований її поглядом, не зміг і з місця зрушити.

– Ти, малий, думаєш, твій дід герой?

Хлопчина прикипів, притулившись до дідової штанини, злякався дивної старої.

– Сатрап твій дід, а не герой. Він гнав нас, дівчаток, навіть без зброї в руках на вірну смерть, – стара вп’ялася невидючим оком у хлопчика. – Та що там, правда, допомогла б зброя?.. Шкода мені тебе, малий, не хотілося б гірку правду розказувати, але заради загиблих подруг мушу. Для цього, видать, мене Бог на світі залишив...

Продавчині прислухалися до слів цієї, на перший погляд, непримітної бабусі. Призупинилися, перестали скуплятися й інші люди. А Зіна розповідала про штрафний жіночий батальйон. Відлуння її голосу гуділо у вухах Скворцова. Помаленьку, крок за кроком він вийшов надвір. Зло, яке сотворив давно-давно, наздогнало його й тепер не давало дихати.

– Деда, а та старуха правду говорить?

Скворцов мовчав, бо що казати? Відбувся суд історії – суворий, нещадний.

А над лісовим озеречком кружляли білі лебеді й лебідки. Вони завжди повертаються весною.

ТАВРІЙСЬКА ФУНДАЦІЯ ІНФОРМУЄ

Херсонська міська благодійна організація
Таврійська фундація
(Осередок вивчення української діаспори)
за підтримки Херсонської обласної організації
Національної спілки письменників України
проводить конкурс на здобуття
Всеукраїнської літературної премії
імені Яра Славутича.

Премія присуджується за кращий твір у жанрі поезії,
прози, есеїстики, літературознавчих досліджень
з проблем утвердження нашої державності і
демократії. Обсяг поетичної збірки —
не менше 70 сторінок, а прозового твору та
дослідження — не менше 120 сторінок.
Грошова винагорода лауреата — 1000 грн.
Диплом і грошова винагорода вручаються
лауреатові у грудні.

Твори надсилаються до вересня
за адресою: 73003, м. Херсон, просп. Ушакова, 16.
Херсонська організація НСПУ.

Любов Таражій

Зима сорок сьомого

Оповідання

*Світлій пам'яті моєї мами –
Галини Тимофіївни
Камінькової (Плюшко)*

Цю життєву історію, що мені її повідала мама в ранньому дитинстві, я переглядаю в уяві, як страшний фільм. Минають роки, зіткані з різних великих і малих подій у моєму житті. Не стало мами. Та її спогади про тяжкі голодні роки, коли міркою виживання був шматочок чорного хліба, не відпускають мене. Здається, чим далі, тим гострішим стає біль за сплюндровану долю моїх батьків і мільйонів таких, як вони. ...Бо багато з тих, хто пережив голод, полишили цей світ молодими від тяжких хвороб... Колись більшовицькі ідеологи трагедію мого народу списували на неврожай. Але прийшов час, і дослідники архівів озвучили імена справжніх винуватців голодного моря.

Намагаюся тамувати в собі ненависть до тих антихристів, нелюдів, які під ненависницькими гаслами комуняцької влади “за п’ять колосків – розстріл!!!” – на-

магалися голодом, насиллям стерти з пам'яті Людську Гідність – батька, мами, дідуся, бабусі, моїх дядьків... мільйонів українців.

Товарний поїзд Харків – Краснодар мчав крізь снігову бурю і лютий мороз, та Тимофію здавалося, що час зупинився... “Тільки б не змерзла, тільки б доїхати”, – подумки благав він Бога, щоразу поглядаючи на свою єдину доньку. Крім них, на даху товарняка було ще з десяток таких же нещасних, яких голод гнав у Краснодарський край, де ще можна було виміняти бодай із півмішка пшениці...

Зима сорок сьомого року в Геніївці, що на Харківщині, видалася дуже холодною і голодною. Забрала не одну сотню життів. Люди мерли незліченно. Та влада це приховувала. Причиною смертей за її вказівкою лікарі називали дистрофію або дизентерію.

У січні в сім'ї Тимофія Плюшка почали пухнути від недоїдання діти, а їх у Тимофія Ілліча було шестеро – п'ять синів і одна донька. Він називав її повним красивим ім'ям – Галиною, а мати – Галею, Галкою.

Старшого брата Михайла якраз забрали до війська, і Галя залишилася за старшу. Виповнилось їй тоді шістнадцять. Перша помічниця і батьківська жалісниця. Невеличка, худенька, очі сині-сині на гарному обличчі, а густе русяве волосся аж виблискує. Гарна... Істинна україночка. До війни дівчина досить успішно закінчила початкову школу, а з уторгненням фашистів учитися змоги не було. В сорок четвертому, коли звільнили село, Галя вважалася переростком і до школи не ходила. Допомогала по господарству, бо батько став калікою у 1929 році, коли комсомольці скинули його з горища, знайшовши з відро прихованої для сім'ї пшениці. Та все ж Тимофій був добрим хазяїном, якимось усе в нього велося до ладу.

– Галино, – тихо гукнув батько. – Підійди, присядь, треба поговорити.

Галя слухняно сіла за стіл, що стояв попід стіною і мовчки чекала, що буде казати батько. Слово їхнього “татуся”, як часто називали вони батька, було законом у сім'ї.

– Мати збрала по селу німецькі парашути, – продовжував він, – нашієте хусток та ще дещо візьмемо і поїдемо на Кубань, щоб помінати те на пшеницю, інакше не виживемо, помремо з голоду.

Хоча з дружиною вже була попередня розмова, та зачувши таке, вона заголосила:

– Та ти що, зима люта, морози беруться все більше, а в дитини й одягу немає, щоб тепло вдягтися... Це ж на погибель зриваєтесь...

Та Тимофій уже все продумав і зрозумів – треба їхати, інакше смерть по черзі забере всіх.

– Замовчи вже, – гірко гримнув на дружину. – Завтра почнете шити хустки, візьмемо ще гребінці, тамтешні жінки люблять їх носити в косах, та більше й нічого.

Матерія з парашутів була шовковистою, уквітчана всілякими яскравими візерунками. З неї жінки навіть плаття собі шили. Десь через два тижні приготування закінчили.

Збирали Галю в дорогу в те, що було: кирзові чоботи, на декілька розмірів більші, на ноги намотали онучі. А ще бабусина старенька плюшка, виношений, посічений дірками платок... Мати постійно плакала і дивилася на свою дитину, немов прощалася. Навряд чи донька витримає таку страшну дорогу... Та й чоловіка-каліку важко було самого відправляти.

Євдокія була глибоко віруючою людиною. Потайки ходила на сусідню вулицю до своїх родичів Жаданів. У них збиралися односельці, щоби помолитися, бо церкву в їхньому селі більшовики розібрали на каміння. Вдома ж, обливаючись слізьми, стояла на колінах перед іконою Богородиці (ховала її від людських очей), вимолювала прощення за всі вільні і невольні гріхи і просила Божої ласки для своїх діточок. Скільки себе пам'ятала, тяжко працювала. Побралися з хлопцем-сиротою, якого виховував дід, зліпили невеличку хатинку під очеретом, потрохи завели господарство. Тимофій працював у колгоспі, а Євдокія поралася по хаті, на городі, бо діти народжувались одне за одним.

...Час від часу Тимофій тихенько штовхав доньку, яка лежала на промерзлих дошках даху вагону. “Чи жива?” – зі страхом думав щоразу. Галя, здавалося, не відчувала вже ні холоду, ні снігової завірюхи. Заплющила очі і, скрючившись, лежала непорушно. Як тільки міг, своїм заледенілим тілом батько намагався захистити свою старшеньку кровинку. Натруджені руки, як крила ангела, огорнули Галину і не давали смерті вирвати у нього те, що подарував йому сам Господь. Іще більшою

хвилиною здіймалася в душі ненависть до тих антихристів, що позбавили його дітей останньої зернини, і разом з нею права на життя. Ще більше збирав Тимофій залишки своїх сил. Останнє, що його тримало, це любов до своїх дітей, глибока віра в допомогу... Хіба що Божу.

– Галино... Галино, зараз зупинка, – намагався перекричати страшений гуркіт коліс Тимофій.

...І тільки тоді полегшено зітхнув, коли побачив, як вона трохи розігнулась і не сказала, а простогнала:

– Чую...

Поїзд почав різко гальмувати, і це трохи вивело Галю із закоцюбнення. Все навкруги було біле, наскільки видно – заметене снігом. Жодної хатини, жодного дерева. На їхнє щастя з одного боку поїзда снігу намело майже врівень із вагоном і Тимофій кинув на нього мішок із речами, зліз сам. Галя доповзла до краю, опустила ноги, а батько підхопив її і поставив у сніг. Ноги дівчини відразу провалились, і вона опинилась глибоко в снігу.

– Доню, треба йти, до станиці кілометрів зо два. Витягуй ноги потихеньку і переставляй, інакше замерзнемо.

Тимофій розумів, що рух – їхнє спасіння. Примерзлі до кирзових чобіт ноги Галю не слухалися. Треба було постійно нахилятись і допомагати руками їх переставляти. Батько ж кидав мішок як міг далі, а потім і ліз, і стрибав до нього на своїй одній здоровій нозі. Вже темніло, а вони ще й половини шляху не здолали. Мороз лютішав, посилювалася завірюха. Зупинялися на декілька секунд і знов рухалися. Коли провалювалися в сніг до пояса, доводилося довго виповзати і це затримувало. Майже не розмовляли, не було сил. Десь опівночі добралися до станиці, яку видавали тільки темні стріхи.

– Татусю, я нічого не відчуваю, – видавила з себе Галя.

Тимофій зрозумів, що руки і обличчя доньки відморожені, а значить і ноги. Треба було якнайшвидше достукатися до людей. Галина стояла глибоко в снігу, очі її закривалися.

– Доню, стій на місці, я піду проситися до людей. Тільки не засинай, не можна.

Довго стукав у найближчу хату, просив, кричав, що донька помирає, та так ніхто й не відкрив. Боялися люди відчиняти серед ночі, багато було після війни злодіїв, що

грабували і вбивали. Ні в другій, ні в третій не впустили. Та, мабуть, молитвами його Євдокії, в четвертій хаті змилювалися, відкрили двері. Бо вже Тимофій просив, благав, кричав, що не заради себе, а заради дитини просить. Повірили.

З відчинених дверей повіяло теплом. То була бездітна сім'я, чоловік і жінка середнього віку.

– Люди добрі, рятуйте, заради Бога, – у відчай благав Тимофій. Донька залишилася біля першої хати, вся обморожена.

Чоловік швидко зібравсь і вони подалися за Галиною. Її, майже непритомну, дужий незнайомиць взяв на руки і ніс аж до своєї хати.

...Жінка метушилася, наливала холодну воду в миски і опускала туди руки і ноги дівчини, з яких ледве стягнула примерзлі чоботи, а обличчя обережно терла снігом. Те ж саме зробили Тимофію. Хазяйка збрала на стіл. Тимофій поїв, а Галю лише гарячим молоком напоїли і вклали на піч. Вранці жінка зрозуміла, що дівчина дуже хвора. Галя вся горіла, руки і ноги аж посиніли...

Дякуючи Господу, люди попалися добрі, самі родом з України, і після розповіді Тимофія про те, що на Харківщині люди мруть із голоду, запропонували залишити Галю до весни, а якщо сім'я виживе, – то приїдуть і заберуть. А якщо ні, то вони будуть мати її за рідну. Надто до душі прийшлася Галя тій жінці. Та й Тимофій бачив, що хвору доньку не можна брати в дорогу, бо вже, напевне, не доїде живою.

Тож хазяїн допоміг Тимофієві поміняти привезене на пшеницю, ще й своєї додав. А через тиждень гість із тяжким серцем відправився додому на Харківщину. Приїхав якраз учасно, сім'я вже голодувала.

Привезену пшеницю терли, змішували з сухим кураєм, мерзлою картоплею, та так і дотягнули до весни. А щодо Євдокії, то не проходило дня без сліз за єдиною донькою. Тимофій, як і домовлялися, привіз навесні свою Галину додому. А тим чуйним людям, що допомогли врятувати його дитину та й усю родину від голодної загибелі, доземно дякував за добро.

...Зимовий ранок 1976 року. П'ятеро її дітей ще солодко сплять, а в хаті вже тепло. Тріщать у плиті дрова, на столі і на ліжку, застеленому білою скатертиною, підхо-

дять пироги з картоплею, сиром. У селі, на Херсонщині, куди Галину направили після закінчення Харківського фабрично-заводського училища на будівництво залізничної станції і де вона одружилася, до неї зверталися шанобливо, по батькові – “Тимофіївна”. Пекла пироги і варила завжди багато, все боялася, що не вистачить, та завжди випічка залишалася, ще й сусідам діставалося. Дивилася, як діти смакують, щоразу знову пригадувала і часом розповідала ті страшні, та не зовсім ще зрозумілі нам спогади про війну і голод, і вчила – “бережіть кожен шматочок хліба”... Тепер розумію. До кінця життя в її душі жив страх тієї зими сорок сьомого... А в моїй – непримирненність до тих, хто хотів забрати в моєї мами життя.

23.10.2014 р.

ТАВРІЙСЬКА ФУНДАЦІЯ ІНФОРМУЄ

Редколегії «Вісника ТФ» та
літературно-художнього збірника «Вишиванка»
проводять
Літературний конкурс
імені Василя Вишиваного
на кращий патріотичний твір.
Вік учасників конкурсу необмежений.
Матеріали надсилати за адресою:
Кафедра української літератури,
Херсонський державний університет,
вул. Університетська, 27, м. Херсон, 73000.
Підсумки конкурсу оголошуються щорічно
в день народження Василя Вишиваного —
10 лютого.

Антонія Цвїд

**Зв'язкова світїв
("Правду голосно скажіть!")**

*Повість-есеї
про Катерину Мандрик-Куйбїду*

У віршах Катерини Мандрик-Куйбїди страшно, як у аркані. Вони – як стиснена чека. Як зведений курок... Ця поезія – як метання ножів! Іноді ці вірші – вбивчі у своїй влучності – нагадують саркофаг, у якому похований хтось живий! Так і чекай, що ось-ось зірве віко, а над ним – товща епох... У цих віршах моторошно й жарко. Увіходячи в їхній образний світ, хочеться ридати й сміятися крізь сльози, усвідомлюючи всю трагедію народу, який без крові ніяк не може звестися з колін... Отакий ми народ. Величний у своїй непокірності!

Непокірною була і Катерина Мандрик-Куйбїда. Її ім'я – Катерина відправляє нас до Тараса Шевченка, портрет якого завше висів у її хаті. Як відомо, Катериною звалася мати поета, його старша сестра, а ще – поема і картина. Це ім'я є символом України, як власне і вся творчість поетки і борця, зв'язкової ОУН-УПА Катерини Мандрик-Куйбїди. Вона, безмежно закохана в народну пісню і будучи її провідником, не надавала особливого значення своїй поезії. Тільки її величність доля вирішила все інакше – вона стала поетом-трибуном. У свої сімнадцять, у 1944 році, Катерина, завчивши напам'ять Декалог націоналіста, стала членом ОУН, зв'язковою українських повстанських загонів. З самої юності зазнала страшних поневірянь у радянських катівнях, де й поклала своє здоров'я на вїтвар вільної України.

Але й сьогодні, у час протистояння з російським агресором, її вогненна поезія актуальна, як ніколи.

Вона промовляє до кожного воя і надає сили в боротьбі за рідну Україну. Натхненним поетичним словом вона надихала бійців на боротьбу за волю рідного народу. І тепер її унікальні твори маємо змогу почитати і ми, відчути, що вони писані ніби сьогодні і на сьогодні!

ЗНИМИ НАС, ПРЕЧИСТА, ІЗ ЦЬОГО ХРЕСТА...

Частина перша

“...Я нарвала волосся з своїх довгих кіс і зсукала шнурок. Приготувала все, перевірила і почала молитися – прощатися зі своїми рідними, а за мертвих молилася, щоб мене стрінули. Як виговорила всі молитви, то стала молитися своїми словами: “Боже, прости мені мої гріхи і прости мені, що я сама на себе руки накладаю, бо я не можу ті муки витримати”. Так я молилася і плакала, плакала і молилася”. – Катруся, поборюючи біль, підвела заплакані очі на “рятівну” лампочку під сволоком, спробувала ще раз, чи втримає її коса, сплетена в шнурок за допомогою Матінки Божої – вірила, що лиш вона, до якої апелювала щомиті, перемагаючи неймовірний фізичний біль, – її постійна заступниця, покровителька всіх жінок на землі – напустила її на такий рятівний винахід, як власна коса, в умовах камери, де “все забрали: і краївку, і шнурівки”. Вірила, попри те, що її рідна хата в селі Сукіль на Прикарпатті згоріла саме на свято Матінки Божої в 1944 році, 28 серпня, коли через їхнє село проходив фронт. Згоріла разом із усім нажитим майном і тим дівочим чарівним убранням, за яке вона мусила з півроку наймитувати в родині шевця у чужому селі Тухлі. Адже в крамницях таке не купиш!

Дівчина сиділа на нарах, стікаючи кров’ю, ледь притомна після нелюдських катувань. Здавалося, душа її відокремилася, щоб не чути болю, і сіла поруч. Вони, сповідуючись, дивилися одна одній в очі. Душа ніби сумнівалася в правильності її замірів і з докором краяла їй серце... А Катруся доводила своє: “Навіть не знаю, як голова не розкололась, бо слідчий, який ходив з палицею, так нею бив по голові, а нагнувши голову – по шийі, що і камінь не витримав би – розколовся б. Розпитував про зв’язки, про Шугая і Сиротюка, про те, хто через

мене і кому передавав які відомості, про шифровку, яку я несла, про те, як я переводила парашутистів. Мені було дивно, що вони так багато знають про мене, починаючи від 1944 року". Він розмахував перед носом її віршами, які переписували повстанці. Вона ніяк не могла збагнути, звідки вони у нього? Може, витягли з кишень убитих? Коли її взяли, вона не встигла скористатися останньою кулею, яку повстанці приберігали для себе і для неї, своєї зв'язкової. Що тут лишалося – вона скорилася волі Господній. Але єдине, чого вона не могла спинити, це вірші, що пульсували з її горла, як батькова невинна кров перед смертю після більшовицьких тортур:

** * **

*Хай буде воля не моя,
Бо тільки Ти, мій Господи всесильний,
Неправді всій протистояв
І був у діях непомильний.*

*Хай буде так, як хочеш Ти,
Молюсь тобі, мій Господи, як змію.
Дай сили честь уберегти
Та іншим передати мрію. (1950)*

Катерина Мандрик прощальним поглядом окинула сумні стіни камери, мовчазних свідків її катувань, – ні, таки правильно вирішила, бо ж хіба можна витримати людині такі нелюдські звірства, такі небачені тортури?! І що тут жалітися власній душі, яка й так усе знає?! Але душа ніби переконувала її в іншому, що вона має гідно знести всі тортури:

** * **

*Тюрма не витримає сильних:
Об камінь зломиться і ніж.
Яким не був би ворог пильним –
Ми бути маємо сильніш.*

*Моя ти посестро, об грати
Душею битися дарма,
Ані кричати, ні ридати:
Від болю схованки нема.*

*Твоя лиш віра і молитва
Спрможні вивести з-за ґрат.
Допоки ми живемо – битву
Ще не виграв супостат! (1950)*

Перечитуєш незавершену “Автобіографію” Катерини Мандрик, де вона описує свою тяжку долю, і в цьому есеї проводиш паралелі між подіями з її життя та неповторними поезіями. Вірші – події; події – вірші. Поетичні образи виступають ілюстраторами її життя, а життя – ілюстрацією поетичних образів. Її вірші – інтерпретатори душ цілого покоління борців, яко єдиної душі. Тут відчутна не лише сила поетичного дару, а ще й магнетична енергія самої поетки, передана у цих творах, як у живописних полотнах. Кожний її твір – це невмирущий вихід із фізичного тіла... Вихід!

Читаєш і переконуюєшся, що воістину найтяжчі випробування посилає Господь тому, кого найбільше любить – ніби хоче загартувати його дух і водночас випробувати “якість” його душі. Не забути Катрусі до смерті той дуже дивний сон, що прийшов до неї влітку 1946 року, який вона повністю запам’ятала, бо вона переконана, що то був не сон, а ява. Йшла вона шукати свого тата, як забачила силу-силенну люду. Тільки-но пустилася йти попри річку на Йосафатову долину, як біля неї постав Ісус Христос, убраний у святкову порфіру священослужителя. Перевівши людей за собою через річку, він розділив їх на два табори – по ліву і праву руч. Після тривалої молитви мовив до тих, що стояли праворуч, ніби возсилаючи їм хвалу за їхні добродієства, коли він був голодний, спражений, нагий, хворий, ув’язнений, померлий, – кожного разу вони допомагали йому. Люди здивовано відказували, що вони його ніколи не бачили, то як же могли вчинити йому добро?! І він відповів: “Своїм ближнім, так як мені самому зробили”. Тоді звернувся до тих, що стояли по праву руч, серед яких опинилася й Катруся, і промовив те саме, тільки вказав, що у ті тяжкі його хвилини вони не допомогли йому. І ці люди теж здивовано відповіли, що ніколи його не бачили, як же могли не допомогти йому?! І він знову повів: “Своїм ближнім, так як мені самому зробили”. Відтак проказав молитви і промовив: “Люди, моліться, бо приблизилось Царство Небесне”. Він це повторював кілька разів, обличчям пливли такі сльози, що аж рів-

чаки поробилися. А до Катрусі промовив, повторивши тричі: “...А ти, дитино, пам’ятай, що тепер 46 рік, а ти, дитино, за 4 роки в 50 році, будеш на страшнім суді”. Дуже жалкувала Катруся що опинилася по праву руч від Ісуса, а ще дужче хвилювалася, що ж то за страшний суд чекає на неї у 1950 році?!

Роки минали, а її не полишала думка про той страшний суд... “А як прийшов 1950 рік, то куди не піду, все думаю, що ж буде зі мною цього року, бо мені Ісус Христос сказав, щоб я пам’ятала...” Аж потім вона добре зрозуміє, про який страшний суд попереджав її Ісус! Не усвідомлює лише того вміння провидіти і виходити на прямий контакт із самим Ісусом Христом чи Матір’ю Божою. Не думала про те, що настільки тонка організація нервової системи здатна до сакрального злиття з Божественною субстанцією, якою є вища Любов. Лише така душа спроможна так любити, щоб бути готовою до офіри. Либонь, щоб перемогти ворога, й справді не варт керуватися почуттям ненависті до нього, а єдино – любові до рідного краю. Як керувався почуттям жертвовної любові до свого племені кравенців – нащадків українців – щораз кращий воїн, який ставав його Спасом, ступаючи в жертвний вогонь.

Катруся, зовсім про це не думала. Вона була вихована у заповідях Божих. Росла собі кмітливою, роботящою, добре вчилася, захоплювалася поезією Шевченка й Франка... Їй здавалося, вміння провидіти – це звичайне явище. І твердо знала, що своїм подвигом вона, як і багаті інших повстанців, наблизить волю для України. Бог посилав їй слова, які лягали в римовані рядки, як внутрішня потреба, ознака вродженого дару. Бо ж Поезія – це така субстанція, що її не вирвати з душі, не “вийняти з грудей”, не відбити разом з “печінками”, як її татові. Так, під “барабанний марш” своїх рим, вела за собою повстанців шістнадцятирічна зв’язкова Катерина Мандрик. Часто вона співала їм дорогою народних пісень, яких знала силу-силенну. А вони підтягували й дивилися, як майорить на вітрі стяг її сукні.

Дівчина, напружуючи останні сили, смикає шнурок покаліченими пальцями, які щойно кати прищемлювали в дверях – чи ж витримає?! Шнурок, який ізсукала з власних кіс, має бути міцний. Сукати Катруся добре вміла. Було, і в Тухлі таку ниточку зсуче для шевця, що

хоч би тобі один бугорок, абощо! Він тією Катрусиною ниткою чи не весь Болахівський район обшивав і навіть її рідне село Сукіль. У цьому мальовничому куточку Карпат, що належав до Станіславської області, а нині Івано-Франківщини, за 25 кілометрів від Болехова і 14 від міста Сколе Львівської області вона й народилася. Змалечку навчилася Катруся мистецтву сукати нитку та прясти у Мами, які тягли на собі все господарство, бо чоловік тяжко працював у лісі, додому вертав лише на вихідний. А набиралася майстерності Катруся довгими зимовими вечорами на вечорницях *“не для того, щоб, як показують тепер по телевізору, танцювати й співати”*, а для того, щоб прясти, а потому вишивати. *“В хаті попри стіни довкола стояли лавки з дірками, щоб куделю було де заплести. Посередині висіла гасова лампа... Нафту приносили по черзі”*. На ті вечорниці приходили навіть хлопці із сусідніх сіл, як обробляться вдома. Дівчина замислено зітхає: *“Вечорниці – найвеселіші дні мого дитинства і дівочтва. Ми там і наплялися багато і наспівалися, і нажартувалися, і насміялися. Всілякі забави і загадки там були. Розказувалися також і казки, і всякі пригоди, які з ким траплялися. А ще були флірти – карточки надруковані, мабуть, сотня. Вони були такі великі, як з блокнота папір. Через них можна було і полюбитись, і посваритись, і домовитись. [...] Наприклад: де ми можемо зустрітись, чи біля криниці, чи біля оборозу, чи біля хати, чи в читальні, там всі запитання є, і на все є відповіді. [...] Було дуже цікаво і дуже забавно, так що спати не хотілось... Від того й пішла приповідка, що він з нею фліртує...”*

Перед очима в Катрусі стрічкою пробігало все її юне життя. І душа її запеклася болем і відчаєм від того, що вже ніколи не повернеться той рай. Вона, забувшись на хвилю, хотіла усміхнутися на ті спогади, але обличчя, сине й запухше від небачених побоїв, лише відлунило різким болем, а кров, що запеклася на губах, навіть не дозволила їм розімкнутися... Лише спогади не цуралися її голови. Та й як не згадати цієї довгої ночі, коли прощаєшся з усім світом, про найдорожчі хвилини свого короткого життя. А особливо Субітку! *“Бо ж із закінченням м'ясниць закінчувалися й вечорниці – заходив Великий піст, – розповідає вона мовчазним*

стінам. – *Перед Пущенням у п'ятницю відбувалися ламаниці: хлопці приходили та й ламали куделі, на яких повисло навиття. Зламували куделю в місці, де вона у дірці тримається. А в суботу перед Пущенням всі дівки приносили хто що має з дому: сиру, сметани, м'яса, крупів, качанів на голубці, капусти, – всього, щоб було як на весіллі. [...] Вечором найперше сідали за столи батьки тих дівчат, які ходили до тої хати на вечорниці. Після того, як батьки погостилися, за столи сідали хлопці і дівчата. Дівки горілки не купували. Її приносили хлопці, які приходили на гостину. Після гостини були танці аж до ранку. Цю гостину називали – *Субітка*".*

Співучим український народ був завжди, спогадував пізніше Катрусин родич Ігор Мандрик. Було, куди хто не йшов, то повсякчас співав – чи то косарі йшли на косовиці, чи дівчата по ягоди в полонину. А по неділях збиралися неподалік Катрусиної хати молоді й старші, співали, грали музики на цимбалах, скрипках та бубнах, а відтак переповідали усілякі бувальщини, читали Шевченківського "Кобзаря", готувалися до вистави "Украдене щастя" за Іваном Франком, у якій грала і юна Катруся. Вона вже тоді крадькома мережила вірші, такі світлі й невинні, у яких відбивався її щоденний світ, іноді й читала ровесникам:

* * *

*Краєчок веселки, як вишивку мами,
Річка полоще у хвилях бурхливих.
Жайвір щасливо виспіває гами –
Пісні слова розсипає по нивах.*

*Гори, розлігшись під небом високим,
Сонцю підклали паруючу спину.
Вітер притомлений, взявшись у боки,
Спочити приліг на старенкьку ялину.*

А вже як зачне дівчина своїм дзвінким голосочком співати коломийки, то односельці лише диву давалися, де вона їх почула. Та й виводили за нею:

*У долині на ялині два голуби спали.
Одно крильце постелили, другим ся вкривали.
Одна гора високая, а другая низька,
Одна мила далекая, а другая близька.*

*А у тої близенької воли та корови,
А у тої далекої та чорнії брови.
А у тої близенької воли поздыхають,
А у тої далекої брови не злиняють.*

Катруся згадує, що протягом усього Великого посту, всі сім тижнів, ні танців, ні співів ніде не було. Люди собі сіяли льон, пряли й ткали. Зі свого ж полотна шили сорочки й спідниці, простирадла, скатертини, рушники, верети, мішки. А ще одяг: сіряки, куртки, камізельки, запаски. А все те ще й вишивали різною заповоччю, утворюючи на полотні дивовижні орнаменти. Виго-товляли і сукно з овечої вовни. Пряли вовну, ткали, і з виготовленого сукна шили одіж.

Катрусі найбільше випадало ходити біля льону. Посіяти льон – це одне. А ще його треба попологи. “Відтак брати, в’язати в горстки. Як висохне – драпати від насіння, головки зривати. Потім льон стелили, і він лежав доти, доки повісмо не відставало... Залим льон збирали і в’язали у люндлі й приносили додому джмінкувати, товкти праником і сушити, а тоді терти на одній терлиці (зламувати), а так на другій (відчїмхувати). Відтак чесали на щїтку, скубли, навивали на куделю і пряли. Прядиво мотали на мотовило і рахували... Зняте з мотовила чистили, перев’язували і парили... окропом. Потім сушили, натягували на самотїчку, що крутиться, звивали на клубки і снували... Тодї треба було на верстатї прививати, а так набирати в щїпи, відтак в бердо і аж тоді ткати”. Катруся сама робила полотно і рушники. “З зерен льону до року вже були рушники і полотно”. Вона працювала з радістю і душа її виспївувала:

* * *

*Занедбані поля чекають ув імлі.
Іду до них поспїшно з верховини,
Спрїймаючи смерек загостренї шпилї,
Як звернення Господнє до людини.*

*Розвихрена над нами в просторї летить,
Не знаючи нїякої покори,
Легесенька така повїтряна блакить,
Щоб стрїмко десь пролитися на гори. (1944)*

Дівчина встигала і школу відвідувати і допомагати по господарці. Адже було в них і поле, і корова, і свиня, і вівці. З меншого брата яка поміч?! Устигала виконати домашнє завдання на перервах у школі, а останній урок вивчала за прялкою – клала біля себе книжку і так учила. Мама хоч грамотною не була, але багато знала і вчила доньку: і заповідей Божих, і молитов, і на зіллі розумітися, і пісень співати. То ж любила дівчина і вчитися, і прясти, любила ткати полотно, і любила, коли навесні винесуть білити до річки, то щоб у них було багато полотен. Чимало мали роботи по господарству, то ж щонайбільше спали вони чотири години на добу.

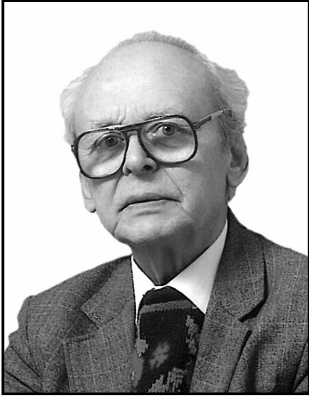
“Все мали своє: одягтися, загорнутися, постелити. І їсти було що. Хліб Мама пекли раз на тиждень, в суботу, бо Тато в суботу приходили з лісу, з роботи... Тата робітники називали кероном. Працювало в Тата багато людей. Як приходив виплат, то Тато сам розпоряджався всім, але ніколи Тато собі більше не взяли, ніж давали своїм напарникам”. Катруся дуже пишалася своїми працювотими й чесними батьками, які, як і їхні пращури, одпоконвіку жили у згоді з Божими заповідями. Тих звичаїв усі притримувалися, і ніхто ніколи того закону навіть за поляків не порушував...

(продовження в наступному числі)

ТАВРІЙСЬКА ФУНДАЦІЯ ІНФОРМУЄ

Переможцями літературного конкурсу
імені Василя Вишиваного стали
у 2016 р.:

1. Яна Лелеко
2. Валерія Тищенко
3. Ірина Шишка

ПОЕТИЧНА ГАЛЕРЕЯ

Микола Василенко

Комета Галлея

(фантасмагорія)

Комету Галлею
Бог зліпив із глею

Зліпив із глею
і на здивування
поселенців світу
звелів самій собі
шукать орбіту

І полетіла комета
на догоду Богу
в незвідану дорогу

Поміж болідами
шмигає
Куди летить?
Не знає

Обіч неї
з очима повними
грайвищ
вертихвістки
(зорі-білогрудки)
на чумаків
що сіль везуть
закидають вудки

Агов!.. чумаче...
бісики не пускай

від гріха і сраму
очі відвертай
Гони воли
гони з крутої гірки
бо не доїдеш
до своєї
жінки

Космічний красень Козоріг
від ревнощів
на вертихвісток і чумаків
очима сичить
гнівом вибухає
у небі космосу
копитом дірку робить

Туди безхребетні метеорити
чередами потрапляють
і вже назад
шляху не мають

Перелякані таким дійством
зодіакальні Риби
аби воду в ступі
не товкти
свою луску
перефарбовують
щоки дують
нікого не слухають
не чують
чимдуж поміж
ялових планет
до Скорпіона втікають

Там маєстатичний Юпітер
своє сумління
за безцінь продає
лайливими
словами
Венеру
шпетить

А вона
до Близнят
симпатію
маючи
мов купина
горить
не вгасає
якою хоче бути
його не питає

Мудрований Сатурн
який хабарі
нікому не давав
і розум
у дідька
не позичав
головою похитує
Волопасу говорить:
Не годиться Юпітерові
так низько падати
Соромно!
Венера не блудниця
у неї до п'ят спідниця
стегнами не вихиляє
гріхів не має

А космічний ненажерливий
Молох
якому в носі війною крутить
як вовк
зубами клацає
на цвинтарі мертвих зірок
під балалайку танцює
Юпітерові сокиру Немезіди
подає
із туманності
де Макар телят не пасе
задля бедламу
зелених плутончиків надсилає

А космічний радикал Водолій
неспинно язиком чеше:
Наша Галактика

як скельце заблискотить
якщо усіх
зодіакальних олігархів
радикально
геть!
Тельця – як Каїн Авеля
на вила настромити!
Рака – зварити!
Діву – за кокетство гнати
султанові в гарем віддати!
Лева – шкуродерам на кожух!
Козорога – під обух!
Терезам – без наркозу відтяти шальки!
А Скорпіону – за постійні сварки
припарки!

Гуде
божеволіє галактика
Вітер з гарячих голів
поселенців космосу
останній розум
видмухує

Хтось плаче
хтось сміється
а хтось виряченими очима
немов теля на нові ворота
на отой рейвах дивиться
і тетеріє

Цур вам
космічні поселенці!
Камо грядеши?
Схаменіться!
Агресивний Плутон
на гуманні
космічні закони
давно наплював
Його прибічники
на березі небесного океану
де білопері орлиці ширяють
для майбутніх агресій
Гончих Псів
вигодовують

Не день
не два
як сова
комета Галлея
світом кружляє
аж бачить:
Земля!
А на Землі
як порошня
двонога комашня

Що то за морока?
Чия планета синьоока?
Якщо світ не має дна
то звідки вона?

Що їсть?
Що п'є?
І сотворіння воно чие?
Дай
думає
спущуся
нижче
і придивлюся ближче

Спустилася
Придивилася
Двоногої комашні –
тьма!
А де людина?
Людини нема

І комета без печалі
летить далі

Агов комето!..
Зупинись!
На світ пильніше
придивись!

Хоч Бог зліпив
тебе із глею
не будь
заблудшою вівцею

Спитай в зірок
або у Бога:
Чия ракетна мчить дорога
поміж планет
в космічній млі
від доброокої Землі?
А хто за літньої години
літав на Місяць
у гостини
А хто працює
як не люди
до поту сьомого
усюди
Хто?
А хто Полинть-зорі
що впала смертю з висоти
підставив груди?..
Може ти?

Комета Галлея
свій хвіст піджала
перечити не стала

Як небесна добра сила
пробачення попросила.

Грудень 2016 р.

БЕЗ РЕТУШІ

катрени

1

* * *

Коли чкурнули чорні – білі – сизі,
Втекли з олімпу, мов з петлі бабак,
Настала тиша, як в зимовім лісі,
І думалось, що довго буде так.

10 лютого 2014 р.

2

* * *

Прокинулась пожадлива бацила
На людську кров – поживу сатани.
І розвезлася давніх орд могила,
Явила світу палія війни.

3

* * *

Веде в Донецьк елітний чінгісхан
Обтяжений мечами караван.
Не може клятий жити без розбою,
Пройти намислив до Карпат ордою.

4

* * *

Коли в Донецькому басейні смеркло,
Від окупантських танків і гармат
Упав на землю знову наш солдат.
О Господи! Вкарай злочинців пеклом.

5

* * *

Агресоре, спини свою агресь.
Ти вже у часі людськості, не десь.
Вгамуй в собі печерну дику силу,
Бо вириєш “своей стране” могилу.

25 березня 2014 р.

6

* * *

Не гаймо часу! Як свою родину,
Підтримуймо подвижницьке АТО.
Тримаймося плече в плече, а то
Накине ворог зашморг на Україну.

7

* * *

Гібридна війна. Чия це вина?
Хто ногу підставив народу?
В Донбасі лютує гібрид-сатана,
Що має ординську породу.

23 червня 2014 р.

Людмила Крижановська

Рідна мова

Мово рідна, кришталь на світанні!
Кожне слово – сльозинка дитини,
Промінь Сонця та щире вітання
Посивілим царинам України.

Ти могутніла в славі Трипілля,
В думках, брязкоті кривних кайданів.
Повставали у душах невірних
Українські слова полум'яні.

Ти стрімка, наче злет соколиний,
Крешеш рими з-під ніг аргамаків.
Голоси кобзарів по долинах
В землю впечені ватрою маків.

Ти, у святості Божого Слова, –
Теплий подих життя над жнивими...
Ти у шалі Дніпра грозового
Загостряла красу між громами!

Не схилялась в ганьбі привілеїв,
А зорила з купальських віночків.
І, ніжніша пелюстки лілеї,
Ти кохала серцями синочків.

Слово сяє у кожній родині,
Як Шевченкова дума і воля.
Розквітай же садами Вкраїни,
Мово рідна – майбутнє і доля!

Криничка

Як духмянощі полинуть,
Вийду я із хати,
Білопінної калини
Розгорну я шати.

Де смараглова красуня
Пишно стелить віття,
Там ласкавого відлуння
Чую я привіття...

Там чистесенька водичка
Плеще із земельки,
Стародавня там криничка
Кличе, наче ненька...

Гляну у глибоку воду,
Усміхнусь, помрію,
Як згадаю кохання вроду –
Серце спломеніє!

Як тебе я милувала,
Мій коханий лицар,
До коси весну влітала –
Знає лиш криниця...

Може відтоді калина
Так цвіте ошатно,
До води веселки линуть,
Граючи принадно?..

Білобережжя

1

Дніпро, який ти гарний, батьку мій!
Коли стою на соколиній кручі,
Глибокий погляд між плавневих в'їв
Мені у душу лле красу сліпучу.

Мое життя як адамант горить
В смарагдовій Славути нагороді.
З тобою вмита щастям кожна мить
І сяє, наче Сонечко на сході.

Сплітаєш у гарячі килими
Відбитий пломінь сяйва золотого
І пристрасті духмяної п'їтьми
У співах соловейка золотого.

Моя любов до тебе – білий птах,
А радість у долонях вітер носить,
Та плугає, бешкетник, в комишах
Русалчині зеленопишні коси.

Милую на світанні жвавність хвиль,
Що голубіють очками дитини,
Між верб я п'ю наснагу, творчий біль
Поезії – уповні, до краплини,

Що вніжена у літню світлотінь,
Розбурена у шалі блискавиці,
Розплескана в струмінну хвильовінь,
Віншована коронами зірниці.

У серці як перлину пронесу
Між злом й добром, на гостроті розмежжя,
Пророчий погляд, велич і красу –
Твій гордий дух, Дніпро Білобережжя!

В прозоро-тьмяній порцеляні хвиль
 Мережать вруни донний візерунок,
 Вирощує туман у виднокіль
 Тумани білі сонцю в подарунок.

Вмить спалахнуло небо на землі
 І розлила рожеву ніжність ватра,
 І вияскріла з хмар на тому тлі
 Вогнем червоним богатирська варта

Й дозором вранці стала на Дніпрі.
 Над нею золоті буяли крила:
 Піднявся воєводою зорі
 У променистій величі Ярило!

Роззолотив річки плавневих плахт
 І діамантові скарби розкинув.
 Розніжився Дніпро і запалав
 Лілеями, рубінами калини.

А Сонце, розсміявшись, вигравало,
 Леліло в листях райдужний покров,
 Та всю розквітлу землю цілувало,
 Даруючи тепла гарячу кров,

І карбувало у сувої хвиль
 Таємні мудрощі блискучих стансів,
 І вся любов, пронесена крізь біль,
 Співала в сонячному консонансі!

Так відбивалось полум'я життя
 У чистоті глибокостей Славути,
 Що ревно зберігав для майбуття
 Красу, що серцем розуміли люди.

3

Розніжився Дніпро між берегів,
Духмянощами серпня оповитий...
Володар Сонце небо перегрів
Й велично залишає трон zenіту,

Кипить в мереживі сріблястих верб,
Розпечений уповнь червоним гнівом,
Що ніч тихцем карбує чорний герб
Вже тінню довгою підступно зліва.

Кохану землю владар милував,
Всю заціловану теплом й розквітлу,
Сміявся, як востанне розсипав
Між кронами дерев веселки світла,

Пишноту пестив виноградних лоз,
Пухнасту мерехтливість полуниці.
Горіха листя міддю зайнялось –
Стоїть у латах величезний лицар!

У небі тьмяно загустів сапфір,
А в плавнях вирував злотавий племінь,
Застигли береги, як хвилі з гір,
Не встигши розплескатись в яру повінь.

Окраєць неба довго ще білів,
Неначе личко мрійної красуні...
Володар Сонце бився і світив –
Ще гралося смарагдове відлуння!

І тихим подихом зітхань земних
Прозорий ластився до верб серпанок...
Сюрчаннями завзяті цвіркуни
Все кликали такий жаданий ранок.

Володимир Педченко

Осколок

Осколок з фронту
Брат привіз
На згадку вчора,
А ще – в очах
Чорнезний ліс
Од втрат і горя.
Скупий на усмішку
Й слова,
Такий незвичний.
Убралась в іній
Голова на пам'ять вічну.
Можливо, “Градів”
В тім вина,
Стріл політичних.
Він молодий,
Тож цілина
Не так трагічна.
Та цілина, що
По душі – мов протяг стиха,
Від часу трохи заросте
Йому на втіху.
Та тільки ж пам'ять-автомат
В осколок взута...
Чорніє ліс в очах од втрат.
Ну як забути?

Україні

Я люблю твої роси ранні,
Калинову твою косу,
Степову акварель світання,
Смерекових лісів красу.

Ти для мене – веселка Херсона,
І Азовське, і Чорне моря,
І вітри полонин бездонних,
І Говерли блакитна зоря.

Твої янголи ввись злетіли,
Зі злочених верхів святинь,
І над нами розправили крила –
Неба мирного тиху синь.

По стежках журавлиного клину,
Щосекундно, як в пульсі кров,
Я знаходжу тебе, Україно,
Закохатися хочу знов.

Замайданено

Замайданено: за забралами
Лиць не видно, лиш блиск щитів.
Українці, чи ж заблукали ми
На всесвітніх стежках віків?

Протиставлені, протикровлені,
Хоч на всіх – цей один майдан,
І важливі слова – не мовлені,
І на душах – синці од ран.

Ми – народ, нас не можна вбити,
На усіх – єдина земля,
То від кого ж її боронити,
Коли свій у свого стріля?

На сході смок...

На сході смок... Димів прогірклих змій...
Щемить броня, осколками побита.
Годинник дня крізь літній звіробій
Просіює живе і вже віджите.

Безістинність... Поплутались водно,
Людське життя і політичне грище,
Й вода не хоче гуснути вином,
Коли довкруз – німотні попелища,
Коли серед амбіцій і чинів,
Для матері розмита доля сина,
Коли під блиск посмертних орденів
На срібняки міняють батьківщину,
Коли застигла істина: не вбий,
А життєдайний дощ змінили “Гради”,
Коли вирує темний чорторий,
Там, де кільце стискається блокади...

Це двадцять перший вік... Прозріти б слід...
Та, храм зганьбивши, для новин в газеті
Кладе парадоксальний ерудит
Собі набій у лоно пістолета...

Земля – жива

А небо, небо не мовчить:
Земля – жива,
По ранах свіжих вмить біжить
Удаль трава,
І хоч повсюди чути все ж
Зойк – ярий біль,
Чиєсь життя не має меж,
Як правди сіль,
Бо не мінялося на гріш,
Стріляти в ціль,
І свято пам'ятало лиш,
Що в заметіль,
Коли свинцевий сніг летить,
Й біжить біда,
Собою землю заступить,
Де йде орда,
І, може, прорости крізь ґрунт.
Як та трава,
Це й є найвищий плоті бунт:
Земля – жива...

Міля Лучак

Кохаймося, люди

*з циклу поезій
(продовження; початок у
попередньому випуску)*

4. Ательє – майстерня скульптора

А в ній архаїка лише
Скало-гори печери
Щелепи беззубих рїк
І фігури дивнолюдїв
А між ними
Жїнка що із дерева тендїтного тїло
Обличчя красунї
Струнка і середньо-висока
Наче яблунь молода
– А це хто?
Володимира питаю
– Бувша дружина моя
Моделем стала
Мого батька
А потїм фігуру взяли
У місце таке
Де люди складають
До неї молитви
І просять щоби дала
Здоров'я на довгороки
Любов Віру і Надїю
– Невже твій батько
Не знає Писання Святого
І Послання Павла до Римлян (1; 22-23-25)

“Називаючи себе мудрими, вони потуманїли, і славу нетлінного Бога змїнили на подобу образу тлінної людини і птахів, і чотириногих, і гадїв. Вони Божу правду замїнили на неправду, і честь віддавали, і служили створїнню бїльше, як Творцевї...”

5. Ти в лікарні

У кімнаті ві-за-ві
Де я була
А мені здається
Що я на дні океану
Благаю допомоги
Неба і Землі
Благаю людей із людства всього
Хоча б однієї як Сонце видиме – людини
Родини нема
Ні прапоколінь
Ні від тепер
Увесь рід та батьки
Покосами лягли
Я одна як курган позабутий
Під парканами часу
Де навіть цвіль боїться йти
Ти в лікарні
Де я в грудні була
Я на планеті одна
І більш нікого
Крім забуття
Що збайдужіло
Як стокамінь

6. Ну і що ж ви

Політики тимчасу
Кого зарозумити хотіли
З чужомови рабиню зробили
І на чужотрони
Саджаєте насильством своїм
У якого хоча б тіні культури були
Речення розумне
Слово християнина
Ложка думання у продуманні
А ви що... – атю! Ату! Гуджа!
Як на собак
Що мають роздерти

Безвинну тварину
Своїх цькуєте на тих
Що захищають розкалічену матір
Що не дають вмерти
Україні
Невже ви так сліпі душею
Що від ненависті
До Правди
Двопеклом горите
І не читаете своїх історій
У завтрах писаних книгах
Де прокляттям рікокровим
Засуджувати буде вас
Людство
Від прапредконапредків
Аж по час
Останнього нащадка
На Землі
І не знайдеться зерна піску
Величини маку
Щоби сховались
Від всього... що підготували собі
А Боги
Знівечать сліди
Навіть тисячної тіні
Що вашою
– В історії людства

7. Депресіє моя

Чому так мучиш великочасом
Невже це щастя
Приносить тобі
Коли я над прірвами
Шукаю драбин спасіння
А вони як сни
Розходяться
Розпадом на куски
Що на дні

Червоного як вогні
Моря
З чорними жилами тіла
Депресіє! Іди на ліси
Щоби не шкодити нікому
Кропиви жаль
І бур'янів

8. *Музо моя*

Поезії Музо
Ти так довгоденно
Чекала на свою мить
Хоча проходила муки
Разом з Тобою
Прозі віддала необхідний час
Хай світ пізнає епоху мою
Віки жахів та віки щастя
Що спліталися у вінки
А могло бути так Сонцезлато
Ми ж могли купатись
У водах Любові
Що як рікоморе густомилі
Не знали б горя
Ні сльоз не знали б
Для нас цвіли б
Усі квіти планети
А в нашому саду
Крім калин та яблунів
Дерева фруктові материків усіх
Але ви закатували
Любов від Бога
Перемога ваша в сатані
На час короткочасний

(Закінчення у наступному випуску)

Надія Теленчук

У тебе так легко це виходить... Знову чую ці слова, давши комусь прочитати свого вірша.

Чомусь здається, що це природжений дар, яким я просто насолоджуюся, і що слова самі по собі просто стають в моїй голові на свої місця. Рима до рими, строфа до строфи – от тобі й вірш. Чим не мистецтво?

Та от тільки ніхто не задумується над тим, чого варті мої вірші. І тут вже не зіграєш на економії масштабу – начебто три збірки, кожна за рік-півтора написана – хіба важко? Так, важко. Надзвичайно важко.

Важко виношувати в собі всі ті емоції, що мають схильність не давати тобі можливості сконцентруватися ні на чому – чи то робота, чи важливий іспит, а чи гарячий душ. Важко не з'їхати з глузду та зберігати спокій, при цьому посміхаючись оточуючим. Їм же байдуже до тих смерчів, що плутають твої думки. Важко не їсти забагато солодкого. Важко не віддаватися білій та сухій виноградній спокусі в середу ввечері. Важко вставати зранку, приводити себе до ладу – хоча б зовні – та йти, бігти, їхати, а потім ще йти. Сидіти і їхати назад. Важко робити корисне кожного дня і при цьому насолоджуватися ним. Важко відчувати найменші порухи своєї душі, а потім холодними пальцями хапатися за олівець і записувати слова на першому-ліпшому папірці, зупинившись посеред вулиці та певно скоївши людську тисняву та незадоволення. Нехай буркочуть та не розуміють – байдуже! Це ж не просто слова – це справжнісінька людська душа розливається папером. Важко, коли не пишеться.

Важко, коли замість паперу, душа виливається очима.
Але ж тому вони і блищать.

Кожен вірш – це одне із прожитих мною життів. Не більше і не менше. Вірші теж мають свою ціну: десятки безсонних ночей, пачки використаних серветок, натерті новими підборами мозолі після танців, сотні відпрацьованих годин, коли від роботи розбігаються всі думки, непередбачені та давно заплановані подорожі, шерхіт шоколадних обгорток, глибоке кохання і безпам'ятна закоханість, радісні моменти і не дуже, мрії і страхи... Певно, це той спосіб, що дозволяє мені розкриватися, не боятися бути самою собою.

А мистецтво – це не написання віршів. Мистецтво – це вміння їх розуміти.

Лист від бабусі

З одного краю світу, десь на сході,
Де сонце надто лагідно пече,
Де золото-зерно в пшениці сходить,
Де хустка вже лягає на плече –
Живе моя бабуся.
Там тюльпани
Понад бордюром жмуряться мені,
Доріжками до водяного крану
Там бігало дитинство в мої дні,
Збивало лікті й носа.
Чистотілом
Всі рани лікувались на душі.
Воно там їсти кашу не хотіло
І нишпорило з дідом в гаражі,
Ростило каченят в коробці в ванній,
Чекало на фломастери нові...
Воно пробігло швидко й так неждано.
Воно було.
І ми іще живі.
Тепер я десь далеко, вже не південь,
Не Київ навіть.
Поки що Берлін.

Та ще не відспівали треті півні,
Ще доля десь-то ходить по землі.
Бабуся мені пише лист: про вічне,
Про їх здоров'я, хату чи курчат.
Шматок дитинства як посеред січня –
І всі тривоги враз мої мовчать.
Конверти від бабусі – вічне літо,
Дитяча пам'ять лагідна моя.
І скільки б ще не довелося жити,
Я з гордістю ношу її ім'я.

11.02.2016

Безмовним ранковим якорем підсвідомості
Лягає на дно в чашці ситечко із заваркою.
Маршрути – в контрактах з орендою нерухомості.
І враження – лиш на конвертах поштовими марками.

Згинаються потяги, звивисто і незвично,
У горах у лоно тунелю пірнаючи з каменю.
А світло в кінці – не що інше, як потойбіччя,
Що понад узбіч під асфальтом ховалось роками.

Нас вже не питають про вічні не-докори совісті,
Ми вище – нам скажуть – за крихітну цю планету,
І правду невігідну швидко назвуть випадковістю –
Щоб тільки самим не утратити в ці тенета.

Про себе рахуємо звичні до болю станції,
Думками весь час переймаючись безпідставними.
Ми, певно, насправді існуємо тільки вранці,
Коли так без пам'яті в рідних обіймах танемо.

03.04.2015

Клітинки на сорочці із попліну –
Як частки пазлу чи стежки маршруту –
У цей момент зійшлися воедино.
Подряпини щасливі на колінах,
На чоботах дрібні шматочки бруду.
У цей момент все якось надто просто.
Каштанове волосся ззаду в хвостик,
А пасма вибиваються навмисне.
Вона і він – стара картина, звісно.
Здавалося б, що дві людини різні –
Але у цей момент вони – природа.
У цей момент їм випала нагода
Затамувати подих від краси.
Сприймай. Дивись. Бери її. Неси –
Нехай в душі куточки потаємні
Вливається краса: і гори темні,
Рожеві ледь засніжені вершини,
І синій ліс, і ягоди ожини,
І ледь рожеве світло по блакиті,
Яке спливає сонячно за обрій.
Два серця, неполохані, хоробрі,
Для вражень у безмежності відкриті,
Зливаються в гармонії зі світом.
В такі моменти на вершині літа
Людина віднаходить сили жити.
І вітер
Наспіває, що все в нас буде добре.

12.04.15

Дві сльози щокою вниз...
Скільки їх стоїть на прощі!
В серці європейських криз
Місто думає про гроші.

Натовп у вагонах спить,
Щастя в поглядах замало.
Для одної мене вмить
Тиха пісня залунала.

Я навушники зняла,
Дослухаюсь до гітари,
Уявляю: знов мала
Сплю з ведмедиком на пару.

Мов осяяне, лице.
Чоловік розправив спину.
Дві сльози щокою... Це
Як маленька батьківщина.

Українська пісня вдень –
Серце ніби розквітає.
Не сприймають цих пісень
Тут у вітряному краї.

Той музика – чарівник.
Я крізь сльози посміхнуся.
“Замовляйте, діти, сни –
Наче казку від бабусі”.

Берлінське, 10.12.2014

Самотній саксофон

Минає знову рік. Відкрию знову паспорт,
І там поміж рядків читаю: 23.

Цікаво, чи усі замислюються часто
Про крила, які нас здіймають догори?

Уже розтанув сніг, а чи розтало серце?
Січневий водоспад під сходами метро.
Знайомі поїзди за розкладом із терції
На коліях душі лишили вже тавро.

Ранкові відкриття всесвітнього масштабу:
Між променями дня ледь чуто саксофон.
То літній чоловік між кави та кебабів
Втручається в думки й залюднений перон.

Шматочки пирога в пакеті із паперу
Настільки запашні, як сонце по зимі.
На станції така душевна атмосфера,
Що люди вже самі всміхаються – самі!

Життя без коректур – як за словами Ліни –
Приносить знову шанс і ранки все нові.
Самотній саксофон у східному Берліні
Розкаже нам про те, наскільки ми живі.

Берлінське, 27.01.2016

Святвечір

Це не перше Різдво не вдома.
Ніч у сутінках почалась.
В мене – парта, книжки і втома,
Десь-то – сніг на дахах села...

Там теж темно. Вже перша зірка
Замість світла від ліхтарів.
Прохолодно, прикрий кватирку,
Ми ж бо з дідом уже старі.

На столі розставляю склянки,
Не пасує до них сервіз,
Хай там що! В комині до світанку
Догорятиме тихо хмиз.

Кольорові вогні ялини
Ще відблискують у вікні.
Час відміряв старий годинник
Біля килима на стіні.

Вечір тихий, благословенний
В колі звичних, близьких очей.
Я упевнена достеменно:
Щастя – в близькості до людей.

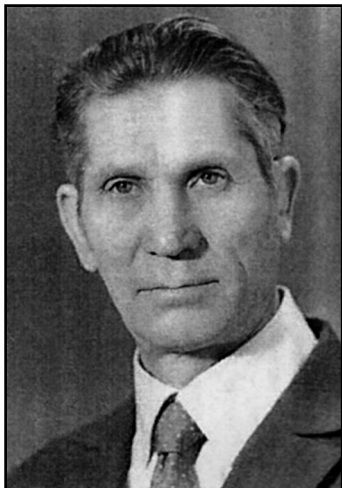
На вечерю, як завжди, качур,
Де шкоринка ледь підпеклась.
За здоров'я, врожай, за вдачу,
Хай любов буде немала!

Прочитаю для всіх молитву.
Дяка Богу, що всі живі.
Будуть голосно говорити,
Будуть плями на рукаві.

Віск у свічки на скатертині.
І очікуваний, святий,
Вечір зближує всю родину,
Паралельні усі світи...

Це не перше Різдво не вдома.
Сподіваюсь, що вдома – мир.
Зовсім поруч я – за кордоном –
Прилечу під кінець зими.

06.01.2015

ТАВРІЙСЬКІ МЕМУАРИ

Микола Каляка

Губерніальний херсонець

За першого приїзду Яра Славутича до Херсона мені пощастило бути в актовому залі Обласного краєзнавчого музею, на його літературному вечорі, слухати виступ автора відомих книг поезій, які видані в Європі й Америці: “Трофеї”, “Завойовники прерій”, “Мудрощі мандрів”, “Живі смолоскипи”. Сталося це в кінці літа 1990 року. Він брав участь у Першому Конгресі Міжнародної асоціації українців. У Києві зібралось тоді 450 науковців із 23 країн світу. Яр Славутич із задоволенням розповів херсонцям, що форум урочисто відкрився в приміщенні Київського державного театру опери і балету імені Т. Г. Шевченка. На пленарних і секційних засіданнях обговорювалося широке коло питань, пов’язаних із історією України, її наукою, духовною і матеріальною культурою.

Тоді я дізнався, що легендарний поет, наш земляк, із Херсонщини, що він лауреат першої і другої премій імені Івана Франка Національної Спілки письменників України, лауреат – Української Могиллянсько-Мазепинської Академії наук та імені Д.І. Яворницького. Окрім поетичних творів, у доробку професора Альбертського університету, доктора філологічних наук, члена На-

ціональної Спілки письменників України, ціла низка книжок і статей у наукових збірниках, виданих різними мовами. Це зокрема: “Місцями запорізькими”, “Українська поезія в Канаді”, “Шевченкова поетика”. Та найбільше запам’ятався його виступ, коли він розповів: *“Навколо мене напускали стільки туману, навіть у квартирі, під шпалерами було вмонтовано підслуховуючий пристрій. Звичайно, в таких умовах, моя рідна муза частенько покидала мене. Набігали навіть довгі періоди творчого занепаду. Але я не здавався. І ось тепер, коли Україна стала незалежною, поетична Муза знову повернулася до мене, ще більш активнішою. Тож хочеться якнайскоріше видати збірку на рідній землі, особливо – в Херсоні. Адже Херсонщина мій рідний край. Коли я вперше ступив на ваші вулиці, побачив цехи суднобудівного, заводу-велета, від гордості і щастя у мене навіть мову одбирало. Повірте, після зустрічей із країанами, з вами, до мене повернулася моя крилата натхненниця. І тоді, з-під моєї руки, не тільки народились вірші, а й романізована проза, вашою, нашою, моєю українською мовою, сповненою ліричною пластикою, задушевним теплом”*.

У цей приїзд Яр Славутич побував у Каневі, на Тарасовій горі, тоді ж написав вірш “Коли я чую від мого онука”:

*Коли я чую від мого онука
З дитячих вуст Шевченків заповіт,
На серці тепло – не вмирає мій
Про вічність роду, що не знає бука.*

Мені тоді не довелося, в той пізній осінній вечір, поспілкуватися з відомим канадським українським поетом, нашим земляком. Лише вибіг на вулицю. Розшукав таксі, на якому Яр Славутич, Микола Братан поїхали на квартиру до Леоніда Марченка, херсонського журналіста. Я не міг бути разом із ними через хворобу дружини. Канадсько-український письменник, сідаючи у таксі, встиг, у знак вдячності, мабуть, за таксі, що роздобув у пізній вечірній час, подати мені аркуш із своїм віршем: “Камінець із батьківської хати”:

*Йдучи у світ, лишаючи вітчизну,
Беруть на спомин у дорогу грізну
Пучок євшану чи дрібок землі,
Щоб на чужині, в доброті чи злі,*

*Вони серця потугою снажили.
Зазнав і я тієї доли-сили,
Узявши в свій порожній гаманець
Черленовидий, красний камінець
Із підмурка батьківської хати.
Який тепер я радий і багатий!
Зі мною в парі обійшовши світ,
Мене зберіг той камінець-граніт. (1978)*

“Шановні краяни, – сказав він. – Я виконав клятву, дану дідові. Про голодомор писав ще в сорокові роки, звертався до цієї теми різними мовами. Я не міг обійти той злощасний період життя мого народу. То був час нищення селянства як основи української нації та жорстокого винищування письменників і науковців як мозку української нації”.

Особливим стало для мене те, що він був у Берліні під бомбами союзників у 1944 і в таборах для переміщених осіб в американській зоні окупації.

І сталося диво! Я його впізнав. Мені, при новій зустрічі хотілося якнайскоріше дізнатися, упевнитись, чи це він насправді, той який любив, на нарах, у вечірні часи, розповідати про те, як він був у партизанському підпіллі на Київщині, Чернігівщині, як він зміг утекти з німецького табору.

Прошло багато часу – 1945 і 1990. Мені тоді ледь пробігло за чотирнадцять. А йому, як не підводить пам’ять, доходило вже до тридцяти років. Виглядав він мужньою, досить зрілою, досвідченою людиною.

На другий день, зустрічаючись в обласній бібліотеці, я вже знав про Яра Славутича більше. Народився він 1918 року, в тодішній Херсонській губернії, що він професор Альбертського університету в Канаді, поет, літературознавець, автор семи підручників з української мови. Закінчив Запорізький пединститут 1940 р., Пенсільванський університет США, нагороджений Шевченківською золотою медаллю за педагогічну працю в Канаді. Важливіші твори: “Шевченківська поетика”, “Розстріляна муза”.

І я в хвилину, коли він протирав окуляри, ткнув йому в руку рукопис свого неопублікованого, зовсім невігданого оповідання – “Репатріант”, згодом перейменованого на “Вічний слюсар”, яке я перед цим неждано зустрів серед старих паперів. Перечитав і відчув, що воно і на

сьогодні годиться. З надією, що коли в нього знайдеться часинка познайомиться з ним, може й пригадає мене, згадає й свою молодість. І те, як він мені говорив, що в голодомор тридцять другого року, поховавши свого діда, він узяв на себе забов'язання розповісти світу про ту велику трагедію українського народу. А чи додержав він присяги, даної улюбленому дідові на ложі його смерті?

Яр Славутич, одягнувши окуляри, поправив зачіску, уважно подивився на мене, на аркуші, надруковані на машинці з російським шрифтом.

– Ось це оповідання. Розповідає онук.

...Як мені хотілося почути урочисту промову мого любого діда під час нагородження його Почесною відзнакою союзного Міністерства. Та сталося так, що, коли він прийшов додому, не зміг сказати й кілька слів, так сильно був розхвилюваний. А коли збирався, то зауважив, добре уловив останні слова, кинуті мені вже за дверима: “Це значна подія, про неї треба обов’язково розповісти”.

Те, що він це зможе зробити, у мене не було ніякого сумніву. Я свого діда гарненько знаю. Він працьовитий. А чи розповідь мені про те, що сталося, що медалі не вручили. Медалі, яка присуджується за ударну працю, за високу якість продукції, за успіхи в соціалістичному змаганні. По праву належало йому. А може все це має якийсь зв’язок із минулим, про яке оце зовсім несподівано дізнався.

За два роки перед урочистою подією в Обласному палаці культури, в якому намічалось вручення грамоти, я побачив, як мій дід знімав з горища невелику валізу. Наша сім’я готувалася перекривати дах. Я спитав у діда: “Навіщо так довго опікуєшся старенькою скринєю?”

Дід, як завжди, іронічно жартуючи, мимохіть вимовив: “Валізі немає ціни”. І поніс її до сараю. А коли повернувся, приязно посміхнувшись, сказав: “Це дуже сумна історія. Краще б її не було. Одним словом – війна”. Мене зацікавили досадливо кинуті слова. А що коли подивитися, що в тій валізі? Може, в ній і справді є щось таке, якому не можна скласти вартості. Вибравши час, коли старого не було вдома, я з розпалюваними очима відкрив валізу. Вона була фанерна, ручної роботи. Під матерчатю, підкладкою, на самому дні, лежав тоненький журнальчик із нехитрою назвою “Лис Микита”.

Перечитав. Увечері зустрівся з дідом.

– Поглянь, дідуню, – трохи ніяковіючи, показуючи пожовтілі друковані листочки, спитав його, чи не вони варті такої турботи?

Мій дідусь узяв із моїх рук невеличкий журнальчик і як людина, яка хоче позбутися важкої, але дуже особливої ноші, не знаючи куди її притулити, розгублено подивився навкруги й обійшов свою кімнату. А тоді поклав, цінну, мабуть, для нього річ, біля настільного годинника. Окинув мене невизначеним поглядом, затамувавши на якусь хвилину подих, що вилилась у незабутню мить, від якої мені стало соромно, що я, відкривши валізу, заглянув у його особисту таємницю.

Він вийшов із кімнати. Я подався за ним. Він відкрив хвіртку на вулицю, звідти долетіло:

– Почекай, хлопче, почекай! Не дуже поспішай. Високих нагород слюсарям не дають. Обіцяють в інший раз вручити якийсь значок переможця учасника соцзмагання.

Я залишився стояти у дворі. Пам'ятаю, довго ходив навколо валізи, не торкаючись її. Вона була мені знайома з дитинства. Продовгуватий, простенький фанерний ящик, покрашений коричневою фарбою з заокругленими боками, з саморобним примітивним замком. Дід частенько під вечір сідав біля неї, клав на кришку робочу руку. І вів із валізою якісь нетривалі розмови. Як я ще був п'ятикласником, то відкривав після діда валізу. Але тоді нічого цікавого не помічав, іноді намагався відчутти аромати парфумів та заспокоїти свою цікавість п'янким духом якоїсь незнаної мені таємничості.

Ця валіза була для мене живою істотою, манливою річчю з минулого. Річчю спогадів мого дитинства, хоча в більшості випадків, я навіть не наважувався торкатися її. Чому? Та, певно, тому, що в ній покоїлось таємниче начиння, пов'язане з розповідями діда й, видно, з його життя. А він міг говорити, згадуючи свої юні роки, без упину. І от тепер і мені закортіло викласти все те на папір. Зміст тієї невідомої сили. Тобто про життя мого діда у важкі воєнні роки. Розповісти про людину, яка постійно усамітнювалась. Зачиняючись у своїй невеликій кімнатці, сідала за саморобний письмовий стіл і за допомогою учнівської ручки й зошита викладала свої думки, прикликаючи спогади.

Після травневих свят, я знову опинився біля валізи. І цього разу я довго не міг торкнутися кришки, а коли, як дід, поклав на неї руку, не достало духу її відкрити. Я відчув, що там є ще щось таке, яке не чув і не бачив.

І все ж, в один передгрозовий вечір, вирішив добренько обстежити таємничу, саморобну валізу. Оскільки став помічати, що старий ішов від неї без листочків якогось рукопису, ховаючи їх напевно від стороннього ока, вже в іншому місці. Таємничість! Це й було найсильнішим подразником, що тягло мене до валізи, ретельніше обшукати її внутрішність і, може, знайдеться таке, що потягне мене зануритися з головою в написане. Єдине, чого я побоювався, це був страх того, що мені не сподобається відкриття того, про що дізнаюся.

Скориставшись відсутністю діда, відкрив валізу, відігнув бокову, з товстої матерії, підкладку. Я не повірив побаченому. Навіть боявся зізнатися собі, що в моїх руках не просто спогади, а рукопис, написаний простенькою учнівською ручкою.

Проїшла зима із сніговіями, збігли і перші весняні дні. Підходили літні відпускні дні. У діда з'явилась можливість поїхати туристом до соціалістичної Болгарії. У мене стало більше вільного часу. Я увійшов до його кімнати.

Дід утряс усякі там формальності. І, ледь заблагословилося, почав пакувати речі. Дружина завернула в газету кілька сорочок.

Чую забурмотіла:

– Вигадав. Хто у такий час мандрує? За душею зайвої копійки... На що ото твої сорочки будуть схожі? Приладнав якусь сумку, радий, що квітчаста?

– А де зараз візьмеш щось інше? – перепинив її.

Я сидів біля вікна, заглядаючись на милування голубів:

– Дідусю, згадай. У сараї... на нижній полиці є обкута залізом валіза. Правда, трохи...

Через якусь мить біля моїх ніг лягла справжня, воєнної пори, валіза. Вона багато років слугувала за ящик для інструменту.

– Давай швиденько обклеїмо. Буде шик!

Наче рій бджіл, пронеслося минуле...

1944 рік. Рання осінь. Німецькі саперно-будівельні частини втяглися в австрійську долину. Серед цієї розгубленої армії, крокував степом серед остарбайтерів і я, гнаний під автоматом польової поліції. Десь під Зальцбургом гітлерівці скинули зброю в купу. Американці зібрали усіх інтернованих у табір, організувавши його, подалі від селища, в полі. Яюсь непомітно по кутках з'явилися сторожові вежі. На них зачорніли дула важких кулеметів. Одразу стало ясно, що не один день пройде, поки вирішиться доля кожного. Усі метнулися ладнати житла, бо дізналися, що з приходом вересня розкрутяться альпійські дощі. Хто роздобув дошки, прилаштував примітивні хатки, викопані землянки. Ми з бессарабом, колишнім дільничним із Молдавії, який був набагато старшим за мене, примостилися під деревом, накинувши на сухі гілля армійську плащ-палатку і декілька стареньких ковдр. Та немудра наша халабуда ніяк не рятувала від настирливого осіннього дощу, котрий не на жарт обложив підніжжя Австрійських Альп. Нічний холод пронизував наскрізь усе тіло.

Різними шляхами стали надходити вісті про наближення фронту. Гітлеризм валився. Під вечір, в половині місяця, побачив відступаюче військо. Над містечком і нашим табором почали літати літаки. Німці змусили копати окопи. Стрілянина чулась усе ближче і ближче. На дорозі з'явилися обдерті вояки вермахту. Ці вояки швидко покидали зброю в купу. Через кілька днів на околиці селища появились американські моторизовані частини. Вантажні "Студебекери" з важкими кулеметами на кабінах. Бессараб тягнув мене за полу піджака й кричав: "Треба негайно тікати до Мюнхена. Не можна залишатися в Австрії. Тут швидко можемо опинитися в лапах советів".

Мене це не хвилювало. Я більше переймався спогадами про рідний край. Все більше і більше росла туга, перекреслюючи набігаючі думки, що я назавжди можу втратити матір, Україну. І, коли настав перший день травня 1945, а він був напрочуд теплим, безвітряним, спокійним, гарним, майже всі мешканці табору повеселішали. Війні приходив кінець. А мене все більше і більше атакував смуток, якість невиразне почуття охоплювало холодом душу. І хоча над нами не свистіли кулі і я не був голодний, бо знаходили картоплю в полі, та

кожна поява на очі бессараба викликала розгубленість, роздвоєність, страх перед майбутнім. Часом годинами блукав, поглядаючи на дровотві загорожі та на важкі кулемети на кутових вишках, ніби очікував появу людини, яка вирве мене з табірної кошмару, вказала б на вихід із становища переміщеної особи. Одним словом, моя п'ятнадцятирічна весна була важливими подіями неповторна, але далеко не романтична, зовсім не прекрасна, як у мого бессараба, який радів, що втік подалі від радянської репатріаційної служби.

Одного разу в таборі з'явилися троє в цивільному. Один з них звернув на мене увагу й кинув у військовий намет коменданту: “Візьміть до себе хлопця (це мене), зовсім мокрий”. Сказано було пристойною українською мовою, такою, якою говорила моя мати. Це мене здивувало. Тут, в Австрії, і – українська!

Та поки мені шукали місце, а я ще й прихопив із собою бессараба, невійськові пішли за колючу огорожу. Запам'ятався лише яскравий плащ та темно-синій костюм.

Колишній дільничний, в минулому, здається, лейтенант, підбіг до мене.

– Знаєш, хто отой добродій?

– Уперше бачив.

– Кажуть, якийсь там письменник зі Львова. Богдан Кравців, антирадянщик.

У цю мить із новою силою вперіцив дощ. У наметі було тепло, сухо і подумалось мені: “Добре, хоч на людей хороших щастить”. От і бессараб допоміг. Згадалось... Німці зігнали і малих, і старих рити окопи під Очаковом. А коли наші війська звільнили Миколаїв, погнали усіх за Дністер. В Овідіополі змусили носити каміння для переправи. Я втік. Та не довелося зазнати радості. Поліцаї з бляхами на грудях та німецькі військовики спіймали. В комендатурі жорстоко побили, зірвали светр і – гумовими палицями. Не звернувши уваги на те, що мені ще й не виповнилося навіть і чотирнадцяти літ. Ні над верхньою губою, ні під нижньою – пуху ще не було. А тут, на мою долю, з'явився звідкись бессарабець. Він визволив мене і потяг до саперної роти. Вночі колона військовиків організації ТОДе потяглася вузькою піщаною косяю на румунський берег. Під ранок налетіли літаки. Багато німців залишилося на бессарабській зем-

лі. Дісталось і Акерману. Я натрапив на просякнутаго кров'ю фельдфебеля. Він просив допомогти. Та поки я шукав, куди його покласти, сховати від осколків, руки його задубіли. На пісок упав гаманець, у ньому був розпізнавальний жетон і з десяток фотографій. На одній – довгий ряд повішених. На другій – убиті: старі діди, жінки, діти... Унизу підпис: “Україна. Очаків”.

– Жах. Які нелюди! – уголос вигукнув, не помітивши, що поруч стояв колишній дільничний.

– Може й так. Вони на це майстри.

Я подивився йому в очі. Вони були холодні. Незворушні...

На початку жовтня 1944 року американці звільнили нас із концтабору під австрійським Лінцем і повезли на критих брезентом машинах у табір для переміщених осіб, у район прикордонного австрійського міста Зальцбург. Бараки були безлюдні, нари поламани. Смерділо гнилою соломною, убиральнею. Увечері дали посьорбати картопляно-горохової юшки. А далі... Аусбург. Цілий місяць розбирали під конвоем завали і руїни в передмісті Мюнхена.

Біля гори битої цегли, до мене підійшов представник радянської місії по репатріації.

– А ти, хлопчино, що додому не збираєшся?

– Хто вам сказав?! – випалив у відповідь.

– Гаразд. Тоді давай свої дані. Прізвище.

Доки офіцер виймав з кишені записну книжку, бесараб потяг мене до гурту.

– Ти що, забажав повернутися в Союз? Хочеш покуштувати Сибіру?

– Вдома мати, школа, айвовое варення...

– Чуєте? – Він смикнув боляче за руку. – Нікому про це не базікай. “Айвовое варення!”. Запроторять у такий табір, страшніший за Дахау. Як до залізної клітки.

– Я поїду додому! – твердо заявив.

– А, он як ти! Лізь на другий поверх. Розбалакався!

Я швидко дістався опори покрівлі. Призвичаївся й почав прив'язувати мотузкою верхній брус до крокви.

– Ну що, не передумав до мами? – піднімаючись до мене, захрипів колишній лейтенант. – Онде, бачиш, емігранти знову йдуть. Вони швидко тебе пристроять. В Америку поїдеш.

– Не смійтесь, моя дорога тільки в Україну.

– Ач який пащекуватий. Їдь! – Він сильно штурхнув мене у плече, вдаючи, ніби жартома. Й тут крикнув: – Давай, тягни!

Брус упав. Опинився на землі і я. І так розбився, що боліла рука, правий бік. “Лікаря треба позвати. Лікаря!” Хтось закричав наді мною. Здалось, що голос ядесь чув. “Лікування дорого коштує”. Той же голос зауважив: “Не хвилюйтеся. Я заберу його з табору”. А мені додав: “Святий Боже, хвали Його, добре відбувся, міг би в’язи скрутити”.

Більше я нічого не сприймав. Голова відчутно обважніла. Все тіло палало вогнем. Через якийсь час, коли прийшла свідомість, побачив, біля мене чергує молоденька доглядальниця у білій спідничці. І знайомий голос говорить їй: “І треба ж було йому впасти в день національного свята. В день проголошення Грушевським Української Народної Республіки!”. Іншого разу почув:

- Друже любесенький, радій, – усе обійшлося.
- Ви письменник? – спитав, згадавши бессараба.
- Помовчи, може зашкодити.

Пригадався табір, смішний журнальчик “Лис Микита”, літери Б.К. І – “ворог народу”. У душі щось надломилось, хоч і продовжував жити Яцківом, його “Дівчиною XVIII”. Не знаю, як сталося, що переплутав прізвища письменників. Напевно, сказались дитячі роки. Час забуття не проходив – адже я репатріант, колишній репатріант! Ненадійна людина.

Але я не міг стриматися, хотілося дізнатися більше про людину в окулярах, котра в таку тяжку годину, прийшла мені на поміч, приглядала, як за рідним сином. Приносила молоко, фрукти, діставала ліки. І цього разу прийшов він не з пустими руками. Приніс пайок американських солдат. Чого там тільки не було, і боби зі свининою, і галети, і шоколад, і курячий бульйон, і аргентинська телятина. Навіть сигарети. Ніби я був курцем. Але це мене не приваблювало. Мені хотілося додому, до рідної України. Я розумів, їй потрібна моя допомога, адже у рідному місті гітлерівці не залишили жодної вулиці цілою. І ще я вірив, що тільки Україна мене захистить від шквальних післявоєнних вітрів.

– Розкажіть, будь ласка, про Українську Республіку, – ялось, несподівано, попросив його, сам не відаючи, чому. – Що, справді така була?

– Лежи спокійно. – Він м'яко притис мені губи. – Скільки ти ще не знаєш! Війська червоно-жандармського полковника Муравйова вчинили різню українства в Києві... Більшовицька Росія приклала руку до нашої національної трагедії.

Востаннє я зустрівся зі львівським письменником у Мітельвальдському таборі. Він приніс мені невеличку газету “Українське слово”, поцікавився освітою, запитав, чи бажаю вчитися. Казав, що може допомогти, що у Мюнхені є чудовий український професор, який розпочинає серйозну роботу над створенням “Енциклопедії Українознавства”. Він говорив, а в моїх вухах бриніли співи дівчат, бачив батьківську хату, школу, верби... І я відповів:

– У грудях туга. Мати кличе. Не хочу жити на чужині! Та й за що мене залічувати до списку воєнних злочинців? Я ніколи не тримав у руках зброю. Жодного разу не стріляв. Ніколи!

– Що ж, – зітхнув львівський письменник, Богдан Кравців. – Бачу, тебе ніяка сила не зупинить. – До нього підійшов ще чоловік, молодший за нього. Високий, стрункий. З високим чолом, коротенькою зачіскою, ясними відкритими очима. Кравців пояснив: – “Це мій побратим, поет Яр Славутич, насправді – Григорій Жученко. Оцей хлопчина, – звертаючись до новоприбулого, додав львівський письменник, – заклопотався їхати до мами. Їдь, сказав йому, раз у тебе ще залишилось забагато просоветського духу. Там, на червоному березі зустріне або розстріл, або нелюдське заслання до Сибіру.

Я не слухав його, продовжував стояти на своєму, мені хотілося довести, що тут на чужині мене постійно накриватиме сум. Буду завжди відчувати самотність. І що я хочу дивитися тільки вперед. І тільки рідні краї мені в цьому зможуть допомогти. Мої руки потрібні будуть там, – Херсону, Україні. Треба піднімати з руїн вулиці, заводи. Хто це буде робити, коли усі українці залишаться тут? Не тягніть мене кудись у невідоме. Тільки в Україну, і все. Про себе повторив вислів Лесі Українки: “Убий, не здамся!”

– Коли так, – різко перепинив мене дядько в окулярах, – я вірю твоїй любові до України, до рідного краю, тож не буду більше наполягати. Я допоможу тобі повернутися додому. Але я їм, советам, не довіряю. Запам'ятай, на

великій Україні, до війни, вирувала страшна вакханалія смерті. – Він узяв мене за руку. – Ну що ж, коли так, то будь першим добровільним поверненцем, може, вдасться походити під червоним прапором. Пішли!

До нас приєдналась дівчинка, чи не одного віку зі мною. Але – стоп! Я її впізнав, ця дівчинка була мені за сестру-милосердницю, коли лікувався від поранення. Звали її, здається, Тамарою, Тамарою Варварів. Одразу ж пригадалися перші дні квітня 1945 року. Вони здавались вирішальними в моїй долі. Місяць був гарний, спокійний, надто теплий. І, головне, в моєму серці панував спокій, не було болючого смутку, як на початку року. Над нами не свистіли кулі, і шлях додому внормовувався. І бачив я вже обдертих гітлерівських вояків без зброї, а в кого ще була, кидали в купу. Не пригадую, що було першою новиною: капітуляція Німеччини чи американських моторизованих частин із зірчасто-смугастим прапором. Одним словом, моя п'ятнадцята весна, була, може, й неповторна і мала вже надію на повернення додому, але все ж була далеко не поетична й не романтична, тому, що постійно дошкуляли згадки про рідний край, росла туга за ним.

Дівчинка сумлінно навчалася слову. А я, безталанний, грався з кошенятком, тягав по тісній кімнатці, клубок ниток, обминаючи наповнені клунками стосики перев'язаних книжок. Тітка Липа з Харкова... Пізніше я дізнався, що то була режисер Добровольська, дружина невтомного актора Йосипа Йосиповича Гірняка, із Харківського театру імені Тараса Шевченка. Подружжя запросило всіх українців, мешканців Міттенвальдського концтабору на відзначення річниці смерті великої Лесі Українки. Виразно в пам'яті зостався вислів великої поетеси: “Ніхто немає більшої любові, Як той, хто душу поклада за інших”.

Пригадую, одного вечора на сходинах Добровольська оголосила, що гуртківці приступають до читання “Лісової пісні” Лесі Українки.

Олімпія, запам'яталось це слово, але я не думав тоді що це справжнє ім'я красивої, приємно-привабливої жінки – Олімпії Остапівни. Її чоловік – Йосип Гірняк. Він носив великі окуляри, звертаючись до Тамари, трохи піднімав їх, а коли до Олімпії, знімав і приказував: “Моя Беатріче”.

Не думалось, що все те прилипне до свідомості і стане, як зоряна пам'ять, що буває замерехтить в уяві, повертаючи в ті далекі вечори підлітка. То була Тамарця, так усі тоді називали жваву дівчину в таборі.

Йосип Гірняк був невеликим на зріст, сухорлявим і надзвичайно рухливим. Добровольська звала його по-своєму, по-простому – зек.

Дивлячись на Кравціва, чомусь не був упевненим, що він після наших розмов, візьметься допомагати. А я, чесно скажу, марив, кожную хвилину чекав, – не міг дочекатися тієї митті, коли ступлю на рідну землю, стану знову її повноправним громадянином. Ні про що інше не думав. Добре пам'ятаю, як колона есесівців, під прикриттям баварських лісів намагалася сховатися в Альпах. Вони й нас тягли за собою. Цю довгу нерівну колону пошарпаних авт виявили американські літаки. Під час бомбування нам удалося заховатись, порятувати себе від нового Заксенхаузена.

Земля українська, батьківська земля пахне солодше, ніж земля іншого світу. У ці сумні хвилини завжди набігали рядки з вірша Лесі Українки: “Для нас у ріднім краю навіть дим Солодкий та коханий...”. Та нікуди я не зміг вирушити, мене знову травма звалила в ліжку, і як і літом, перед моїми очима постала блакитноока дівчинка. Тамара, Тамара Варварів. Вона принесла мені кілька книжок. На одній із них помітив заголовок “Утрачені ілюзії”. Вона пішла, а я накинувся на цю книжку. Та, відверто, мене не зачіпали жагучі чуттєві пристрасті героя зі своєю коханою, більше припав їх сніданок, смажена яєчня з ковбасою. І так мені непереможно захотілося побути з мамою, покуштувати справжньої домашньої ковбаси. Але ще більше мене вразило, коли одного вечора дівчина потягла мене до артистів. Нас радо зустріла Добровольська. Олімпія Остапівна оголосила нам, що їх Театр-студія приступає до читання драми-феєрії Лесі Українки “Лісова пісня”. Запропонувала і нам узяти участь. Я знав, що Тамара раніше вчилася в неї. Добровольська підкреслила, що головною метою зростати в навчанні так, щоб могли доносити глядачам ясно, правдиво безсмертну красу поетичного слова, прекрасної казки-феєрії. І почалося. Тамара стала бігати по крамниціях, розшукувати відповідну матерію для Мавки. Тягала і мене з собою. Олімпія Остапівна залучала

також і нас шити костюми. Навічно запам'ятався табір ДіПі – крихітна кімнатка, заставлена до стелі книжками, товаришка по біді, радісне підплигування пухнастої Тяпки. Все це так мене розворушило, пригадалась ранкова пора, гойдання верхів'їв молоденьких акацій, посаджених рідним класом, срібні сонячні бризки на вікнах саманних хатинок під очеретяними стріхами, шкільна сцена.

Залишив Тамару, побіг до прохідної...

Єдине, що залишилось у душі, це жаль залишати в таборі для переміщених осіб Йосипа Йосиповича Гірняка. На все життя зберігся його образ. Стоїть він невисокого зросту, худенький перед баракком-кухнею у ватяній фуфайці, в лівій руці кашкет, правою тримає Тамару, найменшу з дівчаток. Біля нього ще була племінниця. Усі чекають ось-ось привезуть гороховий суп. Товаришка моя розповідала, що вершиною майстерності Йосипа Гірняка був образ маклера Зброжека в п'єсі Миколи Куліша “Маклена Граса”. Ота її прем'єра в театрі “Березіль” у Харкові стала трагічно фатальною і для самого автора Миколи Куліша, режисера Леся Курбаса й актора Йосипа Гірняка. Виставу зіграли всього чотири чи п'ять разів, надалі її заборонили. Курбас і Куліш загинули на Соловках, Йосип Йосипович відбувши строк у таборі, на Півночі, за колючим дротом, повернувся до свого “Березоля”. Під час війни виїхав із сім'єю за кордон. Проживав у Канаді, у США, в Нью-Йорку.

Кілька вечорів зі мною провів Яр Славутич. Одного разу ми сиділи в кутку табору при заході сонця. То був прощальний вечір. Він мені казав (подаю, як збереглося в дитячій пам'яті): “Отой голодомор 33-го був головною затією нищити українське селянство, його національну непохитність, гордість. Але селянський спротив, хлопчег мій, не вбили. Не вдалося. Він примусив московський уряд перезвати Малоросію на УРСР з “міністрами” енками, примусив проголосити “хахлацкое наречіє” державною мовою”.

Трохи передихнув, додав: “Їдь додому. Там, у рідній Україні, будеш більш потрібний”. – Він підвівся, підняв мене...

(Закінчення у наступному випуску)

**АНТОЛОГІЯ
ОДНОГО ВІРША**

Олена Гілевич

**Не треба
руйнувати
Україну!**

Не треба руйнувати Україну!
Не треба нищити її свободу!
Вона у нас одна-єдина,
Як серце рідного народу.

Є в Україні мова солов'їна,
Багатство є – земля родюча.
Так захистімо Батьківщину,
Нехай війна її не мучить.

Молітесь, люди, вас благаю –
За тих, хто піде в бій за Неньку.
Нас Мати Божа захищає,
Нехай пощезнуть воріженьки.

Не треба руйнувати Україну!
Не треба нищити її свободу!
Бо кожен з нас – її дитина,
Щохвилі будьмо зі своїм народом.

Павло Параскевич

Інтерв'ю з Миколою Василенком

Павло Параскевич: Хто ваші батьки і де вони народилися?

М.В. Мої батьки потомствени селяни, плугатарі чорноземів Херсонщини, нащадки переселенців із Полтавщини. Я народився там, де і мій батько, в селі Загорянівка Білозерського району, 30 кілометрів від Херсона, а мати (дівоче прізвище Захарченко) народилася у приміському щодо Херсона селі Рожнівка. Мій дід Хома Олексійович і бабуся Анастасія Федорівна були безземельними, мали одинадцять дітей, двоє з них при народженні померли. Коли діти дорослішали, то працювали по наймах. Після більшовицько-комуністичної революції, за часів НЕПу, одержавши земельні наділи, землю між собою не ділили, обробляли спільно, жили “комуною”. Головою “комуні” була бабуся, яка мала трикласну освіту церковнопарафіяльної школи. Сини і дочки родини мого діда були від роду трудолюбними і заповзятливими. В результаті порядності і тяжкої щоденної праці розбагатіли. Придбали сільськогосподарський реманент, коней, корів, збудували великий кам'яний будинок, клуню та інше необхідне для заможного життя. Але кінець благополуччю настав одразу після ліквідації НЕПу і з початком жорстоких репресивних заходів проти багатих господарів – “куркулів”. Розкуркуливши родину старшого брата мого діда Хоми Григорія і вивізши його з дітьми до Сибіру, де їхні сліди загубилися, комітетчики прийшли до дідової “комуні”. Але поділивши все майно між членами “комуні”, виявили, що дід не куркуль, а середняк, бо на кожного члена “комунівської родини” припадало по четверті коня, ще менше корови, по одній вівці та п'ять курей. Коли у селі створили колгосп, який назвали “Нове життя”, батько, маючи освіту чотири класи сільської школи, який на ті часи вважався освіченою людиною, зайняв посаду рахівника колгоспу, на якій пропрацював до початку війни. У час війни був

мобілізований до Червоної Армії, повернувся додому живий-здоровий із орденом і медалями, а брат, на жаль, із фронту не повернувся, загинув у бою з фашистами у Білорусії; похований у братській могилі в селі Черняки Брестської обл.

П.П. Яке було ваше входження в літературу?

М.В. Про таке одним словом не скажеш, бо воно не випадковість, а іноді довгий інтелектуальний духовний процес. Моя бабуся з природи була добросердечною порядною людиною, мала міцну пам'ять, знала багато народних пісень, приповідок, казок. Пам'ятаю, як у теплій хаті на теплій широкій лежанці довгими зимовими вечорами розповідала нам, дітям, чарівні казки про справедливих божих людей і безбожних злодіїв, заморських розбійників і героїзм козаків, які шаблями захищали людей від ворогів, сіяла в наші душі перші зерна пізнання довколишнього світу. Вона строго дотримувалася народних і церковних традицій, читала книжки церковнослов'янською мовою. Навіть заохочувала мене навчатися церковнослов'янської мови аби міг читати її книжки. Але старші її сини застерegli, сказали, що за навчання тепер такої мови дітей, вона буде там, де Макар телят не пасе. Може, через бабусині казки, будучи школярем, я почав зачитуватися фантастичними книжками, придумувати дивовижних людей, птахів, тварин, які жили десь там на небі. Батько, коли їздив до Херсона в бухгалтерських колгоспних справах, привозив барвисто розмальовані книжечки для дітей. Пам'ятаю, це були казки Пушкіна російською мовою. Тоді ще в Херсоні книг українською мовою не було. Хтось із дорослих ті казки читав нам, дітям, перекладаючи на українську мову, бо ми ще російської не розуміли. Коли мені виповнилося шість років, замандюрилося ходити до школи, бо чому двоюрідна сестричка Дуся ходить у школу, а я ні? Щоб не чути мого ридання, коли Дуся збирається йти до школи, батьки домовилися з учителькою Єлизаветою Порфірівною прийняти мене на пробу в перший клас. Подолавши трикілометрову відстань до школи, я представився вчительці. Вона зустріла привітно, посадила в класі на задню парту, на якій я одразу заснув. Єлизавета Порфірівна, розбудила, сказала йти додому поспати, і я пішов, і "спав" майже два роки. Пізніше, коли уже ходив до школи і навчився читати й писати, "запоєм"

читав товсті художні книжки і писав римовані дописи до шкільної стінгазети. У школі був драматичний гурток школярів, в якому я брав участь. Грав ролі тракториста або молотарника. Того року наш колгосп “Нове життя” придбав перший трактор, дивовижу для дітей (бо як воно ото без коней їде?). П’єси, що нам давали грати, були дуже заполітизовані, сухі й нецікаві. Я написав п’єску про дівчину і хлопця, які за всякої дрібнички сварилися, і як їх помирило “нічейне” цуценятко. Мій “витвір” сподобався “артистам” і ми почали ділити між собою ролі. Аж тут до нас заходить директор школи Василь Шевченко, і проглянувши п’єску, сказав, що вона цікава, але грати не можна, бо ненадрукована. Розчарування було велике. 1940 року херсонська “Наддніпряньська правда” опублікувала мого першого ліричного вірша. До війни я ще встиг надрукувати кілька віршів у районній газеті. Це було моє перше входження в літературу. У нашому селі середньої школи не було. Довелося навчатися у восьмому класі Музиківської школи (10 км від нашого села), а дев’ятий закінчив у тодішній Херсонській школі № 22 (тепер вона № 25) і перейшов у школу № 3, яку на початку німецько-фашистської окупації назвали українською гімназією. Але вона існувала недовго. Окупанти при учнях репресували вчителів, гімназію закрили. Оскільки у місті ще функціонувало морехідне училище, я поступив до нього, але також недовго. На початку 1943 року німці мене вивезли на працю до Німеччини. Працював у бригаді остарбайтерів у місті Лебенштет: пиляли дрова, копали траншеї, під егідою пожежної команди чистили вулиці міста від зруйнованих після бомбардування будинків. У школі я вивчав німецьку мову, тому не було великих труднощів, щоб навчитися розмовної німецької мови. Хоч говорив суржилом, але німці мене розуміли. У ті роки для остарбайтерів (працівників зі сходу) виходив друком українською мовою журнал “На дозвіллі”. Ностальгуючи за рідним краєм, я написав ліричну невелику новелу про дніпровські чарівні ерики, озера, острови, і надіслав редакції. Невдовзі звідти одержав позитивну відповідь, просили надсилати нові “твори”. Відтоді німці іронічно почали називати мене письменником. Із початку березня по травень 1945 року перебував у таборі переміщених осіб на американській зоні. Не відчуваючи своєї вини перед

батьківщиною, перейшов до радянської зони. У місті Франкфурт-на-Одері мене польовий військовий комітет мобілізував до лав Радянської Армії. Служив у Німеччині в місті Барті у 45 окремому кавалерійському полку до 1947 року, коли з політичних мотивів був кагебістами арештований. Вирок – 10 років із політичних мотивів у таборах посиленого режиму і 5 років позбавлення громадянських прав.

Друге моє входження в літературу почалося на Далекій Півночі в таборі ОЛП № 2 посиленого режиму (м. Інта, Комі АРСР), в якому кримінальних злочинців не було, перебували тільки в'язні засуджені з політичних мотивів: учасники Української повстанської армії, члени ОУН, офіцери-оточенці, “кремлівські лікарі”, радянська опозиційна інтелігенція, яка не сприймала терористичну наджорстоку сталінську державну систему, а також залишки репресованих громадян СРСР 1937 – 1938 років, яким смертні вирoki були замінені на довготривале ув'язнення. Мені на бушлат пришили шмат білої тканини з номером Е – 415, і відтоді наглядачі мене почали називати не за прізвиськом, а за номером. В'язні інтинських таборів працювали без найменшої платні. Тому не було ні магазину, ні будь-якої торгівлі. У таборі було багато опальних тепер широковідомих письменників: Григорій Кочур, Дмитро Паламарчук, Микола Соколовський (Сарма), Андрій Хименко (Химко), Олександр Гринько, Іван Лук'яненко (Іван Савич), Іван Гришин-Грищук, Михайло Хорунжий, Іван Миккульський, Григорій Полянкер, Юрій Лисняк та багато, багато інших в'язнів, причетних до літератури та іншої творчості, з яких формувався осередок інтелектуальної української еліти. Була нестандартно мисляча інтелігенція й інших націй: грузинський письменник Рауль Кобідзе, російський поет Віктор Василенко, білоруський поет Василь Супрун, азербайджанський письменник Гасан Ахвердієв та інші, з якими я зазнайомився. Серед українських письменників за віком я був наймолодший, мені дуже бракувало філологічної та літературної освіти. Вони щиро, охоче допомагали зорієнтуватися в загальнолюдській культурі, осмислити ази поезики. Григорій Кочур залучив до перекладацької творчості. Ось тут і пригодилося мені знання німецької мови. У таборі відбував ув'язнення головний спеціаліст кіноматографії СРСР

Григорій Ірський, який довершено володів англійською мовою. З наміром вивчити англійську мову, я і студент Львівського медичного інституту Любомир Полюга попросили його навчити нас англійської. Він одразу з великим задоволенням погодився. Після роботи в шахті ми йшли до його бараку і він викладав нам англійську. За півроку навчання я вже міг читати й розуміти прості тексти англійською. Білоруської мови навчив мене студент із Мінського інституту М. Каптілович. На перше січня 1950 рік я написав вірш білоруською мовою і присвятив йому. Вірш зберігся. У таборі за Сталіна не було ні бібліотеки, ні газет, ні дротового радіо. Писати листи додому дозволялося лише два рази на рік при повному дотриманні табірної “статуту”. Чистий папір, олівці і художню літературу діставали таємно від “вільняшок” – звільнених в’язнів, які ще працювали на шахтах. 1952 року від прихильного до мене “вільняшки” я одержав стару замизкану без обкладинки енциклопедію російською мовою, в якій прочитав допис про імперію Олександра Македонського. Текст мене дуже зацікавив і я звернувся до ув’язнених істориків, яких багато було в таборі, з проханням детально розповісти про ту колишню імперію. Вони охоче розповідали. Тоді я працював на бремсбергній лебідці і ночами, коли в машинному приміщенні залишався сам, почав писати повість про Лаодіку, царицю держави Селевкідії, яка постала після розпаду імперії Олександра Македонського, написане ховав у надійну схованку, яку зробив у стіні. Рукопис показав Кочурові і Полянкеру. Вони схвалили його, порадили писати далі, бо “щось у вас є”. Рукопис зберігся. Він пролежав у моїй домашній шухлядці сорок років до 1993 року, коли повість опублікували в херсонському альманасі “Степ”, дякуючи редакторові Василеві Піддубнякові. Це сталося за мого третього входження в літературу. Після поховання “вождя” у таборі відкрили бібліотечку, у бараках змайстрували дротове радіо, дозволено було читати радянські газети, одержувати з дому художню літературу, але тільки таку, на якій був штамп оперуповноваженого “КОНТРОЛЬ”. Кілька таких легалізованих штампом книжок у мене збереглося. Після повернення з Далекої Півночі мої твори друкувати заборонялося. Перша збірка віршів “Небовий ключ” із передмовою Лади Федоровської вийшла друком під од-

нією обкладинкою з добірками Володимира Пузиренка “Живі дощі” та Володимира Давидова “Старые звезды”. (Сімферополь, “Таврія”, 1990). Того ж року кримське видавництво “Таврія”, завдяки спонсору Любомирові Полюзі, надрукувало книжку моєї поезії з передмовою Григорія Кочура “Очна ставка”. Відтоді безперешкодно друкую як поетичні, так і прозові твори. 1992 року прийнятий до Національної спілки письменників, 1999 року за збірку поезії “Жменя дощу” і “Ключ від королівства” (англійська народна поезія мовою оригіналу і українською мовою в моєму перекладі) отримав Всеукраїнську літературну премію імені Василя Мисика, а 2007 року за книжку “Курай для пожежі” – Всеукраїнську літературну премію імені Яра Славутича.

П.П. Що для вас поезія, а що проза та публіцистика?

М.В. Поезія – це незбагненна магія ідей, духовного збагачення. Вона рівнозначно стосується й інших жанрів літератури: прози і публіцистики. Тяга до письменства залишається загадкою людської душі, яка в своєму здоров’ї до останнього подиху прагне духовної висоти. Визначний американський поет Генрі Водсворт Лонгфелло у вірші “EXCELSIOR!” (Угору, вперед!), у моєму перекладі з англійської, так написав про оту межу:

Холодний морок знов настав,

А він, немов живий, лежав.

Над ним із неба голосна

Сурма сурмила, як луна:

EXCELSIOR!

Вірші я пишу майже все життя. Вони поза моїм бажанням магічно тримають за душу, не відпускають від себе ні за добрих, ні за поганих обставин життя. А це, мабуть, і є та сила любові до поезії. Люблю вірші короткі, в яких мало “води”, а багато мудрості й душевної відкритості, що змушують пізнавати глибину довколишнього світу, бути активним учасником творчого процесу літератури.

П.П. Яка Ваша книга найдорожча для Вас, і яка найважче писалася?

М.В. На таке запитання письменники традиційно відповідають, що їм найдорожча книга та, в якій вони цілком утвердилися у вибраному стилі і досягли найбільшого досвіду у письменстві, завдяки чому можна цікаво й точно донести до читача ідею твору. У мене

навпаки. Найдорожча мені перша книжка ув'язненої поезії “Очна ставка”, і не тому, що нею дебютував, а тому що творилася, писалася дуже трудно в тяжкі роки мого життя, і вижила, незважаючи на смертельні перешкоди, і залишилася відвертою і гуманно чистою. Вона навстіж відчинила двері читачеві до мого духовного внутрішнього світу, до Храму моїх надій, віри у свій вибраний шлях справедливості, гуманізму і високої цивілізації. Завдяки виходу друком “Очної ставки” з передмовою Григорія Кочура у мене з'явилося багато нових ширих друзів, але і не менше недругів.

П.П. Як Ви прокоментуєте слова, що “доля нелегка: в цім користь і своя є, блаженний сон душі мистецтву не сприяє” (Ліна Костенко)

М.В. Мудрості у Ліни Костенко не відбереш. Вона уміє одним-двома словами сказати про велике, про суть і мудрість людського світу, про те що у світі (в природі) немає нічого зайвого, ні доброго, ні поганого, що добрі явища і погані – єдине ціле, і одне без одного існувати не можуть.

Іноді труднощі, які напосідають на людину, стають її порятунком. Недаремно кажуть: чим більше людину згинають, тим сильніше вона хоче випростатися, стати на ноги.

П.П. Якою Вам уявляється війна і якою Ви її побачили?

М.В. Усі війни мають одне нелюдське обличчя – жах, кров, смерть. Справедливих війн немає і не було: є ворог – агресор, окупант – і є жертва – патріот своєї країни, родини, який борониться від ворога.

За життя мені багато довелося бачити не з розмов, а наяву жахи Другої світової війни, тому моє ставлення до війни, незалежно як вона називається, гостро негативне. Таке несприйняття маю і до гібридної війни на терені Донбасу, яку започаткувала Російська Федерація. Не може мирна людина бути спокійною чи щасливою, коли агресор із метою пограбування окупує частину його батьківщини, убиває дітей, спалює житла, нищить матеріальні й культурні достатки. Не може в миролюбній людині не появитися ненависть до агресора, до терору й несправедливості. Від болю душі, нанесеного окупантом, людина нікуди не зможе втекти, аж допоки не ствердиться справедливість і не настане справжній мир.

*Агресоре, спини свою агресь!
Ти вже у часі людськості, не десь.
Вгамуй в собі ординську дику силу,
Бо вириєш “своїй стране” могилу.*

П.П. Як Ви думаєте, чи були б у нас книги про війну незабутніх Олесея Гончара “Людина і зброя” і “Дума про невмирущого” та “Тисячолітній Миколай” П.Загребельного, якби інакше склалося їх життя на війні та в повоєнні роки?

М.В. Оскільки на світі існують поети й прозаїки, книжки про війну були, є і будуть, бо це продукт духовнотворчий, без чого письменника не може бути. Різниця лише у художній якості книг і правдивості висвітлення автором тем про війну. Війни без смерті, виняткового героїзму, патріотизму й причетності до тої чи іншої ідеї, як без боягузництва, зрадництва і жорстокості, не буває. Талановиті письменники Олесь Гончар і Павло Загребельний, як безпосередні учасники Другої світової або, як іще кажуть, Вітчизняної війни, перенісши на власних плечах тягар боїв із полчищами німецьких фашистів, а пізніше найпринизливіше рабство в полоні ворога, не могли не написати про своє бачення війни і повоєнну трагедію українського народу, не могли вічно таїти в собі біль, як патріоти своєї батьківщини, своєї мови, народних традицій, культури, і ясно бачили звідки йде загроза існуванню нації. Беззаперечно, так написати художні твори, про які йде мова, крім О.Гончара та П.Загребельного, ніхто не зміг би.

П.П. Про що Вам ще хотілось би сказати й написати?

М.В. Про те, що хотілося сказати, я вже сказав у своїх творах, а про що хотів би ще написати, то воно, як і Всесвіт, немає межі. Друзі радять не дивитися в паспорт на рік свого народження, не опускаючи руки, намагатися якнайчіткіше і якнайтвердіше йти в ногу з життям. Отож сприймаю долю, якою вона є, без нарікання.

Павло Параскевич, кандидат філологічних наук:
Спасибі за цікаву та змістовну розмову, за те, що Ви у нас є. Живіть довго-довго і радуйте нас, читачів, своєю творчістю.

7 червня 2016 р.

З В. Шекспіра (1564-1616)

Сонет LXVI

Не раз я кличу смерть, бо нудно бачить в світі,
Як ходить працівник в жебрацькому лахмітті,
А капосне ніщо блищить у пишнім строю,
А вірність щирая, знай, б'ється з клеветою.

Як славу має й честь огида і облуда,
А чистоту он там сквернить насилля дике,
Як чесноту ганьбить ось стовпище велике,
А власть над всіма зла, як на очах полуда.

Перед надсилою художество німіє,
А дурень мудрому відмірює права,
І правда спутана, безпомічна дуріє,
А добрий в найми йде, а ледар ужива –

Умер би! Ні, держусь тривогою одною:
Як я умру, й любов моя умре зі мною

(переклад з англ. І. Франка)

Стомившись, вже смерті я благаю,
Бо скрізь нікчемність в розкоші сама,
І в злиднях честь доходить до одчаю,
І чистій вірності шляхів нема,

І силу неміч забива в кайдани,
І честь дівоча втоптана у бруд,
І почесі не тим, хто гідний шани,
І досконалості – ганебний суд,

І злу – добро поставлене в служниці,
І владою уярмлені митці,
І істину вважають за дурниці,
І гине хист в недоума в руці.

Стомившись тим, спокою прагну я,
Та вмерти не дає любов моя.

(переклад з англ. Д. Паламарчука)

Від втоми смерть вбачаю я спасінням,
В пустелі гордості я бідняком сную.
Нужденним радощі не стануть більш прозрінням,
Розкішна одіж не покриє бідність ту.

Ось досконалість засудили аж до смерті,
Ось непорочність порівняли із гріхом.
І почесні не тим, що долею роздерті,
Безсилля з силою уквітчані вінком.

Мистецтва невиразна дивна влада,
Уярмлені у неї всі митці.
Затиснена в лещата щира правда,
Слова пророка десь приховані в руці.

Від втоми вмерти б я волів скоріше,
Та не дає любов скінчити днів раніше.

(переклад з англ. Є. Журавльової)

Втомився я, і смерть свою зову,
Бо бачу гідність, що приречена на злидні,
Брежню, що душить істину живу
Й пусту нікчемність, що лікує в цвіті.

Дівочу цноту, кинуту на сміх,
І честь, яку ганебно розтоптали.
Я досконалість тут знайти не зміг,
І влада силу забива в кайдани,

А творчість має мову лиш німу
І мудрість дурості поставлена в служниці,
Добро та справедливість сховані у тьму,
А правдонька свята заточена в в'язниці.

Втомившись – вмерти, ось моє бажання,
Та як же я лишу своє кохання?

(переклад з англ. Л. Весельської)

З Р. Бернса (1759-1796):

Моя любов – рожевий квіт

Моя любов – рожевий квіт
В весінньому саду.
Моя любов – веселий спів,
Що з ним я в світ іду.

О, як тебе кохаю я,
Єдина моя!
Тому коханню не зміліть,
Хоч висхнуть всі моря.

Нехай посхнуть усі моря,
Потануть брили скал,
А ти навік любов моя, –
Аж згасне сонця пал.

Прощай, прощай, мій рідний край,
Прощай, моя любов,
Та де б не був я, мила, знай –
Прийду до тебе знов!

(переклад з англійської М. Лукаша)

Моя кохана

Моя кохана – пишна рожа,
Краса весняних днів;
Моя кохана – мелодійний,
Приємно-зграйний спів.

Яка краса твоя безмежна,
Така й любов моя;
Тебе любитиму я, поки
Всі висохнуть моря.

І висохнуть моря, кохана,
Й розтопиться граніт;
Тебе любитиму я, поки
Не западеться світ.

Прощай, прощай, моя кохана,
Я йду, я йду звідсіль!
Та знову я прийду, кохана,
Й за десять тисяч миль!

(переклад з англійської В. Мисика)

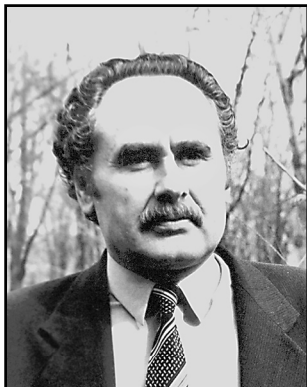
Червоною трояндою
Цвіте моя любов.
Вона як та мелодія,
Що з серця ллється знов.

Хай врода в тебе пишная,
Сильніш любов моя.
Вона така невичерпна,
Як води у морях.

Не висохнуть моря повік.
Скель сонцю не спалить,
Пісок в годиннику життя
Ніколи не спинить.

Ну, що ж, любове, прощавай,
А я у путь іду.
Та хоч би сотні миль пройшов,
Тебе я віднайду.

(переклад з англійської І. Немченка)

Валерій Кулик

Киз-Кулле

(Судакська легенда)

I.

В часи далекі і туманні,
Коли Сугдея ще була
Під греками, в світанки ранні
Ця башта з даліни пливла.

У ній жила собі красуня
І неприступна, й горда вся,
Було їй самотньо, сумно
І непроглядно без кінця.

Набридлий обрій в серці нидів
І надокучливо марнів.
У всій замріяній Тавриді
Той смуток жеврів між вогнів.

І Діофант із Митридата
Вояка вправний, хоч куди,
Бажав їй серце все віддати,
Як і годиться, – назавжди.

Він обходжав ту башту ревно,
В надії вгору поглядав.
Але без толку, все даремно –
В свої покої повертав...

Єдина донька у архонта,
Неначе квіточка, цвіла.
Чи для розваги, чи для понта
Вона лебідкою пливла.

Та потайки усе ж любила
Земного хлопця, пастуха.
Її манила юна сила
До потрясіння, до гріха...

Про нього тільки її дума,
Про нього спомини-жалі.
Гірка надія, ніжна стума,
Терпка розрада на землі...

II.

Прийшла красуня до могили
Своєї служниці одна.
За неї плакала-молила
Й страждала в самоті вона.

Думки гортала невеселі,
На камінь падала сльоза,
І слухала високі скелі,
Де вітром тішилась лоза.

Колись тут дівчина розбилась
Між височезних диких круч.
І враз легенда розповилась,
Немов зелений дикий плющ...

Отут нещасну й поховали.
На камені блищить роса...
Пташки співали і співали
Її в бадьорих голосах.

А серце б'ється й завмирає
І неприкаяно горить.
Пташина пісня – виспів раю
І забуття, хоча б на мить...

Архонта донька і не вчулась,
З долоні кормлячи синиць,
Як біля неї щось здригнулось
І тінь упала долілиць...

Пастух стояв стрункий, вродливий,
Навпроти сонця весь сіяв.
А вдалині цвіли оливи
І вітер хвилю доганяв.

Юнак задумався при тому,
Раптовий сум його журило.
І на обличчі ніжна втома
Тінилася від чорних брів...

– Ти хто? – вона його спитала.
– Як бачиш, юнко, я пастух...
Душа моя затрепетала,
Коли тебе угледав тут.

Дитинство я ледь пам'ятаю –
Хороми дивні між колон...
Буває спомин огортає
Неначе кольоровий сон...

Чи був колись я там, не знаю,
– Пастух небавом усміхнувся, –
Не відаю, якого краю...
Сам я собі давно забувся...

І раптом дівчина сахнулась:
В хоромах тих і я була.
Та все пройшло, усе минулось
Лишився смуток, як зола...

Мов голубочки, воркували,
Світилися радістю вони.
Хвилини щастя пізнавали
Серед гірської глибини...

III.

З тих пір жила дочка архонта
В гарячих мріях юнака,
Їм двом вже бачитись охота –
Любов заграла, як ріка...

Роса небесна їм зоріла
Ранковим чистим янтарем.
Її плита надгробна не сіріла –
Зоріла справжнім олтарем...

Недовго зіронька світила,
Архонту якимось донесли –
І розпростерли злії крила
Плітки, народжені з хули...

Господар аж київ од люті
І шаленів, немов гроза.
Він кинув клич у лави людні,
Спіймати хлопця наказав:

“Закуйте міцно його в ланці
Отам, де башта Киз-Кулле!”
І сонячні протуберанці
Хай дошкуляють йому зле!”

І зачинилась вранці-рано
Під звучні засови-замки
Тяжка й глуха камінна брама
З архонта легкої руки...

Пісок стікав і дні минали...
В темниці тоскній та німій
Звірячі окрики лунали,
І був юнак, як сам не свій.

А бідна дівчина страждала,
Усе гадала при свічі,
Свої надії сповідала
І вечорами, і вночі.

Аж якось враз перед світанням,
Коли у берег бив прибій,
Вона почула, як благання,
Тривогу в дрімоті німій...

Той стогін лунився з-за брами,
Натомлено врізався в слух.
І бігла юнка за вітрами,
Бо чула серцем: це – пастух...

Униз спустилась на канаті
У кам'яницю, в клітку зла,
Де бродять тіні волохаті
Поміж решіток спроквола...

Уся до нього прикипіла
І обняла, і обвила.
А потім узяла на крила
І в піднебесся підняла...

Вона його порятувала...
І все голублячи, цвіла,
І пестила, і цілувала,
І знов щасливою була.

IV.

Коли в саду уже світало,
В царівни замку він лежав.
У світі знов привітно стало –
Усе збулося, що бажав...

Та двері скрипнули і в сіни
Архонт уражений ступив.
Окинув зором білі стіни
Й за руку пастуха схопив...

– О, що це! Бачу знак на тілі...
Знайомий він давно мені...
Невже то птиці відлетілі –
Роки минулі вогняні?...

Він пригадав ту давню битву,
Поразку і полон сім'ї.
І тихо так шептав молитву,
Неначебто боявсь її...

Згадав і те, як ждав на сина
З неволі, з виспраглих доріг.
Тоді якраз цвіла ожина
Ї стелилась папороть до ніг.

Чоло нахмурилось старече...
Він розгубився: що робить?
Непоправимі, справді, речі...
Як їх достоту зрозуміть?

V.

Піддужав син, піднявсь на ноги,
Зав'юнився, як пружний хміль.
І вже сидить не має змоги,
Кортить помірять далеч миль.

Той корабель, що на Мілету,
Узяв під парус і його.
Якщо сказати по секрету,
Без диму був отой вогонь...

Тоді Архонт дівиці мовив:
“Пастух вернеться через рік...
Чекати будем до Покрови,
Хай помандрує чоловік...”

Якщо ж тобі він буде вірний,
То щоглу вкрасить білий знак.
І долі стану я покірний,
Віддам йому тебе відтак...

Коли ж не буде того знака,
Ти, люба доню, не тужи.
Знай, де закопаний собака...
І Діофанту “Так” скажи...”

VI.

Минали дні сумні та сірі
І безпросвітні, як мана...
І журавлі летіли в ірій.
Та все журилася вона.

В дівочій башті вогник мріє.
Красуні зовсім не до сну.
Вона душею скоро стліє,
Чекаючи свою весну.

І ось уже минуло літо,
Доспів на схилах виноград.
Й над запізнілим диким цвітом
Ізнов замарив вічний сад.

І, як від зримої омани,
Тепло втікало за моря.
А межі гір пливли тумани,
Де щойно тішилась зоря.

У мить таку, в погожу пору,
Заморських звідавши земель,
До берега, під Дівич-гору
Пристав нарешті корабель.

Побачила його дівчина –
Й поблідло личенько ясне...
Була на сумніви причина:
Невже той знак не спалахне?..

Тоді таки не сталось дива,
Її надія не збулась.
Вона сумна і нещаслива
На башту зоряну знялась.

Вона дала наказ рабиням
Подати сонячний хітон
І діадему срібно-синю,
Й туніку вишукану в тон...

Крізь дим опала і сапфіра
Розносилась її краса.
А десь неначе грала ліра
У солов'їних голосах...

Вона стояла горделиво
Над урвищем правічних скель,
Де світанкові переливи
Тулились до пташиних трель.

Атласні вишукані банти,
Як перший промінь, золоті...
Тепер покличте Діофанта,
Мою опору у житті...

І він не біг, летів по сходах
Стрімкої башти Киз-Кулле,
Затамувавши гострий подих –
Бажання трепетно-незле.

Хоробрий воїн Митридата
На тїнь красуні тихо впав.
І ніжний пил сідав на лати,
Немов найвища слава слав...

Чи знав ти, друже Діофанте,
Любов гречанки – що то є?
Яким же бути треба франтом,
Щоб не розтратити своє...

Красуня, певне, так схотіла –
До парасету підійшла,
Ступила крок і... полетіла...
Вона прекрасною була.

10-14.11.2001 р. м. Херсон

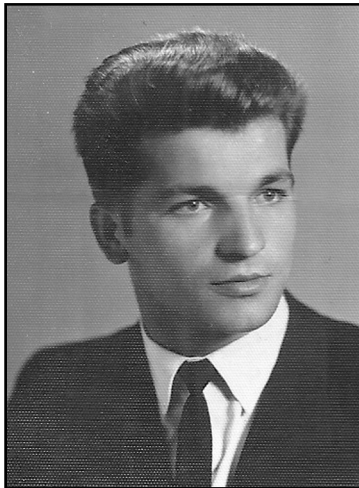
Іван Немченко

**“Живе Україною
й для України...”**

*нашому співавторові з-за океану
Миколі Дупляку – 80*

У США проживає чимало наших краян. Це одна з найчисленніших українських громад на американському континенті. Згідно з переписом 1990 року, у США проживало 740,8 тисяч українців [5, с.44]. Частиною цього загалу є Микола Степанович Дупляк – педагог і журналіст, громадський діяч, який протягом багатьох років плідно друкується у нашому “ВісникуТаврійської фундації”, подаючи інформацію про діаспору з перших вуст. А ще відгукуючись у своїх розлогіх рецензіях на нові літературні й наукові публікації в Україні та зарубіжжі.

Наш велешановний співавтор побачив світ 19 лютого 1936 року в селі Рудавка Яслиська Сяноцького повіту

Микола Дупляк 1960 р.

на Лемківщині в родині Степана та Сусанни Дупляків. Мати походила з роду Єзусків. У дитячі роки М. Дуплякові випало стати свідком і жертвою каральної акції “Вісла”, здійсненої 1947 року тогочасними польськими владними структурами за безпосередньої підтримки з Москви та заохочення з боку Йосипа Сталіна (фактично продовжуваної аж до 1952 р.). Тоді корінні мешканці Холмщини, Лемківщини, Бойківщини, Надсяння, Любачівщини, Білгорайщини, Підляшшя, що ідентифікували себе як

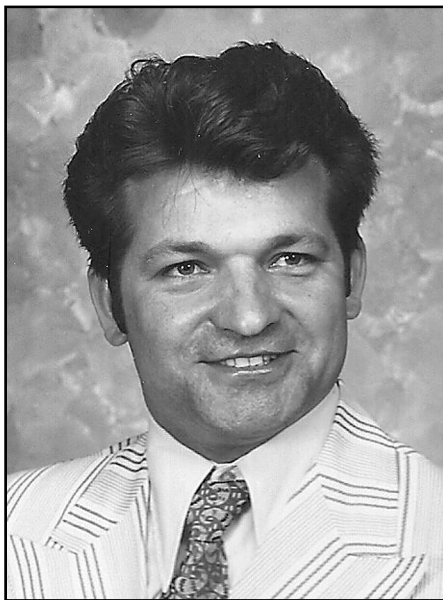
українці, як невід’ємна часточка материкової України, були примусово виселені зі своїх працюрівських земель. Разом із своїми батьками М. Дупляк опинився аж у селі Добжиця Кошалінського повіту – на північно-західних теренах Польщі. Навчався він у сільських початкових школах (Слов’янкове, Смехув), у педагогічному та загальноосвітньому ліцеях Кошаліна. У 1959-1960 роках М. Дупляк відвідував заняття Вчительської студії у Щеціні (українська філологія). Він був активістом Українського суспільно-культурного товариства (УСКТ), головою Щецінського міського гуртка цієї організації. У молоді роки писав вірші польською й українською мовами, але їх так і не друкував.

По закінченні студій у Щеціні М. Дупляк виїхав до Америки. Відлік заокеанського буття розпочався для нього з 22 жовтня 1960 року. Батьки М. Дупляка *“на рідних землях (на Лемківщині) і на польському засланні займалися сільським господарством”*, а переїхавши до США, *“батько був робітником”*. До Америки перебралися і їхні діти Марія та Степан, а згодом і Микола. Він теж, як і батько, протягом тривалого часу працював на різних підприємствах Америки. Зокрема молодий емігрант працював у галузі текстильної промисловості у Пассейку та Патерсоні, на паперовій фабриці у Кліфтоні та на електропідприємстві у Пассейку. У період з 1962 по 1964 рік він учився на славістичному факультеті Сиракузького університету й отримав ступінь бакалавра. В Українському вільному університеті в Мюнхені М. Дуплякові було присуджено ступінь магістра. У 1966-1968 рр. він працював хіміком-технологом у фармацевтичній компанії у Сиракузах. Із 1968 року Микола Степанович викладав у середніх школах США суспільні дисципліни. Пропрацювавши сім років як учитель суспільних наук, із 1975 р. він перейшов до галузі хімічної промисловості – до компанії синтетичної соди. Але через дев’ять літ це підприємство закрили, тож якийсь час довелося бути безробітним.

Ще починаючи з 1966 року, М. Дупляк працював учителем українознавчих предметів у суботній Школі українознавства імені Лесі Українки в Сиракузах, де крім того, протягом трьох літ виконував функції директора. Діяльність у стінах цього закладу тривала аж до 2005 року. А ще він був інструктором шкільної ради УККА у Школі українознавства в Баффало.

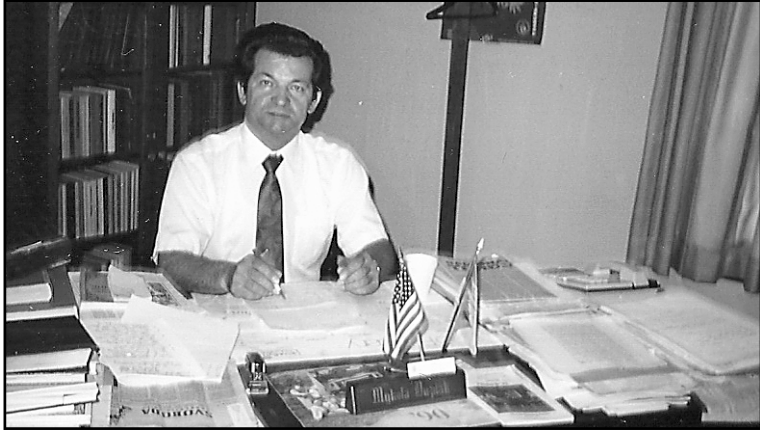
З 1987 року М. Дупляк працював в Українському братському союзі в Скрентоні (Пенсильванія), редагував тижневик “Народна воля”. На сторінках цього часопису, як і “Свободи” та інших видань, він умістив багато своїх різнопланових публікацій. Окрім названих газет, М. Дупляк ще чимало друкувався в періодиці діаспори та України: “Америка” (США), “Національна Трибуна” (США), “Лемківські вісті” (Канада), “Наше Слово” (Польща), “Галичина” (Україна) тощо. Його публікаціями пересипані сторінки журналів “Рідна Школа” (США), “Лемківщина” (США), “Рідна Мова” (Польща), “Дзвін” (Україна), “Бористен” (Україна), “Дивослово” (Україна). Статті друкувались також у збірниках: “Аннали Лемківщини” (США), “Шкільна Рада” (1953-2003)” (США) тощо. У польській періодиці М. Дупляк уміщував матеріали під псевдонімами “Тарас”, “Дубровський”. Додамо, що за підсумками 2010 року він став переможцем у номінації “Публіцистика” конкурсу імені О. Гончара, що проводився дніпропетровським журналом “Бористен”.

За перебування у США М. Дупляк діяв у Союзі українських студентських товариств Америки, в Українському конгресовому комітеті Америки, в Організації оборони Лемківщини – секретарем Краєвої управи, у Світовій федерації лемків – ексекютивним секретарем. Він був співредактором чотирьох томів “Анналів СФЛ”, “Дерев’яної архітектури українських Карпат” та редактором низки видань: “В рядах УПА”, “З Україною в серці”, “Мала сакральна архітектура на Лемківщині”, “Дівчина з Америки” В. Мерещака тощо. Протягом десятиліть

Микола Дупляк 1975 р.

Микола Степанович

Ред. Микола Дупляк в «Народній Волі», Скрантон, Па. 1990 р.

оформляв Український лемківський музей у Стемфорді та Бібліотеку лемкознавства та УПА, співпрацював в Українському термінологічному товаристві. Він був співзасновником Української кредитової спілки в Сиракузах.

М. Дупляк – гарний сім'янин. У 1964 році він побрався з Галиною Астасов. Подружжя має три доньки – Ярославу, Оксану та Орисю. Всі вони закінчили школу українознавства. Ярослава обрала вчительський фах, Оксана стала лікаркою, а Орися – економістом. *“У нас із дружиною Галею дев'ятеро внучат віком від трьох до шістнадцяти років, а саме: Ніна, Юлія, Саманта, Адріана, Юлія, Андрійко, Олесь, Стефко і Зенко. Окрім Зенка – всі школярі”*, – в одній із вісточок з-за океану розповідає Микола Степанович.

У 2000-х роках М. Дупляк став почесним членом міжкафедральної наукової лабораторії “Українська література в англomовному світі” при Херсонському державному університеті. Він є постійним співавтором нашого видання “Вісник Таврійської фундації (Осередку вивчення української діаспори)”, що виходить із 2005 року. За цей період Микола Степанович опублікував у різних числах збірника більше двадцяти своїх матеріалів: “Відбулася ІІІ зустріч випускників Щецінської україністики”, “Заокеанський тижневик “Народна воля” припинив свою появу”, “Національне питання в драматичній поемі “Бояриня” Лесі Українки”, “Famine in Ukraine 1932-1933: genocide by other means”, “Од слова путь верстаючи до слова”

Галя і Микола Дупляк 1990 р.

“Новий підручник – велика допомога для вчителів української культури”, “Микола Олександрович Француженко-Вірний”, “Книга про корифея українського перекладацтва”, “Сяйво з-за темних хмар”, “Про долю двох українських сіл на Закерзонні”, “Вчительські семінари на Союзівці з перспективи часу”, “Книга про україн-

ську гімназію в Німеччині”, “Вийшла історія українського перекладознавства ХХ сторіччя”, “Вагома публікація про цікаво прожиті життя”, “Розкішне літературно-художнє видання”, “Появився ювілейний альманах УНС”, “Корисний збірник”, “Про долю Лемківщини”, “Монографія не тільки про українське село Гребенне”, “Без вини винувати”, “Про вічність у порах року”, “На сторінках епістолярної літератури”. Якщо їх об’єднати в цілість, то вийде окрема книжка з текстами різного жанру (рецензія, презентація, анотація, некролог, репортаж тощо).

Та й у даному випуску “Вісника”, котрий шановний читач тримає в руках, є розлога рецензія М. Дупляка “Боротьба польських комуністичних служб безпеки з українством”. Це відгук на публікацію Аркадіюша Слабіґа “Kwestia ukraińska w działalności Służby Bezpieczeństwa PRL” (Instytut Pamięci Narodowej. Komisja Ścigania Zbrodni przeciwko Narodowi Polskiemu. Dokumenty i materiały; Warszawa, 2016). А також уміщено рецензію “Монографія про українське село Журавці на Закерзонні”, в якій поціновано видання Омеляна Вішки “Журавці. Село Журавці в документах, на сторінках історії та у споминах його колишніх жителів” (Торунь, 2014).

Це свідчення того, що й переступивши вісімдесятилітній рубіж, Микола Степанович жваво цікавиться минулими й сучасними подіями і в Україні, і в Польщі, і в інших куточках світу, систематично знайомиться з новинками як художньої, так і суспільно-політичної чи

наукової літератури, щиро ділиться своїми спостереженнями, враженнями, висновками.

Саме М. Дуплякові належить перший у зарубіжжі відгук на появу нашого “Вісника” – це матеріал із газети “Народна воля” від 15 вересня 2005 року. Детальніше про це можна прочитати в статті Г. Немченко “Відгуки про перше число “Вісника”, поданій у другому номері за 2006 рік [4].

Друкується М. Дупляк і в іншому херсонському виданні – збірнику “Вишиванка”, що випускається Літературною студією імені Василя Вишиваного при Херсонському державному університеті. Так, у 3-му числі цього альманаху за 2009 рік подано його матеріал “Шевченкіана збагатилась новою публікацією”.

До великого Кобзаря у М. Дупляка ставлення особливе. Про це свідчить упорядковане й редаговане ним видання “Борітеся – поборете! Пропам’ятна книжка з нагоди відкриття пам’ятника Т. Шевченкові в Сиракузах = Battle on – and win your battle! Commemorative book of the Taras Shevchenko monument unveiling in Syracuse” (Syracuse, N. Y. Taras Shevchenko Memorial Committee, 2010) [1]. Це лише одне з багатьох патріотичних діянь М. Дупляка. Тож у рецензії Роксолани Зорівчак на цю книжку читаємо, що “*всі його помисли й мрії, усі його думи – в Україні*” [3, с.226]. Додамо, що примірники цього шевченкознавчого видання, до появи якого доклали зусиль і члени редакційної колегії Ірина Купровська-Андерсон, Тома Боцонь, Надія Гайдук, Орест Грицик, Ольга Подоляк та Галина Соботка, М. Дупляк розіслав по університетах і бібліотеках України, зокрема й до нашого вишу.

Видання “Борітеся – поборете! Пропам’ятна книжка з нагоди відкриття пам’ятника Т. Шевченкові в Сиракузах...” – чергове свідчення безмежної шани до Кобзаря з боку української громади в Америці. Відкривається воно передмовою М. Дупляка, в якій осмислюється передісторія та поява пам’ятника Т. Шевченкові в Сиракузах 16 жовтня 2005 року: “*Для громадян українського роду це була велика й радісна подія. Тоді ж бо сповнилася мрія кількох поколінь українців, які прожили свій вік поза межами рідної України, але ніколи не забували Заповіту нашого національного пророка та борця за справедливість і волю для Українського народу*” [2,

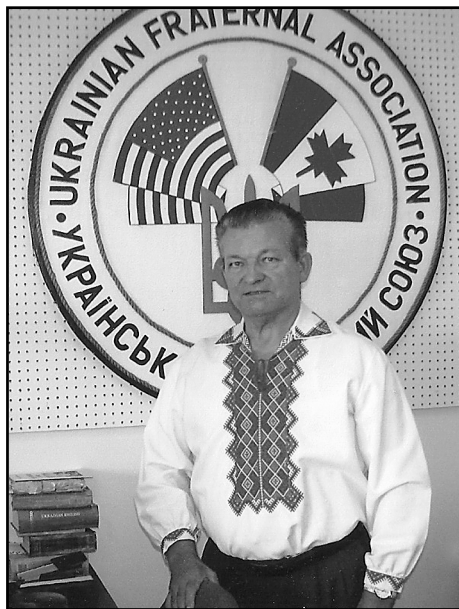

Микола Дупляк 2000 р.

с.9]. Виявляється, що й у віддаленому минулому не раз були подібні спроби увічнення пам'яті Кобзаря в даному регіоні (до 100-річчя від дня смерті, до 150-річчя від часу народження поета), але вони були невдалими. Та проте неуспіх не охолоджував завзяття громадян. І, зрештою, мрія збулась. М. Дупляк наголошує, що *“культ Тараса Шевченка на американській землі все був актуальний. Українські поселенці привезли з собою до Сполучених Штатів велику пошану до свого національного пророка та всюди дбали про те, щоб здійснювати його заповіді, зберігати Шевченкове слово, а вшановуючи Поета під час щорічних ювілеїв, все згадувати його щирим, добрим словом. Коли ж траплялась можливість, то старалися увіковічнити ім'я Кобзаря у назвах вулиць і доріг; ставили йому пам'ятники тощо”* [2, с.9]. Як справедливо відзначає редактор і упорядник, *“це ж бо частинка добрих діл і значних успіхів української спільноти в Америці, що стала прибраною Батьківщиною для вихідців з України в різні часи та з різних причин”* [2, с.9].

У книжці наведено паралельно українською та англійською мовами тексти Шевченкових творів (“Заповіт”, “Мені однаково”, “І мертвим, і живим...”), запропоновано вірші Кобзареві тематики (“Хвала Шевченкові” О. Кобця, “Шевченко говорить” Я. Вечера), репрезентовано програму відкриття й посвячення пам'ятника Т. Шевченкові в Сиракузах 16 жовтня 2005 року (автор скульптури – Бенедикт Декстер, архітектор – Володимир Бутенко), наведено тексти виступів під час цієї урочистої події – С. Погорельцева, Т. Денисенко, Н. Гайдук тощо. Більшу частину видання становлять статті та дослідження з проблеми “Шевченко й Америка”. Це зокрема публікації М. Воскобійника, В. Довгань, Р. Зорівчак, Д. Кор-

бутяка, О. Кравченюка, Ю. Левицького, М. Логази, І. Пігуляка, Я. Розумного, В. Фостуна, М. Француженка й ін. Переважна кількість матеріалів належить перу самого М. Дупляка – “Тарас Шевченко – батько Української Нації”, “У світ із Шевченковим Заповітом”, “Українська сиракузька громада відкрила пам’ятник Т. Шевченкові”, “Ювілейні вшанування пам’яти Тараса Шевченка на терені Сиракуз”, “До справи названня одної з вулиць у Сиракузах іменем Т. Шевченка”, “Світлу пам’ять Тараса Шевченка все гідно вшанувувала українська православна парафія у Сиракузах”, “Вклад української громади Сиракуз у будову пам’ятника Т. Шевченкові в столиці США”, “Пошанування Тараса Шевченка в стейті Нью-Йорк”, “Союзні відділи в Америці, названі іменем Т. Шевченка”, “Шевченко на союзних грамотах”, “Вшанування пам’яти Тараса Шевченка в Америці в першій половині ХХ ст.”, “Русійна сила УККА в українській спільноті США”. Кожна така стаття, попри свою багату інформативну складову, містить ще й чимало спостережень та оцінок щодо буття діаспорних та материкових українців, володіє потужним патріотичним пафосом. Візьмемо для прикладу хоча б останній із названих матеріалів, присвячений літописові діяльності Українського Конгресового Комітету Америки (УККА). Автор простежує діяльність цієї організації від часу її заснування у Вашингтоні 24 травня 1940 року, “коли 805 делегатів із 168 місцевостей створило одне постійне представництво для об’єднаного зусилля в боротьбі поневоленої української нації за свої права” [1, с.220]. Зокрема

Микола Дупляк 2006 р.

йдеться про створення цієї структурою Злученого Українсько-Американського Допомогового Комітету (ЗУАДК), заснування газети “Український кварталник” та встановлення Українського Народного Фонду (УНФ). Через виступи представників УККА на міжнародних конференціях світ дізнавався про становище українців у радянській імперії. Між іншим, М. Дупляк констатує: *“Політична діяльність української спільноти в Америці в обороні поневоленого Росією Українського Народу викликала люту окупантів України, а з нею напади радянських засобів масової інформації на УККА та поодиноких провідників української діаспори, яких Кремль та його українські вислужники намагалися всіляко дискредитувати та очорнювати, а відтак порізнити та ділити, щоб зсередини послабити їхню організаційну структуру. Це ж бо завдяки заходам УККА американський уряд визнав терміни “Україна” та “український” в офіційному переписі населення Сполучених Штатів”* [1, с.220]. А вже відомо численні випадки фальшування відомостей про українців у СРСР, коли під час подібних кампаній мільйони українців Кубані й Ставропілля, Поволжя чи Далекого Сходу записувалися росіянами. Кремлівська влада бажала, щоб і по всьому світу українців сприймали як росіян, а Україну як пересічну російську провінцію, а не державу.

Можна тільки по-доброму позаздрити такій енергійності й одержимості, працьовитості й організаторським здібностям редактора й упорядника шевченкознавчого видання “Борітеся – поборете!..”, під обкладинкою якого сусідять найрізноманітніші матеріали діаспорних та материкових українців. За словами Роксолани Зорівчак, це *“вагомий унесок до англomовної Шевченкіани та до історії українців у США”* [3].

Знаменно, що Микола Степанович постійно уболює за долею своєї малої батьківщини – прадавнього українського краю Лемківщини, звідки був примусово виселений поляками (наприклад, англomовний збірник “Zakerzonnia. Ethnic Cleansing of the Ukrainian Minority in Poland”, США). Він щиро цікавиться українським життям у сучасній Польщі. Велику радість М. Дуплякові приносять, наприклад, випуски річника з красномовною назвою “Український літературний провулок”, що редагується поетом, перекладачем, критиком, видавцем,

науковцем, педагогом Тадеєм Карабовичем (відгук американського українця на 14-ий том цього збірника за 2014 рік див. у 10-му числі “Вісника” за 2015 рік). Адже це свідчення того, що ніякі репресивні акції не змогли знищити український дух у Закарзонні й унеможливити відродження національної самосвідомості краян та їх культурних виявів.

Рецензуючи ту чи іншу книжку, М. Дупляк нерідко завершує свій матеріал інформацією про те, де можна придбати чи прочитати дане видання. Певно ж, така реклама не раз стає в пригоді авторам, розширюючи коло їх шанувальників.

Назва нашої статті не випадкова. Саме так у одній із своїх публікацій М. Дупляк означив творчу долю Оксани Маковець – авторки поетичних збірок “Чебрець під вікном” (2000), “Троно калини” (2001), “Вічність у порах року” (2008). Ці ж слова точно характеризують і його самого.

Куди б доля не закидала М. Дупляка, він скрізь намагався жити Україною, діяти задля неї. І хоч за його плечима вже вісім десятиків літ, проте не послаблюється творча активність, патріотичне завзяття. В одній із надісланих нам, херсонцям, книжок Микола Степанович

Микола Дупляк із онуками Зенком, Олесем і Стефком 2016 р.

зазначив у дарчому написі, датованому 6 жовтня 2010 року, – “від земляка, який ніколи не жив у кордонах України, але й ніколи не забував Шевченкового Заповіту, – все жив для України і для неї все життя працював; чиє серце все раділо доброю вісткою з України та про Україну, все журилося недоброю новою”. І в цій самохарактеристиці нема нітрохи патетики чи нещирості. Про його патріотизм та одержимість Україною говорять численні діла, реалізовані й заплановані на майбутнє проекти. Тож побажаємо Вам, пане Миколо, козацького гарту, високочолого довголіття і нових публіцистичних виступів та плідних літературно-критичних пошукань ще на багато-багато років!

Література

1. Борітеся – поборете! Пропам’ятна книжка з нагоди відкриття пам’ятника Т. Шевченкові в Сиракузах = Battle on – and win your battle! Commemorative book of the Taras Shevchenko monument unveiling in Syracuse – Syracuse, N. Y. Taras Shevchenko Memorial Committee, 2010. – 225 с.
2. Дупляк М. Передмова / М. Дупляк // Борітеся – поборете! Пропам’ятна книжка з нагоди відкриття пам’ятника Т. Шевченкові в Сиракузах = Battle on – and win your battle! Commemorative book of the Taras Shevchenko monument unveiling in Syracuse. – Syracuse, N. Y. Taras Shevchenko Memorial Committee, 2010. – С.9.
3. Зорівчак Р. Вагомий унесок до англомовної Шевченкіани та до історії українців у США / Роксолана Зорівчак // Вісник Таврійської фундації (Осередку вивчення української діаспори): літературно-науковий збірник: випуск 8. – К.–Херсон: Просвіта, 2012. – С.223-228.
4. Немченко Г. “Відгуки про перше число “Вісника” / Галина Немченко // Вісник Таврійської фундації (Осередку вивчення української діаспори): літературно-науковий збірник: випуск 2. – К.–Херсон: Просвіта, 2006. – С.272-273.
5. Трощинський В. П. Українці в світі / В. П. Трощинський, А. А. Шевченко. – К.: Видавничий дім “Альтернативи”, 1999. – 352 с.

Володимир Пащенко

Анфілади

Мінливий виклад “Анфілад” – це відверто-сповідні спогади з дитинства, з усього мандрівного авторового минулого – і нарис, вихлюпнутий із нашого привоєнного сьогодення. Це та поетова проза, коли автор усе збивається на вірш, – і свідоме їх поєднання.

“Анфілади” писалися для земляків, та якщо творові судилось, хай би його прочитали не тільки над чернігівською Десною, над іншими річками України, – а й над загребською Савою в Хорватії, де мешкає один із героїв нарису, боснієць Звонко Йовашич.

* * *

Поміж багатьох дитячих мандрівок до бабусі та від бабусі – ми з братом у них росли, більше нарізно, – була одна особлива: в Ленінград. У бабусине село та додому в Малу Дівицю мандрівки були з бабусею. В Ленінград – із батьками. Без брата. Він заплакав – і залишився вдома допомагати бабусі поратись.

Брат був старшим на два роки і роботи більше випало йому, особливо пізніше. Ми обидва були привчені виконувати домашні обов’язки, і виділяти його аж таким покаранням – не взяти в Ленінград – не було за що. Крім оцінок: у нього за третій клас було кілька четвірок.

Я не бачив за собою якоїсь заслуги в тому, що мав більше п’ятірок. Просто так виходило. У брата виходило цікавіше: він випилював, майстрував човники, потім захопився паянням радіоприймачів і художньою різьбою в органічному склі. Зберігся справжній витвір прикладного мистецтва – різьблені ним дзвоники на полірованій нікелевій підставці, подаровані мамі до 8 березня. Підлітком допомагав батькові будувати новий хлів із погребом – пізніше. А тоді в Ленінград не взяли.

З дороги пам’ятна мамина суперечка з попутницею в купе, про Ніжин і Чернігів: одна доводила, що краща станція – Ніжин, інша – що Чернігів. Я тоді мовчав,

а запам'яталось, бо праві, чи не праві – були обидві: одна відстоювала вузлову станцію, інша – гарний чернігівський вокзал, зведений полоненими німцями.

Ленінград на початку червня зустрів нас сніжинками, які падали – і не танули. Було добряче холодно, як на мої коротенькі штаниці та вельветову курточку. Ми зігрілись аж у квартирі батькової тітки, невеликій і тісній, на гостей не врахованій. Мені довелося спати у сусідки в дивному закапелку в стіні, такому собі алькові. Там я впіймав останню, мабуть, свою рибку – пізню для майже другокласника. Мамі було незручно, мені – соромно; було і пояснення: перемерз.

Всі казали, що місто красиве. Гарні куточки там я відзначав уже студентом, а тоді вивіз для себе враження від *анфілади*. Слова того ще не знав. То була багата колекція відчинених красивих дверей палацу, – всі підряд, і схожі, як у новому плацкартному вагоні з блискучими поручнями біля кожного купе. Нащо так багато; за кожними дверима – прохідна кімната; ні зручності у тому, ні мети...

Залишилося нез'ясованим, і де це все я бачив: чи то в Зимовому палаці, де Ермітаж, чи в Ермітажі, де Зимовий палац. Будинок Петра I був меншим і зрозумілішим, а сам восковий Петро – надто жовтим, у приношеному одязі, – зате справжньому. *“І бутафори настояціє?”* – спитала одна відвідувачка. Екскурсивод поглянула на неї і відповіла: *“Єслі ви о ботформах, – то да”*.

* * *

Росли ми з братом у простому й чесному світі, і Ленінград лише для одного – в'ївся між нами небажано. Той батьківський промах довго давався взнаки.

Були ми різні, і нас не треба було порівнювати. А приймати такими, як є, у ті часи ще не вміли. Ми й раніше не завжди мирились між собою, – то почали ще дужче. У третій і четвертий клас меншого відіслали вчитись аж у бабусине село Кам'яне. Склалось негативне враження про старшого брата – незаслужене.

Дорослі, правда, наші стосунки означували рівноцінно: “б'ються”.

І хоч траплялася всього лише штовханина якась чи шарпанина, – в'їлось, бо було.

Пам'ятаю, як задрив на стосунки вчительчиних брата і сестри.

Ми стали вчительськими пізніше, як ліквідували район, і мати закінчила Ніжинський педінститут після Уманського сільгоспінституту, а батько сумісником викладав виробниче навчання, тримаючи їй місце в школі. Батько вівся спокійно, з гідністю. Мати була емоційна, але літературна мова і гарний голос привертала увагу.

Мати ж тих наших ровесників була нервовою, мало не сказючою вчителькою, а її діти – спокійні і дружні. В тій родині два старші брати, і між ними всіма – мир і злагода.

Окрема мова – відчуття, коли батьки – твої учителі: ревно, особливо, небуденно.

Скоро мій брат поїхав учитись у Київському річковому технікумі, і хоч слідом і я став студентом, він завжди залишався належно старшим: привозив грампластинки та обом – гарне взуття; міг повести меншого в столичний універмаг і купити йому штани; був щедрий на подарунки всім рідним, бо ходив Дунаєм з Ізмаїла через Белград, Будапешт, Братиславу та Відень аж до австрійського Лінца. Через десятиліття я минав Лінц автобаном – і щемно-проникливо звучала пісня Сальваторе Адамо: падав сніг нашої з братом юності...

Неодноразово перетинаючи Дунай у європейських столицях, бувавши на його берегах у Мохачі, Русе, Рені, Килії, Вилковому, – я нанизав у спогадах багату анфіладу дунайських берегових створів: столичних і провінційних, рівнинних і височинних, навіть гірських у Залізних Воротах. Їх усі так добре знав мій брат.

Обидва ми стали мандрівниками, брат на воді, я на суші, і всі в'їзди й виїзди з великих і малих поселень, усі примітні міські й сільські краєвиди давно вже стали в один довжелезний анфіладний ряд мандрівних вражень. Де першим був брат, – то його частина анфілад, де випало бути мені, – ділюся подумки із ним. А про церкви й католицькі храми розказую своїй бабусі: вона могла б оцінити їхню велич і красу, тільки за своїм щоденним рабством простої селянки не мала де і коли.

* * *

Покручені життєві дороги призвичаїли сприймати зустрічні анфілади скрізь, не тільки у вагонних чи двірцевих перспективах. Так виникло іронічне означення хатнього домашнього планування: послідовно прохідні сіни-кухня-кімната-спальня – анфілада. Мати

пручалась: не смійся, так будували усі. Сини вирости, не маючи свого окремого кутка, – так було. Сини дорослі, один майстер, інший “писар” – а гніздом батьки не догодили...

Батько – любитель-рибалка, завжди знаходив час і місце душу відвести й карасиків на вгощення вловити. Мати – тримала зразковий, у квітах город і любила збирати гриби. Став менший син примірятися, де б таку хату знайти, щоб і кімнати були не “анфіладою”, і рибка недалеко ловилася, і гриби в лісочку можна нашукати. Знайшов біля Києва: платформа електрички Новотроєнка, і озерце, і лісок. Правда, лісок трохи засмічений – і птахофабрика часом пахне смажениною.

Батько заспокоїв: не біда, ми з матір’ю те не побачимо і не відчуємо, бо зі своєї хати не поїдемо... – То що і нащо я шукав?!

І замість купити вже оформлене прикиївське обійстя, – вкласти батьківські заощадження, – відмовились від наміру, лишили кошти на московський розграбіж українських вкладників Ощадбанку.

Але з невдалого походу в ту хатню зручність був свій зиск – виникла і відбулась ідея прибудови: зробити меншому окремий свій куток, а старшому – батьківська хата буде. Батькові було вже 70, коли, у дев’яності, велось те пізне будівництво. Своім теплом батьки півхати доточили, так затишно шпалери облягли! І в тім була вже анфіладність часу: у п’ятдесятому закінчили свій дім, звели хазяйство; за 12 років, як виріс сад, – для яблук погріб і нові хліви; ще за 15 літ – для старшого у Крим машиною – карк дачі дерев’яний, і дачу ту звели, – з прихованим наверхшам, бо із явним – робітнику-фрезерувальникові гріх; ще літ 15 – ця вже прибудова.

І з кожним створом будівничим – свій комфорт, свої щедроти на найближчі роки. Це мов завоював у доли форт, домігся, переміг – і ствердив спокій.

Якби лиш перемоги й тільки спорт! В життя – свої відкриті брами й строки.

* * *

За прибудови вже бабусі не було. За десять літ не стало раптом внука: мій брат у 50 – ясне чоло, суворе добре серце, вмілі руки... Ще п’ять – не стало батька. Бідна мати тринадцять літ спокутувала зло, яке не скоїла: синочка поховати!

Відкрилися небачені портали, – мов книгу, злом написану, гортали.

Здійснилося страшніше від увіччя – гостинність анфілад у потойбіччя.

Пізналась хижа воля самоти, коли в хатах – байдуже планування, коли не відаєш, куди тобі втекти, щоб заглушити пустку самування.

Як рідних поряд раптом вже немає, – усе не так, все найтакіше – оминає: все на очах стає уже не те, інакше, інше, змалене, пусте...

Впустив сім'ю у батьківське гніздо, – не пустка щоб: не буде вже, як – до... А сам подався у мандри, у світи, у гори з морем, – одність перейти.

Знайшовсь такий куточок на Землі, де все зійшлося – у яві, не в імлі.

За віком – вже на пенсії, то можна. У Црній Горі – благословенна латка кожна. А в пам'ять батьківську колись іще вернусь: з доріг наморений, із витоків нап'юся.

* * *

Запам'ятався збіг православного й католицького Великоднів. Збіглося у часі і свято Трійці. А святкували його по-різному. Дивували чорногорські віночки квітів – майже сіна, знесені до церкви й там залишені.

Неждано глибоко зачепила Трійця 2015 року в переважно мусульманській Боснії. Де там “і Герцеговина”, – треба розібратися. А як тече поряд велика гірська річка Босна, – то ви явно у Боснії. В автономії, правда – в Республіці Сербській.

І все-таки то “і Герцеговина”. У них там усе поряд, усе є: мечеті мусульманам, церкви з височенними дзвіницями православним, костьоли католикам. Є неофіційний старший брат – серби, є химерно покручена територією автономна Республіка Сербська – і рясні нагадування про братовбивчу війну. То все ще пустки спалених осель, чорні діри зяючих вікон, вирви у стінах від артобстрілів, чорні групові обеліски пам'яті загиблих.

Ніхто нікого прямо не винить: війна ішла повсюдна – і кривава. А пам'ять багатьох іще тримає, кому те все, невгоєне, болить.

Так болісно й тривало розпадалась недовговічна Югославська імперія, де ніби всі народи – рівноправні, де вже сузір'я всамоствійнених держав, – але про кожну хтось ще каже: “то все наше”. Це з почутого у побуті,

з розмов. Найбільше враження справляють косовари. Такої Азії у світі пошукати, таких намусульманених світів, зісламленого побуту містян – як Пріштїна, чи Прїзрен... І Мостар – за Чорною Горою, – у Європі. А жіночка-слов'янка палко мовить: “це наше, наше” – в груди б'є себе...

* * *

Якщо в братів справжнісінька війна, – то ті брати несправжні. А незгоди колишні наші з братом, ще дитячі, – то жаль і стид. Нема відколи брата, – в думці є. Він справжній був – турботливий, прямий. Боявся: чимсь нескромним дорікнуть. Батьків підтримував – по совісті і честі, без огляду, що в них – ще й менший син.

А тут і свій народ, – і ще чиєсь: повторюють на власний розсуд – “наше”.

Простіший історичний наш сусід: він – “старший брат” без комплексів від бід. Збирає, мов свої, чужинські землі, без оглядань на свій кривавий слід – воює, в печінки пускає глід, усе в усіх присвоює, – приємле.

Схотїла Україна у Європу, – оббрїхана, отримала війну. Щоб слухала, що хоче й каже “старший”. Без тягот гідності і зайвих зобов'язань, – від надміру пихи і зазіхань.

Над автотрасами стояли, – був тираж, – опасисті, товсті бетонні т'юті: Росії символи, – вели в майбутне аж, стрункїших і молодших, у турботі – й забитих, недолугих Україн... Напевно, так. Спасибі за опіку!

Гуде дороговказ, наш власний дзвін. Насправді старша, в мудрощах одвіку, – Вкраїна: і на думці, й на путі. – То має кров: за мужність бути й знати, за вибір свій і намір у житті – минати вже колонїальний натовп.

Та манить – не уперше, може, всоте: змосковлена аркада золота, привласнення чужого – і не потай, зве в брехні, анфіладно, – на літа, – допоки житимуть брехливі краснобаї, і на віки, – допоки слава їм: іди в мій рай, тебе я вибираю, або як ні, – війною тебе з'їм!

* * *

Тепер про Боснію і Трійцю – в мусульман. Хрещеника проводив по шенген, по Белї Монастир, що у Хорватїї, – крїзь Боснію, із Чорної Гори. Багаті їздять скрїзь із гаманцями, а я – зі спальником, простїшої пори.

Хрещеник – праведний, міцний, надійні плечі. Привіз мене – й дешевші наші речі.

Хорватії там трохи. Я вертався. Узяв мене боснієць балакучий: спинивсь, – а з телефоном не розставсь, – вів монолог яскравий, аж пекучий. Вже потім приязно й мені – словес дари: у Загребі живе, він там торгує; з гостинцями – до мами й до сестри; він частий гість, син ує і брат ує.

З собою кличе – в рідний дім у гості. Відмовити – словам, що чисті й прості? Фізично дужий муж, – зворушно чуйний до ритмів предківських, пісень, що не розгульні, до танців – певно, з хорою на споді, до музики, народної не вроді.

Без батька двадцять років – він загинув. Загинув друг, і не одну людину оплакують донині в цих оселях... А музика звучить – гучна й весела. Так повертається в життя проста людина, таким – з руїн – і в них постав будинок.

Війною відійшли і старші, – й діти. У горах – міни. Краєм володіти – непросто в повсенні і донині. Чи не тому – відкритий він людині, котра приїхала звітіль, де кров ще ллється, де тяжко правді, бо навкруг – все продається?

У них були очільники продажні. А люди їхні – чесні і відважні.

Їх втягнуто у бійню – до загину... Чи втішити невгоений біль сина?

А він живе – і пам'ятає всіх. Він, Звонко Йовашич, що пісню любить, сміх. Народжений боснійцем – і хорват: в державі, де змирився з братом брат.

А серце – з мамою, де дім, – Нове Село. Тут народився – і дитинство тут цвіло, тут ріс, пройшов війну, знав ворогів; прощав їх – на очах у всіх богів.

Він любить спів – і ритми чує тонко; так нарекли, його наймення – Звонко.

Він тужно плаче, в сорок літ – дитя: немає убієнним вороття.

Він мовить, що убили – вороги; не каже, хто, – прогнівляться боги.

Їх кілька над стражденним їхнім краєм, вони – з народження, богів не вибирають; але й не обирають ворогів, – якщо ти з християнських берегів.

Він вибачив за тих, за ким він тужить. Тепер він, Звонко, з цілим світом дружить. Він добрий, у дорозі підбере; боснійський новоселівський орел.

Співає з мамою, родину нахваля, – уже привітна їхня скривджена земля; в них особливий, – і з голубчиками стіл...

Я в них – з війни! – Хоч заперечити б хотів. Проста Європа, що від болю відійшла, – мене за біженця від крові прийняла. Їм так те пам'ятно, їм досі те болить, – і версій інших серце брати не велить...

* * *

В Малій Дівичі храм на Трійцю – й ледь моква.

Як не старалась би набратана Москва, – ні вміла кривда, ні натаскані людці – не здужають боснійців, правди ці.

Було їх трійко – мама, син, дочка; було, – ніхто з них того гостя не чекав; а син привіз – із української війни – і знов болить: поранені сини; і зайнялась потреба людська – помогти: чи з фронту, чи із тилу, – з болю ти...

Я взяв усе, що їхня щедрість віддала.

Я вивіз віру із боснійського села – в добро – з пригноєного шраму правоти, що сам появою з'явив, – а міг би й ти...

Боснійцеві й сестрі на гой жалю – послав вишиванки: я Боснію люблю.

Хай зціляться і нашим кодом тим: хто бореться, – узор той є святим.

То з вічності, з етнічних анфілад: там гідності й краси – і код, і лад.

* * *

Анфілади ситостей в розкошах; анфілади буднів трударів; із імперських арок – брехні-ноші; ноші крадіїв, – бо владарів.

Анфілади-арки у майбутне; анфілади людських почуттів.

Анфіладне європейське сутне землякам засвідчити б хотів.

Кремль не бомбував іще сірійців, – українців товк, де їх дістав...

Дякувати Богу, Святій Трійці, – людяності дух уже витав.

VI – XII 2015,
Маджарі – Київ

Тамара Мандич

До ювілею великого Каменяра

Кафедра української літератури факультету філології та журналістики Херсонського державного університету продовжила серію заходів до 160-річчя від дня народження Івана Яковича Франка та 100-ліття від часу його смерті. 26 травня 2016 року в рамках ушанування великого Каменяра всі охочі мали змогу відвідати відкриту лекцію кандидата філологічних наук, доцента І. Немченка з теми “Драматургія Івана Франка”.

Передусім слухачі ознайомилися з невичерпною джерельною базою, що присвячена і постаті видатного митця, і його різнобічній діяльності. Чимало досліджень було репрезентовано на книжковій виставці. Це монографії Я. Білоштана, Т. Гундорової, О. Дея, А. Козлова, Р. Козлова, П. Колесника, М. Наєнка, М. Нечиталюка, Т. Салиги та інших науковців – представників різних літературознавчих генерацій.

На лекції був розкритий один із аспектів багатогранної творчості І. Франка – внесок у драматургію. Студенти мали змогу пересвідчитись у тематичному та жанровому багатстві доробку письменника. Захоплення історією, любов до народу, глибокий психологізм, непересічний талант визначили шлях Франка-драматурга. А ще орієнтація на найновіші стилеві тенденції в світовому письменстві. Лектор звернув увагу на особливості поєднання в текстах І. Франка реалістичних і неоромантичних елементів, барокової образності та віянь раннього українського і зарубіжного модернізму.

Мова йшла як про відомі п’єси, так і ті, що лишаються десь на периферії наукових зацікавлень. Особливої уваги під час відкритої лекції заслужили найвизначніші твори драматурга: “Украдене щастя”, “Кам’яна душа”, “Сон князя Святослава”. Вершинні п’єси Каменяра і досі є об’єктом численних досліджень, лишаються в полі зору й широкої аудиторії шанувальників вітчизняної

літератури та театру. Лектор репрезентував критичні праці І. Франка, присвячені сценічному мистецтву. Це й розгорнуті дослідження та статті (“Наш театр”, “Русько-український театр” та ін.). Це й рецензії на вистави, відгуки про постановки п’єс славетних авторів, корифеїв вітчизняної сцени..

Сам І. Франко вважав, що театр є школою життя. Тому не дивно, що його п’єси настільки зрозумілі та близькі широкому читацькому й глядацькому загалові. Вони показують глибокі особисті переживання персонажів у зв’язку з тими соціальними, політичними, історичними колізіями, що так чи інакше вплинули на життя українського народу. Майстерний перетин реалізму та модернізму, продовження кращих традицій попередніх поколінь майстрів сценічного жанру, безперечне новаторство І. Франка в царині драматургії дозволяють говорити про нього як про митця світового рівня.

***Владислава Восколович,
Анастасія Клименченко***

З відкритою душею

Зустріч із письменником Василем Горбатюком

Важко уявити сучасну українську літературу і публіцистику без розмаїтого доробку й громадянської позиції Василя Івановича Горбатюка – митця зі славного Поділля. 4 жовтня 2016 року в літературній вітальні факультету філології та журналістики Херсонського державного університету студенти й викладачі мали вдячну нагоду поспілкуватися з ним. Епіграфом чи заспівом до зустрічі з Василем Горбатюком можна було б узяти чимало висловлювань цього майстра слова. Найближчим для нас стало таке його зізнання чи сповідь: *“З давніх-давен усе новим і новим поколінням людства книга несе глибокі знання, хвилюючі почуття, неспокій думки. Пригадую перші свої – почуті з маминих вуст чи прочитані вже самим собою – книжки: поеми і поезії Тараса Шевченка й Лесі Українки, українські народні*

казки, вірші й оповідання про моїх однолітків... Чарівні почування першовідкриття книги, рідного слова не гаснуть у моєму серці донині, ношу ті скарби в собі, щодень поповнюю їх новими й новими прочитаннями. І заздрю тим юним читачам, які лишень починають цей захоплюючий шлях – у безмежні простори дивовижної країни, яка називається Книга”.

Розпочав цей літературний захід доцент кафедри соціальних комунікацій Херсонського державного університету й голова обласної організації Національної спілки письменників України В. Загороднюк. Він урочисто представив шановного гостя аудиторії, наголосивши на його творчих здобутках, регаліях, відзнаках. Ось лише кілька з таких слів: *“Та поза тим, що перед нами голова Хмельницької обласної організації Національної спілки письменників України, лауреат Міжнародної премії імені Івана Кошелівця, Всеукраїнської премії імені Богдана Хмельницького та обласних премій імені Микити Годованця та Григорія Костюка, це просто прекрасна людина”*. Було названо основні літературні творіння митця. А це книжки *“Ясен-дерево”* (1983), *“Золоті кораблі”* (1986), *“Бігли коні”* (1996), *“Де починається Гольфстрім”* (2000), *“Ласощі для білочки”* (2002), *“Тенета 30-х”* (2003), *“За тебе, свята Україно”* (2006, у співавторстві), *“Кручі”* (2008), *“Безголов’я”* (2008), *“Ще настане ваша пора”* (2012), *“Слово і меч”* (2013) та ін.

Василь Іванович просто й щиро розповів про себе, про віхи його долі: *“Народився я в сім’ї колгоспника 1 січня 1956 року у селі Гнатівцях Хмельницького району. 1973 року закінчив там середню школу, навчався в Чорноострівському СПТУ, у 1974-1976 рр. перебував на службі в армії. Працював токарем на Хмельницькому заводі тракторних агрегатів, завідувачем сільської бібліотеки. 1981 року закінчив філологічний факультет Кам’янець-Подільського педагогічного інституту. Згодом працював у газетах “Прапор жовтня”, “Корчагінець”, був редактором газети “Ровесник”. Нині ж я очолюю Хмельницький обласний літературний музей”*. Додамо, що він просто одержимий краєзнавець. Про це свідчить хоча б таке його видання *“Місцеве самоврядування Хмельниччини. Деражнянський район”* (2003, у співавторстві).

У ході зустрічі зайшла мова про книжки останніх років. Було репрезентовано художньо-документальний роман В. Горбатюка “Слово і меч” (2013), присвячений долі П. Богацького як письменника, військового діяча, редактора і видавця журналу “Українська хата”, отамана Коша охорони республіканського ладу УНР за визвольних змагань 1917-1920 рр. У творі оживає епоха зі знаковими постатями М. Рильського й Олександра Олеса, М. Шаповала й Г. Чупринки, П. Тичини й В. Свідзинського, Олени Журливої й Галини Журби, М. Євшана й Наталки Романович-Ткаченко... Роман перейнятий патріотичним духом, вірою в Україну.

Збірка повістей і оповідань “Птиці над нами” (2016) позначена глибоким психологізмом у зображенні героїв. Вона увібрала зразки повістєвого епосу (диптих “У свічаді жіночого “Я”; “Благодійник по суботах”) та низки оповідань: “Голубко сизокрила”, “Готельна драма”, “Цвіркун” та ін.

Обидві книжки було подаровано кафедрі української літератури Херсонського державного університету, тож із ними можуть детально ознайомитися і викладачі, й студенти, а можливо й дослідити їх у філологічних розвідках.

З захопленням слухаючи розповідь поважного гостя, студенти час від часу ставили запитання, на які В. Горбатюк охоче відповідав, розкриваючи тайники своєї творчої лабораторії, царини громадської діяльності. Аудиторія побачила в ньому активну особистість, інтелігента і борця за українську культуру та чистоту нашої рідної мови.

Одну зі студенток зацікавило, коли ж саме Василь Іванович відчув потяг до письменницької діяльності, на що він відповів: *“З дитинства усвідомив, що я творча натура, але серйозно почав писати на першому курсі інституту. Оповідання “Заздрили Савчукам” надіслав у газету “Молодь України”, звідки отримав відповідь, що тема у творі недостатньо розкрита, тому доводилось переписувати разів з п’ятнадцять...”*.

Лунали під час зустрічі уривки з доробку митця. Присутні перейнялися неабияким інтересом до творчості Василя Івановича, з задоволенням спілкувалися з письменником не лише як з літературним діячем, а й як із щирою оптимістично налаштованою людиною.

Цікаво було почути про плани В. Горбатюка на най-

ближчий час: *“Пишу продовження до книги “Слово і меч” та новий роман про українського поета, драматурга, актора – Миколу Чирського. Тому чекайте і читайте – я буду тому щиро радий!”*

У рамках зустрічі відбулася презентація нових видань митця. На завершення письменник подякував усім за увагу, запропонував придбати його книги з автографом та висловив захоплення від теплої, дружньої атмосфери нашого міста.

Тамара Мандич

“Украдене щастя” Івана Франка в інтерпретації херсонських філологів

10 листопада 2016 року на факультеті філології та журналістики відбулася справжня театральна прем'єра! Зала була заповнена вщент, глядачі з нетерпінням очікували на драму Івана Франка “Украдене щастя”. Саме

так викладачі кафедри української літератури спільно зі студентами відзначили 160-ту річницю від дня народження та 100-ту річницю від дня смерті Великого Каменяра.

На імпровізованій сцені декорації створювали атмосферу української хати кінця XIX століття. Стилізації сприяли і колоритні вбрання героїв п'єси. Гостросюжетна вистава про любовний трикутник, таємниці молодості і врешті – украдене щастя кожного з персонажів знайшла своїх прихильників. Ті, хто досі не був знайомим із драмою, зміг повною мірою відчувти гостросюжетність і емоційність, розібратися в складних характерах, а обізнані глядачі – насолоджувались особливостями акторського бачення та режисерських рішень.

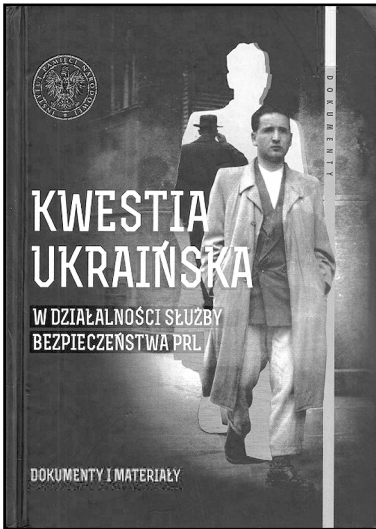
Майстерно, емоційно та натхненно виконали головні ролі в п'єсі студенти Тетяна Чумак, Владислав Донський і Владислав Сурхаєв, акторська гра яких була настільки переконливою, що втілювала у собі кожне Франкове слово. Також у виставі брали участь Катерина Какама, Наталя Ящик, Максим Порицький, Діана Петрова, Ельдар Клименко. Успіх не відбувся би без авторів ідеї, режисерів і керівників проекту – Людмили Денисівни Корівчак, Тетяни Олександрівни Цепкало, Вікторії Вікторівни Коротеевої, Наталії Сергіївни Чаури.

Своїми враженнями поділилася виконавиця головної жіночої ролі Тетяна Чумак: “Від гри у виставі я отримала величезне задоволення. Для мене це неоціненний досвід. Коли на сцені проживаєш життя своєї героїні, неможливо стримати емоції. Особливо приємно бачити зацікавлених глядачів і чути їх щирі оплески”. А оплески дійсно були гучними: усі аплодували стоячи! Сподіваємося, що вистава “Украдене щастя” започаткує цілу театральну традицію на факультеті. Відзначення знаменних в українській літературі дат, напевно, відтепер завжди відбуватиметься в новому форматі, що дозволить прихильникам художнього слова проявити хист і креатив.

У цей день усіх об'єднав Іван Франко та й українська література в цілому, вогник любові до якої передається від викладачів до студентів.

Микола Дупляк

**Боротьба польських
комуністичних служб безпеки
з українством**

(Arkadiusz Stabig. Kwestia ukraińska w działalności Służby Bezpieczeństwa PRL. Instytut Pamięci Narodowej. Komisja Ścigania Zbrodni przeciwko Narodowi Polskiemu. Dokumenty i materiały. Warszawa, 2016)

Перед нами об'ємна документально-аналітична праця польського автора-дослідника Аркадіюша Слабіґа про те, як і чому в післявоєнній комуністичній Польщі сприймали українську меншину та хто, в основному, вирішував її долю. Автор зібрав

досі засекречені матеріали польської служби безпеки від часу закінчення Другої світової війни до 1989 року, коли Польща нарешті позбулася "братньої опіки" СРСР. Те, як нова польська влада ставилась до своїх громадян української національності, серйозно зумовлене бажанням будувати однонаціональну державу, в якій не було б місця для національних меншин, а це передусім було продовженням меншиневої політики польських передвоєнних урядів, спрямованої на дискримінацію українців у всіх проявах життя. Наслідком цього, в основному, було післявоєнне переселення поляків з України до Польщі та насильне переселення українського населення Закарпаття до України, що згодом стало депортацією, і злочинна військово-адміністративна депортація авто-

хтонних українців Закарпаття на польські північні й західні понімецькі землі під час операції “Вісла” 1947 року, що має всі прикмети народовбивства.

Цей злочин супроти українського населення залюбки пояснювали збірною відповідальністю за те, що, мовляв, Українська Повстанська Армія на Закарпатті вбила популярного генерала Кароля Свєрчевського, тож треба було викоренити всіх українців з їхньої рідної землі і насильно розсіяти їх по всіх усюдах держави з метою швидкої асиміляції, а це ж бо практично на повну загладу. Тепер деякі польські автори оправдують операцію “Вісла” помстою за волинський конфлікт і свої втрати в Україні. Це все залежно від потреби.

Ніде правди діти, що до 1956 року, українці на польському засланні жили без усяких громадянських прав як злочинці – без своєї церкви, без рідної школи, без друкованого українською мовою слова, у постійному страху перед безпекою, – перед репресіями та насильством. Саме тому вони згодом почали приховувати своє українство. Державна політика щодо українців почала приносити Польщі багате жниво. Число українського населення почало швидко зменшуватися, що й підтверджує офіційна сучасна статистика.

Автор рецензованої публікації, в основному, на основі досі засекречених документів Уряду Безпеки (УБ) наводить очевидні факти, а це з черги характеризує його як об’єктивного дослідника – явище доволі рідкісне в польському колі дослідників. А. Слабіг підтверджує, що після Другої світової війни українська національна меншина в Польщі була під інтенсивним наглядом комуністичного апарату безпеки. Влада зарахувала її до категорії “внутрішнього ворога” та “непевного елемента” для добра держави. Українцям присвоїли ярлик “націоналізму”, з яким треба боротися. У першій половині 1950-их років службовці Уряду Безпеки “націоналістичні” дії ототожнювали з членством у націоналістичних організаціях. Для безпеки всі українські організації були “націоналістичні”. Зараховували до них не лише Організацію Українських Націоналістів (ОУН) і Українську Повстанську Армію (УПА), але й усі концесійні структури.

Після 1956 року український націоналізм приписували всім українцям, що робили спроби захисту своїх власних національних інтересів, які суперечили полі-

тиці державної влади. За “націоналістичну діяльність” вважали офіційну або неофіційну критику меншинової політики влади, вимогу ліквідувати наслідки операції “Вісла”, висловлювання спротиву проти колонізації та русифікації українського населення, свідоме відокремлення від польського довкілля, культивування традиції боротьби за вільну Україну, викликування чварів на національному або релігійному ґрунті тощо.

На цій основі кожен польський громадянин української національності міг бути об’єктом поліцейного стеження і переслідування. Прояви “українського націоналізму” зводились до використання легальних форм праці Українського Суспільно-Культурного Товариства (УСКТ) до ширення ворожої ідеології. Органи безпеки слідували за спробами просування на різних зборах, доповідях, авторських зустрічах дискусій із націоналістичного становища, поширювання націоналістичних ідей у друкованих засобах масової інформації, особливо в Календарях УСКТ, використання мистецьких програм на різних академіях і фестивалях для просування націоналістичних ідей тощо. Ворожу пропаганду влада добачувала в наріканнях українців на дискримінацію української меншини польською владою, на насильну колонізацію та домагання дозволу на поворот на рідні землі на Закерзонні. Націоналістичною пропагандою було також ширення поглядів про згодану русифікацію України, аякже; підтримування згоданих націоналістичних тенденцій греко-католицьким духовенством; спроби прищеплення молодому поколінню українців потреби продовжування боротьби за самостійну Україну та прославлення боротьби ОУН і УПА. До категорії націоналістичної діяльності зараховували також стримування процесів природної асиміляції, особливо серед молоді; кольпортування націоналістичної літератури; контакти з українськими організаціями в країнах вільного світу та інші.

Можна собі уявити реакцію УБ на домагання учасників Організаційного З’їзду УСКТ 1956 року на дозвіл повернутися на рідну землю. Якщо таке домагання класифікували як прояв націоналізму, то всі учасники того з’їзду були націоналістами, а разом із тим – злочинцями. На II З’їзді УСКТ 1960 року було ще гірше. Міністр внутрішніх справ Шнек не про повороти запро-

торених на понімецькі землі українців хотів говорити, а про боротьбу з українським націоналізмом. У висліді звільнили з посади Головного Секретаря УСКТ Ольгу Васильків – дуже заслужену для української спільноти гарну, мудру та відважну людину-патріотку. Її провиню було те, що заохочувала своїх земляків позбутися страху, полагоджувала їм усякі проблеми, розбудовувала українське шкільництво, співала українські пісні тощо. Це ж бо націоналізм! Як студент україністики та делегат, я мав відвагу (зараз таки після погромного слова міністра) в імені студентів і молодой інтелігенції подякувати пані О. Васильків за її корисну працю. Мені цього не забули.

Автор дослідження стверджує, що джерелом більшості негативних явищ, які влада вбачала в українському середовищі, були українські організації на Заході. На його думку, в кордонах післявоєнної Польщі (на Закерзонні) залишилося біля 700 тисяч українців, які жили на пограниччі в трьох воєводствах: Краківськiм, Ряшiвськiм і Люблiнськiм. На пiвнiчному Полiссi (у Бiлостоцькому воєводствi), мiж Бугом і Нарвою, жило українськомовне населення (“пiдляшуки”), яке влада визнала частиною бiлоруського народу. Саме тому їх не депортували пiд час операцiї “Вiсла”. Тому, що до липня 1945 р. Польщу залишило ледве 38% “оптантiв”, акцiї надали характер насильства – у дiю ввели вiйсько. Крiм того, постiйний терор здiйснювало польське пiдпiлля з рядiв Армiї Крайової та рiзнi цивiльнi банди з метою наживи. Виселення до УРСР тривало до кiнця 1946 року. Виселенням охоплено понад 488 тисяч осiб. У вислiдi переселення і депортацiї знищено структури Українських Церков пiд Польщею. Згодом влада погодилась на вiдновлення працi Православної Церкви, але посилила над нею полiцiйний нагляд і з’єднала з Росiйською Православною Церквою. Главою Польської Православної Церкви в 1955 р. став Митрополит Макарiй, якого призначив московський патрiярх. Українським католикам ще довго довелося боротися за право молитися у рiдному обрядi. Щойно 1957 р. Кардинал С. Вишинський дiстав згоду влади на вiдправу Служби Божої в греко-католицькому обрядi в двадцяти мiсцевостях, де були бiльшi скупчення українцiв. До речi, польський римо-католицький костюл традицiйно сприяв винародовленню непольського населення, а українцiв зокрема.

У цій книзі автор, імовірно, дає правдивий огляд боротьби українського підпілля на Закерзонні після війни, наводить дані про структури УПА. Він стверджує, що смерть ген. К. Сверчевського використано як пропагандивний аргумент для проведення операції “Вісла”. Однак, хоч основний етап цього злочину закінчився у половині серпня 1947 року, виселення українців продовжувалось до 1952 року. Разом депортовано з рідної землі на польське заслання 150 тисяч автохтонних українців. А. Слабіг наводить точні дані про те, де і як поселяли депортованих. Він підтверджує факт заборони українцям покидати місця поселення, а особливо заборонено повертатися до рідної хати на Закерзонні. Рішення в цій справі могли приймати тільки представники УБ.

Після операції “Вісла” провід українського підпілля доручив відділам УПА або переходити на терен України, або пробиватися через Чехословаччину до американської зони в Німеччині. До кінця липня 1947 р. польські війська вбили або взяли в полон 1509 членів УПА. У висліді польські військові суди засудили до смертної кари 487 українців (не всі вироки виконано). У концентраційному таборі Явожно в роках 1947-1948 запроторено 3873 особи, в тому числі 916 жінок і 107 дітей, 22 греко-католицьких і 5 православних священиків. Згідно з твердженням А. Слабіга, роки 1958-1962 – це особливо важкий період у житті української меншини в Польщі. Попри всякі заборони, державна адміністрація навіть не дозволяла вживати таких слів, як українець і український. Для українців уживали, очевидно, вульгарних і принизливих назв. Деякі зміни прийшли дещо пізніше.

А. Слабіг пише, що всупереч усяким перешкодам, в роках 1956-1958 до Люблінського і Ряшівського воєводств повернулося біля 20 тисяч осіб української національності. За малими винятками, до Краківського воєводства лемкам зовсім не дозволено повернутися з заслання. У загальному, в роках 1948-1990 на рідні землі повернулося 30-35 тисяч депортованих і їхніх нащадків.

Окреме місце автор присвячує справі т. зв. лемківського сепаратизму, що появився під впливом прокомуністичного Лемко-Союзу в США, який проповідував ідею окремого русинського народу. Слід відмітити, що залишки москвофільства ще з передвоєнних часів жев-

ріли в селах на заході Лемківщини і їх підтримувала влада на шкоду українцям (і досі підтримує). У висліді наполегливих зусиль лемківських активістів, 25 травня 1958 р. у Зеленій Горі створено Тимчасовий Організаційний Комітет русинів-лемків. У серпні 1958 р. ЦК ПОРП визнав цю групу нелегальною. Щойно 1959 року було дозволено створення при Головному Правлінні УСКТ окремої секції для розвитку лемківської культури.

У 1970-их роках посилювались асиміляційні тенденції супроти українців: зменшено дотації на культурну працю УСКТ, ліквідовано багато пунктів навчання української мови та повітові й воєводські структури УСКТ. Ще 1963 р. ліквідовано українську філологію у Вчительській Студії в Щеціні, яку засновано 1957 року. Велику роль в українському суспільстві відіграв ІV Загальноосвітній Ліцей в Лігниці, який, як пише А. Слабіг, називають “лігницькою твердиною”. Безперечно, треба було багато зусиль українців, щоб цю школу зберегти.

Згідно з аналізою УБ, до “Солідарности” вступило мало українців. Після введення воєнного стану, серед 9736 інтернованих громадян, було лише сім українців. У висліді 1984 р. дозволено відновити воєводські структури УСКТ.

Найповнішу програму поправи положення українців представили українці Щеціна. Вони домагалися змін у праці УСКТ і українського шкільництва, знесення заборони запроторенням на польське заслання українцям на поворот на рідну землю, призупинення інвігіляції супроти активних українців. На той час посилювалася діяльність української молоді. 1981 р. створено загальнонокрайову Спілку Українських Студентів, але її не дозволено зареєструвати. Від 1983 року нелегально почало діяти Братство св. Володимира, до якого входило біля 40 осіб, які впливали на поправу положення українців у Польщі.

Як пише А. Слабіг, правдивий вибух патріотичних почуттів українців спостерігаємо на ХІ Фестивалі УСКТ в Сопоті 1-2 липня 1989 р., на якому непередбачено виступили посол Володимир Мокрий з Польщі і Богдан Горинь із України. Разом із хором “Журавлі” восьми тисячна публіка вперше публічно заспівала гімн “Ще не вмерла Україна”, а при цьому показано заборонену досі символіку України.

У жовтні 1989 р. в Гданську засновано Спілку Незалежної Української Молоді. Восени цього ж року нарешті дійшло до переходу УСКТ з-під контролю Міністерства Внутрішніх Справ під патронат Міністерства Культури та Мистецтва. В лютому 1990 року на Надзвичайному З'їзді УСКТ, Товариство перейменовано на Об'єднання Українців у Польщі. Політичні зміни, що були вислідом виборів до парламенту в червні 1989 року, прискіпили процес відбудови УГКЦ. Більші права дістала й Православна Церква.

Тоді, як посилювалася незгода серед лемків на тлі москвофільських тенденцій, дійшло до змін у свідомості підляшуків північного Полісся, які живуть на північ від лінії Бугу та спілкуються місцевими говірками української мови. Влада визнала їх білорусами і не депортувала в процесі сумнозвісної операції "Вісла". Самі ж підляшукі називали себе "тутешніми", "русинами", "православними" тощо. Усвідомивши свої зв'язки з побратимами-українцями, 1982 р. група підляських діячів почала суспільно-культурну діяльність в українському дусі. Їхні представники згодом увійшли до керівних органів ОУП.

Колись перший президент післявоєнної Польщі Болеслав Берут говорив: "Основним джерелом нашої перемоги є дружба, поміч і приклад Радянського Союзу". З прикладу радянських каральних органів у боротьбі з українським визвольним рухом користали, безперечно, польські служби безпеки. Ще в лютому 1945 року радянські пограничні війська, використовуючи засоби провокації, на східній Люблінщині арештували 140 осіб і вбили 60, а з завербованих інформаторів й агентів творили фальшиві відділи УПА, що воювали проти українського підпілля. Про те, як саме польська безпека й розвідка боролися з українцями, переконливо говорить автор рецензованої книжки. Він стверджує, що найбільшим успіхом польської безпеки був таки період операції "Вісла", коли разом із арештами, за допомогою катувань та інших засобів тиску, масово вербували агентів з-поміж депортованого населення. До співпраці з безпекою примушували також українців, запроторених до концтабору Явожно. Автор не називає вояків УПА "бандитами" та іншими лайливими словами, подібно як це роблять інші польські автори, а прямо пише про пар-

тизанів УПА. Обізнаний із історією УПА читач знайде тут багато цікавих даних, знайомих імен і псевдонімів, довідається чимало цікавого.

На польському засланні органи безпеки постійно слідували за жертвами депортації, постійно переслідували українських селян, які добродушно просили у влади дозволу повернутися додому, під рідну стріху. Таких вважали “націоналістами”. Від 1945 року в Польщі тривали також репресії проти греко-католицького та православного духовенства. Про це чітко говорять опубліковані автором колись засекречені документи УБ.

До кінця 1954 року всі обов’язки боротьби з українцями перейняли службовці контррозвідки. Їхнім завданням м. ін. було слідування за активністю представників молодшої української інтелігенції в найбільших академічних осередках. Юні українці влаштували товариські зустрічі, тож влада використовувала всяких донощиків, щоб розпрацьовувати українське середовище. Висновок влади був такий, що провідниками й опікунами молодшої української інтелігенції були Мирослав Трухан і Степан Заброварний.

Під кінець 1956 року припинив працю Комітет до Справ Безпеки, а політичну поліцію приєднано до Міністерства Внутрішніх Справ, яке й перейняло контроль над УСКТ. У тому ж часі почалася активна пенетрація української діаспори на Заході. Цьому напрямкові праці польської розвідки автор віддав чимало місця у книжці. Він наводить окремі дані про співпрацю польської комуністичної безпеки з радянськими і чехословацькими службами.

Найбільше цікавили польську розвідку українські націоналістичні центри на Заході. Слід розуміти, що якщо український центр, то обов’язково “націоналістичний”. У кінці 50-их років польська контррозвідка зацікавилася також Організацією Оборони Лемківщини (ООЛ) в Америці, яка несла матеріальну та моральну поміч своїм землякам на польському засланні і протівилася їхній колонізації. Подібно як і в інших випадках, автор наводить псевдоніми багатьох агентів і провокаторів, бо “нерви” польської контррозвідки простяглися аж за океан. Жертвою розвідки впав м. ін. голова Воєводського Правління УСКТ у Зеленій Горі Михайло Ковальський, якого засудили до шести років тюрми.

Окремий розділ А. Слабіг присвятив наглядові служби безпеки над працею УСКТ. Уряд Безпеки так керував вибором до керівних органів Товариства, щоб до них не входили особи, “знані зі своїх націоналістичних поглядів”. Завдяки агентурній інфільтрації правління УСКТ на всіх рівнях, безпека відсувала від керівництва невігідних активних діячів. Під наглядом були чи не всі члени УСКТ. Автор указує на неясне ставлення УБ до ініціативи створення окремої лемківської організації в 1988 році – Стоваришення Лемків. Крім того, він змальовує широкий образ інвігіляції українських Церков – Греко-Католицької і Православної та наводить прізвища греко-католицьких священників, які погодилися співпрацювати з УБ. Пише, що православні ієрархи узгіднювали з працівниками СБ кандидатури священників до праці серед лемків. Чи не всі рішення Православної Церкви були апробовані службовцями УБ. Автор стверджує, що ПАПЦ стала знаряддям у руках комуністичної влади.

1971 р. спецслужби нав’язували українцям убивство Яна Гергарда – ветерана польсько-української боротьби та автора українофобської книжки “Заграви в Бескидах” (“Łuny w Bieszczadach”). З тою метою УБ перевірило кількост осіб, які в минулому працювали в українському підпіллі. Щойно рік пізніше виявилось, що вбивство здійснили кримінальні злочинці з метою наживи, які з українцями не мали нічого спільного.

Багато уваги Уряд Безпеки присвятив українському шкільництву з огляду на важливу роль шкільництва у вихованні національно свідомої молоді. На думку безпеки, українські школи були предметом впливу українських “націоналістів” із вільних країн Заходу. На думку автора книжки (і мою власну – М.Д.), з допомогою тиску та всяких перешкод, УБ хотіло якщо не зовсім ліквідувати, то максимально сполонізувати й підпорядкувати українську молодь і українські школи панівній державній ідеології. З тою метою спецслужби постійно вербували донощиків, очорнювали вчителів і затруювали їм життя. Особливу увагу функціонери безпеки звернули на контроль ліцею з українською мовою навчання в Лігниці. Вони дуже боялися, що там можуть виховати молодь у націоналістичному дусі, тому постійно переслідували і вчителів, і директорів. Не без зусиль

безпеки дійшло до ліквідації української філології у Вчительській Студії в Щеціні.

А. Слабіг доволі точно розкриває засоби, методи та форми переслідувань апаратом безпеки української меншини; наводить багато імен знаних українців, які були під прицілом каральних органів влади. Наглядачі з безпеки не могли зрозуміти, як дійшло до масової втечі української молоді на Захід у 80-их роках... Після відлиги 1956 року, число арештованих українців зменшилося. У книзі знаходимо чимало імен арештованих і репресованих українців.

Автор збагачує свою публікацію документами Уряду Безпеки, що відносяться до боротьби з українством. Саме з українством, бо всякі прояви українства, любови до власних національних цінностей, патріотизму, – в оцінці влади були проявом націоналізму, а за такий “злочин” карали. Усіх опублікованих у книзі документів 184. Між ними є дуже цінні таємні інформаційні матеріали УБ. Більшість цих документів публікується вперше. Шкода лише, що автор не розкрив усієї правди: – не опублікував прізвищ тайних агентів і донощиків, яких завербувала комуністична агентура, щоб наш нарід знав своїх перевертнів. Частина даних А. Слабіг опублікував на основі інформації в публікаціях українських авторів – Степана Дудри, Ігоря Галагіди та Ярослава Сирника.

Польська мова книжки А. Слабіга бездоганна, публікація читається легко. Можна мати лише застереження до іменника *провід*, який у родовому відмінку автор постійно пише *провіду*, замість правильного *проводу* (чергування голосних). Свою 702-сторінкову публікацію, що вийшла в твердій обкладинці, автор доповнює бібліографією (ст. 659-676), списком скорочень, іменним покажчиком тощо. На мою думку, публікація А. Слабіга – найповніше досі видання польського автора до історії польсько-українських взаємин, написана культурно, без зайвої пропагандивної лайки, притаманної іншим авторам. Вона повинна знайти похвальну оцінку в колах польських і українських читачів і серйозних неупереджених дослідників.

Правопис автора збережено.

Василь Загороднюк

Зі степу “Степ” іде у світ

У шевченківські дні 2016 року в літературно-мистецький простір Херсонщини проверстав дорогу альманах “Степ” №23. Цього ж року виповнюється 130 літ із часу виходу в світ його першого числа. Виникає закономірне питання, а чому за такий тривалий проміжок часу вийшло друком лише 23 номери? Це в середньому на 5 років – один випуск. Справа в тому, що 1886 року побачив світ перший номер “Степу”, який був конфіскований, а хто був причетний до його видання, розповсюдження, зазнали переслідувань, утисків, арештів.

Організатором і натхненником цього часопису був Дмитро Маркович, серед перших авторів класики української літератури Іван Нечуй-Левицький, Дніпрова Чайка, Михайло Грушевський. Іван Франко відгукнувся на нього як літературний критик. Нині один примірник цього видання зберігається у фондах краєзнавчого відділу Херсонської обласної універсальної наукової бібліотеки імені Олеся Гончара.

Були спроби видати другий номер альманаху “Степ” у 1905, 1917 роках, але вони залишилися марними. Лише 1991 року, після проголошення незалежності України, цей альманах знову заіскрив над степом, проторував дорогу до своїх шанувальників. У числі перших його сподвижників були Володимир Чуприна, Валентина Усатюк, Василь Піддубняк, Леонід Марченко, Лада Федоровська, Василь Жураківський, Олександр Бутузов, Микола Братан.

Двадцять три номери “Степу” – це художній літопис нашого краю. Читачі мали змогу знайомитися з новинками поезії, прози, драматургії, літературної критики, історіографії, публіцистики, живопису, музики, хореографії, театрального життя, бібліотечної та музейної справи. Тобто, він став віддзеркаленням творчої палітри сучасної Херсонщини і його читають не тільки в нашому краї. “Степ” наявний у бібліотечних фондах обласних центрів України, у багатьох навчальних закладах, наукових установах. Академік НАН України Микола Жулинський так відгукнувся на двадцять друге число

альманаху: “Уже двадцять другий. Чудово, що Вам удається видавати цей елегантний часопис. Вірніше альманах. Чудова поліграфія, дорогий папір, але головне – твори”. Так, головне – твори, вони різномістові і різножанрові. Ідуть до свого читача. Втамовують ту духовну спрагу, яка є у теперішніх реаліях. З бентежністю і хвилюванням перегортаю сторінки вже двадцять третього номеру. Попри скруту і негаразди він іде у світ, щоб стверджувати добро і справедливість, правду і красу. Чи то від читання у ньому емоційно наснажених творів, чи від вражень степових просторів... починаю декламувати:

*А степ – це космос, в ньому я один,
Втік від симфоній, навіть intermezzo,
Втік від Рембрандта, наче блудний син,
Молитися Ісусу й Сонцю гечно.
Дивлюсь на зорі, мов у душу світу.
Шукаю в них гармонії й краси.
І дякую таврійському я літу
За ніч оцю. І житні колоски,
Які схилилися життям-вагою,
Мені шепочуть думу вікову.
Врочисто й тихо янгол наді мною
Засвідчує, що я іще живу,
Що треба ще у степ цей полетіти –
У космос цей – незмірну глибину,
Бо ми його рідня, козацькі діти,
І долю творимо із ним одну.
І разом летимо Чумацьким шляхом,
Який почавсь із степових доріг.
І степ зорить із пієтетом й страхом,
Щоб буцім височінь він переміг.
А сам же плаче темними ночами.
Над ним всі зорі отоді в сльозах,
А він лице хова за бур'янами.
Якими аж до сонця вже пропах.
Я втішити його нічим не можу,
Хіба підняти силу прапорів,
Які були у кожну мить тривожну
Молитвами язичеських вітрів.
Хіба повстати на могилі вранці.
І каром українським в прапорах.
Злетіть до сонця в мене є ще шанси,
А потім степові віддати прах.*

Павло Параскевич

Катрени...

роздум-презентація

З Миколою Олександровичем Василенком я познайомився давно на одній із студентських зустрічей у Херсонському педагогічному університеті й відчув глибоку повагу й вдячність. Тоді відбувалась зацікавлена розмова про його творчий доробок, складний і нелегкий шлях у літературу.

Студенти запитували автора про його твори. Він змістовно і влучно відповідав, читав окремі вірші зі збірки “Очна ставка” (1990) з передмовою відомого поета й перекладача Григорія Кочура “Штрихи до портрета”, зокрема поезії, присвячені видатним українським письменникам Т.Шевченку, М. Кулішу, М. Зерову, О.Довженку, Яру Славутичу та іншим, поезії на морально-етичні теми, автобіографічні, для дітей. Найбільш активним студентам тут же підписував свою книжку.

У мене зберігся один із таких примірників із дарчим надписом: “Від автора на довгу пам’ять про зустріч із студентами. Микола Василенко. 20.04.1994 р.”. Є там у ній така коротка поезія “Оптимізм” (1974, с.150):

Не друкують книг моїх – не треба,

Перетерплю і таку біду.

Все одно, як літом сніг із неба,

Я колісь на голови впаду.

Цим пророчим словам судилося звершитись. Нині Микола Олександрович відомий і авторитетний поет, прозаїк, вправний перекладач із багатьох мов на українську, досвідчений публіцист, автор 15 книжок поезії та прози, численних літературознавчих статей, роздумів про літературу, мову, завдання письменника, минуле й сучасне нашої Вітчизни. Його глибоко поетичне слово вирає різними барвами, хвилюється і передається читачам, будить їх розум, викликає зацікавлений інтерес до мови й художніх засобів автора. Його творчість високо оцінена відомими літературознавцями й критиками та читачами: М. Жулинським, Д. Павличком, Г. Кочуром,

Д. Паламарчуком... нашими земляками. Вона відзначена Всеукраїнськими літературними преміями імені Василя Мисика та імені Яра Славутича.

У поезії “Серце заповів Батьківщині” (зб. “Тавровані зоряниці”, с.233) він освідчувався своїй милій: “Кохаю, сказав.../ Тільки серце своє заповів Батьківщині, / Своє серце і руку Україні віддав”. Таким постає він із багатьох своїх історичних літературних роздумів.

Поет-патріот ще в 1959 р. у поезії “Ронделі” закликав:

*Єднайтеся орли-сини,
Я – Україна, ваша сила.
Я вам дала могутні крила
І дух, і молодість весни.
Хай вас не бавлять мрії-сни.
Для подвигів я вас ростила.
Єднайтеся, орли-сини!
Я – Україна, ваша сила*

(“Очна ставка”, с. 83-84).

Один поет полюбляє сонет, і чи не найчастіше звертається до цього випробуваного жанру, його різновидів, інший – до класичного вірша у його розмаїтті. Микола Олександрович особливо в останні роки часто віддає перевагу катрену. Катрен (фр. quatrain) – чотиривірш, віршована строфа з чотирьох рядків, – таке одне з його визначень.

Згадаймо хоча б його останні збірки “Тавровані зоряниці” (2001), в якій є розділи “Вінок надгробних написів” (1990–2010, с. 81–116) і “Кошик катренів” (1950–1990, с.111–210, 298 катренів), та “Транзит самоцвітів” (2012), де є частина перекладних віршів А. Кацева, М. Сулаєва, Р. Ахматової, Р. Гамзатова та ін., і “Катреновий телескоп”, що увесь складають катрени (Частина перша, 1980 – 1990 р.р. – 343 катрени, – с. 7–242; Частина друга, 1950–1980 р.р. – с. 125–235, катрени і вірш “Чолом тобі, Тарасе”).

Як бачимо, катрени оприлюднювались частково групами, циклами і перейшли у цілу книгу.

А тепер автор порадував нас, читачів, ще й “Сходишками вгору” (катрени, червень 2014–2016), де вміщено 180 катренів, рукопис яких переді мною. І які ж вони розмаїті! І кожен виблискує, висвітлює красою і мудрістю думки, живого народного слова, добром і ласкою до одних подій, людей, їх учинків і сердитою, гнівною, злою

волею до недругів, ворогів, хитрунів. В основі багатьох із них прямі відгуки на наше сучасне повсякдення. Кожна катренна маніатюра – це справжній діамант у художньо-поетичній досконалості.

Найбільша частина з них – це відгуки і оцінка неоголошеної війни на Донбасі, анексії Криму, викриття підлості і підступності кремлівських хитромудрих словоблудів, сатани Путіна і його приспівників, засудження нелюдських злочинів, порушення всіх міжнародних зобов'язань, прав, договорів, зокрема, прав людини на життя, розперезана беззаконність “теоретиків” і “практиків” Кремля і їхніх ЛНР та ДНР. Поет виступає проти загарбницьких планів північного сусіда, колишніх “старших братів”, позбавити Україну законного права розвиватись по шляху європейської демократії. Тут перед нами постають події історичного минулого, постаті видатних особистостей, які перемирюються з нашим сьогоденням. Деякі катрени мають своїх конкретних адресатів із відповідною оцінкою їх діяльності, це зокрема М. Жулинський, Г. Кочур, як його старший друг і вчитель, Д. Павличко, Я. Славутич, І. Дзюба, О. Гончар, якому він присвятив цілий цикл..., діячі історії та літератури і мистецтва Т. Шевченко, М. Куліш, М. Зеров, П. Калнишевський, К. Білокур, С. Крушельницька. У багатьох віршах засуджено сталінські злочини.

Значне місце у творчості М. Василенка посідають події довоєнної дійсності у збірці “Очна ставка”. Серед них хотілось би виділити “Руйнували церкву” (30-ті роки), “Пам'ять”, “Хто?”, “Колгоспний тік”, “Дід Кузьма”... А ще є тут поезії для дітей, про батьків та ін. Все, що хвилювало поета, не давало спокою.

Уважно перечитавши “Сходишками вгору”, я відчув біль і творчий неспокій поета, його прославлення мужності й відваги воїнів УПА, захисників незалежності України в АТО, впевнені заклики до боротьби з ненавистим ворогом і віру в нашу перемогу:

*Гібридна війна, чия це вина?
Хто ногу підставив народу?
В Донбасі лютує гібрид-сатана,
Що має ординську породу.*

Стверджуючи суть війни, поет висловлює віру і хвалу молодим захисникам Вітчизни і обраного шляху її розвитку.

Миколу Олександровича ми знаємо й шануємо за те, що слово його непросте, сповнене глибокої думки і майстерного виразу. А ще за те, що він удало користується поетичною формою катрена. Вона у нього звучить, як рефрен до більших форм. Співець прожив гірко окрадене за сталінського режиму життя, але його талант зберіг сили і в наш час.

Його поезія закликає націю до єдності і спільної боротьби з жорстоким нападником, попереджає про небезпеку: *“Не гаймо часу! Як свою родину,/ Підтримуймо подвижницьке АТО./ Єднаймося в гранітну міць, а то/ Накине ворог зашморг на Україну”*. Багато з них у своїй основі мають конкретні події, взяті й узагальнені з повідомлень ЗМІ та інших джерел, звучать влучно, часто афористично. Наприклад:

*Іванові Дзюбі
Гуртуймося! Настала вже пора
Зробити нашу нашою Україну,
Щоб повні засіки було добра.
Любов і згода – кращі за руйну.*

*Або: Боролися завзято... і нарешті
Зробили європейський вибір ми.
Тепер торуймо шлях добра і честі
Без Воркути, Сибіру й Колими.*

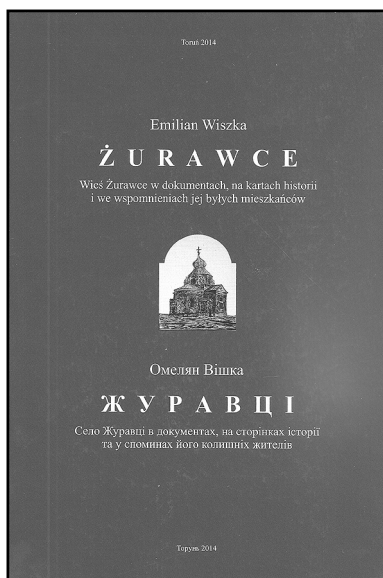
Катрени у автора – це надійна зброя проти ворогів і для прославлення героїчних подвигів захисників України. Підтверджує цю думку кожен вправний рядок і мудре слово поета. Спасибі йому за невтомну плідну працю і бажаємо поповнити зроблене новими катренами, які допоможуть ще чіткіше самовиразитись.

Роздум-презентацію останніх катренів хотів би закінчити такими його рядками:

*Існую і живу, сміюсь і плачу
Для тих, хто має добру вдачу,
Хто любить землю й небо рідне,
І слово батьківське небідне.*

Микола Дупляк

Монографія про українське село Журавці на Закерзонні

(Омелян Вішка. Журавці. Село Журавці в документах, на сторінках історії та у споминах його колишніх жителів. Торунь 2014, 638 с.)

У житті трапляється, що деякі вихідці з села приховують своє сільське походження і на запитання “звідки родом”, подають назву найближчого великого міста, бо так “престижно”. Люди, які здобули вищу освіту та пошану в суспільстві, не приховують свого сільського роду, а навпаки – вони горді з нього. Такі інтелігентні люди хочуть якомога глибше

пізнати своє родове та національне коріння, бо вони не хочуть бути нічим перекотиполем. Вартість людини визначається не місцем її народження (місто або село), а добрими ділами, тобто тим, що ця людина залишає по собі. Людей, які шанують себе та проявляють свою соціальну та національну гідність, шанують також чужі люди, чужинці тощо. До таких, мабуть, слід зарахувати Омеляна Вішку – автора монографії про його рідне село Журавці в Томашівському повіті на Закерзонні, якого з залишками українців, яких насильно не вигнали після Другої світової війни до України, 1947 року польське військо brutalно депортувало з родиною на польські понімецькі землі. Авторкові дослідження було тоді лише шість років. У чужому оточенні на засланні на Східній Прусії минули його дитячі та юнацькі роки. Майбутній

професор запопадливо вчився й поборював наявні перешкоди на шляху до знання, не зрікся свого українського роду та рідної мови, своєї культури та любови до рідної Батьківщини. Влада дозволяла вчитися, але робила необхідне, щоби якнайшвидше сполонізувати українську молодь, щоб вона забула про своє українське коріння, щоб стерлася у неї пам'ять про Україну. Своєю поставою та знанням О. Вішка здобув визнання і пошану серед українців і поляків. Своє життя він зв'язав із містом Торунь, в якому почав свої студії, а згодом аж до пенсії працював учителем у польських школах.

Не можна промовчувати факту, що після політичних змін у Польщі 1989 року, проф. О. Вішка став активним членом української спільноти та присвятив багато уваги описові долі воїнів Української Народної Республіки; став ініціатором і співорганізатором відбудови військового цвинтаря воїнів Армії УНР в Александрові Куявському. Згодом О. Вішка опублікував низку наукових праць. Завершенням наукової діяльності професора стала монографія про його рідне село Журавці, в якому допомагав землякам відновити український цвинтар і звести гідний пам'ятник полеглим за волю України.

Автор розумів потребу залишення для сучасників і нащадків документації про рідне село та збереження правди про нього як української твердині на Закерзонні. Прийнявши рішення, він негайно почав збирати в архівах і бібліотеках необхідні матеріали, свідчення односельчан-очевидців, спомини, всякі документи та світлини. З тою метою написав також звернення до журавчан із проханням про поміч у доброму ділі. Довелось вирішувати також питання про те, якою мовою вийде публікація – українською чи польською. Монографія вийшла польською мовою, бо це, мовляв, дозволить розширити коло евентуальних читачів. Все ж таки на твердій обкладинці книжки видніє двомовний напис і світлина журавецької греко-католицької церкви.

Велика монографія О. Вішки – важливе наукове дослідження, що далеко виходить поза рамці даних про закерзонське село. Автор пірнув у глибину віків – до перших документальних згадок про Журавці на початку XIV століття, коли з доручення руського князя на правому боці Солокії поселилось кільканадцять сімей, що дали початок селу. На думку багатьох людей, назва села від

журавлів узялася. Археологічні знахідки свідчать про те, що на терені Журавців жили люди ще кілька тисяч років тому. Автор доводить, що це руське (українське) село, що мало свій початок у Белзькому князівстві в Галицько-Волинській державі, проіснувало до 1947 року, тобто до часу злочинної операції “Вісла” що завершилася етнічною чисткою українського населення Закерзоння і депортацією залишків українських селян на північні й західні понімецькі землі Польщі.

Пишучи монографію, проф. О. Вішка вивчав минуле нашого народу – його відносини зі своїм західним польським сусідом, тож його розповідь про давні віки в житті Журавців, – немов добрий, хоч не все точний, підручник історії для всіх, кого цікавить минуле рідної землі. Він знайомить читачів також із пізнішим литовським, мадярським і польським пануванням від 1349 року на Белзькій землі, коли польський король Казимир Великий зайняв Червону Русь. З того часу минали століття, змінювалися держави, в межах яких знаходилося село, мінялися кордони, змінювалися устрої, а село тривало. У середині ХХ століття, після понад шести століть, життя українських Журавців над середньою Солокією добігло кінця. Цього року минає 70 літ від того часу. Добре хоч, що автор устиг залишити нам оцю цікаву монографію – багатовікову історію Журавців та навколишніх сіл і їхніх мешканців.

Проф. О. Вішка підкреслює, що пише за принципом “sine ira et studio” – без гніву та упередження, пише об’єктивно, хоч, як стверджує, важко бути арбітром у власній справі. Приміток у книжці нема. Автор присвятив багато місця історії села під польським пануванням. Не обминає також татарських нападів на руські землі, від яких терпіла Червона Русь, в тому й Журавці. Не обминає й теми панщини та визвольних змагань Українського Народу під проводом Гетьманів Богдана Хмельницького та Івана Мазепи.

Велике значення в історії Журавців і журавчан все мала церква. В архівних джерелах збереглась згадка про православну церкву в 1472 році, хоч можна твердити, що вона була тут ще в другій половині XIV століття. Деякі з наукових робіт у цілому торкаються теми монографії, напр. Белзького воєводства: дані про мову, ономастику, релігію, шкільництво, архітектуру, звичаї, одяг, адмі-

ністрацію, депортації, а інші лише частково охоплюють журавецьку тематику. Цікаві також теми про збройні конфлікти, військові формування, фортифікації, природні умови, національність, українсько-польське пограниччя тощо. Чимало даних знаходимо тут також про навколишні українські села.

Значну групу використаних у монографії джерел становлять архівні документи з варшавських, люблінських, перемиських, ольштинських, ізмаїльських, львівських і віденських колекцій. Основне місце займають свідчення, що їх залишили колишні мешканці села та їхні нащадки з Польщі, України, Канади та Сполучених Штатів Америки. Починаючи від XVIII ст., на сторінках книги щораз більше йдеться про село, а відносно менше стає загального історичного опису.

Дії села представлено в хронологічно-проблемному порядку. Окремий розділ охоплює час Журавців під пануванням Габсбургів. Під час першого поділу Польщі 1772 року, майже ціле Белзьке воєводство (в тому числі й Журавці) опинилося під Австрією аж до вибуху Першої світової війни. Під Австрією життя українців, зокрема й журавчан, покращало під кожним оглядом. Під кінець XIX віку в Журавцях жило біля двох тисяч мешканців. Кожного року творилося біля 17 нових родин. Деколи в селі того самого дня було кілька весіль. У 1840 р. журавецька парафія нараховувала 1242 членів.

Чимало місця у книжці присвячено Журавцям і понад 200-250 журавчанам на фронтах Першої світової війни та визвольних змагань Українського Народу, що слідували, й боротьбі журавчан у рядах Української Галицької Армії. Автор ілюструє свої описи світлинами вояків в одностроях австрійської армії. До українського війська з Журавців зголосилося понад сто добровольців.

У 1921 р. в Журавцях було 416 будинків і 2372 мешканців – 2248 українців і 49 жидів. Згідно з шематизмом, у 1937 році в журавецькій парафії було 2708 осіб, з того в Журавцях 2450, в Руді Журавецькій 129, в Нетребач – 100 і в Руді Любицькій – 29. Згідно з даними В. Кубійовича, на 1 січня 1939 року ціла журавецька гміна нараховувала 2860 мешканців (2640 українців, 100 поляків (колоністів), 70 “латинників” і 50 жидів). Проф. О. Вішка зібрав багато матеріалів про життя журавчан – журавецькі інституції й організації (школи, церкву,

“Просвіту”, політичні орієнтації тощо), про матеріальну та духовну культуру. Окреме місце він присвятив присілкам і навколишнім селам. Географічні назви автор подає двомовно.

Друга світова війна для журавчан стала справжнім нещастям. Мобілізація до польського війська вирвала з села біля 30 юнаків. Автор відмічає, що з вибухом війни ОУН не робила жодних антипольських акцій. Спочатку Журавці зайняли німці, але по двох тижнях вони поступилися радянським військам, бо таке було порозуміння двох окупантів. Автор цікаво й коротко описує нові порядки влади комуністів у селі: організацію колхозу, виселення на Сибір, будову фортифікацій на кордоні з німцями, мобілізацію до Червоної Армії, виселення селян із прикордонної зони на Бесарабію тощо.

З початком німецько-радянської війни Журавці опинилися під німецькою окупацією (1941-1944). Одне лихо прийшло на місце другого. Автор коротко й цікаво описує німецькі порядки в селі та їхні наслідки. Біля 40 молодих журавчан опинилося на примусових роботах у Німеччині та Австрії. Однак, німці дозволили відкривати українські школи. Окреме місце дослідник присвятив творенню УПА й участі в ній журавчан.

Останній період українського села припав на післявоєнні 1944-1946 роки під польською займанщиною на Закерзонні. Після встановлення кордону між СРСР і Польщею, на українських землях Закерзоння залишилося понад 700 000 українців, яких силоміць депортували на схід – до України, а польським колоністам дозволили повернутися з України до Польщі. Їх не проганяли. Депортація до України супроводжувалась постійним терором польського війська, польського підпілля і цивільних банд у співпраці з радянськими органами безпеки. В обличчі польського терору українці творили самооборону. Єдиною силою, що боронила українське цивільне населення була Українська Повстанська Армія. Згідно з архівними даними, 1946 р. з Журавців депортовано до України 390 сімей – 1263 особи.

Останнє переселення журавчан відбулося 1947 року під час злочинної операції “Вісла”. Досі радянська влада вивозила їх на Бесарабію, на Сибір, до УРСР тощо, а німецька влада вивозила їх на примусові роботи до Німеччини та Австрії. Тих, кому вдалося зберегтись

від депортації до УРСР, тепер вирішили депортувати на захід – на одержані від німців землі, щоб у процесі етнічної чистки на Закарпатті не залишилося сліду по автохтонах-українцях. Українську інтелігенцію і тих, кого підозрювали у співпраці з УПА, запроторували до концентраційного табору в м. Явожно. Разом у польських тюрмах і в Явожні опинилося біля 40 журавчан. Репресії проти українців продовжувались і на польському засланні. Там вони були під прискількивою “опікою” Міністерства Внутрішніх Справ. Українським автохтонам не дозволено повернутися з заслання до рідних хат. У колись великому селі Журавці залишилося кільканадцять польських сімей, або мішаних польсько-українських родин. Прогнали звідси дійсних власників цієї землі, спалили або розібрали їхні хати. На місці значної частини села росте ліс, – підсумовує Омелян Вішка. Гарну муровану церкву поляки замінили на свій костюл.

Завдяки зусиллям журавчан зі Спілки Українців – Політ’язнів Сталінського Періоду, 1994 р. на цвинтарі в Журавцях відновлено могили колишніх воїнів УПА та поставлено меморіал із кількома таблицями-хрестами, на яких видніють прізвища понад 100 осіб, що загинули за волю України. Знову ж, завдяки громадському комітетові, що його створили журавчани в Ельблонзі, 2004 року упорядкований цвинтар обгороджено дротом, а посередині поставлено дубовий хрест. Земляки зробили гарне й корисне діло. Як підсумовує проф. О. Вішка, *“народ, який забуває про могили своїх предків, про історію, перестає бути народом”*.

Дуже добре своїм землякам і рідним Журавцям прислужився і автор рецензованої монографії, бо залишив нащадкам велике діло, що розійдеться слідом по журавлях-журавчанах по цілому світі та знайде похвальне слово всіх, хто прочитає його книжку. Монографію збагачують 82 світлини, 37 документів, 10 мап і 24 цінні додатки. Між ними такі: список журавчан другої половини XVIII ст.; список мешканців села Журавці другої половини XVIII ст.; список журавчан 1789 р.; список журавецьких священиків (1725-1946); список журавчан у рядах австрійської армії під час Першої світової війни; список журавчан у рядах Української Галицької Армії; прізвища журавчан 1939-1947 р.; журавчани, яких арештувало НКВД, заслані на Сибір; журавчани в рядах

Червоної Армії 1940-1941, 1944; журавчани, вивезені з пограничної зони на Бесарабію (1940-1941); журавчани на примусових роботах у Німеччині; члени хору в Журавцях 1941-1944; журавчани в німецькому війську (1941-1943); журавчани – члени і співпрацівники УПА; журавчани, виселені до УРСР 1945-1946 рр.; журавчани, які добровільно виїхали до України; журавчани в концентраційному таборі в Явожні (1947-1948); журавчани, виселені в рамках операції “Вісла”; журавчани, які полягли на різних фронтах Другої світової війни, у партизанських боях, розстріляні, закатовані в тюрмах, радянських концтаборах, убиті під час пацифікацій (1939 – 1953) та інші дані. Можна здогадуватись, що між журавчанами були й вояки Дивізії “Галичина”, але про них чомусь не знаходимо в цій книжці даних. Названі списки доповнюють короткі біографічні дані про 16 визначних журавчан, що їх удалося роздобути, та довгий список використаних джерел; список скорочень тощо. Монографію збагачує також географічний покажчик і резюме польською, українською та англійською мовами.

На тлі історії рідного села Журавці, що веде свій початок із давнього Белзького князівства, простежується береження журавчанами своїх національних вартостей, своєї віри у тяжких умовах біля 600-літнього чужинецького панування. Адже ж єдиною установою в Журавцях, що забезпечувала місцевому населенню духовне та зорганізоване життя від самого початку, була рідна церква. Те, що у своїй нелегкій дослідній праці автор користувався переважно польськими джерелами, безперечно, проявляється у кількох інтерпретаціях минулих подій, що їх можна було дещо інакше наголосити та пояснити. Однак, автор справився дуже добре з нелегким завданням коротко перед своєю несподіваною смертю 21 жовтня 2014 року. На мою думку, монографія “Журавці” – немов настільна книга всіх журавчан, – гідний вклад до вивчення минулого українців цілого Закерзоння. Книжка повинна знайти вдячних читачів між нащадками і журавчан, і всіх українців Закерзоння та взагалі України; повинна також зацікавити польських читачів.

Правопис автора збережено.

Василь Загороднюк

Янголи не плачуть

про книжку Наталі Чернишенко “Вже осінь стукає у вікна”
(Херсон: Айлант, 2016, 458 с.)

Наталія Чернишенко заявила про себе як прозаїк, можна стверджувати, швидким уходженням до русла літературно-художнього процесу. Про це свідчить її багатокнижжя. За останні роки побачили світ прозові твори письменниці: “Вопреки всему”, “Если б знать что такое любовь”, “Зов раненой птицы”, “Мечта мотылька”, “Надежда, море и любовь”, “Польнь – трава горькая”, “Светлый ангел ночи”, “Светская львица”, “Согрета дыханием ветра”.

Поява україномовного роману “Вже осінь стукає у вікна” підтверджує творчий потенціал Наталі Чернишенко, це своєрідна квінтесенція її художнього доробку, його новий вимір. У цьому масштабному художньому полотні постають реалістично переконливі людські долі, їхні проблеми і надії, сподівання та успіхи. Це твір побутово-родинної тематики. Відповідно – сюжетно-композиційна лінія ведеться у цьому руслі: сім’я, житло, робота, стосунки між чоловіком і жінкою, між батьками і дітьми, між бабусями, дідусями та онуками, у цьому антуражі автор вимальовує складні психологічно насичені людські перипетії. У простоті і точності тексту, який не позбавлений образності, прочитується складність і напруга людських взаємин.

Головна героїня твору Світлана своє сорокап’ятиліття відзначає в новому ресторані “Арабат”. І вже на закінчення свята вона отримує “сюрприз”. До зали зайшла незнайомка: *“Струнка жінка років тридцяти з модною зачіскою рудого волосся і в білій вишуканій сукні, немов наречена, відразу звернула до себе увагу”*. Ця раптовість є характерною для прологу роману, як і те, що Світланин чоловік Михайло, ледачкуватий і вайлуватий, з цією жінкою за якусь мить уже танцював, а гості зі здивуванням спостерігали навіть еротичні елементи танцю цієї пари. Ця раптовість або несподіваність набуває градаційної динаміки, коли Михайло представляв

дружині цю незнайомку: *“Чоловік спідлоба глянув... і проїдлив крізь зуби: Ксенія чекає дитину. Мою дитину. Так що... Ти сама... Розумієш...”*. Така приголомшлива новина в експозиційній частині роману стає визначальною у подальшій долі Світлани, яка прощається з тихим сімейним щастям, вірніше з його ілюзією. Це була хвилина відліку неповернення до сім’ї: чоловіка і трьох уже дорослих дітей – Дениса, Ніни, Оксани. Дане рішення Світлани продиктоване, і це у романі *“Вже осінь стукає у вікна”*, не стільки новиною на дні народження, скільки її становищем у сім’ї, де вона відчувала себе завжди пригнобленою, як сама зізнавалася, виконувала роль не матері, а наймички. І таке становище героїні вимальовується автором здебільшого внутрішніми монологами, діалогічними репліками, ліричними відступами.

Арсенал зображально-виражальних засобів використовується прозаїком у залежності від обставин, місця події, характерів персонажів, їхнього соціального статусу, дій і вчинків, настрою. Як правило, у романному полотні він широкомасштабний. На прикладі образу Світлани автор це підтверджує. Її зустріч із безпритульними бабусями Богданою і Галиною виявляють нові задуми героїні твору, вміння поспівчувати людям, відкрити їм свою душу. Такими і подібними описами доповнюється її характеротворення, яскравіше вимальовується тло реалій, де відбуваються ці драматичні події. У міру розвитку сюжетної лінії збільшується фактаж, який розкриває і внутрішній стан Світлани, і пояснює її дії та вчинки, її комунікацію з іншими персонажами. І вже читач зустрічається з жebraчками – бабусями, реакцією Дениса на них і його критичною оцінкою спілкування матері з ними та її рішення піти з дому. Насичення цього художнього фактажу є свідченням широти охоплення матеріалу авторкою. Вона, наприклад, при описі дач удається просто до їх переліку, але в цьому антуражі *“пахло борщем і пампушками”*, що оживлює дачне селище, нагадує про людську присутність. Олюднення або вірніше залюднення сюжету роману відбувається поступово, коли Світлана вже прижилася в Богдани, знайомиться з її подружкою Любою. І лише фрагментом згадується її дитяча мрія – малювання. Суворі умови проживання і... живопис автор поєднує в одне ціле – людське життя. Згодом прийом антитези бачимо, коли велетень-чоловік

– плаче. Контрастним є порівняння його (Федора) зі Світланою як півночі з півднем, як літа і зими. Як сюрприз долі – поява знаменитого художника Івана Кириловича, його уроки малювання для Світлани стають перепусткою у світ високого мистецтва. А передбачення бабусі Богдани збулося – при від'їзді з дачі Світлана побачила Федора, і знову зайтрила душевна рана. Цей епізод лише нагадав читачеві, що людські взаємовідносини ніколи не можна ізолювати, вони ніколи не залишають нас. У романі “Вже осінь стукає у вікна” це вкотре має своє художнє підтвердження.

Вмотивованою є і зустріч після дев'ятимісячної розлуки матері з дітьми. Психологічний стан Світлани передано глибше, переконливіше, дітей – поверхово, автор, думається, зробила це свідомо, адже образ матері – завжди має дотичність до святості. А переживання почуття народження другого онука додає нового шарму в поведінці матері – бабусі, робить новий виток сімейних стосунків. Н. Чернишенко вміє вибудувувати сюжетну лінію так, що завжди в читача є елемент несподіванки. Відштовхуючись від назви роману і примикаючи до життєплину головної героїні, адже їй вже осінь стукає у вікна – приємно дивуємося, що ця мама й бабуся в одній особі знову буде мамою. Взаємини з Федором повновлюються. Вони чекають на дитину. Ця новина на п'ятдесятиліття Світлани стала найнесподіванішою для гостей. Це було вищим мистецтвом перед мистецтвом малювання цієї обдарованої жінки. Та втрата ненародженої дитини – ще одне випробування для неї. Автор удається до опису депресивних мотивів, як вони зболюють людську душу, як жінка шукає і знаходить вихід із цієї складної і трагічної ситуації.

Інтригуючим началом є ревності, підозри, що її коханий Федір зраджує їй із рідною дочкою Оксаною. Така динаміка сімейних відносин – не тільки плід авторської уяви, а реалії нашого життя, побаченого прозаїком та художньо інтерпретованого ним.

У розділі “Звіробій” по-снайперськи влучно охарактеризовано Федора, який у малих дозах є ліками, а в великих – горем. Лише тут минуле провидіння Богдани для Світлани повні збулося. Жінка наяву переконується, що він їй не до пари, та знову знаходяться аргументи, що вона його любить. Розвиток цього почуття

автор уможлиблює завдяки проникненню у внутрішній світ персонажа. Цей прийом художнього психологізму у романі часто поєднується з художнім паралелізмом, коли доля героїв ототожнюється з природою, пейзажотвореннями, стає їхньою частиною або продовженням. Знавці психології творчості підтвердять правдивість ситуації у випадку втрати ненародженої дитини Світланою Миколаївною, художниця після цієї трагедії пише картину зимової тематики, але сніг сірий, переважають сірі тони, вона не втратила професіоналізму, та її душевний стан можна було зчитувати з полотна. А поїздка героїні до Криму – це втеча від самої себе. Опис тих пригод на екскурсійних маршрутах служить тлом для передачі її душевних переживань. Ремінісцентні вкраплення про І. Айвазовського, О. Гріна, М. Волошина, М. Цветаєву вносять струмінь літературно-мистецьких мотивів, урізноманітнюють культурний пласт художнього тексту. Ця частина твору проєктується під гаслом живопису, поезії, кохання. Кохання до Федора попри всі життєві негаразди. Щось є символічне у тому, що Світлана привозить із Криму картину знайомого художника Микити Олексійовича “Прибій”. Вона добре вписалась в інтер’єр кімнати, а головне: *“Вражає. Біля неї навіть пахне сердитим морем”*. Динаміка цього полотна додавала життєвої снаги Світлані Миколаївні, хоч би пережити ще одну важку втрату – смерть бабусі Богдани, яку вона живу вже не застала після повернення з Криму і цим дуже картала себе. Логіка трагічного епізоду цілком аргументована, адже героїня дивилася і сприймала навколишній світ очима художника, хоча цей світ не дуже сприяв розвитку її таланту. А картина “Прибій” як одухотворений епізодичний персонаж стає розрадою для Світлани, коли доля приносить їй чергове випробування.

Поява в її долі симпатичної жінки з дівчинкою, яка, як виявилось, була дочкою Федора, стало таким потрясінням для Світлани Миколаївни, що навіть пензлик не брала до рук. Затяжний депресивний настрій навіював зловісні думки. Ось один із епізодів її душевного стану: *“Іноді я почувала гнітючу самотність, що навіть біль, неодноразово заподіяний життям, здавався мені менш гострим, ніж постійна тиша, але я ще не була готова повертатися у світ людських відносин, де по-*

руч із любов'ю уживається зрада, поруч із родинними почуттями уживається злість, заздрість, а кожен новий день – повний сюрпризів необов'язково приємних. Мої сердечні рани були ще свіжі, болючі і вимагали тривалого лікування часом”. Знання жіночої психології у Наталі Чернишенко на рівні з фахівцями-психологами. Так образно, з чуттям міри, як для художнього твору, передати жіночі страждання може тільки майстер слова з проникливим баченням людської душі, з умінням увійти в образ, передати його найтонші та найскладніші переживання. А як змодельовано зустрічі з першим чоловіком – Михайлом. Їхні діалоги набувають нової лаконічності, точнішої стильової манери вислову. Навіть наполягання дочки Оксани не змінюють рішення матері, ця жінка не бажає повертатися до першого чоловіка, його хвороба не розжалобила її, це ще один штрих до характеротворення цього персонажа. Водночас, не можна стверджувати про її душевну гармонію. Безсонні ночі, прислухання до сопіння сплячої собаки Даккі, аналіз зустрічей із лікарем Леонідом Петровичем навіюють думки про мрії, “яким вже ніколи не здійснитися”.

Акцентація уваги на образі Світлани Миколаївни – це розкриття ідейно-тематичної концепції роману “Вже осінь стукає у вікна”. Так чи інакше, але всі інші дійові особи твору дотичні до цієї жінки, наприклад, її стосунки з юною Богданкою виробляють нову спіраль людських почуттів. По суті, це для неї чужа дитина. Внучка покійної бабусі Богдани і дочка Федора, але Наталя Чернишенко так виписує їхні взаємопочуття, що для читача вони стають рідними душами, адже не завжди кровно-родинна спорідненість є визначальною. Подібне повторилося, коли Маргарита – дружина Федора запропонувала Світлані бути хрещеною матір'ю її майбутньої дитини. Ця, високої психологічної напруги пропозиція – розбудила вир емоцій в і так знервованої жінки. Доречно стверджувати, що попри всі негаразди у неї більше з'являється здатності до аналізу життєвих обставин, зрештою мудрості, набутої досвідом. Логіка розвитку цього персонажа відповідає реалізму концепції твору. Тут родинно-побутова тематика домінує, набуває непередбачуваного розвитку. З'являється ледь відчутне для читача бажання отого біблійного прощення, яке для багатьох із людей є непосильним. Ця

думка вкраплюється Н. Чернишенко неодноразово на сторінках її роману. Тим самим робиться підґрунтя для головної героїні, коли вона прощає Михайлові і в уяві читачів стає тією Березинею роду, якому немає перекладу. І ця Березиня вже мислить не тільки сімейними категоріями. Вона розмірковує над проблемою війни в Україні, виявляючи при цьому свою стійку громадянську позицію, віру в перемогу українського народу, віру у високе покликання мистецтва. Її заняття з малювання з Богданкою – це продовження розкриття власного художнього потенціалу вже у своїй талановитій учениці.

Події роману “Вже осінь стукає у вікна” відбуваються у різних країнах, географічний чинник є своєрідним показником сучасного динамічного життя. Водночас наголошуємо, що херсонські читачі пізнають у сюжеті твору саме рідні місця: вулиці, сквери, парки, будівлі. І ще один херсонський штрих. Кілька персонажів цієї епічної розповіді мають місцеве прототипне коріння. Вдумливий читач пізнає в них наших краян: художників, письменників, поціновувачів мистецтва.

Роман “Вже осінь стукає у вікна” – творчий успіх Н. Чернишенко, він цікавий, читабельний, іде до свого реципієнта, вписується у сучасний літературно-художній простір. Микола Братан про її досягнення сказав так: *“Як би прискіпливо не відносилися до творчості Наталі Чернишенко, треба віддати їй належне: вона – талановита письменниця”*. Цілком погоджуюсь із цією думкою.

Назва цієї рецензії “Янголи не плачуть”. Але її читачі не знайдуть у ній відповіді, чому ж саме така назва? Відповідь буде знайдена тоді, коли прочитають роман Наталі Чернишенко “Вже осінь стукає у вікна”.

Космічні історії Едуарда Грома

У грудні 2013 року вийшла у світ книжка молодого письменника-початківця Едуарда Грома під назвою “Казки Грома”.

Збірка казок адресована учням молодших класів. На п’ятдесяти сторінках двадцять сім казок і фантастична повість “Пригоди Хвостолопа та його друзів”. Вона ілюстрована у стилі народних художників-наївців художниками студії образотворчого мистецтва “Палітра” П. Гімпель (м. Херсон) та керівником театральної студії зош №4 (м. Цюрупинськ) Н. Кондратенко-Гром.

Книжка вийшла у видавництві “ПП Трифонов О.Н.” завдяки спонсорській допомозі ряду організацій та небайдужих до дитячої літератури благодійників.

Казки Е. Грома оригінальні, цікаві, повчальні, фантастичні. Вони навчають дітей бути справедливими, правдивими, допомагати один одному, шанувати батьків, дідусів і бабусь, дбати про природу рідного краю, боротися зі злом.

У казках автор висловлює різні фантастичні гіпотези щодо походження гір, рік, птахів і звірів на землі. Багато у цих творах гумору, зрозумілого дітям, розрахованого на їх сприйняття, як наприклад, у казках “Капуста та Морква”, “Мудрий Цап”, “Ялинка зі смачними ягідками”, “Як вовки вили почали” та ін.

Особливий інтерес у школярів викликала фантастична повість “Пригоди Хвостолопа та його друзів”, котра складається з семи частин, кожна з яких розповідає про дружбу космічної істоти Хвостолопа із земними мешканцями лісу: зайчиком, вовком, ведмедем – та сільським хлопчиком, про їхні пригоди на Землі і в космосі на невідомій планеті.

Твори свідчать про розуміння автором дитячої психіки, уміння зацікавити дітей. Збірка “Казки Грома” має певні недоліки, але в ній відчувається індивідуальний стиль письменника, його власний почерк. Книжку можна рекомендувати учителям шкіл до уроків “Література рідного краю”.

ВІДГУКИ ПРО “ВІСНИК”

Велике спасибі Вам за “Вісник”... Дивлюся, читаю: як багато наукової молоді знаходить в цьому виданні місце для творчої реалізації. І які цікаві літературознавчі розвідки друкують. Зрозуміло, що більшість аналізованих творів – це твори української діаспори, бо Ваш “Вісник” – достойний центр, осередок вивчення української діаспори.

Ага, вітаю Вас із добротним аналізом Ваших катренів, який здійснив поважний колега Павло Параскевич у статті “Катрени. Роздуми-презентація”. Гарно подала “Нація і держава” (серпень 2016 р.) цю статтю під рубрикою “України вірнії сини”. Ваш портрет і велику підбірку Ваших поезій. Вітаю і радію. За Вас радію, за нашу літературу...

*(М. Жулинський. 3 листа до М. Василенка
від 20 вересня 2016 р.)*

Дуже дякую за 11 випуск “Вісника Таврійської фундації” відповідно із запізненням, бо живу в селі на дачі, а пошту з Києва передають епізодично. Завдяки Вам, я маю можливість знайомитися з новинками літературного життя Таврії. Нині зникли більшість колишніх “товстих” (та й не тільки “товстих”) літературних журналів, і за непад періодики хоч почасти компенсують регіональні видання такі, як Ваше. Є і знайомі прізвища, і нові з молоді. Цікаво, що серед молоді багато дівчат, особливо у критиці і есеїстиці. Вони володіють певною ерудицією і наважуються робити неординарні типологічні порівняння не дуже близьких між собою літературних явищ – хочеться побажати їм успіху.

Невтомний Іван Васильович Немченко (мабуть, і вихователь багатьох молодих) порадував дослідженням про Софрона Крутя – Феофана Василевського. Ця по-стать мене давно цікавила, але публікацій про нього було небагато – це чи не найдокладніше дослідження. Із задоволенням пройшов винахідливими “Катреновими сходінками”.

Вибачайте за незграбний почерк – підводять і очі, і пальці...

*(І. Дзюба. 3 листа до М. Василенка
від 1 листопада 2016 р.)*

Про авторів

Бондаренко Лідія Григорівна – кандидат педагогічних наук, доцент кафедри української літератури Херсонського державного університету;

Василенко Микола Олександрович – член НСПУ, заступник голови Таврійської фундації (ОВУД);

Весельська Любов Михайлівна – студентка 2 курсу факультету філології та журналістики Херсонського державного університету;

Восколович Владислава Сергіївна – студентка 4 курсу факультету філології та журналістики Херсонського державного університету;

Гаражій Любов Василівна – голова Таврійської фундації (ОВУД), член Національної спілки журналістів України;

Гілевич Олена Дмитрівна – студентка 4 курсу факультету філології та журналістики Херсонського державного університету;

Дупляк Микола Степанович – педагог і журналіст, громадський діяч у США;

Журавльова Єлизавета Олександрівна – студентка 3 курсу факультету філології та журналістики Херсонського державного університету;

Загороднюк Василь Степанович – голова ХОО НСПУ, кандидат філологічних наук, доцент кафедри соціальних комунікацій Херсонського державного університету;

Каляка Микола Михайлович – член НСПУ;

Климентенко Анастасія Олександрівна – студентка 4 курсу факультету філології та журналістики Херсонського державного університету;

Крижановська Людмила Миколаївна – член НСПУ;

Кулик Валерій Павлович – член НСПУ;

Лучак Міля Володимирівна – українська поетеса в Польщі, член НСПУ;

- Мандич Тамара Михайлівна** – студентка 4 курсу факультету філології та журналістики Херсонського державного університету;
- Немченко Галина Вікторівна** – кандидат філологічних наук, доцент кафедри української літератури Херсонського державного університету;
- Немченко Іван Васильович** – кандидат філологічних наук, доцент, завідувач міжкафедральної наукової лабораторії “Українська література в англomовному світі” при Херсонському державному університеті;
- Нікітенко Вадим Вікторович** – журналіст, письменник (с.Валява Черкаської обл.);
- Окуневич Тетяна Григорівна** – кандидат педагогічних наук, доцент кафедри мовознавства Херсонського державного університету;
- Параскевич Павло Кіндратович** – кандидат філологічних наук, доцент, член Правління Таврійської фундації (ОВУД);
- Пащенко Володимир Михайлович** – член НСПУ, професор Національного університету біоресурсів і природокористування України;
- Педченко Володимир Васильович** – член НСПУ, директор Херсонської ЗОШ № 32;
- Плакида Ніна Петрівна** – учитель української мови та літератури НВК “Школа гуманітарної праці” м. Херсона;
- Сидоренко Наталя Іванівна** – кандидат філологічних наук, доцент кафедри філології Херсонського державного університету;
- Теленчук Надія Сергіївна** – студентка магістратури університету Berlin School of Economic and Law (Німеччина);
- Тихоша Валентина Іванівна** – в. о. професора кафедри мовознавства Херсонського державного університету;
- Цвид (Дупляк) Антоніна Петрівна (Цвід Антонія)** – член НСПУ.

Літературно-наукове видання

**ВІСНИК
ТАВРІЙСЬКОЇ ФУНДАЦІЇ
(Осередку вивчення
української діаспори)**

Випуск 12

Головний редактор: Іван Немченко

Технічний редактор: Надія Лях

Коректори: Галина Немченко, Наталя Чухонцева

Відповідальний за випуск: Олег Олексюк

Комп'ютерне
макетування:

**ПОЛІ
ДРУК**

Т. 39-72-78

Видавничий центр "Просвіта"

Свідоцтво №23495820 від 20 квітня 1995 р.

03150 м. Київ, вул. А.Барбюса, 51/2

Філія ВЦ "Просвіта"

73000, м. Херсон, пр. Ушакова, 16,

E-mail: oleksuk_prosvita@ukr.net, тел. 050-54-73-593

Здано в набір: 10.10.2016. Підписано до друку 27.12.2016.

Формат 60x84 1/16. Друк різнографія. Папір офсетний.

Умовн. друк. арк. 19,5. Наклад 150 прим.